

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Серія «Філологія»

Випуск 42

Дрогобич – 2018

УДК 009+1+4+15+93
Д 75

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького
державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 16 від 22.11.2018 р.)

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» перереєстровано і затверджено в Переліку наукових фахових видань України (додаток 8 до наказу Міністерства освіти і науки України № 1222 від 07.10.2016 р.) і зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18)**.

Від 2004 р. збірник виходить за серійним принципом.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21249-11049Р від 27.02.2015 року Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Наукові статті друкуються за авторськими варіантами. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» / ред. кол. **Надія Скотна** (шеф-редактор), **Марія Федурко** (головний редактор) та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. – Випуск 42. – 222 с.

© Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка, 2018
© Редакційно-видавничий відділ
ДДПУ імені Івана Франка, 2018

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

**a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University**

«Philology» Series

Issue 42

Drohobych – 2018

UDC 009+1+4+15+93
D 75

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(22 November 2018, Minutes № 16)

Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. «Philology» Series was re-registered and approved in the List of scientific professional editions of Ukraine (Annex 8 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1222 dated 07.10.2016) and registered in the international scientometric databases **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18).**

Since 2004 they come out on a serial basis.

Certificate of state registration of the printed mass media of the CU № 21249-11049R dated February 27, 2015 of the State Committee for Information Policy, Television and Radio Broadcasting of Ukraine.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. Scientific articles are published from copyright/author's texts. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

Problems of Humanities. «Philology» Series : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / **Nadiya Skotna** (Editorial Director), **Maria Fedurko** (Editor-in-chief) & others. – Drohobych : Editorial-Publishing Department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2018. – Issue 42. – 222 p.

© Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University, 2018
© Publishing Department
of DDPU Ivan Franko, 2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Скотна Надія Володимирівна – шеф-редактор, доктор філософських наук, професор, ректор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Федурко Марія Юліанівна – головний редактор, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Яремко Ярослав Петрович – заступник головного редактора, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Баган Мирослава Петрівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та славістики Київського національного лінгвістичного університету.

Бистрова Олена Олександрівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романських мов та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Білоусенко Петро Іванович, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України.

Бабелюк Оксана Андріївна, доктор філологічних наук, професор кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Винницький Василь Михайлович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Зимомря Микола Іванович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Іванишин Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Карпіловська Євгенія Анатоліївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України.

Коцюба Зоряна Григорівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Кравченко Леся Степанівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури та славістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Кульбаська Олена Валентинівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Кушлик Оксана Павлівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мацьків Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Сабат Галина Петрівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романських мов та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Штонь Григорій Максимович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії української літератури та шевченкознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Карабович Тадей, *Prof. dr hab.* (Люблінський університет, Польща).

Скаржинський Мирослав, *Prof. dr hab.* (Ягелонський університет, Польща).

Штегер Петер, *Univ.-Prof. Dr., Dr. h. c.* (Інсбруцький університет імені Леопольда і Франца, Австрія).

Котович Віра Василівна – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

EDITORIAL BOARD

Nadiya Skotna – Editorial Director, *Doctor of Philosophy, Professor, Rector of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Maria Fedurko – Editor-in-chief, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Linguistic Disciplines and Methods of Teaching at the Elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yaroslav Yaremko – Deputy Editor-in-Chief, *Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Myroslava Bahan, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Ukrainian Philology and Slavic Studies, Kyiv National Linguistic University.*

Olena Bystrova, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Romance Languages and Comparative Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Bilousenko, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Leading Scientific Associate, Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine.*

Oksana Babelyuk, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Technical Translation, Lviv State University of Life Safety.*

Vasil Vynnytskyi, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Mykola Zymomrya, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Germanic Languages and Translation Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Ivanyshyn, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yevheniya Karpylowska, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Structural and Mathematical Linguistics, Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine.*

Zoryana Kotsiuba, *Doctor of Philological, Professor, Department of Germanic Languages and Translation Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Lesia Kravchenko, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the World Literature and Slavic Studies Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Olha Kulbabska, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Ukrainian Language Department, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University.*

Oksana Kushlyk, *Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Matskiv, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Ukrainian Language Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Halyna Sabat, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Romance Languages and Comparative Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Hryhoriy Ston, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of History of Ukrainian Literature and Shevchenko Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

Tadey Karabovich, *Prof. dr hab. (Lublin University, Poland).*

Myroslav Skarzinsky, *Prof. dr hab. (Jagiellonian University, Poland).*

Peter Steger, *Univ.-Prof. Dr., Dr. h. c. (University of Innsbruck, Austria).*

Vira Kotovych – Executive Secretary, *Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Philological Disciplines and Methods of Teaching at the Elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

ЗМІСТ

Ботвин Тетяна. Назви родів занять в українських перекладах Біблії XIX–XX століть: семантико-культурологічний аспект.....	11
Галів Уляна, Мельник Тетяна. Національно маркована лексика як домінанта мовостилю Любові Проць (на матеріалі поетичної збірки «Полювання на світло»).....	18
Колесник Наталя. Основні методи дослідження фольклоронімів.....	27
Кондратів Іванна. Метафора як засіб омовлення поняттєвого апарату міжкультурної комунікації.....	39
Котович Віра. Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України.....	48
Куза Анжела. Ідеографічна диференціація української релігійної фразеології.....	59
Купчинська Зоряна. До словника власних назв (на матеріалі архаїчної ойконімії України). II.....	74
Лужецька Наталія. Сміслова реалізація термінів-політонімів у наукових текстах Івана Франка.....	89
Мацьків Петро. Особливості функціонування дієслів мовлення в біблійному тексті.....	98
Москвичова Оксана. Емергентні когнітивні структури в поетичному тексті у світлі теорії концептуальної інтеграції ментальних просторів.....	107
Ніколаєва Тетяна. Особливості художнього перекладу з української на англійську мову.....	119
Пуряєва Наталія. Українська мова в літургійній практиці українських церков.....	128

Романов Сергій. Онтологічна персоналізація Лесі Українки та Ольги Кобилянської: родинний простір.....	147
Федурко Марія. Лексичні домінанти збірки Петра Карманського «Ой люлі, смутку».....	156
Харченко Інна. Формування професійної мовної компетентності сучасного професіонала аграрного профілю.....	166
Чобанюк Марія. «Синтез» як художньо-естетичний феномен культури ХХ – ХХІ століття.....	176
Shchepanska Khrystyna. The levels of imagery in the poetic text.....	186
Yavorska Oksana. Reprezentacja Drohobycza okresu międzywojennego i pierwszych lat wojny w pamięci traumatycznej na podstawie opowieści Henryka Grynberga «Drohobycz, Drohobycz».....	195
Яцків Роксолана. Сакральний лінгвопростір моно-ідеологічної поеми «Євангеліє від Єви» Миколая Шостака.....	203

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Сирко Ірина. Культура пам'яті і пам'ять культури у вимірі цитатності (<i>Рецензія на монографію: Сюта Г.М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття : монографія / Галина Мирославівна Сюта. – К. : КММ, 2017. – 384 с.</i>).....	212
Федурко Марія. Про мову «як найтісніший зв'язок ... силу і захист групової спільноти» (<i>Рецензія на монографію: Гірняк С. Соціолект галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови (кінець ХІХ – початок ХХ століття) : монографія / Світлана Гірняк. – Дрогобич : Посвіт, 2018. – 620 с.</i>).....	215

CONTENTS

Botvyn Tetyana. The names of occupations in the Ukrainian translations of the Bible in the XIX–XX centuries: semantic-culturological aspect.....	11
Haliv Uliana, Melnyk Tetiana. The nationally-marked vocabulary as the dominant of L. Prots' linguistic style (on material of poetic collection «Hunting for the light»).....	18
Kolesnyk Natalia. Basic research methods of folkloronyms.....	27
Kondrativ Ivanna. Metaphor as a means of verbalization of conceptual apparatus of intercultural communication.....	39
Kotovych Vira. Ethnolinguistic aspect of the study of the oikonymicon of Ukraine.....	48
Kuza Anzhela. Ideographic differentiation of Ukrainian religious phraseology.....	59
Kupchynska Zoriana. To the dictionary of proper names (on the material of archaic oikonyms of Ukraine). II.....	74
Luzhetska Natalya. Sense realization of the terms-politonyms in scientific texts of Ivan Franko.....	89
Matskiv Petro. Features of functioning of verbs of speech in the Biblical text.....	98
Moskvychova Oksana. Emergent cognitive structures in the poetical text in the context of the mental spaces theory.....	107
Nikolaieva Tetiana. Features of literary translation from Ukrainian to English.....	119
Puriaieva Natalia. Ukrainian language in the liturgical practice of Ukrainian churches.....	128

- Romanov Serhiy.** Lesya Ukrainka's and Olga Kobylanska's ontological personalization: family space.....147
- Fedurko Mariia.** Lexical dominants of Petro Karmansky's collection «Oi liuli, smutku» («Oh luli, sorrow»).....156
- Kharchenko Inna.** The formation of professional language competence of the modern specialist of agrarian profile.....166
- Chobanyuk Mariya.** «Synthesis» as an artistic-aesthetic phenomenon of culture in the XX–XXI centuries.....176
- Shchepanska Khrystyna.** The levels of imagery in the poetic text.....186
- Yavorska Oksana.** Representation of Drohobych of interwar period and the first years of War through the prism of traumatic memory of the novel-testimoni of Henry Greenberg.....195
- Yatskiv Roksolana.** Sacred linguistic space of the mono-ideological poem «The gospel of eve» by Mykola Shostak.....203

REVIEWS

- Syrko Iryna.** Culture of memory and memory of culture in the measure of quotation (*monograph rev.*: Syuta H.M. Quotation thesaurus Ukrainian poetic language of the twentieth century: monograph / Halina Syuta. – Kyiv: KMM, 2017. – 384 p.).....212
- Fedurko Mariia.** About the language «As the closest connection ... strength and protection group community» (*monograph rev.*: Hirnyak S. Social sciences of the Galician intelligentsia in the formation of the norms of the Ukrainian literary language (the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century): monograph / Svitlana Hirnyak. – Drohobych: Posvit, 2018. – 616 p.).....215

УДК 811.161.2'373:27-275

БОТВИН Тетяна – аспірант кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (tanyaosades@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8590-8664>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151931>

НАЗВИ РОДІВ ЗАНЯТЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ ХІХ–ХХ століть: СЕМАНТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті здійснено семантичний аналіз тематичної групи «назви родів занять» в українських перекладах Біблії ХІХ–ХХ століть (П. Морачевського, П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького, І. Огієнка, І. Хоменка, Р. Турконяка), простежено їхній культурологічний складник.*

***Ключові слова:** Біблія, семантика, тематична група, переклад, синонімія.*

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві спостерігається значне зацікавлення щодо досліджень сакральної сфери, у якій відображено мовно-ментальні та культурно-духовні процеси людства загалом, окремого етносу зокрема. Визначальне місце в дослідженнях релігійного стилю належить Біблії. Попри значну кількість публікацій, у яких досліджено особливості семантики біблійного тексту, виявлено окремі, майже не вивчені тематичні групи лексики Святого Письма, зокрема й тематична група «назви родів занять».

Аналіз публікацій. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття перебуває в полі зору таких дослідників, як В. Німчук, Т. Мороз, П. Мацьків. Фразеологічні скарби української мови в перекладах Святого Письма (за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка) розглядають Л. Ткач, Т. Мороз. Біблійним перекладам і становленню мовнолітературного стандарту другої половини ХVІ – першої половини ХVІІ ст. присвячена стаття Г. Чубої. І. Ворона з'ясовує функціонування церковно-релігійних термінів-синонімів в українських богослужбових текстах. Значна увага мовознавців зосереджена на дослідженні жанрових різновидів релігійного (біблійного текстів), у яких висвітлено мовні засоби вираження експресії в жанрі сучасної проповіді, обрядової промови, послання; розглянуто їхні структурні елементи (Н. Бабич, І. Павлова, В. Яригіна, О. Петришина); проаналізовано особливості молитовних й акафістних звертань як домінант духовного діалогу (С. Богдан), семантико-стилістичну палітру означення Божий у тексті Біблії (С. Деравчук) тощо.

Мета статті – здійснити семантичний аналіз тематичної групи «назви родів занять» в українських перекладах Біблії XIX–XX століть (П. Морачевського, П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького, І. Огієнка, І. Хоменка, Р. Турконяка), простежити їхній культурологічний компонент. До окресленої тематичної групи належать: *робітник, жнець, вівчар, скотар, пастух, пастир, накарім, сторож, воротар, суддя, наглядач, тесля(яр), каменяр, каменотес, дереворуб, художник, будівельники з каменю, майстри з дерева, слуга, раб, невільник, бранець*, які ми виокремили зі згаданих Біблій.

Виклад основного матеріалу. У єврейській мові слово, що в українських Бібліях перекладається лексемою *робітники, жєнци*, означало ‘працівник, робітник, ремісник, хлібороб’ (ЄЛС): Ось голосить заплата, що ви затримали в *робітників*, які жали на ваших полях, і голосіння жєнців досягли вух Господа Саваота! (Як. 5:4). Наведений рядок з Послання Якова у всіх інших українських перекладах має такі ж відповідники. Лексема *жєнець* в українській мові є гіпонімом лексеми *хлібороб*, позначаючи ‘особу, яка жне хлібні рослини’. В оригіналі тексту цьому гіпоніму відповідала описова конструкція ‘хлібороби, що жнуть на полях’, яка на українському мовному ґрунті трансформувалась у назву ‘жєнець’, відому ще в давньокиївський період. Цікавим є змістове наповнення цього рядка: тут йдеться про затримку зарплати працівникам (наймитам). Така затримка є порушення закону Божого. За працю потрібно не тільки платити, але обов’язково платити вчасно: Не будеш гнобити ближнього свого, і не будеш грабувати, і не задержиш в себе через ніч аж до ранку заробітку *наймита* (Лев. 19:13). Лексема *наймит* (у перекладі з єврейської ‘найнятий за плату’, вжита в цьому рядку, вступає в синоніміїні відношення з лексемою *робітник*, виражаючи ‘особу (робітника), що працює за наймом у приватного власника. Наймити (наймані робітники) на відміну від рабів мали вищий статус: їхня денна плата була вдвічі більшою, ніж витрати на денне утримання раба (Брокгауз).

У книзі пророка Амоса, а також в інших книгах Біблії, знайомимося ще з одним родом занять – *вівчарством*, яке було надзвичайно поширене в старозавітні часи. Стародавні Ізраїльські патріархи були пастухами і займалися переважно розведенням овець та іншої дрібної худоби. Отари овець у них становили головне багатство. Ось чому для євреїв догляд за вівцями вважався древнім і найпочеснішим заняттям: А Мойсей пас отару тестя свого Йотра, жєрця Мідіянського. І провадив він цю отару за пустиню, і прийшов був до Божої гори, до Хориву (Вих. 3:1). У Розділі I, вірші 1 згаданої книги особу, що займається розведенням овець, в українських перекладах названо різними словами: *вівчар, скотар, пастух, накарім* (пор.: БО: Слова Амоса, що був між *вівчарями* з Текої, які він бачив на Ізраїля за днів Уззійї, Юдиного царя, та за днів Єровоама, Йоашового сина, Ізраїлевого царя, за два роки перед земле-трусом; БК: Слова Амосові, що був зміж Текойських *скотарів*. Чув він їх в видиві про Ізраїля за Юдейського царя Озії та за Ізраїльського царя Еробоама Йоасенка, двома роками перед земле-трусом; БХ: Слова Амоса, що був з-між

пастухів із Текоа, які він сприйняв про Ізраїля за юдейського царя Уззії та за Єровоама, сина Йоаса, ізраїльського царя, два роки перед землетрусом; БТ: Слова Амоса, які були між *наккарімами* з Текуї, які він побачив про Єрусалим у дні Озії, царя Юди, і в дні Єровоама, сина Йоаса, царя Ізраїля, за два роки до землетрусу (Ам. 1:1). За даними грецького лексикону Стронга, наведеним словам в оригіналі відповідало слово, що означало ‘пастухів, які розводять овець’, тобто й власників цих овець. Р. Турконяк вживає тут назву *наккарім* (єврейське *нокер* ‘пастух овець’). Наведене слово не функціонує в українському мовному просторі, позаяк має повноцінні українські еквіваленти. Найважливішим, на нашу думку, є переклад І. Огієнка, оскільки лексема *вівчар* є полісемійною, позначаючи не тільки того, хто доглядає овець, але й того, хто займається вівчарством (СУМ I, 551). П. Куліш послуговується лексемою *скотар*, яка теж є полісемійною, виражаючи осіб, що займаються розведенням скоту, а також доглядають за ним (СУМ XIX, 307). У наведеному уривку все ж йдеться про пастухів овець, тому використання гіпероніма замість гіпоніма допустиме, але все ж не відтворює точно текст оригіналу, хоча в певному контексті така синонімія не спотворює оригіналу: БО: І перед Ним усі народи зберуться, і Він відділить одного від одного їх, як відділяє *вівчар* овець від козлів; БК: і зберуться перед него всі народи; й відлучить він їх одних од других, як *пастух* одлучує овець од козлів (Матв. 25:32). З епізоду, описаному в Євангелії від Івана, чітко простежується диференціація значень того, хто доглядає овець (найманий пастух/вівчар), і того, хто є власником овець (пастух/вівчар): А наймит, і той, хто *не вівчар*, кому вівці не свої, коли бачить, що вовк наближається, то кидає вівці й тікає, а вовк їх хапає й полошить (Іван. 10:12); БТ: Наймит же і той, що не є *пастирем*, якому вівці не належать, бачить наближення вовка, лишає овець і втікає, а вовк хапає їх і розполохує [вівці]. У перекладах ХІХ століття згадана назва в цьому уривку експлікована лексемою *пастир*, що можна пояснити її функціонуванням у такому значенні в той історичний період, натомість для ХХ століття ця назва є застарілою, проте її подибуємо і в Р. Турконяка, і в І. Хоменка. В одному з епізодів Біблії лексема *сторож* також позначає пастуха, який стереже овець: І встав Давид рано вранці, і полишив отару свою на *сторожа*; і взяв та й пішов, як наказав йому Єссей. І ввійшов він до обозу, а військо виходило до бойового строю, і підняли вони окрик у бою (1 Сам. 17:20). Усе ж згадане слово в українських біблійних перекладах переважно позначає ‘особу, яка охороняє кого-, що-небудь’, ‘того, хто захищає, оберігає що-небудь, пильно стежить за недоторканністю чогось’ (СУМ IX, 734) (Пор. і нехай цар призначить урядників по всіх округах свого царства, і нехай вони зберуть усіх дівчат, паннів уродливого вигляду, до замку Сузи, до дому жінок під руку Гегая, царського євнуха, *сторожа* жінок, і дати їм потрібне для їхнього причепурення (Ест. 2:3); Але мій виноградник, що маю його, при мені! Тобі, Соломоне, хай буде та тисяча, а *сторожам* його плоду дві сотні! (Пісн. 8:12).

У книзі 1 Хроніки (22:15) згадуються робітники (майстри) з дерева та каменю. У Біблії в перекладі П. Куліша на позначення цих професій маємо назви *камянотес, різбяр, тесля*, у І. Огієнка – *теслярі, каменярі, дереворуби*, у І. Хоменка – *каменяр, каменотес, тесля*, у Р. Турконяка – *художники, будівельники з каменю, майстри з дерева*. Як свідчать дані Єврейського та Грецького лексикону Стронга, в оригіналі тексту йшлося про майстрів та ремісників з дерева та каменю. Українські ж переклади в основному конкретизують ці гіперонімічні назви. Найближчим до оригіналу є переклад цих назв у Р. Турконяка: І з тобою багато тих, які виконують роботи: *художники, будівельники з каменю й майстри по дереву*, і кожний мудрий в усякому ділі (1 Хр. 22:15). Використання згаданим автором лексем *художник, будівельник* не є зовсім вдалим, позаяк названі слова дещо стилістично віддалені від контексту, хоча створення скульптурного зображення з каменю, дерева, кості і т. ін. є мистецтвом, а творчих працівників у галузі образотворчого мистецтва – живописців, графіків, скульпторів та ін. – називають художниками. Синтаксична ж побудова *будівельники з каменю* не є на синтагматичному рівні нормативною. В українській мові можливе поєднання прийменниково-іменникової конструкції з *каменю* з дієсловом *будувати*, а не з іменником *будівельник*; замість цього субстантива доречніше було б використати лексему *каменяр* на позначення робітника, що видобуває каміння в кар'єрі, а також обтісує його в кар'єрі (СУМ IV, 82), чи *каменолом*.

У Книзі 2 Хроніки згадуються й інші назви професій: Були над носіями, і керували всіма робітниками на кожну роботу; а з Левитів були *писарі й урядники та придверні* (2 Хр. 34:13). Серед згаданих професій цього уривка спостерігаємо різночитання в українських Бібліях щодо другої назви: *урядники* (БО), *судді* (БТ), *наглядачі* (БХ, БК). За даними Єврейського лексикону Стронга, слово, вжите в оригіналі, позначало суддю. Судді, покликані безпосередньо Господом, були військовими ватажками, вершили правосуддя, стояли на сторожі Божих заповідей, встановлювали справедливість (Суд 2:17, 19). У згаданому розділі перекладів І. Хоменка та П. Куліша ця назва відсутня: БХ: були поставлені над носіями й керували робітниками при кожній роботі; з левитів же були й *писарі й наглядачі та воротарі*; БК: Вони ж були наглядачами за двигарями й наглядали за всіма робітниками при кожній роботі; з левитів же були й *писарі й наглядачі, й придверники* (2 Хр. 34:13). Що стосується назви *наглядачі*, то вона доречна лише в першій частині наведеного розділу. Професія придверника Біблії згадується передовсім щодо левитів. У їхній обов'язок входило своєчасне відмикання і замикання міських воріт (Неем. 7:1, 3), при цьому вони спостерігали за тим, як люди і вози просувалися через ворота, могли затримувати тих, хто видавався їм підозрілим (Єр. 37:13, 14). В обов'язки левитів (придверників) входила й охорона святилища (1 Пар. 9:19). Вони повинні були стежити за тим, щоб в храм не увійшла ритуально нечиста людина, людина з палицею, з запорошеними ногами або у взутті, а також за тим, щоб у внутрішній двір храму не вступила жодна жінка (Брок-

гауз). Лексема *придверник* вступає в українській мові в синоніміїні відношення зі словами *воротар, бра́мник, бра́мний, заворі́тні[u]й), заворі́тник, ворóтний, ворóтник, одві́[é]рник* (РУАС). В сучасній українській мові вийшла з ужитку (СУМ VII, 604), натомість лексема *воротар* з тотожним значенням, на думку укладачів академічного словника української мови, такою не вважається. Зауважимо також, що в цьому словнику відсутні всі інші наведені слова як синоніми. У сучасній українській мові ці функції перебрало слово *сторож*, виражаючи ‘особу, яка охороняє кого-, що-небудь’, ‘того, хто захищає, оберігає що-небудь, пильно стежить за недоторканністю чогось’ (СУМ IX, 734). Поодинокі в українських перекладах функціонує лексема *сторож*, експлікуючи аналізоване значення: За ними направляв Садок, син Іммерів, навпроти свого дому, а за ним направляв Шемя, син Шеханіїн, сторож Східньої брами (Неем. 3:29).

Лексеми *слуга, раб* в українських перекладах іноді вступають в синоніміїні відношення. Семантика слова *слуга* допускає таке тлумачення, адже слугою може бути як раб, так і наймана людина. Переконливою ілюстрацією є переклад Другої Книги Царів (14:5) українськими авторами: БХ: Як тільки царська влада зміцнилась у його руках, він звелів повбивати тих своїх *слуг*, що вбили царя, його батька; БТ: І сталося, коли царство укріпилося в його руці, то він повбивав своїх *рабів*, які вбили його батька; БК: Скоро ж зміцнилась у руках його царська сила, повелів повбивати *слуги* свої, що вбили царя, батька його. Соціальне ж становище раба та слуги суттєво відрізнялося: слуга – це найманий робітник з відповідними правами та свободами, натомість раб був безправною істотою, власник міг поводитися з ним як з річчю, щоправда, ізраїльтянам заборонялося обтяжувати їх занадто важкими роботами, вони підлягали відповідальності перед судом за вбивство свого раба; всі раби в суботу та інші святкові дні звільнялися від будь-якої роботи (Вих. 20:10). В українських перекладах замість лексеми *раб* використовують слова *невільник, бранець (-ка)*. Якщо лексеми *раб* та *невільник* у деяких контекстах можна розглядати як лексичні дублети, то знакове утворення *бранець* не можна вважати таким, позаяк воно має значення ‘полонений, військовополонений’ (СУМ I, 226). Тому переклад П. Кулішем у Книзі Еклезіаста 2 розділу, 6 вірша, на відміну від перекладу І. Огієнка, Р. Турконяка є найменш вдалим: БК: Куповав *бранці* й *бранки*, а то були в мене й домовники...; БО: Набував я для себе *рабів* та *невільниць*, були в мене й домовники...; БТ: Я придбав *рабів* і *рабинь*, і були в мене ті, що народилися в домі... (Екл. 2:6). У цьому ж рядку згадуються й *домівники* ‘Члени родини або ті, що постійно живуть у чийй-небудь родині на правах її членів’ (СУМ II, 366). Ця назва добре відома в українському мовному просторі ХVІІІ–ХІХ століть. Її віднаходимо в переважній більшості лексикографічних джерел, що відображають згаданий історичний період, проте академічний словник української мови не фіксує цього слова, замість нього з позначкою *застаріле* задокументоване *домочадець*, невідоме українській мові зазначеного періоду, проте активне тоді й сьогодні в російській мо-

ві. Невиправданим є вживання замість нього в перекладі Р. Турконяка описової конструкції ‘ті, що народилися в домі’, адже це слово означає не тільки членів родини, а й тих, що живуть на правах її членів.

Нерідко рабами в Біблії названі підлеглі, які не були рабами в прямому сенсі цього слова: та й сказали Мойсеєві: Твої *раби* перелічили військових, що під нашою рукою, і нікого з нас не бракувало (Чис. 31:49). У Біблії натрапляємо на словосполучу *раб(а) Божий(а) (Господній(я))*, що номінує людину, яка цілковито в своєму житті покладається на Бога і служить Йому: А Марія промовила: Я ж *Господня раба*: нехай буде мені згідно з словом твоїм! І відійшов Ангол від неї (Лук. 1:38); І явився йому Господь тієї ночі й сказав: Я Бог Авраама, батька твого; не бійся, бо Я з тобою! І поблагословлю Я тебе, і розмножу нащадків твоїх ради Авраама, *Мойого раба* (Бут. 26:24). Така ж метафорика властива синтаксичній конструкції *Господній слуга* (Жертва хлібна й жертва лита спинилася в домі Господньому, впали в жалобу священики, *слуги Господні* (Йоїл. 1:9).

Висновки. Як бачимо, в українських перекладах Біблії розглядувана тематична група не є цілком усталеною. Спостерігаємо синоніміїні ряди щодо позначення окремих родів занять, зокрема вівчарства: *вівчар, скотар, пастух, пастир, сторож, накарім*, деякі з них зумовлені часовими рамками (пастир), інші ж – сторож, накарім – не є вдалими. Та й іншим назвам родів занять властиві синоніміїні відношення: *каменярь – каменотос – будівельник з каменю; тесля – дереворуб – майстер з дерева; раб – невільник – бранець*. Вони відображають творчі шукання авторів перекладів та процес нормування лексичної системи української літературної мови.

Список умовних скорочень

Грінч. – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4-х т. / Борис Грінченко ; упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – К. : В-во АН УРСР, 1958. – Т. I. – 494 с. ; Т. II. – 573 с. ; 1959. – Т. II. – 506 с. ; Т. V. – 563 с.

Желех. – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар : у II-х т. / Євген Желеховський, Софрон Недільський. – Мюнхен, 1982. – 1117 с.

ГЛС – Греческий лексикон Стронга (с) Bob Jones University: <http://www.rststrong.pdb>.

ЄЛС – Еврейский лексикон Стронга (с) Bob Jones University: <http://www.rststrong.pdb>.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

БТ – Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови) / пер. ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). – К. : Українське Біблійне Товариство, 2011.

БО – Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2012.

ЄМ – Євангеліє [Електронний ресурс] / пер. Пилипа Морачевського. – 1863. – Режим доступу : <http://www.parafia.org.ua>.

БХ – Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. – Ватикан : Editorial Verbo Divino, 1990.

БК – Св'яте Письмо Старого і Нового Завіту / пер. П. Куліша, І. Левицького і І. Пулюя. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003.

BOTVYN Tetyana – Post-graduate student, Ukrainian Language Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (tanyaosades@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8590-8664>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151931>

**THE NAMES OF OCCUPATIONS
IN THE UKRAINIAN TRANSLATIONS
OF THE BIBLE IN THE XIX–XX CENTURIES:
SEMANTIC-CULTUROLOGICAL ASPECT**

Abstract. *The semantic analysis of the thematic group «the names of occupations» in the Ukrainian translations of the Bible of the nineteenth and twentieth centuries (P. Morachevsky; P. Kulish, I. Puluji, I. Nechuy-Levytsky; I. Ogienko; I. Khomenko; R. Turkonyaka) traces their culturological component. The selected thematic group we have come across in the Bible includes: worker, reaper, shepherd, cattle breeder, guard, keeper, judge, supervisor, carpenter, bricklayer, stonemason, woodcutter, artist, stone builder, servant, slave etc.). The subject group considered in the Ukrainian translations of the Bible is not entirely upright. We observe synonymous rows in relation to the designation of separate classes of occupations, in particular sheep breeding: shepherd, cattle breeder, herdsman, supervisor, keeper, of which some are conditioned by the time frame (like shepherd), while the others are guardians. Besides, among other names of genera classes are characterized by synonymic relations: mason – stone cutter – stone builder; carpenter – woodcutter – wood craftsman; slave – bondsman – captive reflecting the creative search for the authors of the translation and the process of valuing the lexical system of the Ukrainian literary language.*

Key words: *Bible, semantics, thematic group, translation, synonymy.*

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018 р.

УДК 811.161.2'373'42

ГАЛІВ Уляна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (uliana_mishchuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8511-1484>

МЕЛЬНИК Тетяна – магістр філологічного факультету, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148086>

НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ДОМІНАНТА МОВОСТИЛЮ ЛЮБОВІ ПРОЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «ПОЛЮВАННЯ НА СВІТЛО»)

***Анотація.** У статті проаналізовано національно марковану лексику поетичної збірки Л. Проць «Полювання на світло». Виокремлено основні предметно-тематичні групи маркованої лексики й висвітлено її семантику. Доведено, що у семантиці означених мовних одиниць відображені поняття української культури, які не мають точних відповідників у чужомовному середовищі.*

***Ключові слова:** національно маркована лексика, безеквівалентна лексика, фонова лексика, мовостиль, мовомислення.*

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. у лінгвоукраїністиці позначений посиленою увагою мовознавців до поетичної творчості письменників, яка з певних причин не була дослідженою. Предметом лінгвістичного вивчення найчастіше стає лексика, що становить відносно невеликий пласт у словниковому складі сучасної української мови. Вона вирізняється національно-культурним, чи етнічним, компонентом, поєднує в собі стереотипні народні уявлення та індивідуально-авторське світосприйняття, іншими словами – є національно маркованою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонуванню національно маркованих лексем у творчості сучасних українських поетів присвячені розвідки С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Н. Бойко, Н. Пуряєвої, Т. Хомич та ін. Окремий Universum становить мистецький світ галицької поетки, члена НСПУ Любові Проць, який сьогодні, на жаль, перебуває поза увагою лінгвістів.

Мета і завдання статті. У межах нашого дослідження вважаємо за доцільне проаналізувати індивідуальний лексикон Л. Проць, виокремивши такі мовні одиниці, які формують його національне забарвлення і творять неповторну образну канву поетичного дискурсу. Це й становитиме мету дослідження. Мета передбачає розв'язання таких завдань:

– з'ясувати зміст поняття «маркована лексика»;

– здійснити класифікацію національно маркованої лексики і висвітлити її семантику;

– змоделювати культурно-мовний простір відповідної епохи через дослідження лексики з національним компонентом.

Об'єктом дослідження є поетична збірка Любові Проць «Полювання на світло».

Виклад основного матеріалу. Одним із яскравих репрезентантів мово-стилю того чи того митця є національно маркована лексика. Маркований (від фр. *marquer* – позначати) – такий елемент, що має стилістичне забарвлення. «Маркованість чи немаркованість мовних одиниць, – як зазначає П. Дудик, – найбільше виявляється на лексичному й синтаксичному рівнях мови. Так звані кореневі слова найчастіше стилістично немарковані, а похідні (афіксальні) слова (з префіксом чи суфіксом) здебільшого стилістично марковані» [3, 35].

На сьогодні відсутні лінгвістичні дослідження, які б висвітлювали теорію маркованої лексики загалом, зокрема зі складовою частиною «національний». До національно маркованих одиниць, на наш погляд, належать групи слів, семантичну структуру яких вирізняє національний компонент, культурно-мовне сприйняття дійсності, духовно-ментальний феномен. Уважаємо, що така лексика, хоч і становить невеликий пласт у словниковому складі сучасної української мови, проте є засобом його збагачення, а отже, й творення національно-мовної картини світу.

Поняття «національно маркована лексика» теоретично неоднозначне. Більшість мовознавців у своїх дослідженнях оперують терміном «культурно маркована лексика» (хоча такий підхід передбачає безпосередній зв'язок із національною культурою та світоглядом). Погоджуємося з думкою В. Кононенка про те, що «фіксація культури в поширеному тексті, дискурсі зазвичай пов'язана з вивченням національної культури світу...» [6, 31]. Не винятком, звісно, є поетичний текст. Попри відсутність єдиної класифікації названих лексем, як безеквівалентну лексику національно марковані одиниці трактують О. Кирик, В. Філонова [5, 41]. Є. Верещагін та В. Костомаров виокремлюють безеквівалентну та фонову лексику (частково безеквівалентну) [2, 45–51], Б. Гдовська до вже згаданих додає конотативну та ономастичну лексику [4, 40].

У поетичному словнику Л. Проць національно марковані лексеми набувають особливого світосприйняття. Вони не тільки підкреслюють національний колорит, а й відзначаються ідейно-тематичною спрямованістю, є важливим складником образності тексту. На основі лінгвостилістичного аналізу усю національно марковану лексику поетичної збірки «Полювання на світло» можемо умовно поділити на **такі предметно-тематичні групи:**

1. **Власні назви** (особові імена, прізвища, географічні назви)
2. **Слова-реалії** – словникові одиниці, які позначають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практиці чужомовного соціуму:
  - а) номени матеріальної культури;
  - б) номени духовної культури.

3. Фонова лексика – слова, що збігаються у декількох мовах об'єктивним змістом, але не збігаються своїми емоційно-естетичними асоціаціями. До фонової лексики у дослідженні віднесено топоніми; антропоніми; мовні одиниці, яким властиві національні асоціації; слова-символи; фразеологізми.

1. Власні назви. На загальному текстовому тлі вирізняються номен з чіткою українською семантикою – *Кий, Марко Проклятий, Шевченко, Ніна Матвієнко, Іван Гнатюк*; лексеми на позначення географічних об'єктів – *Дніпро, Новгород-Сіверський, Карпати*: «*Вітер. Хуга. Вулички порожні. / Деся далеко замерзає Кий*» (1, 17); «*А вуж дороги зблискує до віч, / Та вже до крику стерті чорні п'яти... / Сичання яничарів зусібіч: / – Марко Проклятий...*» (1, 16); «*...Це ти Шевченка ніс додому – / На кручу ту, що над Дніпром*» (1, 26); «*Ніхто не витягне тоненько, / Бо німота і пустота. / ...На голос Ніни Матвієнко / Безкровне личко поверта*» (1, 51); «*На аркуші небеснім там, над нами... / Горить зоря Івана Гнатюка*» (1, 32); «*Той з Новгорода-Сіверського муж, / Були в якого безпомилні стріли!..*» (1, 19); «*Він біг, як лось. Здавалося, от-от / Крислато лупне об старі Карпати!*» (1, 66).

2. Слова-реалії. Серед номенів матеріальної культури виділяємо:

- назви житлових (сільськогосподарських) будівель, обійстя та їх частин;
- назви предметів побуту;
- назви їжі та напоїв;
- назви рослин (дерев).

З-поміж назв, що позначають **житлові (сільськогосподарські) будівлі, обійстя та їх частини**, помітне місце посідають *хата, хлів, комин, піч, тин, криниця* та ін. Наприклад: «*Прочовнав Бровко від хліва до хати – / Потяг ланцюг і безпросвітній щем*» (1, 42); «*...У тинах, як в патронтиах, хати / В обороні спокою стоять*» (1, 15); «*І сидять похнюплені хатки / Під порогом в молодого березня*» (1, 59); «*Комин димом пахкає в портрет / Неба, що наквацяне туманами*» (1, 59); «*Всіх обійшла: корівку, пса і піч*» (1, 37); «*Криниці схлип глибинами всіма...*» (1, 42); «*На ослінчику чистім – побіля / Сірих буднів, де світла – на дні, / Гречно сіла статечна неділя...*» (1, 46). Як бачимо, у багатьох синтаксичних конструкціях ключові лексеми є невід'ємним засобом творення індивідуально-авторських метафор.

Реальна українська дійсність у поезії Л. Проць відтворена завдяки лексемам, що позначають **предмети побуту**. Серед них виокремлюємо господарське начиння та інші речі побутового вжитку. Порівняймо: «*Комора пам'яті, де на полицях – / В сунях, бутлях, жбанах, пляшечках, – / Палахкотить, прозориться, іскриться / Вода життя – бентежна і терпка*» (1, 55); «*Шухлядки, скриньки, кадїби, коробки... / В них, Боже мій, чого тільки нема!*» (1, 55); «*Село розсохлося, як діжа, / Що в ній місили хліб колись*» (1, 47) і «*Знову: вйо, шапано долі, / І – бичем із сіллю й перцем?..*» (1, 28); «*Гойда колисочка дитину, / Принишкнув древній рід в куточку...*» (1, 48).

Естетичну вишуканість поетичного рядка творять **назви їжі, національних страв та напоїв**, які, хоч і не відзначаються частотою вживання, проте

передають психологізм настроїв ліричної героїні: «Символ щастя» – *тітонька галушка* – *світик цей тихато спогляда...*» (1, 15); «В комини сопуть, зітхають стиха, / Булькають *узваром і борщем*» (1, 15).

Спосіб художнього мовомислення авторки виявляє також діалектна лексема *ябко*: «*Ябка черлені, сріблясті / Котить сад почорнілий до ніг...*» (1, 97); «*Розлука уже відболіла – / Мов ябко осіннє, терпка...*» (1, 99).

Лінгвальним пріоритетом творчості Л. Проць є **назви рослин (дерев)**, уживання яких вмотивоване народною традицією і водночас позначене мовним новаторством. Це, зокрема, такі лексеми, як *чебрець, барвінок, спориші, чорнобривець, перекотиполе, пролісок, верби, тополі, липа, смерека, явір* та ін. На наш погляд, найбільш довершену тріаду, що закорінена на національних архетипах, становлять номени *чебрець, барвінок, спориші*. На цьому ґрунті неодноразово вибудовуються чіткі асоціативно-метафоричні моделі *чебрець – король ароматів, барвінок – утікач, спориші – бурсаки* тощо: «*Сіно сушимо. І чебрець – Королем польових ароматів» (1, 53); «*Через паркан барвінок переліз – / З тамтого світу утікач єдиний» (1, 18); «*Розбіглись по сільських обійстях / Всі спориші, мов бурсаки» (1, 26).***

Нетрадиційний стилістичний прийом, побудований на контрастивному зіставленні двох назв (*чебрець – полин*) прочитуємо у предикативній метафорі *чебрецевий вечір сполинів*: «*День відплив – із пісні білий лебідь. / Чебрецевий вечір сполинів» (1, 45).*

Небуденну настроєвість підтверджують й інші поетичні полотна: «*Вена перетяга. Утіка / Гордого отого чорнобривця...*» (1, 77); «*Зимний часе, змилуйся, послухай: / Пролісок один хоч відігрій!*» (1, 17); «*...Перекотиполем – діти-квіти, / Вулицею чорною запилені...*» (1, 12); «*Отої липи, що цвіте, кадило... / Відмахується довго від бджоли» (1, 18); «*Тримається за голову струнка / Смерека зайшла на самім узвишші» (1, 17); «*...Тополі виставляв на чати / І горілиць зорі моливсь» (1, 10); «*Скрик явора старого... Треті півні...*» (1, 42).***

Прикметною рисою мовостилю Л. Проць є вживання **номенів духовної культури**. Зокрема, у віршах поетки простежуємо:

- назви національного простору;
- назви природних явищ, стихій.

Частовживаними у поетичному словнику Л. Проць є назви **просторових понять**. Мовна свідомість поета найперше увібрала в себе такі національні реалії, що стали духовними орієнтирами для митця і ґрунтуються на опозиції «я у світі» і «світ у мені». Так, лексикон Л. Проць збагачують національно марковані номени на зразок: *стежечка, дорога, поле, лука, ліс, ріка, ставок, сад, городи, степ, ниви, круча, чумацький шлях, небо* та ін. Наприклад: «*...Колі вже нивам йшлося до плачу...*» (1, 66); «*Автограф свіжий – гусакові лапи / На стежечці грузькій, що до ріки...*»; «*Ставок, мов казанок, відбулькотів» (1, 67); «*І зябрами тугими капустів / Вдихають дощ замурзані городи» (1, 67); «*Бухнула чорнюца, як журба, / На іще зелений ситець лугу» (1, 77); «*Вже й місяць ієрогліфом завис / Над азбукою степу золотого...*» (1, 25); «*Все звич-****

но: поле і дука є, / *Ростуть хліба і спориши*» (1, 51); «*Це ти Шевченка ніс додому – / На кручу ту, що над Дніпром*» (1, 26); «*Лиши подорожник вірний стиха / Регоче про чумацький шлях...*» (1, 26).

Лексема *небо* у поетичних текстах Л. Проць постає як: а) необмежений повітряний простір («*Та нині (вкотре!) тяжко зранена / І небо рідне їй гірке...*» (1, 33)); б) сакральний простір («*Немає неба і в помині / Від крику першого понині*» (1, 23)); в) опредметнений простір («*І заключним акордом угорі – / Хлібина сонця в неба на лопаті*» (1, 42)). Як бачимо, індивідуальну естетику номінації *небо* зумовлює те, що авторські асоціації часто вибудовані на мовних контрастах: Тут *лопата неба* виразно дисонує з естетизованою генітивною метафорою *хлібина сонця*.

Лексема *небо* неодноразово асоціативно корелює із назвами небесних світил (*сонце, місяць, зорі*): «*Сновида-місяць, як нічна пора, / Шугне зі скелі...*» (1, 17); «*І простори душі неозорі, / Де за віху – зоря провідна*» (1, 44); «*Місяць вплив... – Агов, небораче, / Де ти спав, що жупан підгорів? / Він регоче: – Де зорі хороші!...*» (1, 44); «*Допоки сонях сонця понад нами / І не забитий білий світ наглухо, / Так ніжно розминаємо пучками, / Щоб стала нам колись легеньким пухом...*» (1, 47).

Багатогранним і колоритним у поезії Л. Проць постає **світ природи**. Використання назв природних явищ для авторки – потреба не просто номінативна, а й етнопсихоментальна. Найчастіше поетка апелює до лексем *дощ, мжичка, злива, вода, вітер, сніг, грім* та ін., які можна трактувати як «особливі ментально-художні знаки» [7, 68]: «*Дощ напоумливо вічність цитує*» (1, 11); «*Сіно сушимо. До стебла / Спритний дощ норовить промочити...*» (1, 53); «*...А шлях лежить – не в'яже лика. / Тече за вітром ковила*» (1, 10); «*Тут – по горло і сніги, і луни*» (1, 14); «*Вода через ніч підросла – / Летиться селу за халяви*» (1, 68).

В окремих віршах лексема *сніг* персоніфікується у річищі фольклорної традиції, що, приміром, прочитуємо в наступних рядках: «*Довго сніг розказував казки – Аж набрався сивизни від селезня*» (1, 59); «*Не можу спати: бубьки прилетіли – А в гніздах їхніх – чванькуватий сніг...*» (1, 60).

Особливий національний колорит поезій Л. Проць створюють номени *дощі* і *мжички*: «*По хутрах лисів йдуть ліси / Край поля, де недремна варта / Доців і мжичок. Не проси – / Для них позлота ніч не варта*» (1, 72). Позитивна семантика *дощу* увиразнена в прикладкових назвах на зразок *дощик-відчайдух*: «*Ляскає в долоні злива. – Де ще / Віднайшовся дощик-відчайдух, / Що гадає: зливу переплеще? – / Реготом заходиться лопух*» (1, 64).

Багатством семантичних відтінків позначені метафоричні сполуки з ключовою лексемою *грім*, побудовані на звукових асоціаціях: «*Минулося. У тишу вбито кіл. / Громів гармати небо покотило*» (1, 67).

Іноді на таких мовних одиницях вибудовуються номінативні речення, які стилістично увиразнюють малюнок поетичної строфи: «*Вітер. Хуга. Вулички порожні*» (1, 14).

3. Фонова лексика. Своєрідний культурно-мовний простір містять фонові лексеми на позначення **власних імен**. Для прикладу, вербально-образну канву вірша «Які розкішні вишиванки...» формують українські антропоніми, які виразно підкреслюють національну специфіку рідної мови:

*Які розкішні вишиванки
Імен село моє носило!
Рядочок чорним – то Іванки,
Червоним хрестик – то Данило.*

*На полотно життя родина
Стелила рясно долі-взори:
Марія, Ганна, Катерина,
Василь, Стефан, Михайло, Орест...*

*Віки брели собі спроквола,
Та бігла ниточка невпинна:
Петро, Павло, Андрій, Микола,
Софія, Дарія, Юстина... (1, 48)*

Важливу ідейно-концептуальну функцію відіграють **мовні одиниці, яким властиві національні асоціації; слова-символи; фразеологізми**. Так, глибинні смисли актуалізують лексеми, в яких на імпліцитному чи експліцитному рівні прочитуємо колірну символіку: «*І заключним акордом угорі – / Хлібина сонця в неба на лопаті*» (1, 42); «*Краплями брунатного – черідка / Міниться на темнім оксамиті...*» (1, 49); «*Чорним – пуста хати ненароком... / Не сміється – залилось сльозою*» (49); «*Запнутий зелений гребінь лісу / В сизу гриву грозової хмари*» (1, 49). «Свято кольорів» (поетонім Л. Проць) присутнє і в символічній назві самої збірки – «Полювання на світло». Це світло, за словами автора передмови В. Базилевського, «не засліплює, але манить, притягує. А головне – не дає збитися з дороги. Це слово, яке озивається якимось своїм чаром, лагодою душі навіть тоді, коли йдеться про сумне чи й трагічне» [1, 5].

Діалог національної і світової традицій виразно засвідчують **назви міфічних персонажів**. Світ міфології здебільшого репрезентований номенами Пегас, Прокруст, Аріадна: «*А мій Пегас таки злетів, / Та звалось небо – безіменне...*» (1, 104); «*Прокруст чатує в скошеній траві / Зелених мрій... І я – не поза грою!*» (1, 22); «*Вцілілу купку небораків / Проводить Аріадни нить*» (1, 10). Творячи знакові образи, згадані лексеми не виходять за межі національного контексту, про що свідчать синтаксеми *скошена трава, купка небораків*.

Національну специфіку мови підкреслюють **фразеологізми**, які досить панорамно представлені в поезії Л. Проць. Їхнє використання базується на фольклорних традиціях і є стилістично вмотивованим. Найчисельнішу групу становлять **дієслівні фраземи** на зразок *розказувати байки, плести язиком*,

ставати на диби, бити байдики, заходитися реготом, не розігнути спину, малювати вінець, стріляти очима та ін.: «Та знають всі: розказую байки. / Не все так рівно-гладко: ще душа є!» (1, 37); «Зрілий розум стає на диби. / Б'є у тім'я думки недозрілі» (1, 36); «Б'ємо байдики, бо ж не боронить / Чепурушка – неділя свята» (46); «Що гадає: зливу переплеце? – / Реготом захо-диться лопух» (1, 64); «І правда: годі язиком плести. / Хтось роджений «в сорочці», ти ж «у робі»» (1, 38); «Снігами попід стріхи так сипне, / Що цілий день не розігнути спину» (38); «Руки батька – меткі, вузлуваті – / Копичками малюють вінець» (1, 53); «А нині ніхто не боронить / Стріляти очима по них» (76).

Авторське прагнення розширити зображувально-виражальний потенціал мови засвідчують **прислівникові** фраземи: *ні сном ні духом; як по нотах; на мушку; пізно, Йвасю* («Доцик лопотить. Ні сном ні духом, / Що дорогу зливі перейшов» (64); «...А далі – як по нотах в кожній хаті, – / У кожному селянському дворі...» (42); «Виструнчилися тіні, мов солдати, / І на мушку – кожну світлу п'ядь» (15); «Пізно, Йвасю, хоч тікав од сну / І не гаяв часу ні хвилини...» (77).

Менш чисельно у поетичних текстах Л. Проць представлені **іменні** фразеологізми. Це, зокрема, такі, як: *година чорна, треті півні, суєта суєт*. На їхньому фоні вирізняється трансформована фразема у хаті – *тій, що скраю*: «Прийшла йому година чорна: / Над ним здригнувся білий млин» (72); «Скрик явора старого... Треті півні...» (42); «Довкола – самосійні дурні / І суєта суєт одна...» (30); «Благодать земна! Не треба раю / Знаменитій хаті – тій, що скраю» (15).

Джерелом додаткової експресії у віршах аналізованої збірки виступають **вигукові (інтерактивні)** фраземи, що виражають експресивно-вольові реакції мовця: *а нехай їм грець!, і слава Богу!; та Бог із вами!*: «Болячки лізуть (а нехай їм грець!), / То ние правий бік, то коле – лівий...» (19); «А душа щемить, напівжива... / Та – жива, жива! І слава Богу!» (71); «...Уста іронія торкне, / Всміхнеться класика словами: / – Ніхто не гавкне, не лайне... / Та Бог із вами!» (104). Особливості галицького розмовного мовлення передають фразеологізми *а шляк би тя трафив!* (типова для сільського населення лайка), *на маєш!, та ба!*: «– А шляк би тя трафив! – вуйки / Дружно вітають прибулу» (68); «На маєш! Ховали ворони / Всі гнізда між віт весняних» (76); «Підхопив ту радість недолугу / Попід руки день марний... Та ба!» (77).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Як бачимо, національно марковані слова є невід'ємним атрибутом мовостилю Л. Проць. Вони забезпечують не тільки естетичну вишуканість вислову, а й містять глибоку культурну конотацію, сприймаються не лише на вербальному, а й на когнітивному рівні. У перспективі плануємо дослідити національно марковані одиниці на прикладі інших поетичних збірок авторки.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Проць Л. Полювання на світло : поезії / Л. Проць. – К. : Ярославів Вал, 2013. – 112 с. : іл.

Література

1. Базилевський В. Нарощування світла / В. Базилевський // Проць Л. Полювання на світло : поезії / Л. Проць. – К. : Ярославів Вал, 2013. – С. 5.
2. Верещагин Є.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Є.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – 4-е изд. перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1990. – 246 с.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови : навч. посіб. / П.С. Дудик. – К. : Вид. центр «Академія», 2005. – 368 с.
4. Гдовська Б. Лексика страноведческих реалий в художественном тексте : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Б. Гдовська. – К., 1993. – 210 с.
5. Кирик О., Філонова В. Предметно-тематична класифікація культурно маркованої лексики в японських народних казках / О. Кирик, В. Філонова // Вісник Київського національного університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2013. – Вип. 45. – С. 41–48.
6. Кононенко В. Мова у контексті культури / В. Кононенко. – Київ–Івано-Франківськ : «Плай», 2008. – 390 с.
7. Сютя Г. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи / Г. Сютя. – К. : Вид. дім Дмитра Бурого, 2010. – 160 с.
8. Хомич Т. Маркована лексика в ідіолекті Марії Матіос / Т. Хомич // Література та культура Полісся. – 2008. – Вип. 43. – С. 94–103.

References

1. Bazylevskiy, V. (2013). *Naroshchuvannia svitla* [Making for the Light]. In L. Prots, *Poliuvannia na svitlo – Hunting for light* (p. 5). Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
2. Vereshchagin, E.M., & Kostomarov, V.G. (1990). *Iazyk i kultura: lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo iazyka kak inostrannogo* [Language and Culture: Linguistic Studies in the teaching of Russian as a Foreign Language] (4th ed., rev.). Moscow [in Russian].
3. Dudyk, P.S. (2005). *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyd. tsentr «Akademia» [in Ukrainian].
4. Gdovska, B. (1993). *Leksika stranovedcheskikh realii v khudozhestvennom tekste* [Vocabulary of country studies in the artistic text]. (Candidate's thesis). Kiev [in Russian].
5. Kyryk, O., & Filonova, V. (2013). *Predmetno-tematychna klasyfikatsiia kulturno markovanoi leksyky v yaponskykh narodnykh kazkakh* [Subject-thematic classification of culturally-registered vocabulary in Japanese folk tales]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Literaturyznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka – Bulletin of the Kyiv National University. Literary studies. Linguistics. Folklore*, 45, 41–48 [in Ukrainian].
6. Kononenko, V. (2008). *Mova u konteksti kultury* [Language in the context of culture]. Kyiv–Ivano-Frankivsk: «Plai» [in Ukrainian].
7. Siuta, H. (2010). *Linhvosvit poezii avtoriv Niu-Yorkskoi hrupy* [The linguistic world of the poetry of the authors of New York group]. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
8. Khomych, T. (2008). *Markovana leksyky v idiolekti Marii Matios* [Marked vocabulary in Mary Matios individual dictionary]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and culture of Polesye*, 43, 94–103 [in Ukrainian].

HALIV Uliana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Ukrainian Language Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (uliana_mishchuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8511-1484>

MELNYK Tetiana – Master of Philological Faculty, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148086>

**THE NATIONALLY-MARKED VOCABULARY
AS THE DOMINANT OF L. PROTS' LINGUISTIC STYLE
(ON MATERIAL OF POETIC COLLECTION
«HUNTING FOR THE LIGHT»)**

Abstract. *The article analyzes the nationally-marked vocabulary of L. Prots' poetry collection «Hunting for the Light». The nationally-marked vocabulary forms a relatively small layer in the vocabulary of the modern Ukrainian language. It is distinguished by a national cultural or ethnic component, combining stereotypical folk notions and individually author's world perceptions.*

The purpose of the study is to analyze L. Prots' individual vocabulary by singling out such linguistic units which form its national color and create unique canvas of the poetic discourse. It involves solving the following tasks: find out the meaning of the concept «marked vocabulary»; classify the nationally-marked vocabulary and highlight its semantics; simulate the cultural and linguistic space of an appropriate epoch through the study of the vocabulary with the national components.

The main subject – thematic groups of the marked vocabulary are singled out and its semantics is highlighted. It is proved that the concepts of Ukrainian culture, which do not coincide in a foreign environment, are reflected in the semantics of the linguistics units.

An important ideological and conceptual function is played by the linguistic units that are characterized by national associations, word symbols and idiomatic nature.

The nationally-marked words have been found to be an integral part of L. Prots' linguistic style. They do not only provide the aesthetic exquisite expression but are also at the cognitive level.

We believe that such vocabulary is a means of enrichment of the vocabulary of the modern Ukrainian language and the creation of a national language picture, as well. In the future we are planning to analyze the nationally-marked units based on some other author's poetic collections.

Key words: *the nationally-marked vocabulary, conceptual words, associate vocabulary, linguistic style, linguistic thought.*

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018 р.

УДК 811.161.2'373

КОЛЕСНИК Наталя – доктор філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна (nkolesnyk@yahoo.pl)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3396-9120>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151926>

ОСНОВНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРОНІМІВ

Анотація. *Методологічною основою дослідження фольклоронімів є як загальнонаукові (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, індукція та дедукція, узагальнення), так і власне лінгвістичні методи і прийоми. Основний метод дослідження – описовий із властивими йому прийомами зовнішньої та внутрішньої інтерпретації (доречним є застосування інвентаризації та класифікації онімів; прийому мовної атрибуції тощо). Доцільним є застосування окремих прийомів порівняльно-історичного методу: диференційного аналізу; прийому реконструкції імен та їх форм; етимологізування з елементами словотвірного та структурного аналізу; прийому відносної хронології. Фольклороніми як інгерентні елементи фольклорного тексту потребують також використання контекстуально-інтерпретаційного аналізу. Прийом зіставлення та окремі когнітивні аспекти можуть бути залучені для з'ясування закономірностей власне української фольклорної номінації.*

Ключові слова: фольклоронім, фольклорна ономастика, лінгвістичний метод, прийом, методика дослідження.

Постановка проблеми. Будь-яка наукова галузь для отримання нових знань вибудовує на певній методологічній основі власну систему методів дослідження. На думку вчених-теоретиків, ономастика послуговується переважно лінгвістичними методами, особливим є лише їх комбінування, яке зумовлюють мета та специфіка дослідження онімів [19, 194].

Для методики дослідження фольклорної ономастики, яка належить до межових, комплексних дисциплін, характерними є використання і поєднання з власною метою різноманітних загальнонаукових, загальнолінгвістичних та власне ономастичних методів.

Виклад основного матеріалу. Основним методом вивчення фольклоронімів є найпоширеніший і найдавніший лінгвістичний метод – описовий. Мовознавчому аналізу народнопісенного ономастикону передують інвентаризація та класифікація онімного матеріалу, що є одним із вихідних етапів дослідження. Саме на цьому етапі відбувається уточнення об'єкта вивчення, а також залежно від мети дослідження – відбір категорій, що вивчатимуться, виокремлюються принципи класифікації залученої до аналізу онімної лекси-

ки. Згадані прийоми, наприклад, допомагають чітко окреслити межі сакральної частини фольклоронімного простору. Під час аналізу найдавніших шарів пропріативів, а саме міфонімів та теонімів, варто за необхідності залучати прийом мовної атрибуції. Фольклоронімія, як і загальнонаціональна система називання, є сукупністю не тільки різночасових онімів, але й таких, що є різномовними за походженням. Ономасти вважають такий стан онімійної системи ономастичною універсалією [19, 198]. У процесі опису фольклоронімів ми зіткнулися з проблемою мовної атрибуції частини українських особових імен (*Василь, Іван, Роман, Юрій, Галя, Ганна, Маланка та ін.*). На наш погляд, з огляду на їх функціонування в українському пісенному фольклорі, беззастережно трактувати ці власні назви тільки як запозичення з давньоєврейської, грецької, латинської не можна, і це, безперечно, змушує під іншим кутом подивитися на історію становлення національної антропонімійної системи. Отже, використання саме прийому мовної атрибуції дає змогу по-новому трактувати історію становлення української онімійної системи, пояснювати її витоки та основні тенденції розвитку.

Оскільки фольклоронімія поєднує різночасові шари онімів, вартий уваги запозичений із праць з порівняльно-історичного мовознавства прийом відносної хронології. На матеріалі фольклоронімії говорити про точну хронологізацію, з огляду на особливості існування та відтворення фольклорних текстів, не можемо. У цьому випадку йдеться насамперед про послідовність появи в онімійній системі тих чи тих онімів: наприклад, про те, що жіночі варіанти міфонімів *Купала* і *Лада* передували їхнім чоловічим корелятам *Купало* і *Ладо* тощо.

Диференційний аналіз з елементами словотвірного може бути застосований для об'єднання спорідненого і розмежування гетерогенного ономастичного матеріалу, наприклад, саме використання цих прийомів дає змогу стверджувати про належність фольклоронімів *Син Божий, Божич* і *Божець* до онімного поля найменувань *Ісуса Христа*. Співвідношення міфонімів та частини сьогоденних християнонімів з апелятивами, тобто використання прийому реконструкції імен та їх форм, необхідне для з'ясування особливостей семантики фольклоронімів, природи давніх шарів фольклоронімії. З цією ж метою, а також для аргументації дохристиянського походження частини християнонімів варто використовувати етимологізування з елементами словотвірного та структурного аналізу (зокрема, коли йдеться про зв'язок давніх теонімів і антропонімів).

Елементи формантного аналізу доречно застосовувати для виявлення спільних язичницьких і християнських формантів, що дасть можливість зробити висновок про безперервність української ономастичної традиції. Виділення і зіставлення лексичних основ у сакральних онімах дає підстави для висновку про семасіологічну спадковість, тяглість української онімії, засвідченої народнопісенними текстами.

До власне ономастичних методик роботи з фактажем дослідники відносять прийом виокремлення з певної сукупності онімів імен «язичницьких» і «християнських» [19, 196]. Цей прийом широко використаний у нашому дослідженні «Онiмiя української народної пісні» разом із контекстуально-інтерпретаційним аналізом [9], бо лише місце і роль фольклоронiма в тексті дає можливість говорити про нього як власне онiм, християнський чи язичницький, питомий чи запозичений і т. д., лише в тексті власна назва повноцiнно виконує свої функції, а отже, саме контекст увиразнює її специфіку.

Кiлькiснi пiдрахунки не є цiллю дослідження в ономастицi, але добре iлюструють певнi ономастичнi концепції та гiпотези, а факт частотностi того чи того ономастичного явища стає, безперечно, свiдченням iхньої типовостi. Наприклад, вивчаючи способи iдентифiкацiї жiнок у народнопiсенному ономастиконi, ми виявили, що основним засобом найменування у бiльшостi жанрiв є особове iм'я: з 287 текстiв балад, що фiксують рiзноманiтнi власнi назви (топонiми, антропонiми, прагматонiми), 101 текст послуговується лише особовими iменами, тобто вони становлять понад 35 % усього ономастикону. 3-помiж посесивних назв превалюють андронiми на *-ка* та *-иха*: вiдповiдно 28 і 25 одиниць у текстах спiванок-хронiк, одного з наймолодших жанрiв у системi пiсенної епiки. Час постання згаданого жанру – кiнець XVIII ст., час розквiту – XIX–XX ст., коли офiцiйна формула найменування з її дво- чи трилексемною структурою (*прiзвище + особове iм'я, прiзвище + особове iм'я + по батьковi*) вже могла впливати на живомовний антропонiмикон, фольклорний зокрема.

З огляду на те, що сьогоднi розвиток ономастичних студiй, зокрема й фольклорної ономастики, перспективний у руслi антропоцентричної парадигми, при аналізi матерiалу мовнi факти варто розглядати у зв'язку з фольклорними та етнографiчними даними [5–7; 13; 16; 21].

Доречно використовувати у дослідженні онімів усної народної творчості також прийом зіставлення. За нашими спостереженнями, фольклороніми мають здатність найяскравіше, найчіткіше реалізовуватися у всеслов'янському контексті, у межах слов'янської етнічної й культурної спадщини. Причини цього мають рiзну природу, як генетичну, так і функцiональну, як на рiвнi онiмiйної системи, так і на рiвнi фольклорного тексту. Опрацьованi нами 5 тисяч текстiв українських обрядових пiсень та майже 4 тисячi текстiв необрядової лiрики, дум, iсторичних пiсень та спiванок-хронiк фiксують дуже обмежено антропонiмоформулу *особове iм'я + iм'я по батьковi* у текстах, як правило, з тих рiгiонiв, що межують з Росiєю. Але зробити остаточний висновок щодо мiсця згаданої вище антропонiмоформули у фольклорному iменнику українцiв ми змогли, лише порiвнявши її функцiонування у пiсеннiй поезiї українцiв та iнших слов'ян. З усiх нацiональних фольклорiв у цьому планi вирiзняється росiйський, саме в росiйських фольклорних текстах iмена по батьковi на *-овна (-евна)* окремо та в складi антропонiмоформул частовживанi. Так, I. Петрова зауважила, що в росiйських обрядових пiснях «iмена по

батькові становлять приблизно третину від загальної кількості власних назв» [18, 9], а «дволексемна модель “ім’я + ім’я по батькові” є найуживанішим способом... найменування героїв у текстах обрядової і необрядової поезій» [18, 13]. Інша російська дослідниця Р. Головіна, дисертація якої присвячена антропонімам у російській народній ліричній пісні, з’ясувала, що вживання андронімів і патронімів у розглянутому нею матеріалі – поодинокі, а от імен по батькові засвідчено: чоловічих – 484, жіночих – 425 [2, 6]. І навпаки, в українському фольклорному ономастиконі посесивні найменування як чоловіків, так і жінок після особових імен належать до найуживаніших, зокрема, доволі поширені андроніми на *-ка* та *-иха*. Отже, лише зіставлення української пісенної традиції називання жінки з подібними традиціями інших слов’ян дає підстави зробити фаховий висновок (див. детальніше [8]).

Не менш вартісними, вважаємо, є зіставлення функціонування у фольклорних текстах слов’ян ключових онімів, які є репрезентантами як окремих фольклорних, так і загальнонаціональних культур загалом. Наприклад, лише порівняння українських фольклорних назв *Богородиці* з її найменуваннями у фольклорі інших слов’ян дало змогу зробити висновок, що, попри їхній тісний зв’язок з релігійною традицією, в українській ономастичній традиції активно реалізується передусім ідея материнства *Диви Марії* і закріплюється та номінативна модель, яка є втіленням культу жінки-матері. Потамонім *Дунай* віддавна був залучений до зіставних досліджень. Причинами цього є не тільки всеслов’янське поширення цієї лексеми, а й її привабливість для етногенетичних, лінгвокультурологічних студій. Як засвідчили наші дослідження, лексема *Дунай* в українському, польському, білоруському, російському та інших слов’янських фольклорах вирізняється не лише своєрідним суміщенням видового й родового понять, специфічним набором символічних значень, але й особливим конотативним змістом та своєрідним набором художніх засобів, що формують її оцінність [17]. Саме в українському фольклорі, якщо розглядати вживання потамоніма *Дунай* у слов’янському контексті, символічне значення цієї лексеми найбагатше. Для праслов’янської свідомості опозиції «свій–чужий», «життя–смерть» є базовими. *Дунай* навіть у сучасному прочитанні в частині українських народнопісенних текстів є межею між світом своїм і чужим, світом живих і мертвих. Ріка у фольклорі сприймається і як узагальнений образ води (про взаємозамінність в текстах усної словесності лексем *вода*, *ріка*, *море*, *озеро*, *Дунай* і т. д. йшлося вже не раз). А вода завжди була пов’язана з ритуалами, що стосувалися проблеми життя і смерті. Український фольклор зберіг значення цієї лексеми як сакралізованого місця, пов’язаного з першоподіями: *Ой в ліску, в ліску на жовтім піску / Росте деревце високе, тонке. / Високе, тонке, в корінь глибоке, / В корінь глибоке, в листок широке, / В вершок кудряве, а в цвіт багряне. / А на тім кудрі сам сокіл сидить, / Ой сидить, сидить, далеко видить, / Далекі видить – до краю Дунаю. / А на тім Дунаї кораблі плавають, / А в тих кораблях самі панове і старі люди / Судочку судять, радочку радять. / Та й раду радять первовічну, Первовічну,*

довговічну... У багатьох текстах ріка символізує смерть: *Взяв милий миленьку під білі боки, / Вкинув її в Дунай глибокий...* У пізніших за часом виникнення жанрах уже превалує мотив Дунаю як чужої сторони: *Ой там на морі, там на Дунаю, / Там розмовляє козак з орлом: / – Орле, орле, сивий соколе, / Чи був же ти в чужій стороні, / Чи чув же якії новини, / Чи не тужить дівчина по мені.* Весільний (ширше родинно-обрядовий) фольклор щедро послугується образом Дунаю, бо в давнину весільний обряд був тісно пов'язаний з поняттям ініціації, що лише увиразнює розуміння «весільного Дунаю», переправи через нього, потопання в ньому як переродження, знову народження, переходу через межу між світом реальним і потойбічним: *Плини, плини, щукорибоньку, / Поки-сь час на Дунаєнку, Бо як тебе риболов зловит, / З тебе луску здоймет. / Гуляй, гуляй, Євуненьку, / Поки ще-сь у батенька, / Бо як тебе Івасенько возьме, / Гулянінько одойме.*

Насамкінець хочемо наголосити на перспективах картографування фольклоронімів та застосування лінгвогеографічного методу. Встановлення ареалів поширення народнопоетичних пропріативів дає можливість говорити не лише про вітчизняну систему фольклорних власних назв на різних етапах її розвитку, але й зіставляти її з подібними системами інших слов'ян, що, безперечно, увиразнить специфіку умов постання і формування власне національної фольклоронімії. На наш погляд, методом картографування різних варіантів певного особового імені, враховуючи частоту вживання конкретних словотвірних афіксів, використаних для їхнього творення, моделей прізвищ і посесивних назв, можна було б увиразнити межі територіального поширення відповідних форм. Це, безперечно, доповнило б картину основних говіркових ареалів антропонімів, уточнило б наші знання про діалектні межі загальнонаціональної мови. Опрацьований пісенний фольклор з Гуцульщини засвідчив найпродуктивніші словотвірні моделі прізвищ, поширених у цьому регіоні, із суфіксами *-ук (-юк), -чук та -ак (-як), -чак* : *Варварук, Дмитреюк, Довганюк, Костюк, Крамарчук, Магделюк, Марисюк, Миронюк, Туманюк; Гаврляк, Іванчак, Крутоняк, Марисяк, Марусяк, Мочернак, Петиляк, Чунтуляк.* Їх кількісне співвідношення з дериватами, утвореними за допомогою інших формантів, – більше 50 %, виявилось доволі близьким до показників реальної історичної ономастики. Записи українських народних пісень І. Манжури з Харківщини, Дніпропетровщини, Сумщини та Марка Вовчка і Опанаса Марковича з Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, Поділля фіксують як превалуючу словотвірну модель із суфіксом *-енко (-єнко)*: *Бондаренко, Ваненко, Карпенко, Ковновченко, Кравченко, Морозенко, Ничаєнко, Папаєнко, Якименко*, що теж має підтвердження в реальному ономастиконі. За даними досліджень історичної антропонімії, у XVII ст. утворення на *-енко* належать до найпоширеніших на всій східноукраїнській території та й у сучасному іменнику Південно-Східної України, Північного Степу України (див. детальніше [12]).

Окрім того, працюючи з фольклоронімами, засвідченими пісенним матеріалом українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорсько-

го, українсько-білоруського, українсько-російського, українсько-румунського, українсько-молдавського пограниччя, здійснивши відповідно їх картографування, можна було б з'ясувати просторову глибину та давність взаємодії мов на онімному рівні [11]. Ще в 70-х роках ХХ ст. польська дослідниця С. Курцова, вивчаючи демінутивні варіанти чоловічих особових імен українсько-польського пограниччя на матеріалі зібрання фольклору О. Кольберга, дійшла висновку, що попри певні застереження щодо студій на матеріалі фольклору, вони можуть бути прекрасним доповненням чи підтвердженням спостережень, здійснених на основі інших матеріалів [22, 236].

Говорячи про напрями лінгвістичного картографування в Україні, П.Ю. Гриценко зауважив, що «досі не охопленими регіональним картографуванням залишаються Підляшшя, Берестейщина, Курщина, Кубань, території давнього поселення українців, відповідно – давнього функціонування українських діалектів» [3, 77]. У ХХ ст., особливо в другій його половині, українці згаданих вище етнічних земель зазнали потужних асиміляційних процесів, а їхні системи найменування поготів. Отож нерідко саме фольклорні записи ХІХ – поч. ХХ ст. є чи не єдиним джерелом як дескриптивного, так і картографічного опрацювання історичного антропонімікону етнографічних районів України, що опинилися за межами української держави (див. про це детальніше [12]).

Перспективним для студій фольклоронімів, на наш погляд, є також лексикографічний аспект. Ще на початку 80-х ХХ ст. Г. Борек, розглядаючи завдання і потреби польської ономастичної лексикографії, зауважив, що в цій галузі стільки не реалізованого, а потреби такі великі, що останні вже перевищують теперішні можливості ономастики [20, 136]. Упродовж останнього десятиліття фольклорні оніми потрапляють в поле зору укладачів різного типу лінгвокультурологічних словників та словникових видань, присвячених мові фольклору. Але їх фіксація або має вибірковий, епізодичний характер, або укладачі залишають роботу з онімним матеріалом на майбутнє. Наприклад, сьогодні курська школа лінгвофольклористики працює, й доволі успішно, над широкомасштабним проектом словника російського фольклору, проте власні назви поки що не увійшли до його вокабулярію. М. Бобунова, один з авторів проекту, проаналізувавши всі словникові видання фольклоронімів у російській лінгвістиці та вивчивши проблему включення в словники мови російського фольклору власних назв, так пояснює відсутність у своєму виданні онімів: «...фольклорні власні назви, безумовно, гідні лексикографічної уваги, але поки що через відсутність спеціальних досліджень семантичної структури різних типів онімів у різних фольклорних жанрах та відсутності традиції лексикографічної презентації фольклорного слова в цілому їх опис передбачений у вигляді окремих випусків» [1, 91]. Загалом у слов'янській лінгвістиці досягнення лексикографування власних назв, ужитих у текстах фольклору, незначні як щодо кількісного опрацювання багатств фольклорного ономастикону, так і щодо розробки теоретичних засад таких видань.

Отже, нині актуальним є створення словника фольклорних власних назв, який би представляв фольклорніми системно, базувався, зважаючи на їхню специфіку, на особливих принципах опису з метою адекватного відображення ономастичної парадигми українського фольклору. Зокрема, основними принципами макроструктури словника фольклоронімів вважаємо: поліаспектність; жанровий або «авторський» принцип побудови окремого лексикографічного видання; денотативно-номінативний принцип групування матеріалу для розташування фольклоронімів у межах окремого словника; алфавітний, як найбільш практичний, принцип структурування статей словника в межах одного класу онімів.

Як ми вже зауважили, одним з основних принципів укладання словника фольклорних онімів є його поліаспектність. Він повинен дати об'єктивне уявлення про онімний простір української народної творчості, тобто відзначатися повнотою реєстру, виявити своєрідність фольклорних власних назв, їх текстову поведінку, актуальність окремих онімів і виразів з ними, окреслити ареали фольклоронімів, але також бути і засобом пізнання світу, що є породженням національної мовної свідомості. Щодо принципів побудови, то насамперед зауважимо, що на початках варто укладати одножанрові словники, та, можливо, словники на основі одного фольклорного зібрання. По-перше, такий принцип пов'язаний зі значущістю для фольклорного тексту, а отже, і для оніма, що функціонує в ньому, такої категорії, як жанр. Адже жанр у фольклорі – це окремий варіант культурно-мовної картини світу. По-друге, такий принцип укладання словника дасть змогу якомога точніше локалізувати і в часі, і просторі фактичний матеріал, а це важливо для визначення як ареалів побутування конкретних власних назв, репертуару та моделей найменувань, так і особливостей конотативного наповнення окремих фольклоронімів. По-третє, словник фольклоронімів мусить спиратися і на особливий принцип розташування словникових статей для адекватного відображення фольклорної картини світу. Оскільки онімний простір чітко поділений за розрядами на окремі фрагменти: антропонімний, топонімний, теонімний, зоонімний тощо (за О. Карпенко, їх усього дев'ять [4]), які вирізняються специфікою існування, організацією знань, що безпосередньо пов'язане з особливостями їх денотатів, словникові статті теж варто розташувати за цим же принципом. По-четверте, щодо принципу розташування фольклоронімів у межах розрядів, то імена в реєстрі можна подавати, як ми вже згадували, за алфавітним принципом або – за ступенем частотності, бо найуживаніші фольклорні власні назви – це ті опорні, ключові лексеми, які формують обличчя фольклорного ономастикону та відіграють вагомий роль у побудові національної фольклорної картини світу. Проте, на наш погляд, розташування фольклоронімів за частотністю звуть коло користувачів такого лексикографічного видання. Зрозуміло, що, як і у випадку з лексикографічним опрацюванням, наприклад, курськими лінгвофольклористами фольклорних назв-апелативів, запропоновані принципи укладання словника фольклоронімів не є остаточними і прак-

тична робота над словником неодмінно їх змінюватиме, уточнюватиме, вдосконалюватиме. Отож, до цієї проблеми доведеться повертатися ще не раз (див. детальніше про теоретичні підвалини та принципи лексикографічного опрацювання фольклоронімів, основні засади створення словника, схему побудови словникової статті наші праці [10; 14–15]).

Висновки. Застосування усіх зазначених вище аспектів, прийомів і методів, апробованих нами на конкретному фольклоронімному матеріалі, дає можливість обґрунтувати вибір напряду досліджень, розробити загальну методику дослідження фольклорних власних назв, з'ясувати загальні тенденції розвитку не лише вітчизняної фольклоронімії, але й увиразнити деякі тенденції розвитку загальнонаціональної системи називання.

Література

1. Бобунова М.А. Фольклорная лексикография: становление, теоретические и практические результаты, перспективы / М.А. Бобунова. – Курск, 2004. – 240 с.
2. Головина Р.В. Антропонимы в русской лирической песне : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Р.В. Головина. – Орел, 2001. – 19 с.
3. Гриценко П.Ю. Напрями розвитку лінгвістичного картографування в Україні / П.Ю. Гриценко // Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – К., 2003. – С. 72–79.
4. Карпенко О.Ю. Проблеми когнітивної ономастики : монографія / О.Ю. Карпенко. – Одеса, 2006. – 326 с.
5. Колесник Н. Вияв полікультурності буковинців у фольклорному іменнику / Н. Колесник // *Vukowina. Tradycje i współczesność*. – Pila–Czerniowce–Suczawa, 2006. – S. 207–211.
6. Колесник Н. Дунайський народнопісенний цикл: до проблеми прабатьківщини слов'ян / Н. Колесник // Състояние и проблеми българската ономастика : материали от Международна научна конференция «Славянска и балканска ономастика», посветена на 70-годишнината от рождението на проф. дфн Людвиг Селимски (Велико Търново, 25–26 септември, 2009). – Велико Търново, 2010. – С. 423–433.
7. Колесник Н. Етноіми як один із засобів представлення опозиції «свій – чужий» (на матеріалі буковинського пісенного фольклору) / Н. Колесник // *Vukowina. Inni wśród swoich*. – Warszawa–Zielona Góra–Pila, 2017. – S. 57–72.
8. Колесник Н. Крос-культурний аспект вивчення власних назв (на матеріалі пісенного фольклору слов'ян) / Н. Колесник // Вісник Львівського університету. Серія філологічна : зб. наук. праць. – Львів, 2012. – Вип. 56. – Ч. 1. – С. 297–305.
9. Колесник Н. Онімія української народної пісні : монографія / Н. Колесник. – Чернівці, 2017. – 368 с.
10. Колесник Н. Основні засади створення словника / Н. Колесник // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2013. – Вип. 25 (274). – С. 9–15.
11. Колесник Н. Проблема зіставного вивчення фольклорних власних назв (на матеріалі українських і румунських народних пісень) / Н. Колесник // *Simposium international. Grigoge Bostan – 70. Probleme actuale de filologie romana* (Чернівці, 10–12 жовтня, 2011). – Cernauti, 2011. – P. 412–426.

12. Колесник Н. Про важливість лінгвогеографічного аспекту вивчення фольклорної онімії / Н. Колесник // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць. – Чернівці, 2008. – Вип. 428–429. – С. 68–72.

13. Колесник Н. Специфіка семантики фольклорної власної назви з погляду збереження в ній давніх смислів / Н. Колесник // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць. – Чернівці, 2010. – Вип. 506–508. – С. 260–266.

14. Колесник Н.С. Структура статті в словнику фольклоронімів (на матеріалі бурлацьких та наймитських пісень) / Н. Колесник // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2014. – Вип. 2 (279). – С. 7–14.

15. Колесник Н. Теоретичні підвалини та принципи лексикографічного опрацювання фольклоронімів / Н. Колесник // И слово Ваше отзовется. – К., 2012. – С. 235–242.

16. Колесник Н. Фольклоронім Дунай та проблема етногенезу слов'ян / Н. Колесник // Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри : матеріали Міжнародної наукової конференції (5–6 листопада, 2009). – Кривий Ріг, 2009. – С. 214–222.

17. Колесник Н. Функціонування лексики Дунай у слов'янському фольклорі / Н. Колесник // Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi : materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Kazimierz Dolny, 26–27 kwietnia, 2002). – Lublin, 2003. – S. 153–164.

18. Петрова И.А. Парадигматические отношения имен собственных и способы ономастической номинации героев в фольклорном тексте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / И.А. Петрова. – Волгоград, 2001. – 23 с.

19. Теория и методика ономастических исследований / отв. ред. А.П. Непокупный. – М., 1986. – 256 с.

20. Borek H. Zadania i potrzeby leksykografii onomastycznej w Polsce / H. Borek // Onomastica. – 1982. – XXVII. – S. 128–138.

21. Kolesnyk N. Bukowińska toponimika folklorystyczna w aspekcie lingwistyczno-kulturowym / N. Kolesnyk // Bukowina. Integracja społeczno-kulturowa na pograniczu. – Warszawa–Wrocław–Zielona Góra–Piła, 2010. – S. 119–129.

22. Kurzova Z. Męskie imiona zdrobniałe i spieszczone w pieśniach ludu polskiego (na podstawie «Dzieł wszystkich» Oskara Kolberga) / Z. Kurzova // Onomastica. – 1979. – XV. – S. 234–281.

References

1. Bobunova, M.A. (2004). *Folklornaia leksikografia: stanovlenie, teoreticheskie i prakticheskie rezultaty, perspektivy* [Folklore lexicography: formation, theoretical and practical results, prospects]. Kursk [in Russian].

2. Golovina, R.V. (2001). *Antroponimy v russkoi liricheskoi pesne* [Anthroponym in Russian lyric song]. (Extended abstract of candidate's thesis). Orel [in Russian].

3. Hrytsenko, P.Yu. (2003). Napriamy rozvytku lnhvistychnoho kartohrafuvannia v Ukraini [Areas of development of linguistic mapping in Ukraine]. *Natsionalne kartohrafuvannia: stan, problemy ta perspektivy rozvytku – National mapping: state, problems and prospects of development* (pp. 72–79). Kyiv [in Ukrainian].

4. Karpenko, O.Yu. (2006). *Problemy kohnityvnoi onomastyky [Problems of cognitive onomastics]*. Odesa [in Ukrainian].

5. Kolesnyk, N. (2006). Vyiv polikulturnosti bukovyntsyv u folklornomu imennyku [The manifestation of multiculturalism of the Bukovinians in the folklore onomasticon]. *Bukowina. Tradycje i współczesność – Bukovina. Traditions and modernity* (pp. 207–211). Pila–Czerniowce–Suczawa [in Ukrainian].

6. Kolesnyk, N. (2009). Dunaiskyi narodnopisennyi tsykl: do problemy prabatkivshchyny slovia [Danube People's Song Fokllore Cycle: to the Problems of the Ancestral Slavs]. *Sostoianie i problemi blgarskata na onomastika: materiali ot Mezhdunarodna nauchna konferentciia «Slavianska i balkanska onomastika», posvetena na 70-godishninata ot rozhdenieto na prof. dfn Liudvig Selimski (Veliko Trnovo, 25–26 septemvri, 2009) – State and Problems of Bulgarian Onomastics: Materials from the International Scientific Conference «Slavic and Balkan Onomastics», dedicated to the 70th anniversary of the birth of Prof. Ludwig Selimski (Veliko Tarnovo, September 25–26, 2009).* (pp. 423–433). Veliko Trnovo [in Ukrainian].

7. Kolesnyk, N. (2017). Etnonimy yak odyin iz zasobiv predstavleniia opozytsii «svii – chuzhyi» (na materiali bukovyntsyvskoho pisennoho folkloru) [Ethnonyms as one of the means to present the opposition native – foreign (based on Bukovinian Song Fokllore)]. *Bukowina. Inni wśród swoich – Bukovina. Others among his* (pp. 57–72). Warszawa–Zielona Góra–Pila [in Ukrainian].

8. Kolesnyk, N. (2012). Kros-kulturnyi aspekt vyvchennia vlasnykh nazv (na materiali pisennoho folkloru slovia) [Cross-cultural aspect of proper names study (based on slavic song folklore)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna – Bulletin of Lviv University. Series philological*, 56, 1, 297–305. Lviv [in Ukrainian].

9. Kolesnyk, N. (2017). *Onimiia ukrainskoi narodnoi pisni [Onimy Ukrainian folk song]*. Chernivtsi [in Ukrainian].

10. Kolesnyk, N. (2013). Osnovni zasady stvorennia slovnyka [The Main Principles for Making a Dictionary of Folk Onyms]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo – Scientific bulletin of the Lesia Ukrainka Eastern European National University. Philological Sciences. Linguistics*, 25 (274), 9–15. Lutsk [in Ukrainian].

11. Kolesnyk, N. (2011). Problema zistavnoho vyvchennia folklornykh vlasnykh nazv (na materiali ukrainskykh i rumunskykh narodnykh pisen [The problem of comparative study of folklore proper names (based on the material of Ukrainian and Romanian folk songs)]. *Simposium international. Grigoge Bostan – 70. Probleme actuale de filologie romana* (Chernivtsi, October 10–12, 2011). (pp. 412–426). Chernivtsi [in Ukrainian].

12. Kolesnyk, N. (2008). Pro vazhlyvist linhoheohrafichnoho aspektu vyvchennia folklornoii onimii [On the Importance of Folklore Onyms Studies in Linguistic and Geographical Aspects]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovianska filolohiia – Scientific herald of Chernivtsi University. Slavic philology*, 428–429, 68–72. Chernivtsi [in Ukrainian].

13. Kolesnyk, N. (2010). Spetsyfika semantyky folklornoii vlasnoi nazvy z pohliadu zberezheniia v nii davnykh smysliv [On specific features of folklore name semantic structure and its capacity to retain old senses]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovianska filolohiia – Scientific herald of Chernivtsi University. Slavic philology*, 506–508, 260–266. Chernivtsi [in Ukrainian].

14. Kolesnyk, N.S. (2014). Struktura statii v slovnyku folkloronimiv (na materiali bur-latskykh ta naimytskykh pisen) [The Structure of a Dictionary Entry in Folkloreonyms Dic-

tionary (based on burlak and labourers' songs)]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo – Scientific bulletin of the Lesia Ukrainka Eastern European National University. Philological Sciences. Linguistics*, 2 (279), 7–14. Lutsk [in Ukrainian].

15. Kolesnyk, N. (2012). Teoretychni pidvalyny ta pryntsypy leksykohrafichnoho opratsiuvannia folkloronimiv [Theoretical foundations and principles of lexicographic processing of Folkloreonyms]. *Y slovo Vashe otzovetsia – And your word will be rejected* (pp. 235–242). Kyiv [in Ukrainian].

16. Kolesnyk, N. (2009). Folkloronim Dunai ta problema etnogenezu sloviań [Folkloreonym the Danube and the Problem of Ethnogenesis of Slavs]. *Ukrainska mova sered inshykh slovianskykh: etnolohichni ta hramatychni parametry: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (5–6 lystopada, 2009) – Ukrainian language among other Slavic: ethnological and grammatical parameters: Materials of the International Scientific Conference (November 5–6, 2009)*. (pp. 214–222). Kryvyi Rih [in Ukrainian].

17. Kolesnyk, N. (2003). Funktsionuvannia leksemy Dunai u slovianskomu folklori. [Functioning of the Danube in Slavic folklore]. *Z badań nad polsko-ukraińskimi powązaniami językowymi: materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Kazimierz Dolny, 26–27 kwietnia, 2002) – The Polish-Ukrainian language was supposed to be published in the following languages: Materials of the International Scientific Conference (Kazimierz Dolny, May 26–27, 2002)*. (pp. 153–164). Lublin [in Ukrainian].

18. Petrova, I.A. (2001). *Paradigmaticheskie otnosheniia imen sobstvennykh i sposoby onomasticheskoi nominatsii geroev v folklornom tekste [Paradigmatic relations of proper names and ways of onomastic nomination of characters in the folklore text]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Volgograd [in Russian].

19. Nepokupnyi, A.P. (Ed.). (1986). *Teoriia i metodika onomasticheskikh isledovaniï [Theory and methods of onomastic research]*. Moskva [in Russian].

20. Borek, H. (1982). Zadania i potrzeby leksykografii onomastycznej w Polsce [Tasks and needs of onomastic lexicography in Poland]. *Onomastica – Onomastics*, 27, 128–138 [in Polish].

21. Kolesnyk, N. (2010). Bukowińska toponimika folklorystyczna w aspekcie lingwistyczno-kulturowym [Bukowińska folklore toponymy in the linguistic and cultural aspect]. *Bukowina. Integracja społeczno-kulturowa na pograniczu – Bukovina. Socio-cultural integration on the border* (pp. 119–129). Warszawa–Wrocław–Zielona Góra–Piła [in Polish].

22. Kurzova, Z. (1979). Męskie imiona zdrobnięte i spieszczone w pieśniach ludu polskiego (na podstawie «Dzieł wszystkich» Oskara Kolberga) [Male names diminutive and spoiled in songs of the Polish people (based on Oskar Kolberg's «All Works»)]. *Onomastica – Onomastics*, 15, 234–281 [in Polish].

KOLESNYK Natalia – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Department of History and Culture of the Ukrainian Language, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, 2, Kotsyubinskogo, Chernivtsi, 58012, Ukraine (nkolesnyk@yahoo.pl)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3396-9120>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151926>

BASIC RESEARCH METHODS OF FOLKLORONYMS

Abstract. *Scientific and linguistic methods are the methodological basis of studying folklore onyms. The main research method is descriptive which is represented by observation, interpretation and generalization. Inventorying and material classification should be done first prior to the linguistic analysis of folklore onomastics. When we deal with the most ancient layers of proper names – mythonyms and theonyms – it is useful to use the technique of language attribution which gives the opportunity to summarize the antiquity of Ukrainian onym lexicon source and main tendencies of its development.*

Folklore onomastics is the unity of different epoch onym layers so it is efficient to use the stratigraphy analysis elements. To join congeneric and distinguish heterogeneous onomastic material the differential and genetic analyses are used.

The usage of the technique of the name reconstruction and their forms is necessary for the revealing of the semantic peculiarities of folklore onyms, the nature of the ancient folklore onym layers. For this purpose it is also sufficient to use etymological analysis with the elements of word-building and structural.

The elements of formant analysis can be used to reveal common pagan and Christian formants which give the evidence for the general conclusion about the semasiological heredity, Ukrainian onym duration which is certified by folklore texts.

Advanced is supposed the onym map formation. The determination of their areal distribution gives the ability to speak not only about our system of proper names at different stages of its development but also to compare it with the similar systems of other people that will clear up the peculiarity of formation conditions and formation of the properly national folklore onyms.

Statistic calculation clearly illustrates certain onomastic concepts and hypothesis and the frequency fact of onomastic phenomenon is the certification of its typical nature.

Folklore onym is an integral part of folklore text that is why the textologic analysis is one of the most important. The development of onomastic studio especially folklore onomastic is perspective in the sphere of anthropocentric paradigm, during the material analysis language factors should be considered in the connection with folklore and ethnographic data; while revealing natural phenomena of Ukrainian folklore nomination it is of vital necessity to use the manner of Ukrainian world categorization.

Key words: *a folkloreonym, folklore onomastics, linguistic method, methodology of research.*

Стаття надійшла до редакції 10.11.2018 р.

КОНДРАТИВ Іванна – викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (kondrativivannaddpu@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0314-9751>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151935>

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ОМОВЛЕННЯ ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

***Анотація.** У статті здійснено спробу аналізу й систематизації термінів та терміносполук міжкультурної комунікації, утворених способом вторинної номінації; показано шляхи взаємопроникнення та розширення семантичних полів від прямого значення слова до переносного; встановлено, що приклади метафоричного слововживання є стрижневими, навіть дискурсивними, оскільки становлять більшість і вирізняються високою частотою вживання.*

Доведено, що вторинні найменування у сфері термінології міжкультурної комунікації формують структурні зв'язки в її межах і в межах мовознавства як макросистеми та засвідчують факт вторинної номінації як дієвого способу виникнення термінологічних новотворів, засобу омовлення галузевого поняттєвого апарату, породження кількісних та якісних змін в окресленій терміносистемі.

***Ключові слова:** терміносполука, міжкультурна комунікація, вторинна номінація, семантичне поле, метафоричне слововживання, поняттєвий апарат.*

Постановка проблеми. Одним із прикладних аспектів мовознавчої науки є розробка й опрацювання терміносистем для кожної галузі знань. Особливо це актуально в часі зародження та бурхливого розвитку нових мовознавчих наук, адже жодна з них не постала одразу як готова система, з наявним, притаманним лише їй термінологічним та поняттєвим апаратом.

З такою ж проблемою зіткнулися і фахівці теорії та практики міжкультурної комунікації – молодій науки про мову, що спеціалізується на дослідженні проблем, пов'язаних з успішністю / неуспішністю міжкультурного спілкування.

Актуальність дослідження. Сьогодні, вважаємо, вже вичерпаною є дискусія стосовно наявності / відсутності предмета дослідження в науці міжкультурної комунікації, хоч розуміємо, що й дотепер «цей динамічний і актуальний напрям досліджень фактично не має власної термінології, а та невелика кількість термінів і термінологічних виразів, що сформувались у його межах, тяжіють до суміжних сфер гуманітарного знання» [2, 5]. Водночас спостерігаємо, як за останнє десятиліття в межах теорії міжкультурної комунікації

починають з'являтися терміни власне цього дослідницького напрямку, що не мають відповідників у жодній зі стикових наук.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвій кожної молодої науки суголосний з опрацюванням і систематизацією її терміносистеми. Теоретичні підвалини міжкультурної комунікації на пострадянському просторі заклали Т. Астафурова, Ф. Бацевич, Н. Грейдіна, Д. Гудков, П. Донець, І. Привалова, С. Тер-Мінасова та ін. Дослідженнями метафоричного слововживання у межах спеціалізованих терміносистем займалися С. Булик-Верхола, Н. Гимер, Н. Цісар та ін.

Обравши **об'єктом** дослідження «Словник термінів міжкультурної комунікації» Ф. Бацевича [2], основну увагу зосереджуємо на вторинних назвах спеціальних понять, що набули кількісних та якісних семантичних перетворень. Отже, **предметом дослідження** є терміни та терміносполуки, утворені шляхом метафоризації чи метонімізації загальноновживаних слів та ретермінологізації відомих понять інших терміносистем.

Мета статті – проаналізувати на екстралінгвальному та системному рівнях терміни міжкультурної комунікації, утворені засобами вторинної номінації.

Виклад основного матеріалу. Нагадаємо, що вторинна номінація – це переносне слововживання, що (як і художній засіб) є перенесенням за схожістю чи суміжністю, при якому два поняття, часто кардинально відмінні за походженням чи призначенням, ототожнюються на основі бодай однієї якості, зазвичай спільної для обох. Вторинна номінація ґрунтується на асоціативному характері людського мислення, що дає змогу проводити аналогії між різними поняттями.

Отже, у межах термінології міжкультурної комунікації виокремлюються метафоричні найменування, які дають прагматичну орієнтацію через різні асоціативні зв'язки. Номінативна база творення термінів способом вторинної номінації зумовила виникнення вторинних назв, що постали внаслідок асоціацій за подібністю або суміжністю і які можна згрупувати на підставі спільності певних сем.

Група термінів із семою простору. Наприклад, *поле лінгвокультурологічне*. Перший компонент цього терміна має такі значення: 1. безліса рівнина, рівний великий простір // Ділянка землі, що використовується під посіви. 2. Значна площа чи ділянка землі, спеціально відведена під що-небудь. // Спеціально відведена площадка, призначена для спортивних ігор, змагань, посадки літаків [4, 846]. Проте найбільш семантично близькими до вихідного слова є такі його значення: 3. Простір, у межах якого відбувається якась дія або який знаходиться у межах якоїсь дії. 4. *перен.* Можливість, умова для чого-небудь // Грунт, основа якоїсь діяльності. 5. *перен.* Поприще, сфера діяльності [4, 846]. Два останні значення подано під ремаркою «*перен.*». У багатьох терміносистемах спостерігаємо використання цих переносних значень, зокрема: *поле лінгвокультурологічне* – термін російського лінгвіста В. Воробйова – ієрархічна структура множини лінгвокультурем, об'єднаних спільним (інваріантним) смис-

лом, характерним для певної культурної сфери [2, 137]. Таким самим способом утворено більш відомий мовознавчий термін «*поле семантичне*».

Упродовж останніх десятиліть такої ж долі зажив іменник *простір*. Науковці й досі спостерігають тенденцію до його універсалізації. «Написати просто *виховання, економіка, культура, наука, освіта*, – слушно наголошує дослідник П. Селігей, – тепер чомусь уважають старомодним. Зовсім інша річ – *виховний простір, економічний простір, культурний простір, науковий простір, освітній простір*. Звучить солідно! Концептуально! Хоч би про що йшлося – з усього тепер можна зробити «простір»: *адміністративний простір, дослідницький простір, духовний простір, ідіоматичний простір, інвестиційний простір, концептуальний простір, ономастичний простір, пареміологічний простір, правовий простір, семантичний простір, символічний простір, слов'янський простір, і навіть часовий простір*» [10, 116].

Не дивно, що термінологія міжкультурної комунікації potwierджує таку ж тенденцію. Цілу низку спеціалізованих термінів галузі утворено на ґрунті ключового слова «простір», а саме: *простір когнітивний індивідуальний, простір когнітивний колективний, простір лінгвокультурний, простір ментальний етносу, простір семантичний груповий, простір семантичний суб'єктивний*. Тлумачний словник подає такі значення цього слова: 1. одна з основних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю та обсягом. 2. Необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею. 3. Вільний, великий обшир; просторінь. // Площа чого-небудь на земній поверхні, територія. 4. *перен.* Відсутність будь-яких обмежень, перешкод у чомусь; воля [4, 989]. Щодо терміносполуки «простір лінгвокультурний», то в ній репрезентовано якраз переносне значення, яке не можна виміряти жодними параметричними уявленнями, бо воно є лише натяком, абстракцією первинного значення, до прикладу: простір лінгвокультурний – форма існування культури у свідомості її носіїв. П.л. співставний з ментальним (когнітивним) простором, оскільки формується сукупністю індивідуальних і колективних просторів усіх представників національної лінгвокультурної спільноти. Скажімо, український культурний простір, англійський культурний простір та ін. [2, 145]. Водночас варто відзначити й певну зміну стосовно первинного значення, адже спочатку, нагадаємо, це була «необмежена протяжність», а в новому значенні їй навіть надають певних географічних меж, як-от *український (англійський) культурний простір*.

До сказаного додамо, що метафора з компонентом *простір* свого часу «ще здавалася цікавою знахідкою, корисним синонімом для урізноманітнення викладу (пор.: *мовно-культурне середовище – мовно-культурний простір, соціальна сфера – соціальний простір, слов'янський світ – слов'янський простір*). Та оскільки *простором* аж надто зловживають, він уже встиг потрапити в обійму струхлявілих мовних штампів (так само, як раніше туди потрапили план і площа)» [10, 116–117]. А найімовірніша причина поширення цього

поняття, на думку П. Селігея, – «незборимий потяг деяких авторів до розмитості понять» [10, 117].

Ще одним цікавим прикладом вторинної номінації є терміносполука *porig інтерференційний*. Окрім основного значення «дерев'яний брус, закріплений на підлозі під дверима; нижня частина одвірка» [4, 881], у словнику подаються й інші, з елементами стилістичного маркування. Наприклад, у другому визначенні, поміщеному під маркером *перен.*, стверджується, що поріг також: «крайня межа чого-небудь» [4, 881]. Та найбільш точною, на наш погляд, є дефініція під маркером *спец.*, за якою це «найменша величина, кількість чого-небудь або мінімальна сила, що вможливило вияв певної ознаки або якості» [4, 881]. Як приклад – *абсолютний поріг відчуття* та *поріг чутності*. Отже, «поріг інтерференційний – критичне значення інтерференції, при якому можна констатувати зміни у матричній мові під впливом мови впроваджуваної. Двосторонній П.і. – необхідна умова виникнення білінгвізму (у вузькому значенні терміна)» [2, 139].

Серед низки спеціалізованих термінів міжкультурної комунікації особливе місце посідає термін *лакуна*, що позначає «відсутність лексичних еквівалентів у одній із мов, які вивчаються чи зіставляються (рідній чи іноземній). Л. пов'язані в основному з позначенням національних, історико-культурних реалій, «культурних предметів» [2, 97]. На базі цього терміна постала система семантично близьких одиниць: *лакуна етнографічна*, *лакуна комунікативна*, *лакуна інтракультурна* чи *ендоетнічна*, що у той чи той спосіб позначають відсутність рівнозначного лексичного відповідника у межах певної лінгвокультурної спільноти, хоч первинно латинське 'lakuna' було пов'язане з просторовими уявленнями й означало 'заглибина, западина'. Поряд із цим у словнику іншомовних слів перше значення стоїть під маркером *анат.* і означає порожнину, заглиблення між тканинами організму або його органами, а друге – під двома маркерами *лінгв.* та *літ.* із значенням 'пропуск у тексті'.

Значно розширений у семантичному аспекті термін *база*. Його тлумачення вирізняється наявністю не одного, а кількох переносних значень. Відповідно до першого, це – «основа, ґрунт, на яких виникає або розвивається те чи інше явище; сукупність умов, необхідних для існування чого-небудь» [4, 33], а за іншими, – «показники, характеристики, що беруться за основу, типовий варіант норми» [4, 33].

У «Словнику термінів міжкультурної комунікації» віднаходимо три терміносполуки з компонентом «база», та у кожній з них, як виявляється, присутня відмінна рефлексія на опорне слово: в одному випадку це «система», в інших же – «сукупність», порівн.: «база артикуляційна (лат. *articulare* – членоподібно вимовляю) – система звичних рухів і положень органів мовлення носіїв певної мови. Рухи і положення органів мовлення, характерні для вимови звуків конкретної ідіоетнічної мови» та «база лінгвокультурологічна – сукупність знань учасників комунікації щодо організації рідної мови й культури, а також уміння їх застосовувати в спілкуванні <...> у процесах міжкуль-

турної комунікації – це знання мови і культури етносу, з представниками якого відбувається спілкування» [2, 22–23].

До числа найважливіших термінів та термінологічних виразів, що у спеціальних дослідженнях ідентифікуються з теорією і практикою міжкультурної комунікації, належать такі, що пов'язані з проблемами успішності/неуспішності спілкування. Серед галузевих термінологічних одиниць виявляємо *канали, бар'єри, фільтри, пастки*, що набули якісно нових значень, ставши складниками терміносполук іншого семантичного поля.

Група термінів із семами способу, методу, засобу. У межах цього семантичного поля виникла така вторинна назва, як *бар'єр комунікативний*. У її основу покладено французьке слово *barriere*, що первинно означало «застава», «перепона»; це зумовило такі його тлумачення: «1. невисокі поручні, паркан, ґрати, огорожа. 2. перепона, перешкода, що встановлюється на біговій доріжці, арені цирку та ін.», а в переносному – «те, що перешкоджає здійсненню, розвитку чого-небудь» [4, 37]. Саме це значення взято за основу вищезгаданої терміносполуки. Сьогодні комунікативними бар'єрами називають «різноманітні труднощі, непорозуміння, які виникають у міжособистісному спілкуванні й визначаються лінгвістичними, когнітивними, соціальними, психологічними причинами. Б.к. може стати неповне володіння комунікативними і лінгвокультурними нормами спілкування, прийнятими в конкретній лінгвокультурній спільноті» [2, 23]. Подібними за семантикою і, зрештою, способом творення є терміносполуки *комунікативний шум*, що фактично відповідає *комунікативному бар'єру*, та *інформаційний шум*, котрий експлікується різними формами перекручень, деформувань та змін у каналах комунікації, що утруднює процес передавання чи сприйняття інформації.

Дещо протилежним за значенням є термін *канал комунікації*, порівн.: «канал – 1. наповнене водою штучне річище для судноплавного сполучення між водоймищами, зрошування ґрунтів, осушування боліт, відводу або стоку води» [4, 413]. У різноманітних терміносистемах віднаходимо приклади його метафоризації, де «канал» – також «спосіб поширення чи засіб для здійснення чого-небудь» [4, 413]. У теорії мовної комунікації такими каналами є звуковий, зоровий, тактильний, нюховий, смаковий, що корелюють з основними чуттєвими можливостями людини і є своєрідними «містками», що поєднують адресанта і адресата у процесі спілкування.

Якісно нового метафоричного значення в аспекті теорії міжкультурної комунікації набуває технічний термін «фільтр». У дефініції останнього зазначено, що це «прилад, пристрій або речовина для очищення рідини, газу тощо від непотрібних домішок» [4, 1323]. Разом із тим нині можемо почути про *комунікативні фільтри* – «певні соціальні, культурні, психологічні, технічні тощо обмеження на інформацію в комунікації» [2, 181], й до таких найчастіше належать різноманітні культурні табу, забобони, недовіра, цензура тощо.

Цікавою, на наш погляд, з огляду на її особливу репрезентацію у словнику є терміносполука *«пастка культурна»*. Уже той факт, що її взято в лап-

ки сигналізує не про пряме, а про переносне значення в межах терміносполуки. Сам термін позиціоновано як один із найважливіших у теорії міжкультурної комунікації; його пов'язують із невдачами, викликаними тим, що один зі співбесідників «неусвідомлено сприймає і оцінює комунікативну поведінку партнера крізь звичні категорії своєї рідної культури» [2, 131–132].

Помітного семантичного розширення зазнав і медичний термін «шок». Ним іменується «загальний тяжкий розлад життєво важливих функцій організму, спричинений порушенням нервової регуляції життєвих процесів; характеризується розладами гемодинаміки, дихання, обміну речовин» [4, 1402]. Проте частіше, зокрема й у розмовному мовленні, використовується його переносне значення – «стан пригніченості, розгубленості» [4, 1402]. Воно послугувало підґрунтям термінологічного виразу *шок комунікативний* – «усвідомлення несумісності в нормах і традиціях спілкування етносів, яке виникає в умовах безпосередньої міжкультурної комунікації і супроводжується неадекватною інтерпретацією або прямим відторгненням комунікативного явища представником гостьової національної лінгвокультурної спільноти з позицій власної комунікативної культури» [2, 187].

У терміносистемі міжкультурної комунікації спостерігаємо безліч інших прикладів такого «переназивання». За таким же принципом утворене одне з найважливіших понять галузі – *мовна картина світу* – «цілісне відбиття конкретною мовою всього того, що існує в людині й навколо неї» [2, 72], також відомі та близькі нашому сприйняттю *мовний дефіцит* як «брак» мовних засобів та *мовне кліше* як будь-яка готова мовленнєва формула.

Високим рівнем метафоричної образності вирізняються такі терміносполуки, як: *вітальність мови*, тобто її життєздатність, *пам'ять культурна*, *дух мови народний*, *агресія мовна*, *вірність мові*, *престиж мови*, *ім'я культури* та ін.

Підсумовуючи наведені приклади, стверджуємо, що в актах вторинної номінації найчастіше відбувається зміна семантичного поля загальноновживаних слів, які переходять до термінних семантичних полів, значно звужуючи при цьому свої синтагматичні властивості й знижуючи здатність до сполучення з багатьма компонентами мови. Аналогічних змін зазнають також терміни, які переходять з однієї терміносистеми в іншу. Причинами таких процесів у мові є: 1) зміна поняттєвого наповнення; 2) зміна сфери вживання; 3) зміна семантичної структури слова: і дефінітивного і сигніфікативного значення [11, 55]. Так, загальноновживане слово *поріг* входить до семантичного поля «просторові поняття» й на рівні синтагматики утворює словосполучення *дерев'яний поріг*, *високий поріг*, *родинний поріг* та ін. У терміносистемі міжкультурної комунікації це слово набуває іншого семантичного уточнення: *поріг інтерференційний*. Синтагматична конкретизація термінів вирізняється чіткістю, що зумовлює точне вживання тієї чи тієї термінологічної одиниці відповідно до контексту.

Взаємопереходи на рівні семантичних полів відбуваються й між різними терміносистемами. Так, вищезгаданий термін «фільтр» входить до семантичного поля «прилади, пристрої», а його перехід до терміносистеми міжкуль-

турної комунікації призводить до суттєвих змін притаманних йому синтагматичних властивостей. Приклади метафоричного слововживання, коли термін, змінюючи характер своєї спеціалізації, зазнає поширення в межах інших галузевих терміносистем, у мовознавчій науці називають ретермінологізацією. Натомість вторинна номінація є способом омовлення спеціальних понять шляхом розширення семантичних полів загальноновживаної лексики. Можемо потвердити, що приклади того чи того слововживання є стрижневими, ба, навіть дискурсотвірними, оскільки становлять більшість серед загальної кількості й вирізняються високою частотою вживання.

Отже, вторинні найменування формують структурні зв'язки в межах термінології міжкультурної комунікації та в межах мовознавства як макросистеми й засвідчують вторинну номінацію як один із найбільш дієвих способів виникнення термінів, що є засобом омовлення галузевого поняттєвого апарату, а відтак і джерелом кількісних та якісних змін у окресленій терміносистемі.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 342 с.
2. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К. : Довіра. Словники України, 2007. – 205 с.
3. Булик-Верхола С.З. Вторинна номінація як спосіб творення музичних термінів в українській мові / С.З. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун-ту «Львівська Політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – Львів, 2008. – № 620. – С. 62–65.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1728 с.
5. Донец П.Н. К вопросу об исследовательской единице межкультурной коммуникации / П.Н. Донец // Вопросы языкознания. – 2004. – № 6. – С. 96.
6. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации : монографія / П.Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001. – 386 с.
7. Гимер Н. Вторинна номінація як спосіб творення нових фахових назв у лексичі косметики та косметології / Н. Гимер // Проблеми української термінології : зб. наук. праць. – Львів, 2012. – С. 101–103.
8. Кондратів І. Явище вторинної номінації у терміносистемі міжкультурної комунікації / І. Кондратів // Наукові записки Інституту іноземних мов : зб. наук. праць. – Дрогобич : Вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. – Вип. 12. – С. 39–46.
9. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
10. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю : монографія / П. Селігей ; НАН України. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – Вид. друге. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2018. – 627 с.
11. Цісар Н. Системотворчий потенціал вторинних медичних найменувань / Н. Цісар // Вісник Нац. ун-ту «Львівська Політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – Львів, 2010. – № 675. – С. 54–56.

References

1. Batsevych, F.S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv: VTs «Akademiiia» [in Ukrainian].
2. Batsevych, F.S. (2007). *Slovnnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Glossary of terms of intercultural communication]*. Kyiv: Dovira. Slovnnyky Ukrainy [in Ukrainian].
3. Bulyk-Verkhola, S.Z. (2008). Vtorynna nominatsiia yak sposib tvorennia muzychnykh terminiv v ukrainskii movi [Secondary nomination as a way of creating musical terms in Ukrainian language]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska Politekhnikha». Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii» – Herald of the National Lviv Polytechnic University. Series «Problems of Ukrainian terminology»*, 620, 62–65 [in Ukrainian].
4. Busel, V.T. (Ed.). (2002). *Velykyi tlumachnyi slovnnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv, Irpin: PTF «Perun» [in Ukrainian].
5. Donets, P.N. (2004). K voprosu ob issledovatelskoi edinitce mezhkulturnoi komunikatsii [To the problem of research of unit of intercultural communication]. *Voprosy iazykoznavniia – Issues of linguistics*, 6, 96 [in Russian].
6. Donets, P.N. (2001). *Osnovy obshchei teorii mezhkulturnoi komunikatsii [Basics of general theory of intercultural communication]*. Kharkov: Shtrikh [in Russian].
7. Hymer, N. (2012). Vtorynna nominatsiia yak sposib tvorennia novykh fakhovykh nazv u lekstyti kosmetyky ta kosmetolohii [Secondary nomination as a way of creating new professional titles in the vocabulary of cosmetics and cosmetology]. *Problemy ukrainskoi terminolohii – Problems of Ukrainian terminology* (pp. 101–103). Lviv [in Ukrainian].
8. Kondrativ, I. (2016). Yavnyshche vtorynnoi nominatsii u terminosystemi mizhkulturnoi komunikatsii [The phenomenon of secondary nomination in the terminology system of intercultural communication]. *Naukovi zapysky Instytutu inozemnykh mov – Scientific notes of the Institute of Foreign Languages*, 12, 39–46. Drohobych: Vydavnychiy viddil DDPU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
9. Panko, T., Kochan, I., & Matsiuk, H. (1994). *Ukrainske terminoznavstvo [Ukrainian terminology]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
10. Selihei, P. (2018). Svitlo i tyni naukovooho styliu [Light and shadows of scientific style] (2nd ed.). Kyiv: VD «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
11. Tsisar, N. (2010). Systemotvorchy potentsial vtorynnykh medychnykh naimenuvan [System-building potential of secondary medical names]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska Politekhnikha». Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii» – Herald of the National Lviv Polytechnic University. Series «Problems of Ukrainian terminology»*, 675, 54–56. Lviv [in Ukrainian].

KONDRATIV Ivanna – Lecturer, Department of Language and Intercultural Communication, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (kondrativivannaddpu@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0314-9751>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151935>

METAPHOR AS A MEANS OF VERBALIZATION OF CONCEPTUAL APPARATUS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract. *By choosing the object of research of the given article the Dictionary of terms of intercultural communication of F. Bacevych the central concern has been focused on the secondary names of special concepts, which have acquired new quantitative and qualitative changes in the semantic aspect. The terms and term combinations formed by metaphorization or metonymization of commonly used words and re-terminology of known concepts of other terminology systems have been chosen as the subject of the research. In view of this, the goal is to analyze the terms of intercultural communication at extra-linguistic and systemic levels formed by means of secondary nomination.*

The syntagmatic specification of terms is distinguished by clarity that determines the exact use of this or that terminological unit in accordance with the context, the new concepts or realities appear on the basis of such syntagmatic refinements, and, accordingly, new nominative units.

Mutual transitions within semantic fields occur between different terminological systems. Thus, among a number of specialized terms we find: communicative barrier, interference threshold, cognitive individual space, linguocultural field, communicative noise, communicative filter, as well as language vitality, that is, its vital capacity, cultural memory, national spirit of language, language aggression, fidelity to language, prestige of language, name of culture and other and it has been established that their transition to the terminology system of intercultural communication led to significant changes of syntagmatic properties inherent to them.

It has been determined that examples of metaphorical word-use are pivotal, even discourse-forming, since they constitute a specific weight of the total number and are characterized by high frequency of use.

It has been proved that secondary names among the terminology of intercultural communication form structural relations within its boundaries and within linguistics as macro-systems in general and certify the fact of existence of a secondary nomination as one of the most effective ways of occurrence of terminological innovations, which is the fact of verbalization of the branch conceptual apparatus and the source of the origination of quantitative and qualitative changes in the outlined terminology system.

Key words: *term combination, intercultural communication, secondary nomination, metaphorization, metonymization, re-terminology, verbalization, semantic field, metaphorical use, conceptual apparatus.*

Стаття надійшла до редакції 22.11.2018 р.

УДК 811.161.2'373.2

КОТОВИЧ Віра – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (virako@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150393>

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ОЙКОНІМІКОНУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано етнографічні дослідження вчених XIX – початку XX ст., які розглядали проблеми функціонування назв поселень у контексті своєї науки. З'ясовано точки дотику етнографії та новітньої галузі наукових досліджень – етнолінгвістики. Доведено, що етнолінгвістика межує з етнологією, культурологією та психолінгвістикою і спрямовує свої зусилля на вивчення способів віддзеркалення в мові й мовленні діяльності етнічної свідомості, менталітету, характеру, матеріальної та духовної культури народу. Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України бере до уваги етнографічні відомості, проте інтерпретує їх не тільки через призму етнології, але й лінгвістики та культури назвотворення.

Ключові слова: етнографія, етнолінгвістика, ономастика, ойконім, етнічна свідомість, матеріальна та духовна культура.

Постановка проблеми. Початки української етнографії сягають давньоруських літописів, українських документів XIV–XVII ст., козацького літописання XVII–XVIII ст., заряснівши в першій половині XIX ст. іменами представників трьох основних осередків науково-літературного руху в Україні – Харківського, Київського та Львівського. Подвижницька праця Гліба Успенського та Ізмаїла Срезневського, Михайла Максимовича та Опанаса Марковича, Івана Вагилевича та Якова Головацького сприяла спрямуванню етнографії на наукову стежу і торкнулася не тільки героїчного минулого українського народу, культури, побуту, звичаїв, фольклору, але й почасті назв пізнаних водойм, освоєних земель, замешканих осель. Тож майже через два століття опісля маємо підстави припустити, що сучасна етнолінгвістика перетинається з етнографією не тільки початковим сегментом етно-

Мета розвідки – розглянути ономастичний аспект етнографічних та етнолінгвістичних студій.

Аналіз досліджень та виклад основного матеріалу. Мовознавчі висновки великого українського науковця, першого ректора Київського університету Михайла Максимовича ніколи не були чисто теоретичними, відірва-

ними від живого народного середовища. Тож і *Полтава*, *Переяслав*, *Перекоп*, за спостереженнями дослідника, мають бути оформленими саме так, бо подорожі містами та селами краю переконали славіста-етнографа (а мали би перекопати й Шафарика, який на Слов'янській карті позначив їх як *Пивтава*, *Переясливъ*, *Перикипъ*), що саме так завжди говорили, писали й пишуть у Південній Русі – *Полтава*, *Переяслав*, *Перекоп* [див. ще 12, 329–344].

Серед вітчизняних дослідників, етнографічні спостереження яких дають підстави судити про генезу назви поселення, називають також Івана Вагилевича. Ойконіми *Бар*, *Библо*, *Бунів*, *Кульматичі*, *Рулеве*, *Сопіт*, *Тухля* видавалися вченому кельтськими за походженням, бо заселяли та іменували їх бойки, а предками бойків, за однією з версій, було кельтське плем'я боїв; гуцульські ж ойконіми *Печеніжин*, *Печенія*, *Узин*, *Узів* було кваліфіковано як тюркські, позаяк самих гуцулів просвітитель виводив від тюркського племені уців [5, 416].

«Назви місцевостей – це ніби закам'янілий документ про ґрунт, первісну культуру, спосіб життя, традиції, звичаї і розселення наших предків. Назви поселень можуть яскраво продемонструвати, яким шляхом ішла слов'янська колонізація. У випадках, коли немає історичних доказів, однойменні топоніми переконують у тому, що поселенці вийшли з місцевості того ж імені», – цитував Вагилевичів побратим по «руській трійці» Яків Головацький чеха Маркіяна Коляра у передмові до «Географического словаря западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран» [6, 13–14]. Словник видано 1884 р. у Вільні. Уважалася ця праця географічною, однак ставила перед собою й етнологічне завдання: повернути на карти містам *Лемберг*, *Будвейс*, *Альтзоль*, *Клягенфурт*, *Нейзац*, *Фіуме*, *Рагуза* та ін. їхні питомі ймення *Львів*, *Будієвиці* (*Будбєвицы*), *Зволень*, *Целовець*, *Новий Сад*, *Ріка*, *Дубрівник* тощо [6, 5], позаяк «німці, італійці, угорці, турки, заволодівши слов'янськими землями, нищили пам'ятки національного життя, перекручували географічні терміни на свій лад, або замінювали їх зовсім новими, запозиченими зі своєї мови словами і так увели свою топографічну номенклатуру» [6, 3].

Згодом таку ж думку обстоював Дмитро Яворницький. Вивчаючи картографічні джерела, оригінальні карти, атласи й плани, що були складені за часів існування Запорозької Січі та в перший період після її скасування, учений проаналізував інтенсивний процес роздачі колишніх запорозьких земель у власність новим господарям. Цей процес супроводжувався іменуванням та перейменуванням поселень і частим викоріненням колишньої «народнопоетичної» назви [23, 177]. Відомий історик та етнограф закликав відмовитися від назв, принесених на споконвічно українські землі росіянами, болгарами, сербами, греками, албанцями, молдаванами, вихідцями з Криму та Греції, і вмотивовано повернути все те, що було рідним, автохтонним.

Дві книги дорожніх нотаток – «Нариси Дніпра» [1] та «Нариси Дністра» [2] – залишив читачам письменник-етнограф Олександр Афанасьєв-Чужбинський. У першій праці описано життя на берегах Дніпра від порогів і до гир-

ла: навігацію й торгівлю, будні містечок і сіл, побут мешканців *Катеринослава, Кам'янки, сіл Волоське та Вознесенське, Олександрівськ, Тарасівка, Покровське, Станіславів, Очаків*. У другій – відтворено побут від села *Анути* вище *Хотина* до Дністровського лиману (нині це територія України й Молдови). Землі від *Онута (Анути)* до *Хотина* автор називає руською Буковиною, а бессарабських українців вважає спільними за походженням із галицькими. Як аргумент на користь давньої з'яви українського населення у Північній та Центральній Бессарабії слугують назви місцевих населених пунктів, зокрема ойконім *Хотінь* – слов'янська назва міста, яка саме в такому вигляді (а не *Хотин*) збереглася в говірці місцевого населення [8, 66].

Збір та систематизація топонімного матеріалу, збереженого народною пам'яттю, стали надважливим завданням для Ісидора Шараневича. Він був переконаним, що не тільки назви міст та сіл, але й гір, лісів, рік, полів часто містять у собі закодовану інформацію, яка допомагає виявити сліди прикритих землею старовинних поселень [4, 139], а галицькі ойконіми *Поморяни, Половці, Печеніжин, Пруси, Прусів* кваліфікував як відетнонімні [21, 44].

На виявлення етнослідів на суміжних з Україною територіях була скерована стаття Івана Франка «Сліди Русинів у Семигороді» [20]. На підставі аналізу фонетичних та морфологічних ознак топонімів учений доводить побутування давніх слов'янських поселень у Трансільванії (у Семигороді) [див. ще 9, 43].

Про етнічний слід в онімах дещо згодом писав Микола Сумцов. Автор семантичної класифікації ойконімів татарськими за походженням вважає назви поселень *Аул, Балаклея, Ахмед, Гаджівщина, Ахтурка*, литовськими – *Литовська, Литвинівка, Литвинки*, польськими *Ляшки, Лядське, Ляховичі*. Щоправда, стосовно ойконімів *Волька Мазовецька, Ляшки Долішні, Ляшки Горішні, Ляшки Королівські, Ляшків, Ляшки Подорожні, Ляховці, Ляцьке, Ляшки Гостинні, Ляшки Зав'язані* дослідник прислухався до думки свого вчителя Олександра Потєбні, який припускав, що село могло розростися з хутора, де жив якийсь *Ляшко, Ляховець*. Той *Ляшко, Ляховець* і однозначно *Ляхович* уже не були поляками, а мали таке прізвисько / прізвище, тож на первісний етнічний склад вказують хіба що назви *Ляцьке* і *Воля Мазовецька*.

Румунськими ойконімами, або «українськими з указівкою на Румунію», називає Микола Сумцов *Братушани, Ставчани, Петрейти, Трифонешти; Волоське, Волошино, Волохівка, Волохів Яр, Волоську Балаклею, Волоський Кут*. Однак тут також варто відділити «зерно від полови»: чи суфікс *-ан-и* в назвах *Братушани, Ставчани* справді «вказує на Румунію», чи *Петрейти, Трифонешти* – первісні назви, а не пізніші, румунами модифіковані; чи не стала *Балаклея* *Волоською* після 1712 р., як від Шидловського перейшла у власність волоського стольника Дмитрія Єнакія, а *Кут* став *Волоським* тільки тоді, коли був відданий полковнику румунського походження Іллі Абазі?

Микитин Перевіз перетворився на *Нікополь, Юрт* на *Ольгополь*, з'явилися *Андріанополь, Маріуполь, Орестополь, Фониополь* тощо після того, як на

берегах Азовського моря поселилося та заснували свої оселі майже вісімнадцять тисяч греків. Пам'ять про сербських поселенців збереглася в ойконімах *Сербинівка, Сербка, Сербулів, Сербулівка, Вуйчева (Вуичева), Вукотичева, Текелієва*, про німецьких колоністів – в назвах поселень *Данциг, Вормс, Дармштадт, Нейдорф, Блюменфельд, Блюменталь, Розенталь*. Микола Сумцов застерігав: спрямовуючи дослідження в етнологічне русло, можна наробити багато помилок. Тож слід добре поміркувати, чи логічно назви поселень *Печеніги* та *Печеніжино* виводити від етноніма *печеніги*, а в ойконімах *Чугуєв* і *Кременчуг* убачати ім'я половецького хана *Чуги* [16, 456–489].

Коли лінгвістичні дослідження в царині ойконіміки в середині ХХ ст. взяли курс на пріоритетність структурно-словотвірних студій над лексико-семантичними, таких застережень стало ще більше.

Наприкінці ХХ ст. лінгвоцентризм поступається місцем антропоцентризму, а останній покликав до життя етнолінгвістику – «галузь мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її носія» [7, 8].

Етнолінгвістика межує з етнологією, культурологією та психолінгвістикою і спрямована на вивчення віддзеркалення в мові й мовленні етнічної свідомості, менталітету, характеру, матеріальної та духовної культури народу. Етнолінгвістичний напрям у мовознавстві орієнтує дослідника на розгляд співвідношення мови й духовної культури, мови й народного менталітету, мови й народної творчості, їхнього взаємозв'язку та різних типів їхньої кореспонденції [14, 163]. Усякий пласт природної мови, що включає в себе одиниці з загальною денотативною спрямованістю, кодує інформацію про певний фрагмент дійсності, пропущену через призму внутрішнього світу носія мови, яка увібрала в себе особливості його духовної культури. Етнолінгвістичні дослідження, що мають справу з подвійним відображенням (фрагмента дійсності – в свідомості носія культури, фрагмента свідомості – в мові), ставлять, відповідно, перед собою два взаємопов'язані завдання: визначити специфіку національно зумовленого сприйняття фрагмента дійсності та показати особливості мовного каналу трансляції інформації про такий фрагмент дійсності. Щодо топонімного матеріалу, то це подвійне завдання Олена Березович формулює так: виявити своєрідність топонімії як мовного джерела інформації про духовну культуру народу [3, 7]. Ця інформація закладена на рівні етногенетичного коду, позаяк людина первісно іменувала заселений об'єкт з необхідності виокремити та зафіксувати визначальну його ознаку.

Знищити зафіксований в ойконімах етногенетичний код українців та всіх тих, для кого наші землі стали рідними, а засновані поселення малою батьківщиною, намагалося післявоєнне впорядкування назв населених пунктів 1946 р. Про тотальні перейменування того часу в українській ономастичній літературі вже є не одна ґрунтовна розвідка. Проте етногенетичний код в ойконімах – це набагато ширше питання, ніж бачили його горе-перейменовувачі, стираючи з географічної карти України назви поселень *Ляшки, Пруси, Угри, Ятвяги* тощо, тобто ті, що, на їхню думку, були пов'язані з різними ет-

носами. «Якщо до 1947 р. в ойконімії України було відображено більше 30 назв народностей і націй, на зразок, *баскаки, болгари, вірмени, волохи, греки, киргизи, китайці, молдавани, мордва, німці, поляки, пруси, серби, татари, турки, угорці, французи, хорвати, цигани, чехи, шваби, шведи, ятвяги* тощо, то після 1947 р. усі назви поселень з цими етнонімами в основах було перейменовано, в тому числі й ойконіми з атрибутом *руський* та *український*, які сприймалися як тотожні. Виняток зроблено лише для назв *російський, російське*» [5, 228]. До того ж сьогодні переконаємося, що етимонами ойконімів *Ляшки, Пруси, Угри, Ятвяги* тощо на час заснування та іменування поселень могли бути не етноніми, а антропоніми.

Віталій Жайворонок для ілюстрації точок перетину між етнолінгвістикою та ономастикою простежує деякі онімні та етнонімні паралелі в назвах річок і населених пунктів України, Хорватії та Сербії: коли і як виникли назви рік *Хорватка* на Київщині, *Сербень* або *Сербин* на Івано-Франківщині; який мотив іменування низки поселень так званої Нової Сербії на Правобережній Україні та в Слов'яно-Сербії сучасної Луганщини, Донеччини й Полтавщини; чому на Житомирщині є населені пункти *Серби, Сербинівка, Сербо-Слобідка* та ін.; звідки в Хорватії взялися *Zitimir, Malin, Kiyev, Kiyevci, Kiyevo, Kiyani* тощо [7, 32–33].

Свого часу Володимир Никонов виокремлював у топонімах три плани значення: 1) дотопонімний (етимологічний); 2) власне топонімний (географічний); 3) відтопонімний (асоціативний) [13, 57–61]. У такому розрізі можна простежити й етнокод в ойконімах: доойконімне значення – мотивація ойконіма етнонімом або іншою етнічно маркованою одиницею; власне ойконімне значення – ойконім як етноназва; відойконімне/постойконімне (останній термін за Михайлом Торчинським) значення – ойконім як символ або етносимвол.

Доойконімне значення. Закарпатське село *Німецька Мокра* було засноване австрійськими поселенцями у XVIII ст. у верхів'ї ріки Тересви біля села *Мокра* (що далі стало іменуватися *Руська Мокра*). Атрибут *Deutsch* у назві *Deutsch Mokra* указував на заселення долини *Мокра* (на дозаселення села *Руська Мокра*) колоністами із Зальцкаммергута. Отже, етнонім *німець* (утворений від нього атрибутивний компонент *Німецька*) має логічне пояснення. Натомість не доводиться ствердно говорити про вплив етноніма *німець* на творення назви поселення *Німшин* (колишнє *Німчин* (1455–1469 рр. – *Nietczyn* [10, 104], а за припущенням Михайла Худаша, колишнє *Ненчин* [22, 242–243]). За структурою ойконім – виразний посесив на *-ин*. Хто та жінка, якій належало давнє село на теперішній Івано-Франківщині: була вона поіменована *Німкою*, як Оленка *Ньмка*, про яку згадує іменослов Миколая Тупикова [19, 462], чи була 'німкенею', 'дружиною німця', 'німою жінкою'; 'числюсь ненкою (ненкою, матір'ю)? Запитань багато, а відповідь ховається за скрижальями історії, у старих документах, загублених біля древнього Галича.

Власне ойконімне значення. Етноназвою можемо кваліфікувати ойконім, мотивований етносимволом. Однак не кожен ойконім, а тільки той, який при

іменуванні, а частіше при перейменуванні набув символічної функції. Так, одним із найвідоміших знаків української етнокультури є *калина*. В Україні сьогодні побутують 84 *Калинівки* й 11 поселень *Калинове*. Різні мотиви виникнення цих ойконімів. Як правило, це відмікротопонімні, відантропонімні, відапелятивні деривати і тільки частина з них – штучні, символічні утворення. Та попри те, що кожна *Калинівка/Калинове* має свою генезу та історію виникнення – сьогодні сприймаються ці назви як ойконімні знаки української етнокультури.

Постойконімне значення. «Духом символу пройнята вся філософія імені», – стверджує Юрій Степанов [15, 65]. Тому в етнолінгвістиці так важливо простежити механізм символізації оніма, до того ж оніма не літературно-художнього, не антропоніма як найбільш культуроємного і не мікротопоніма як створеного переважно колективним народним досвідом, а реального ойконіма.

Процес перетворення власної назви в символ, творення конотативних онімів або конотонімів, і ширше – теоретичні засади ономастичної конотації знайшли своє місце в працях Євгенія Отіна, а далі – Лариси Буштян, Галини Лукаш, Вікторії Канни, Олександра Тараненка та ін. До прикладу, Олександр Тараненко з покликанням на «Словарь коннотативных собственных имен» Євгена Отіна [17], вималював своєрідну конотативну «соціолінгвістичну карту» української топонімії з акцентом на ойконімах (топонімах) *Бабин Яр, Гуляйполе, Київ, Донецьк, Хутір-Михайлівський, Переяслав, Полтава, Львів, Севастополь, Одеса, Батурін, Крути, Базар, Берестечко, Жовті Води, Конотоп, Кобиляки, Хацапетівка, Зачепилівка, Жмеринка, Бердичів, Одеса, Чорнобиль, Прип'ять, Алчевськ, Новобогданівка* [18, 14–36]. Сьогодні таку карту з великим болем можемо доповнити ойконімами *Авдіївка, Валноваха, Дебальцеве, Гловайськ, Станиця Луганська*, а з вірою та оптимізмом – назвами *Буковель, Колочава, Опішня, Петриківка* тощо.

Базою для конотонімізації стає певна відомість власної назви в соціумі; наявність у власній назві яскравих конотем, що можуть представляти і заступати понятійний денотат загальної назви; стереотипність і повторюваність ситуацій, здатних «розбудити» таку конотему; можливість орієнтуватися на опрацьовану мовною практикою модель творення такої семантичної структури [11, 186–193]. Однак, якщо конотація – це шлях перетворення готової власної назви в символ, то «географічно-ландшафтні, геополітичні, кліматичні, господарсько-побутові умови життя людини формують поведінкові ознаки, менталітет, духовне єство етносу» [7, 164], що неминуче позначається на тому первинному слові, яким людина номінує пізнаний, створений, заселений географічний об'єкт (на дотопонімному плані значення, за Володимиром Ніконовим). Матеріальна та духовна культура, одиниці довкілля і вагомні реальні та ірреальні кванти втілюються в слово-назву і це слово стає образом, майже повсякчас національно маркованим. Так власна назва вбирає в себе дух часу і простору, щоб стати символом цього духу. Цей процес може бути природним або штучним, довготривалим або миттєвим, більш або менш вдалим,

але він завжди виникає з необхідності іменувати об'єкт, дібравши для цього такий вербальний знак, який є саме в той час і саме на тій території найдо- речнішим. Чи говоримо про іменування, коли назва заселеного об'єкта чітко корелювала з об'єктом, примітним на території, чи вона давала відповідь на питання, хто тут поселився, кому осада належить, яке це поселення, у чю честь його названо тощо. Отже, процес народження ойконіма – це віддзер- калення в ньому духовної культури та культури довкілля, яка (ця культура) волею долі стає його символом.

Зрозуміло, що найоптимальнішою джерельною базою для здійснення етнолінгвістичних досліджень з ономастики є мікротопоніми. Саме «народні топоніми», як часто називають цей клас онімів, є виразниками глибинного автохтонного етнокоду, об'єктиваторами непідробної інформації про засоби та способи національного іменування географічного простору. Збережені та описані мікротопоніми моделюють мовленнєву картину світу, а потрактвані здебільшого в дусі народної етимології, стають етнокультурними концептами, культурним смислом слова-назви. Однак величезний обшир сучасних назв населених пунктів також мотивовано мікротопонімами, до прикладу, поселе- ння *Гаї* (Льв., 2, См., Тр.), *Гай* (Днп., Жт., Кв., Рв., 2, См., Чрв., Чрк., Чрн., 2), *Гайки* (Вл., Жт., Пл., Рв.) – українські села й іменувала їх людина не тільки тому, що вона поселилася у *гаю*, *гаях*, *гайках*, а й тому, що вона думала по- українськи. І, навпаки, не по-українськи мислили номінатори сіл *Березова Роца* (Чрн.), *Весела Роца* (Днп.), *Роца* (Од., См., Чрн.).

Правильне прочитання первісно посесивних назв населених пунктів, відантропонімних, відпатронімних ойконімів, дериватів від родинних назв тощо також дає можливість вести мову про світогляд, ментальність та етно- належність людини-номінатора. В аналізі таких питань убачаємо **перспекти- ви наших подальших студій**.

Висновки. Отже, етнографічні дослідження, започатковані в основному в ХІХ ст., підводили вчених до висновків етнолінгвістичного характеру. З виокремленням на межі з етнологією, культурологією та психолінгвістикою етнолінгвістики виявлення етнокоду в ойконіміконі стало особливо актуаль- ним. Автохтонність назви поселення говорить про споконвічність заселеної українцями землі, міграційні процеси супроводжуються перенесенням імену- вань рідних осель, національний колорит ойконімів зберігається або відрод- жується попри суспільні зміни та політичні віяння, а штучні ідеологічні назви помирають разом з епохою, яка їх народила.

Література

1. Афанасьєв-Чужбинський О.С. Нариси Дніпра / О.С. Афанасьєв-Чужбинсь- кий. – Львів : Априорі, 2016. – 544 с.
2. Афанасьєв-Чужбинський О.С. Нариси Дністра / О.С. Афанасьєв-Чужбинсь- кий. – Львів : Априорі, 2016. – 524 с.

3. Березович Е.Л. Топонимия Русского Севера: этнолингвистические исследования / Е.Л. Березович. – Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 1998. – 338 с.
4. Борчук С.М. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901) / С.М. Борчук ; за ред. Р. Бачкура. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – 211 с.
5. Бучко Г., Бучко Д. Історична та сучасна українська ономастика : вибрані праці / Г. Бучко, Д. Бучко. – Чернівці : «Букрек», 2013. – 456 с.
6. Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран. Съ приложениемъ географической карты / сост. Яковомъ Головацкимъ. – Вильна Типография А.Г. Сырина, 1884. – 445 с.
7. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
8. Ільків М.В. «Нариси Дністра» О. Афанасьєва-Чужбинського про старожитності Хотинщини / М.В. Ільків // Вісник Інституту археології Львівського університету. – 2013. – Вип. 8. – С. 65–74.
9. Котович В. Теоретичні аспекти лінгвокультурологічного дослідження ойконімії України / В. Котович // Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Філологія». – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. – Випуск 40. – С. 42–53.
10. Котович В. Походження назв населених пунктів Опілля / В. Котович. – Дрогобич : Відродження, 2000. – 155 с.
11. Лукаш Г.П. Семіотика конотонімів: знак і символ / Г.П. Лукаш // Лінгвістика. – № 2 (29). – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 186–193.
12. Максимович М.А. О малороссийском произношении местных имен / М.А. Максимович // Собрание сочинений М.А. Максимовича. – К., 1880. – Т. III. – С. 329–344.
13. Никонов В.А. Введение в топонимику / В.А. Никонов. – М. : Наука, 1965. – 180 с.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 335 с.
16. Сумцов Н.Ф. Малорусская географическая номенклатура / Н.Ф. Сумцов // Киевская старина. – 1886. – Т. XV. – С. 456–489.
17. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен / Е.С. Отин. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 518 с.
18. Тараненко О.О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних нашарувань / О.О. Тараненко // Мовознавство. – 2010. – № 1. – С. 14–36.
19. Тупиков Н.М. Словарь древнерусских личных собственных имён / Н.М. Тупиков // Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. – СПб., 1903. – Т. 6. – 857 с.
20. Франко І. Сліди Русинів у Семигороді / І. Франко // Назвознавчі праці. – Серія : Назвознавство / за ред. Яр. Рудницького. – Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1957. – Ч. 14. – С. 55–80.
21. Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення) / М.Л. Худаш, М.О. Демчук. – К. : Наукова думка, 1991. – 268 с.

22. Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів) / М. Худаш. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2004. – 536 с.

23. Яворницький Д. Топографический очерк Запорожья / Д. Яворницький // Киевская старина. – 1884. – № 6. – С. 177.

References

1. Afanasiev-Chuzhbynskyi, O.S. (2016a). *Narysy Dnipro [Essays on the Dnieper]*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].

2. Afanasiev-Chuzhbynskyi, O.S. (2016b). *Narysy Dnistra [Essays of the Dniester]*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].

3. Berezovych, E.L. (1998). *Toponimiia Russkogo Severa: etnolingvisticheskie issledovaniia [Toponymy of the Russian North: Ethnolinguistic studies]*. Ekaterinburg: Izdatelstvo Uralskogo universiteta [in Russian].

4. Borchuk, S.M. (2009). *Hromadsko-kulturna ta naukova diialnist Isydora Ivanovycha Sharanevycha (1829–1901) [Public and cultural and scientific activity by Isidor Sharanevich (1829–1901)]*. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka [in Ukrainian].

5. Buchko, H., & Buchko, D. (2013). *Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka [Historical and modern Ukrainian onomastics]*. Chernivtsi: «Bukrek» [in Ukrainian].

6. Golovatkii, Ia. (Ed.) (1884). *Geograficheskii slovar zapadnoslavianskikh i iugoslavianskikh zemel i prilozhashchikh stran. S prilozheniem geograficheskoi karty [Geographical dictionary of West Slavic and Yugoslav lands and adjacent countries. With an attachment of a geographical map]*. Vilna: Tipografia A.G. Syrina [in Lithuania].

7. Zhaivoronok, V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka: narysy [Ukrainian ethnolinguistics: Essays]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

8. Ilkiv, M.V. (2013). «Narysy Dnistra» O. Afanasieva-Chuzhbynskoho pro starozhytnosti Khotynshchyny [«Essays by the Dniester» by O. Afanasyev-Chuzhbynsky about antiquities of Khotyn region]. *Visnyk Instytutu arkeolohii Lvivskoho universytetu – Journal of the Institute of Archeology of Lviv University*, 8, 65–74 [in Ukrainian].

9. Kotovych, V. (2017). Teoretychni aspekty linhvokulturolohichnoho doslidzhennia oikonimii Ukrainy [Theoretical aspects of linguistics and culturology study of oikonimiya of Ukraine]. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats DDPU imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University* (pp. 42–53). Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil DDPU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

10. Kotovych, V. (2000). *Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Opillia [The origin of the names of the settlements of Opilia]*. Drohobych: Vidrodzhennia [in Ukrainian].

11. Lukash, H.P. (2013). Semiotyka konotonimiv: znak i symvol [Semiotics of the konotonim: a sign and a symbol]. *Linhvistyka – Linguistics*, 2 (29), 186–193. Luhansk: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].

12. Maksimovich, M.A. (1880). O malorossiiskom proiznoshenii mestnykh imen [On the little Russian pronunciation of local names]. *Sobranie sochinenii M.A. Maksimovicha – Collection of works by A.M. Maksymovych*, 3, 329–344. Kiev [in Russian].

13. Nikonov, V.A. (1965). *Vvedenie v toponimiku [Introduction to Toponymy]*. Moskva: Nauka [in Russian].

14. Selivanova, O. (2006). *Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: the terminology encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
15. Stepanov, Iu.S. (1985). *V trekhmernom prostranstve iazyka: semioticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva [In the three dimensional space of the language: semiotic problems of linguistics, philosophy, art]*. Moskva: Nauka [in Russian].
16. Sumtsov, N.F. (1886). Malorusaskaia geograficheskaia nomenklatura [Little Russian geographic nomenclature]. *Kievaskaia starina – The ancient Kyiv*, 15, 456–486. Kiev [in Russian].
17. Otin, E.S. (2010). *Slovar konnotativnykh sobstvennykh imen [Dictionary of connotative proper names]*. Donetsk: Iugo-Vostok [in Russian].
18. Taranenko, O.O. (2010). Na temy suchasnoho ukrainskoho onomastykonu: tendentsii konotatyvnykh nasharuvan [On the themes of modern Ukrainian onomasticon: tendencies of connotative layers]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 1, 14–36. Kyiv [in Ukrainian].
19. Tupikov, N.M. (1903). Slovar drevnerusskikh lichnykh sobstvennykh imen [Dictionary of old Russian personal own names]. *Zapiski otdeleniia russkoi i slavianskoi arkheologii russkogo arkheologicheskogo obshchestva – Notes of the Department of the Russian and Slavic Archeology of the Russian Archaeological Society* (Vol. 6). Saint Petersburg [in Russian].
20. Franko, I. (1957). Slidy Rusyniv u Semyhorodi [Traces of Rusyns in Semigorod]. In Yar. Rudnytskii (Ed.), *Nazvoznavchi pratsi. Serii: Nazvoznavstvo – The name of the work. Series: Title and work*, 14, 55–80. Vinnipeh: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk [in Ukrainian].
21. Khudash, M.L., & Demchuk, M.O. (1991). *Pokhodzhennia ukrainskykh karpatskykh i prykarpatykykh nazv naselenykh punktiv (vidantroponimni utvorennia) [Origin of Ukrainian Carpathian and Carpathian names of settlements (from the anthroponomy of formation)]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
22. Khudash, M. (2004). *Ukrainski karpatski i prykarpatyky nazvy naselenykh punktiv (utvorennia vid vidapeliatyvnykh antroponimiv) [Ukrainian Carpathian and Carpathian names of settlements (the formation of from an appellative of anthroponyms)]*. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
23. Iavornitckii, D. (1884). Topograficheskii ocherk Zaporozhia [Topographical sketch of Zaporozhye]. *Kievaskaia starina – The ancient Kyiv*, 6, 177 [in Russian].

KOTOVYCH Vira – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Philology and Methods of Teaching at Elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (virako@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150393>

ETHNOLINGUISTIC ASPECT OF THE STUDY OF THE OIKONYMICON OF UKRAINE

Abstract. *The article analyzes the onomastic aspect of ethnographic and ethnolinguistic studies. It gives an overview of ethnographic research of the nineteenth and early twentieth centuries (M. Maksymovych, I. Vahilevych, Y. Holovatsky, O. Afa-*

nasyev-Chuzhbynsky, I. Franko, I. Sharanevych, D. Yavornytsky, M. Sumtsov, etc.) who considered the issues of ethnography, the problems of functioning of the names of settlements. It highlights the points of contact of ethnography and modern branch of scientific researches – ethnolinguistics. The author proves that ethnolinguistics borders on ethnology, culturology and psycholinguistics, and focuses its efforts on studying the reflection in the language and language of ethnic consciousness, mentality, character, material and spiritual culture of the people. Ethnolinguistic studies deal with a double reflection (the fragment of reality – in the minds of the bearer of culture, the fragment of consciousness – in the language); it sets two interrelated tasks: to determine the specifics of the nationally determined perception of the fragment of reality and to show the features of the linguistic channel of the translation of information about such a fragment of reality. The implementation of the ethnolinguistic code in oikonyms at the level before the oikonym (etymological), actually the oikonym (geographic) and post the oikonym (associative) meaning. The motivation of the oikonym is determined by ethnonym or other ethnically marked unit; analyzed by separate oikonyms as ethno names, others – as symbols or ethosymbols. It is proved that the autochthonousness of the name of the settlement speaks of the primacy of the Ukrainian inhabited land, migration processes are accompanied by the transfer of names of native dwellings, the national color of the oikonyms is preserved for centuries or revived despite social changes and political trends. Summarizing the above, the ethnolinguistic aspect of the study of the oikonymicon of Ukraine takes into account ethnographic information, but interprets them not only through the prism of ethnology, but also the laws of linguistics and culture of creation.

Key words: *ethnography, ethnolinguistics, onomastics, oikonym, ethnic consciousness, material and spiritual culture.*

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.

УДК 811.161.2'373.7

КУЗА Анжела – кандидат філологічних наук, в. о. доцента кафедри гуманітарної освіти, Львівський національний аграрний університет, вул. Володимира Великого, 1, Дубляни, 30831, Україна (uad_wiz@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6449>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151934>

ІДЕОГРАФІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

***Анотація.** У статті охарактеризовано релігійну фразеологію в ідеографічному аспекті. Здійснено ідеографічний опис релігійних фразеологічних одиниць, які почерпнуто з лексикографічних та народознавчих праць, публіцистичних та релігійних текстів, інтернет-ресурсів. Виокремлено та описано три тематичні поля: «Християнські теоніми», «Релігійно-біблійна символіка» та «Священний час», які складаються із тематичних груп, семантичних підгруп та синонімічних рядів.*

***Ключові слова:** релігійна фразеологія, фразеологічна одиниця, релігійні фразеологічні одиниці, ідеографічна диференціація, тематичні поля, тематичні групи, семантичні підгрупи, синонімічні ряди.*

Постановка проблеми. Зміни у житті українського суспільства наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., пов'язані з дерадянізацією та деатеїзацією, введення в науковий дискурс глибинного розуміння духовної сутності мови як важливого чинника національної культури, що в українців понад тисячоліття формувалася як християнська, актуалізували вивчення затабуованих тоталітарною системою вербальних засобів релігійного змісту, які репрезентують ціннісні орієнтації носіїв мови. Серед них на особливу увагу заслуговують релігійні фразеологічні одиниці, сукупність яких формує багатий мовний пласт – релігійну фразеологію.

Вивчаючи релігійну фразеологію, доцільно враховувати такий актуальний напрям фразеологічних досліджень, як ідеографічна характеристика фразеологічної одиниці (далі ФО). В ідеографічній класифікації, яка передбачає групування матеріалу за тематичним принципом, когнітивна парадигма виокремлює певні семантичні компоненти, співвідносні з типовим уявленням або певною «темою» як системою ключових слів, покладених в основу творення фразеологізмів.

Сучасні дослідники, спираючись на працю Ю. Прадіда «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)» [7], вказують на перспективи розвитку фразеологічної ідеографії з метою подальшої апробації методики ідеографічного опису, оскільки багатий фразеологічний фонд української мови ще очі-

кує детальної систематизації в ідеографічному аспекті. Актуальною є проблема систематизації й опису таких фразеологічних мікро- та макросистем, які раніше залишалися поза увагою дослідників. До них, на нашу думку, належить релігійна фразеологія, яка, хоч і була вилучена з активного вжитку та наукового обігу в тоталітарну добу, відроджує свої позиції в усіх стилях сучасної української літературної мови, охоплюючи чималу кількість ФО, об'єднаних темами «Бог», «християнська релігія», «Біблія».

Аналіз досліджень. Українські мовознавці активно досліджують питання типології ФО, виокремлюючи зазвичай семантичну, семантико-граматичну, структурно-семантичну, генетичну, функціональну, ідеографічну, експресивно-стилістичну, перекладознавчу та інші класифікації з погляду структури, походження, функціонування ФО тощо [13].

У сучасній фразеології низка праць присвячена ідеографічному опису фразеологізмів. Як зазначає Ж. Краснобаєва-Чорна, на початок ХХІ ст. ідеографічні класифікації функціонують у межах концептуальних картин світу, а концепт може бути темою фразеополя або рубрикою ідеографічної класифікації, виконуючи функцію маркера введення в свосвідний мовний простір [3]. Українські мовознавці виділяють фразеотематичні групи, що складаються з фразеосемантичних полів, а у межах названих полів виділяють варіантно-синонімічні групи, до складу яких можуть входити фразеосемантичні ряди (В. Ужченко) [13, 52–56], або окреслюють таку модель: синонімічний ряд – семантична група – семантичне поле – тематична група – тематичне поле – ідеографічна група – ідеографічне поле – архіполе (Ю. Прадід) [13, 40]. Варто відзначити, що для розгляду сакральної сфери П. Мацьків виокремив п'ять поняттєвих полів («священна особа», «священна дія», «священний предмет», «священне місце», «священний час») [5]. Активні дослідження національно-духовної специфіки мови в руслі когнітивної лінгвістики та антропоцентричного принципу розгляду мовних явищ актуалізують вивчення релігійної фразеології в ідеографічному аспекті, що дає змогу визначати тематичні групи фразем як мовних знаків вторинної номінації.

Мета статті – охарактеризувати релігійну фразеологію в ідеографічному аспекті, здійснити ідеографічний опис РФО, які почерпнуто з лексикографічних та народознавчих праць, публіцистичних та релігійних текстів, інтернет-ресурсів, виокремивши тематичні поля, тематичні групи, семантичні підгрупи та синонімічні ряди.

Виклад основного матеріалу. При виокремленні груп РФО в ідеографічному аспекті спираємось на класифікацію, яку розробив Ю. Прадід. У цій праці виділено тематичні поля (ТП) релігійної фразеології, до складу яких входять тематичні групи (ТГ), у яких можна виявити семантичні групи (СГ) та синонімічні ряди (СР). Окрім того, виокремлюючи релігійну фразеологію, беремо до уваги релігійну семантику, категорію «священного» та «символічного», концептуальні найменування релігійної сфери, які є основними компонентами релігійних фразем. Екстраполюючи висновки сучасних українських

мовознавців, зроблені на основі логіко-поняттєвого моделювання сакральної лексики та концептосфери *Бог* (П. Мацьків, Н. Пуряєва) [5; 6; 8; 9], у складі релігійної фразеології на основі опрацювання зібраного фразеологічного матеріалу виділяємо три тематичні поля: «Християнські теоніми», «Релігійно-біблійна символіка» та «Священний час». Тематичне поле розуміємо як значну сукупність сталих словесних комплексів, об'єднаних загальною темою або семантичною ознакою.

Тематичне поле «Християнські теоніми». Більшість ФО, які репрезентують Божі імена, походять із біблійних текстів. Однак, як показав аналіз, релігійна мовленнєва практика доповнила ці групи (тексти молитов, пісень, народнопоетичних звертань) низкою оригінальних фразеологізмів. П. Мацьків, акцентуючи увагу на категорії «священного», зазначає, що особливу, абсолютну святість об'єктивують Божі імена [5, 193]. У виокремленні РФО ця категорія має визначальне значення. Як зазначає О. Сімович, у текстах Нового Заповіту первісний образ Бога має три іпостасі, кожна з яких отримує окрему назву: Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий, і ці три концепти в Євангелії об'єднані спільним іменем – Свята Тройця [11, 284]. І хоча про Марію в Євангеліях згадується дуже мало, образ Божої Матері поширений в українських поетичних та молитвенних текстах [1, 164], вербалізований низкою стійких словосполук, що слугує підставою виокремлення окремої тематичної групи РФО. Отже, тематичне поле «Християнські теоніми», на нашу думку, репрезентують чотири тематичні групи («Бог Отець», «Бог Син», «Бог Дух Святий», «Богородиця»), до складу яких входять семантичні групи з синонімічними рядами:

1. **ТГ *Бог Отець*:** *Господь Бог, Бог Святий, Бог Всевишній, Бог Вседержитель, Всемогутній Бог, Творець неба і землі, Справедливий Суддя, предвічний Отець, Отець небесний, найвищий Володар* тощо. Це ФО переважно піднесеної або нейтральної тональності книжного характеру, трапляються контекстні, як-от *Вічна і Непомильна Правда, Сама Правда, Доброта та Любов*. Словники зафіксували і ФО розмовного характеру: *Пан Біг, Біг Отець*. Репрезентуючи біблійний дискурс, фраземи цих груп активно функціонують у релігійних текстах української мови, зокрема молитвах, проповідях, релігійній періодиці, увійшли також в українську літературу (*Єдиний Бог, Офірність в ім'я Бога, Образ Бога Живого, Великий суворий Бог правди* (Є. Сверстюк) та наукові тексти (*Бог є найвищою духовною субстанцією і Творцем духовних сутностей* (П. Мацьків)). Варто відзначити, що такі Божі імена, як *Саваот, Єгова* нехарактерні для біблійного дискурсу української мови, хоча між архетипною семантикою і вторинним найменуванням зберігається імпліцитний зв'язок [5]. Їм в українських перекладах Біблії відповідають назви *Господь, Бог*.

2. До складу **ТГ *Бог Син*** входять три семантичні групи із синонімічними рядами, які об'єктивують значення: а) божественна природа Ісуса: *Син Божий, Божественне Слово, Боже Дитя, Цар світів, Альфа і Омега, Посла-*

нець неба, Володар світу, Син Єдинородний, Син улюблений; б) людська природа Ісуса: Ісус з Назарету, Син Чоловічий, Син Людський, Син Давидів, Син Марії, історичний Ісус; в) покликання Ісуса на землі: Ісус Христос, Спаситель світу, Світло для світу, Добрий Пастир, Хліб життя, Сонце Правди, Світло для світу, Агнець Божий, Суддя Світу, Датель світла, Добрий Пастир, Новий Адам, Помазаник Божий.

Ці РФО, які вступають у синонімічні відношення, зафіксовані у словниках, у релігійних та фольклорних текстах, а також в українській літературі. Велику кількість експресивно-забарвлених стійких словосполук фіксують молитовники, українська релігійна преса, розширює цей перелік сучасна перекладна богословська література: *Агнець Божий, Володар світу, виноградна лоза, Датель світла, Добрий Пастир, Дорога, Двері, Життя, Істина й життя, Новий Адам, Помазаник Божий, Світло від Світла, Світло світу, Син Божий, Син Єдинородний, Син людський, Син улюблений, Спаситель світу, Суддя Світу, Хліб життя, «Я є», «Я – суцїй», «Я – Той, Хто є», історичний Ісус, ліберальний Ісус, Христос нашої віри* та ін. Між фразеологізмами, що входять до синонімічних рядів, помітні й стильові або функціональні відмінності: *Ісус Христос* – загальноживане; *син Давидів* – книжне; *Добрий Пастир, Хліб життя* – символічне. Ці ряди можуть бути доповнені і контекстними ФО: *Той, котрого пророки чекали століттями; Дорога, Двері, Життя; Істина й Життя, Правда Виноградина, Виноградна Лоза* тощо.

3. ТГ Бог Дух Святий. Слово *дух* має різні значення. Одинадцятитомний «Словник української мови» фіксує такі значення: 1) психічні здібності, свідомість, мислення. У матеріалістичній філософії – мислення, свідомість як особлива властивість високоорганізованої матерії. В ідеалістичній філософії – нематеріальне начало, яке лежить в основі всіх речей і явищ і є первинним щодо матерії; 2) внутрішній стан, моральна сила людини колективу; 3) загальний внутрішній зміст і напрям, основний характер чого-небудь; 4) за міфологічними і релігійними уявленнями добра або зла безплотна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини; 5) за релігійними уявленнями безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя і відрізняє від тварини, душа (СУМ-11, Т. 2). Словник фіксує низку ФО з компонентом *дух*: *занепадати духом, зводити дух, набиратися духу (смільвості), не в дусі (не в настрої), не стає духу (про брак смільвості), підносити дух (надихати), у дусі (у доброму настрої), злий (нечистий, лихий і т. ін.) дух, дух тьми* (за релігійними уявленнями надприродна істота, що втілює в собі зло, сатана, чорт); *Святий Дух* (за християнським віровченням третя особа Святої Трійці); *випустити дух (убити), віддати богу дух (духа) (померти), дух вийшов (умер), дух спустити (умерти), ні духа (абсолютно нікого), на духу (на сповіді), ні сном ні духом не знати, у дух (швидко), що є духу, з усього духу (сильно)* (СУМ-11, Т. 2), *важким духом дихати (непривітно), одним духом дихати (бути пройнятим однаковим настроєм), боятися духу (дуже боятися), щоб і духу не було, щоб і дух не пах* (вимога зникнути), *дати духу (побити, пока-*

рати), *ні слуху ні духу* (немає ніякої звістки) (СУМ-11, Т. 2). Зміст цього слова у висловах *ні слуху ні духу*, *випустити дух*, *злий дух*, *жити по Духу* – різний, хоча у них спільний фразеотвірний компонент. На нашу думку, виокремлюючи РФО, доцільно брати до уваги два значення: «Дух як трансцендентна реальність (“Особа Божа”»)» та «Дух Святий у житті людини і народу», які слугують формуванню відповідних тематичних груп. Перша тематична група представлена ФО *Святий Дух*, *Дух Божий*, *Цар небесний*, *Цар правди*. Щоб описати низку висловів другої групи, звернімося до творчої спадщини Є. Сверстюка: *дух святині*, *єдиний храм людського духу* (про людську цивілізацію), *пам’ятники духу* – собори, *голос їхнього духу* (про церкву), *енергія духу*, *вибух духовного прозріння і осяяння і водночас світова криза духовного життя*, *духова дистрофія*, *духовне озлидніння*.

4. До складу **ТГ Богородиця** входять три семантичні групи, представлені синонімічними рядами: а) Материнство: *Божа (Небесна) Мати*, *Мати Ісуса Христа*, *Матір Спасителя світу*, *Пречиста (Препоблагословенна, Пренепорочна) Мати*, *Мати Визволителя*, *Мати предвічної Любові*, *Мати Божої благодаті*, *Пречиста Божа Матір*, *Матір Бога нашого*, *Всепітая Мати Спасителя нашого*, *Благодатная Мати Христової Церкви*, *Мати єдина у всіх народів*; б) Діва: *Діва Марія*, *Приснодіва Марія*, *Непорочна (Пречиста, Пресвята) Діва*, *Всенепорочна Діва*, *Преславна Вседіва*, *Пречиста Діва Марія*; в) Заступництво: *Заступниця усіх християн*, *Цариця неба і землі*, *Цариця небесна*, *наша Заступниця*, *Покровителька і Владичиця*, *Мати святая землі української*, *Запорозької Січі Покрова*, *лицарів мужніх Опіка*, *Опора повстанців геройських*, *Покровителька війська хороброго*, *Заступниця нашого краю*, *Покров нашої землі*, *Цариця ангелів*, *Цариця всесвітньої слави*, *Цариця милосердя*, *Цариця неба і наша опікунка*, *Цариця України*.

Багаті синонімічні ряди виявили звертання до Божественних осіб, зокрема: **до Бога Отця** – *святий Боже*, *святий Кріпкий*, *святий Безсмертний* (Трисвяте), *Боже спасення мого* (Псалом 50), *Боже милостивий* (Митарева молитва), *Отче наш*, *Всемогучий Боже!* *Пресвятий Боже!* *Отче всякого світла і знання!* (Молитовник християнської родини), *Боже прехвальний і праведний*, *Боже предвічний і пребезначальний*, *Отче наш премудрий і премилостивий*, *Отче наш преблагий і премилосердний*, *Отче наш пресвятий і прекріпкий*, *Отче наш пребезсмертний*, *незбагненна Любове безмежна*, *Отче наш щедрий*, *Всехвальний Виноградарю*, *Боже живий*, *Боже істинний*, *Всемилосердний Отче наш небесний*, *Владико Боже*, *Отче всяких щедрот*, *Господи поміхи* (Акафіст Богіві Отцеві);

до Ісуса Христа – *Сину Божий*, *Господи*, *Ісусе Христе*, *Владико чоловічлюбне*, *мій Боже*, *предобрий і пресолодкий Ісусе* (Молитовник християнської родини), *Владико неба і землі*, *незбагненна предвічна Любове*, *Господи*, *Спасе наш*, *Отчеє слово предвічнеє*, *предивний наш Боже*, *Христе Боже наш*, *о Владико*, *Непереможна Любове*, *Всещедрий наш Спасителю*, *Всеблагий Життєдавче*, *Христе милосердний*, *Спасителю наш предобрий* (Акафіст Хрис-

тові-Спасителю), Ангелів творче, Всецарю і Боже наш, Ісусе, Господи, Предвічний Боже наш, Правдо й Премудросте, Агнче невинності, Чашо спасенная, Альфо і Омега, Сило Могучая, Світло у темряві, Любове дивная, Господи-чоловіколюбче, наш пресолодкий Спасителю, Сину Вседіви Пречистої, Царю і Боже наш істинний, Христе Ісусе, Божее Слово і Сило, наш Визволителю, Божя Премудросте, Пасхо нетлінная, предобрый Спасе, Владико, Христе Боже! (Акафіст Страстям Христовим);

до Матері Божої – О, пречиста і преблагословенна Діво Маріє і Мати Божя! Всемилостива Діво Маріє! Царице неба! Пресвята Діво, Мати доброти, Мати милосердя! Царице неба, чесніша від Херувимів і славніша від Серафимів! (Молитовник християнської родини), Всепітая Мати Життя безконечного, чиста Вседіво, Царице небесная, Славо прославлена, непохитний Престоле Всевишнього, Пренепорочная Мати Бога Предвічного, Богородице чистая, Царице Вселенної, Пречистая Мати Уподобання Отчого, Кивоте святий Життя вічного, вірних Спасення предивнеє, Божого задуму здійснення, могутня Заступнице, Пресвітлий Захисте, нам Богом дарований, неприступна Стіно непорушная, Владичице, Покрове Церкви Христової, Володарко! (Акафіст Успенню Богоматері), Покрове і Заступнице, Спасителько душ наших, Всеблаженная Богородице, чиста Вседіво, скорботних всесильна Заступнице, світу спасення предивнеє, грішного людства Покрове, утвердження Церкви Христової, захисте від ворогів видимих і невидимих, безмежнеє море любові, всесильний Покрове народу Христового, ласк Божих подателько, пекла погубо, Раю, Всевишнім насаджений, Господня палато, надіє зневірених, Мати милосердя, сило молитви могутня, слави вершино, душ людських освято, тихая пристане в морі життєйському, пристрастей утихомирнення, воргів осоромлення, оселе дивная Слова Господнього, Мати Пречистая Бога Предвічного, наша Заступнице і Покровителько, Мати святая землі української, певна над ворогами побідо, наших князів нездоланная сило, Запорозької Січі Покрово, лицарів мужніх Опіко, Опоро повстанців геройських, уповання народу знедоленого, Всецарице пресвітлая, Скарбе безцінний, знедолених Кріпосте, віри осново всесильная, ясная зірко надії, любові скарбниця бездонная, Владичице світу, Всепітая Мати Спасителя нашого, Благодатная Мати Христової Церкви, Мати єдина у всіх народів, Покровителько війська хороброго, Брамо небесная Царства Небесного, Заступнице нашого краю, Пресвятая Богородице, Покрове нашої землі (Акафіст Покрову Пресвятої Богородиці).

Творення релігійних фразем на базі теонімів, здійснюється шляхом нарощування вихідного слова з метою або уточнення його значення, або посилення експресивності, наприклад, Пресвятая Богородиця, Божя (Небесна) Мати, Мати Ісуса Христа, Матір Спасителя світу, Пречиста (Преблагословенна, Пренепорочна) Мати, Мати Визволителя, Мати предвічної Любові, Мати Божої благодаті, Пречиста Божя Матір, Матір Бога нашого, Всепітая Мати Спасителя нашого, Благодатная Мати Христової Церкви, Мати еди-

ная усіх народів. Шляхом фраземної диференціації виникають фраземи-парафрази, які називають Божих осіб: *Цариця небесна, Отець небесний, Владика світу, Творець неба і землі, Боже слово, Альфа і Омега, Добрий Пастир, Агнець Божий*. Значну фразеотворчу активність на українському мовному ґрунті виявив прикметник *Божий* (з урахуванням усіх граматичних категорій), який увійшов до усталених іменниково-прикметникових словосполук: **Божя ласка** (*Мати, Служба, віра, любов, милість, дорога, путь, іскра, людина, раба, пташка, кара*), **Боже милосердя** (*Царство, об'явлення, добро, теля*), **Божий Син** (*Агнець, Закон, дух, світ, день, промисел, дар, дім, люд, чоловік, слуга, раб, суд*), **Божі діти**.

Тематичне поле «Релігійно-біблійна символіка» охоплює тематичні групи фразем, які утворені на базі: а) біблійних антропонімів (*Адам, Єва, Кайн, Ной, Юда*); б) біблійних топонімів (*Едем, Вавилон, Голгофа*); в) визначальних релігійних понять і символів (*віра, надія, любов, гріх, молитва, дух та ін.*) тощо.

Слова-символи посідають чільне місце в сучасній українській мові, оскільки, як зазначає О. Сімович, їхня семантика, з одного боку, ґрунтується на основі предметно-номінативного значення слова, що виконує функцію символу, а з другого – пов'язана з тим, що слово в системі мови набуває нового змісту [10, 3]. В. Кононенко зауважив, що не можна применшувати вплив християнства на формування символіки християнських народів, власне національних рис у системі біблійно-образного сприйняття світу, як не можна недооцінювати зворотний процес – позначення давньої міфології, накладання її образів на християнську символіку [2, 68]. Як зазначено у «Словнику біблійного богослов'я», символ – це вибраний шлях для здійснення зустрічі людини з Богом [12, 20], на відміну від метафори, яку можна переносити в довільну царину зображення, біблійні символи залишаються у постійному зв'язку з Одкровенням, котре їх породило [12, 19]. Аналізуючи субконцепт «створення світу» в біблійному дискурсі в монографії «Концептосфера Бог в українському мовному просторі», П. Мацьків розглядає низку лексем (*небо, земля, море, сонце, зоря, людина, тварини і птахи та ін.*), відзначаючи їхню символічність. Виокремлення цієї ознаки є чинником зарахування таких лексем до компонентів РФО. Як зазначає автор, символіка *сонця* виразно демонструє зв'язок сакрального з духовними цінностями носіїв християнської культури [5, 71], певні види птахів стали символами (так, *голуб* вважався символом процесу відновлення життя на землі, а *орел* символізує звільнення, владу, юність [5, 73], лексема *агнець* символізує безвинність [5, 74] тощо).

Як показав аналіз, низка біблійних символів (*віра, гора, світ, небо, зоря, земля, пустеля, камінь, голуб, сіль, добро, зло, хрест, темрява* тощо) лягла в основу творення РФО: *віра без діл мертва, влада темряви* (СБС), *підноситися до небес, земля обітована, зникнути з лиця землі, невинні, як голуби, каменем за хліб платити, Вифлеємська (провідна) зоря, зірка Полин* (СБС, СБ), *сіяти зло, корінь зла, нести свій хрест, розіп'яти на хресті, сіль землі* (СБ). *Вавилон* (синонім великого міста, повного спокусу і всілякого зла) – *вавилон-*

ське стовпотворіння (повне безладдя, гармидер, галас, метушня), *вавилонська вежа, башта* (справа, яку ніколи не буде завершено) (СБС, СБ).

Багато біблійних антропонімів стали символами, які трактуємо як компоненти РФО, що метонімічно або метафорично називають явища духовного та суспільного буття: *Петро* (апостол) – *відректися, як Петро від Христа*; *Павло* (апостол) – *перетворення Савла на Павла* (СБ); *Каїн* (братовбивця) – *Каїнова печать* (тавро зрадника) (СБС, СБ); *Юда* (зрадник) – *Юдина зрада, Юдина служба, Юдине каяття, Юдин поцілунок, Юдин срібляк, тридцять срібняків* (СБ), *поцілунок Іуди* (СБС). До активного фразеотворення спричинилися символічні імена перших людей: *Адамові діти* (СБС, СБ, СУМ-20), *Адамові сини, Євина дочка, Євине насіння* (СБ), *Адамове ребро (реберце)* (СУМ-20, СБС), *ветхий Адам, праматір Єва, у костюмі Єви, за Адама, за часів Адама* (СБС), *Адамові слізки* (СУМ-20, Т. 1).

У складі РФО фіксуємо і фраземи-евфемізми, які виникли з потреби делікатніше назвати явища, які можуть когось вразити чи викликати неприємні асоціації, наприклад, *померти – віддати/віддавати Богу душу (духа, дух)* (СУМ-20, Т. 1). Трапляються і фраземи-дисфемізми, які у зниженій тональності повторно називають вже позначені словами поняття: *юдине коріння – підступна людина, Євин накоренок – про жіноцтво* (СБ).

Основні поняття християнської віри стають складовими компонентами РФО, утворюючи семантичні групи з різними за кількістю синонімічними рядами, наприклад:

– **молитва, молитися:** *Господа Бога молити, молити прощення, Як Богу молитися, Христом-Богом молити* (СУМ-20, Т. 1);

– **гріх:** *брати (взяти) гріх на душу* (робити що-небудь усупереч власній совісті, прийнятим нормам моралі); *вводити (ввести) в гріх, відходити (відійти) від гріха, впасти в гріх, гріха не боятися, доводити (довести) до гріха, з гріхом пополам, не брати (взяти) гріха на душу, не гріх* (можна, потрібно, дозволено), *ніде гріха діти, нічого гріха крити (таїти), погана, як смертний гріх* (про дуже некрасиву людину), *спокутувати гріхи* (визнати свою вину і відповідати за неї), *як (мов, наче, неначе і т. ін.) на гріх* (як навмисне), *грішним ділом* (вираження докору собі чи визнання власної провини) (СУМ-11, Т. 2); *брати гріх на душу, гріх Бога гнівити, не боятися гріха* (СУМ-20, Т. 1), *грішна спокуса, грішний карбованець* (СБ);

– **хрест** (із 6-ти значень цього слова (предмет і символ культу християнської релігії; відзнака, організація, спосіб вишивання, у формі такого предмета, страждання, випробовування) виділяємо ті, що стосуються релігії): *вводити в хрест, держати до хреста дитину, класти на себе хрест, мов з хреста знятий, на хресті заприсягтися, хрест святий, присягатися хрестом, важкий хрест нести, нести свій хрест* (СУМ-11, Т. 11);

– **небо** (з-поміж 12 ФО словникової статті СУМ-11) лише три БП: *манна з неба, на сьомому небі, як манни з неба чекати* (СУМ-11, Т. 5);

– **чаша** (біблійний символ у переносному значенні про міру радощів або страждань, які випали на чию-небудь долю): *випити (добру, гірку) повну чашу лиха, випити чашу до дна, випити чашу муки, випити смертну чашу, гірка чаша, переважувати чашу терезів, переливати чашу через край, пити гірку чашу, чаша терпіння переповнилася, як повна чаша* (СУМ-11, Т. 11);

– **хліб** (серед майже ста стійких словосполук із цією лексемою, що засвідчують важливість цього поняття в житті українця-хлібороба (білий, сухий, чорний, п'яний, лежачий, легкий, ласкавий, чужий, казенний хліб тощо) є і РФО, а саме: *жити не хлібом єдиним (одним); святий хліб; хліб насущний* (СУМ-11, Т. 11) та ін.

Релігійні фраземи своїм походженням часто завдячують тому, що символічна мова Біблії використовує всі вихідні точки людського життя (шлюб, материнство, народження, їжа, хвороба, смерть, праця тощо) для пояснення правд віри. Наприклад, образ *гірчичного зерна*, з якого виростає велике дерево, допомагає пояснити поняття *Царство Боже*. Деякі вислови, пов'язані з людською фізіологією, набули ширшого значення: *берегти, як зіницю ока* – надто пильно оберігати, *закривати очі* – навмисне не помічати чогось, не звертати уваги на щось тощо.

Часто матеріалом для фразеологізації стають вільні синтаксичні конструкції, що стосуються світу тварин, птахів, комах. Ця теза може бути проілюстрована РФО: *Боже теля, Божа пташка* (СУМ-20, Т. 1), *Валаамова ослиця, козел (цап) офірний (відпущення)* (СБ, СБС); *Боже ягня; коні Апокаліпсису; змій-спокусник; золотий телець (золоте теля); Сім корів худих з їли сім корів товстих; Хіба ревуть воли, як ясла повні? Легше верблюдові пройти крізь голчане вушко, ніж багатому увійти в Царство Небесне; будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби* (СБС).

Немало релігійних фразем завдячують своїй появі назвам людської виробничої діяльності: *будувати на піску, камінь наріжний* (будівництво), *Учитель світу, дерево пізнання добра і зла, книга життя, книга за сімома печатями* (освіта), *сади Едему, Гефсиманський сад, заборонений плід, яблуко гріховне, грона гніву достигли, безплідна смоківниця* (виноградарство та плодівництво), *жне, де не сіяв; перекувати мечі на рала, відділяти кукіль від пшениці (полову від зерна), сіяти кукіль* (хліборобство); *вовк в овечій шкурі, Добрий (духовний) пастир, пастир і стадо, заблукла вівця* (скотарство).

Основою творення багатьох РФО є символіка Старого та Нового Заповіту: *Вавилонський полон, єгипетська неволя, неопалима купина, манна небесна, святая святих, бути записаним на скрижалі* (Старий Заповіт), притч Ісуса Христа (*заривати свій талант у землю, засіяти зерном, відділяти кукіль від пшениці, блудний син, добрий самарянин, Сіяч Божого Слова, упасти на добрий ґрунт, Добрий Виноградар*), Нагірної проповіді (*блаженні вбогі духом, блаженні миротворці* та ін.), євангельських сюжетів (*вдовина лепта, випити гірку чашу, Таємна вечеря, хто взяв меч, від меча і загине, знати крама-*

рів із храму, влада темряви, терновий вінок, воскресіння Лазаря, Воскресіння Ісуса Христа, Спочатку було Слово та багато інших).

Тематичне поле «Священний час» репрезентовано передусім темпоральними ФО. Темпоральна фразеологія як вербальний елемент, у семантичному полі якого зафіксовано різноманітні часові відношення, займає особливе місце в системі українських звичаїв, традицій, а відповідно – і ментальності носіїв мови. Оскільки світогляд нашого народу, за твердженням видатних учених, є релігійним, то час у контексті цього світогляду розумівся як дар Божий, а години як елементи цього часу оцінювали відповідно до Божої присутності в національному часопросторі.

Категорія темпоральності, на думку дослідників, має універсальний характер, адже властива всім мовам, охоплюючи всі рівні кожної конкретної мови. Структура темпоральності об'єднує різнорівневі засоби вираження часових понять, серед яких важливе місце займають не тільки лексичні, а й фразеологічні засоби з семантичним полем на позначення часу або відповідних дій у відповідному часі. Сучасне біблійне богослов'я характеризує час як космічний (циклічний за своєю природою) [12, 890] та історичний, в якому «Бог об'являється через посередництво священної історії; події, які становлять історію, знайомлять нас з Його діяннями у земному світі. Ось чому час, у який закладені ці події, має священну цінність...» [12, 891]. Лінгвістичні дослідження розвивають цю думку. Наприклад, П. Мацьків вважає, що «категорія священного часу в лінгвальному вираженні, об'єктивуючи релігійний стратум, передає його передусім у нелінійному, циклічному вимірах і в цьому сенсі корелюється з іншими стратумами – біблійним, фольклорним, міфологічним» [5, 262]. Дослідник детально аналізує поняттєве поле «сакральний час», який, на його думку, отримує такі характеристики завдяки ізоморфізму мови і культури, а точніше, релігійному (християнському) впливу на мовну картину світу, яку творили наші предки впродовж тисячоліть. Значна кількість номенів-репрезентантів часу має праслов'янську основу, а отже, характерна й для дохристиянської епохи [6, 121]. Отже, описуючи релігійну темпоральну фраземіку на українському мовному матеріалі, слід враховувати біблійний, фольклорний, міфологічний контексти, у гармонійному поєднанні яких упродовж останнього тисячоліття викристалізувався український релігійно-аграрний календар як спосіб життя народу-хлібороба. Беручи до уваги дослідження з етнолінгвістики, фразеології та української міфології, а також релігійні джерела, відзначимо, що значна кількість ФО з темпоральною семантикою пов'язана з українським аграрним календарем, який прямо чи опосередковано описаний у багатьох наукових працях (народознавчих, лексикографічних, богословських) [4, 49–67]. Окрім того, усне мовлення українців зберегло донині усталені релігійні вітання, які використовують виключно у певний час, співвіднесений з певним святом: *Христос воскрес! – Воістину воскрес!* (на Великдень); *Христос рождається! – Славимо його!* (на Різдво). Варто відзначити, що хоч церква відокремлена від держави, важливі релігійні

свята – Різдво, Великдень, Пресвятої Трійці – мають державне визнання. Цей ряд поповнився: 14 жовтня 2015 року Свято Покрови стало Днем захисника України.

На нашу думку, темпоральні релігійні фразеологізми як сукупність формують тематичне поле «священний час», входять до різних тематичних груп, які містять синонімічні ряди ФО:

1. Усталені словосполучення, що називають релігійні календарні свята та часові проміжки, з ними пов'язані. Найсильніший відтінок темпоральності мають сполучення з прийменниками *на, у, до, після*. Ця група, найбільша кількісно, своєю чергою поділяється на ФО, які номінують: а) час святкування празників, які пригадують вірним події з життя Ісуса Христа: *на Різдво, на Свят-вечір; на Великдень, на Спаса, на Богоявлення, на Стрітення* тощо; б) час святкування Богородичних празників: *на Введеніє, на Благовіщення, на Першу (Другу, Третю) Пречисту, на Покрови* тощо; в) дні святкування або поминання подій з життя апостолів, святих і мучеників Христової церкви: *на Петра і Павла, на Миколи, на Юрія, на Явдохи, на Андрія, Лазарева субота, Варварин день* тощо; г) назви постів як тривалих часових проміжків: *під час Великоднього посту; в Петрівку, Спасівку, Пилипівку*; ґ) неділі або тижні українського літургійного року: *неділя самарянки, митаря та фарисея, блудного сина, хрестопоклонна, Квітна неділя* тощо.

2. Традиційні релігійні вітання у час найбільших християнських свят: *Христос воскрес! – Воістину воскрес!; Христос рождається! – Славимо його!* та ін.

3. Прислів'я та приказки, які передають народне розуміння часу як дару Божого: *Дай Боже в добрий час сказати, а в злий мовчати*.

4. Усталені народні побажання з темпоральною семантикою: *Дай Боже час добрий, Дай Боже дочекати, Дай Боже вік довгий*.

5. Біблійні крилаті вислови з темпоральною семантикою: *усьому свій час, і кожна річ має свою пору, час розкидати каміння і час скласти каміння, за Адама, за часів Адама*.

Тематичне поле «священний час» формують:

1. Темпоральні РФО біблійного походження (*час розкидати каміння і час скласти каміння, за Адама* тощо).

2. Офіційні церковні найменування часових проміжків та конкретних днів і дат календаря: *церковний рік, літургійний рік, Празник Різдва Пресвятої Богородиці, Надвечір'я Христового Різдва, Празник св. апостолів Петра і Павла; Св. Великий Піст, Неділя Хрестопоклонна, Неділя блудного сина, Лазарева субота, Світлий празник Пасхи* тощо.

3. ФО розмовно-побутового характеру, до яких входять: а) народно-розмовні варіанти найменувань часових проміжків, свят та інших днів церковного календаря: *до Водохреща, на Введення, на Стрітення* тощо; б) прислів'я та приказки, вітання, побажання релігійного змісту з темпоральною семантикою, що їх створив упродовж своєї історії український народ, осмис-

люючи час та себе у часопросторі, створеному Богом: *Добридень на Великдень, добривечір на Різдво; Не дивниця, що на Різдво метелиця; Варвара ночі урвала, а дня приточила; На Андрія робиться дівиці надія; На святого Наума розпочинай науку; Не я б'ю – верба б'є, за тиждень Великдень, недалеко червоне яєчко!; На Покрови до обіду осінь, а після обіду – зима; По Покрові – по теплові; На Олексі кидай сани, готуй воза; На Олексія з гір вода, зі ставу риба та багато інших* [4, 49–67].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Оскільки комплексний аналіз фразеології передбачає виявлення закономірностей розвитку та фіксацію тематичних меж, у складі релігійної фразеології виділено такі тематичні поля, як «Християнські теоніми», «Релігійно-біблійна символіка» та «Священний час». Ці тематичні поля складаються із тематичних груп, семантичних підгруп та синонімічних рядів, які переконливо засвідчують, що релігійна фразеологія – це багатий мовний пласт та важливий складник української фразеології. Перспективним вважаємо подальше дослідження релігійної фразеології в ідеографічному аспекті, ідеографічний опис релігійних фразеологізмів, які функціонують у сучасній публіцистиці, художній літературі, богословських творах та інтернет-просторі.

Список умовних скорочень

- РФО – релігійні фразеологічні одиниці
 СБС – Спочатку було слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові (А. Коваль, 2001)
 СБ – Слово Благовісті. Словник-довідник фразем біблійного походження (Ж. Колоїз, З. Бакум, 2001)
 СУМ – 11 – Словник української мови в 11 томах (1970–1980)
 СУМ – 20 – Словник української мови в 20 томах (2010–2013)
 ФО – фразеологічна одиниця.

Література

1. Бабич Н. Магія слова для всього живого: мовно-народознавчі наукові студії / Н. Бабич. – Чернівці : Букрек, 2012. – 384 с.
2. Кононенко В.І. Символи української мови / В.І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.
3. Краснобаєва-Чорна Ж. Терміносистема фразеології: структура та складники термінологічної мікросистеми «фразеокласифікація» / Ж. Краснобаєва-Чорна // Лінгвістичні студії. – 2013. – Вип. 26. – С. 156–163. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2013_26_33.
4. Куза А. Темпоральна релігійна фразеологія як вияв національного світогляду / А. Куза // Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Дрогобич : Вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. – Вип. 32. Філологія. – С. 49–67.
5. Мацьків П.В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія / П.В. Мацьків. – Київ; Дрогобич : Коло, 2007. – 323 с.

6. Мацьків П.В. Особливості функціонування поняттєвого поля Бог у словниково-діахронному дискурсі / П.В. Мацьків // *Лінгвістика : збірник наукових праць*. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2008. – № 3 (15). – С. 117–123.
7. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю.Ф. Прадід. – Київ, Сімферополь, 1997. – 252 с.
8. Пуряєва Н. Особливості формування й розвитку української церковно-обрядової термінології / Н. Пуряєва // *Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць*. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2001. – С. 249–255.
9. Пуряєва Н. Українська церковно-обрядова термінологія: проблеми термінографічної семантизації / Н. Пуряєва // *Богословія*. – Львів, 2002. – Т. 64. – С. 147–159.
10. Сімович О. Поетична символіка української народної творчості: лінгвістичний аспект / О. Сімович. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; ЛДУ ім. І. Франка, 1999. – 46 с.
11. Сімович О.І. Концепт «Бог» у мові й культурі / О.І. Сімович // *Слово і доля : збірник на пошану Уляни Єдлінської*. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАНУ, 2005. – С. 283–293.
12. *Словник біблійного богослов'я*. – Львів : Місіонер, 1996. – 934 с.
13. Ужченко В.Д. Фразеологія української мови : навч. посіб. / В.Д. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 399 с.

References

1. Babych, N. (2012). *Mahiiia slova dlia vsoho zhyvoho: movno-narodoznavchi naukovi studii [Magic words for all living things: linguistic-popular science studios]*. Chernivtsi : Bukrek [in Ukrainian].
2. Kononenko, V.I. (1996). *Symvoly ukrainskoi movy [Symbols of the Ukrainian language]*. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
3. Krasnobaieva-Chorna, Zh. (2013). Terminosystema frazeolohii: struktura ta skladnyky terminolohichnoi mikrosystemy «frazеoklasyfikatsiia» [Terminology of phraseology: the structure and components of the terminology microsystem «phraseoclassification»]. *Linhvistychni studii – Linguistic studios*, 26, 156–163. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2013_26_33 [in Ukrainian].
4. Kuza, A. (2013). Temporalna relihiina frazeolohiia yak vyjav natsionalnoho svitolhliadu [Temporal religious phraseology as a manifestation of the national outlook]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Problems of the humanities: collection sciences works of Ivan Franko Drohobych state pedagogical University*, 32, 49–67. Drohobych: Vydavnychyi viddil DDPU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
5. Matskiv, P.V. (2007). *Kontseptosfera Boh v ukrainskomu movnomu prostori [Conceptosphere God in the Ukrainian language space]*. Kyiv; Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
6. Matskiv, P.V. (2008). Osoblyvosti funktsionuvannia poniattievoho polia Boh u slovnykovo-diahronnomu dyskursi [Features of the functioning of the conceptual field God in the dictionary-diachronic discourse]. *Linhvistyka – Linguistics*, 3 (15), 117–123. Luthansk: LNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
7. Pradid, Yu.F. (1997). *Frazeolohichna ideohrafiia (problematyka doslidzhen) [Phraseological Ideology (Research Issues)]*. Kyiv, Simferopol [in Ukrainian].
8. Puriaieva, N. (2001). Osoblyvosti formuvannia y rozvytku ukrainskoi tserkovno-obriadovoi terminolohii [Features of formation and development of Ukrainian church-ritual

terminology]. *Problemy hramatyky i leksykologhii ukrainskoi movy – Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language* (pp. 249–255). Kyiv: Nats. ped. un-t imeni M.P. Drachomanova [in Ukrainian].

9. Puriaieva, N. (2002). *Ukrainska tserkovno-obriadova terminolohiia: problemy terminohrafichnoi semantyzatsii [Ukrainian church-ceremonial terminology: problems of terminological semantics]*. *Bohosloviia – Theology*, 64, 147–159. Lviv [in Ukrainian].

10. Simovych, O. (1999). *Poetychna symbolika ukrainskoi narodnoi tvorchoosti: lnhvistychnyi aspekt [Poetic Symbolism of Ukrainian Folk Art: Linguistic Aspect]*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy; LDU im. I. Franka [in Ukrainian].

11. Simovych, O.I. (2005). *Kontsept «Boh» u movi y kulturi [Concept «God» in language and culture]*. *Slovo i dolia: Zbirnyk na poshanu Uliany Yedlinskoï – Word and Fate: a collection for honoring Ulyana Yedlinskaya* (pp. 283–293). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU [in Ukrainian].

12. *Slovník bibliinoho bohoslovia [Dictionary of Biblical Theology]*. (1996). Lviv: Misioner [in Ukrainian].

13. Uzhchenko, V.D. (2007). *Frazeolohiia ukrainskoi movy [Ukrainian phraseology]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

KUZA Anzhela – Candidate of Philological Sciences, in. at. Associate Professor, Department of Humanities, Lviv National Agrarian University, 1, Volodymyra Velykoho Str., Dublyani, 30831, Ukraine (uad_wiz@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6449>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151934>

IDEOGRAPHIC DIFFERENTIATION OF UKRAINIAN RELIGIOUS PHRASEOLOGY

Abstract. *The article describes the religious phraseology in the ideographic aspect. The aim of the article is to carry out an ideographic description of religious phraseological units derived from lexicographic and ethnographic works, journalistic and religious texts as well as the Internet resources.*

The following thematic fields have been highlighted as parts of the religious phraseology: «Christian theonyms», «Religious-Biblical symbols» and «Sacred time». These thematic fields consist of thematic groups, semantic subgroups, and synonymous series. Most of the phraseological units that represent God's names come from Biblical texts, but religious speech practice (texts of prayers, songs, etc.) has supplemented these groups with a number of original phraseological units: an appeal to the Divine persons has been created for all occasions in the Ukrainian praying tradition, some of them have actually Ukrainian components as emphasized expressed national-cultural markers. A number of Biblical symbols and names of basic religious concepts have formed the basis of the creation of religious phraseological units that make «Religious-Biblical symbols» thematic field (3 thematic groups have been distinguished). The thematic field «Sacred Time» forms 5 thematic groups, which include temporal religious phraseological units. The most numerous is a group of idioms, which refer to religious calendar holidays and time intervals, associated with them

(official church and folk-colloquial ones). Individual groups are made by proverbs and sayings, greetings, wishes of religious content with temporal semantics. The conducted research on the ideographic differentiation of religious phraseology convincingly testifies that it is a rich language layer and an important component of Ukrainian phraseology. The author considers the further systematization and ideographic description of religious phraseological units that function in modern journalism, fiction, theological works and the Internet space as promising.

Key words: *religious phraseology, phraseological unit, religious phraseological units, ideographic differentiation, thematic fields, thematic groups, semantic subgroups, synonymous series.*

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018 р.

УДК 811.161.2'373.2:811.161.2'374

КУПЧИНСЬКА Зоряна – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна (kupchynska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0000-0345>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148089>

ДО СЛОВНИКА ВЛАСНИХ НАЗВ (НА МАТЕРІАЛІ АРХАЇЧНОЇ ОЙКОНІМІЇ УКРАЇНИ). II.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню власних назв людей, які є твірними основами ойконімів на *-овъ/*-евъ України. Метою статті є аналіз антропонімів іншомовного походження, що зафіксовані в посесивних ойконімах на *-овъ/*-евъ. Практична цінність статті полягає в тому, що виокремлені власні назви людей із архаїчних типів географічних назв України поповнили загальнослов'янський антропонімікон і є частиною майбутнього Словника власних назв. У результаті розвідки встановлено особливості виокремленої антропонімії. Зі 189 одиниць відновлених антропонімів 31 назва (16 %) не засвідчені в доступних лексикографічних працях.

Ключові слова: деантропонімна ойконімія, антропонімія, архаїчний тип ойконімів, запозичені імена, твірні основи, власні назви людей.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань сучасної ономастики є створення повного банку даних антропонімів, які функціонують в українському онімному просторі та які опинилися на його периферії. Останні в основному репрезентовані як твірні основи ойконімів, які за своєю суттю мають безпосередній зв'язок з власною назвою людини, адже саме посесивні географічні назви засвідчували імена власників та засновників поселень. Саме такий банк даних міг би стати інформаційно-довідковою системою онімів. Українська лексикографія репрезентує значні успіхи в цьому [8; 9; 10; 11; 12; 13, 14; 15]. Вагомим внеском у вирішенні проблеми формування повного переліку антропонімів є праці В.П. Шультгача [16; 17; 18; 19], однак залишається поза увагою значний масив антропонімії, яка «прихована» в ойконімії. У цьому аспекті теж є деякі напрацювання [1; 2; 3; 4; 5; 6], але на часі створення Словника власних назв людей, який би репрезентував антропонімію, засвідчену в географічних назвах із найдавнішого періоду.

Метою статті є аналіз антропонімів іншомовного походження, що зафіксовані в географічних назвах на *-овъ/*-евъ України. Про час формування географічної назви свідчить її твірна основа. Архаїчними вважаються ті, які містять спільнослов'янські двокомпонентні імена (скорочені форми, скорочені та ускладнені афіксами тощо), а ті, в основах яких є християнські імена та їхні

варіанти, – пізнішої доби, бо канонічний іменник входив у вжиток слов'ян аж після впровадження християнства. Процес адаптації цих антропонімів на слов'яномовному, зокрема україномовному, обширі був тривалим, фрагмент якого віддзеркалений у географічних назвах на *-овъ/*-евъ.

Завданням статті є зосередитися в основному на канонічних іменах та їхніх варіантах, які свідчать про процес адаптації іномовних номенів на слов'янському ґрунті. Фактичний матеріал ойконімів почерпнуто з монографії [7], у якій сформовано переліки архаїчних типів ойконімів у діахронії. Виокремлено з ойконімів на *-овъ/*-евъ 189 одиниць власних назв людини (Д – К):

Давид (< Давид (Тр., 98)) > **Давидів**; Вр., Марківський; 1946. **Давидів**; Льв.; 1335. **Давидів**; Тр.; 1946. **Давидів Брід**; Хрс.; 1795. **Давидове**; Крм.; 2011. **Давыдово**; Херсонський у.; 1917.

Давиденко (< Давид, пор. Давиденко (Тр., 98)) > **Давиденковъ**; Лубенський у.; 1904.

Давидко (< Давид, пор. Давидко (Тр., 98)) > **Давидково Нове**; Зк.; 1400. **Давидково Старе**; Зк.; 2011.

Даниленко (< Данило, пор. Даниленко (Тр., 100)) > **Даниленковъ**; Гадяцький у.; 1904. **Даниленковъ 1-й**; Гадяцький у.; 1904. **Даниленковъ 2-й**; Гадяцький у.; 1904.

Данилко (< Данило, пор. Данилко (Тр., 99)) > **Данилковъ**; Гадяцький у.; 1904. **Данилковъ**; Хорольський у.; 1904.

Данило (< Данило (Тр., 99)) > **Данилів**; Підвисіцький р-н; 1927. **Daniłow** (суч. н. Данилівка Острозького р-ну Рв. обл.); 1240. **Данилова**; Роменський у.; 1904. **Данилова**; Херсонський у.; 1917. **Данилове**; Дц.; 2011. **Данилове Болото**; Київська округа; 1926. **Данилово**; Зк.; 2011. **Даниловъ**; Кременчуцький пов.; 1799–1801.

Данильченко (< Данило, пор. Данильченко (Тр., 100)) > **Данильченків**; Київська округа; 1926.

Данич(к) (< Данило, пор. Данич (Тр., 99)) > **Даничів**; Рв.; 1572.

Даниш (< Данило, пор. Даниш (Тр., 99)) > **Данишовъ**; Корець – Луцьк; 1765.

Данко (< Данило, пор. Данко (Тр., 99)) > **Данчева**; Одеський у.; 1917.

Данцьо (< Данило, пор. Данцьо (Тр., 99)) > **Данців**; Жт.; 1789.

Данченко (< Данило, пор. Данченко (Тр., 100)) > **Данченкова Слободка**; Стародубський пов.; 1799–1801.

Данько (< Данило, пор. Данко (Тр., 100)) > **Данькова Балка**; Полтавський у.; 1904.

Дахно (< Данило, пор. Дахно (Тр., 100)) > **Дахнів**; Жовкла – Белз; 1578. **Дахновъ**; Гадяцький у.; 1904. **Дахновъ**; Зіньківський у.; 1904.

Даценко (< Данило, пор. Даценко (Тр., 100)) > **Даценків**; Пл.; 1904. **Даценків**; См.; 1904. **Даценків**; См.; 1946. **Даценковъ**; Хорольський у.; 1904.

Дацій (< Данило, пор. Дацій (Тр., 100)) > **Дацієвъ**; Хорольський у.; 1904.

Даш(х) (< Данило, пор. Данко (Тр., 100)) > **Дашевъ Новый**; Липовець; **1917. Дашевъ Старый**; Липовець; **1917. Дашів**; Вн.; **1451.**

Дашко (< Данило, пор. Дашко (Тр., 100)) > **Дашковы**; Кобеляцький у.; **1904.**

Деменко (< Дем'ян, пор. Деменко (Тр., 103)) > **Деменкове**; Лг.; **XIX ст. Деменковъ**; Гадяцький у.; **1904.**

Деменник (< Дем'ян, пор. Демик, Демець (Тр., 103)) > **Деменникова**; Херсонський у.; **1917.**

Демешко (< Дем'ян, пор. Демешко (Тр., 103)) > **Демешкове**; Кр.; **2011.**

Демид (< Демид (Тр., 102)) > **Демидів**; Кв.; **1415. Демидів**; Київська округа; **1882. Демидів**; Лв.; **1465. Демидів**; Лв.; **1946. Демидів**; Луцьк – Гоща; **1570. Демидове**; Од.; **1822. Демидовъ-Льсокъ**; Ровенський у.; **1911.**

Демиденко (< Демид, пор. Демиденко (Тр., 102)) > **Демиденковъ**; Хорольський у.; **1904.**

Демко (< Дем'ян, пор. Демко (Тр., 103)) > **Демків**; Вн.; **2011. Демків**; Київське воєводство; **1655. Демкове**; Чрк.; **1946.**

Демченко (< Дем'ян, пор. Демченко (Тр., 103)) > **Демченків**; Пл.; **1946. Демченків**; См.; **1946. Демченків**; Лисянський р-н; **1927. Демченкове**; См.; **1946. Демченковы**; Кобеляцький у.; **1904. Демченковъ**; Гадяцький у.; **1904. Демченковъ**; Гадяцький у.; **1904.**

Дем'ян (< Дем'ян (Тр., 103)) > **Дем'янів**; І-Фр.; **1785-1788. Демьяновъ**; Луцьк; **1523.**

Дем'яanko (< Дем'ян, пор. Дем'яanko (Тр., 103)) > **Демьянковъ**; Миргородський у.; **1904.**

Дем'янчук (< Дем'ян, пор. Дем'янчук (Тр., 103)) > **Дем'янчуків**; Київська округа; **1926.**

Денис (< Денис (Тр., 104)) > **Денисів**; Тр.; **1650. Denisowo**; Київський пов. – Переяслав; **1622. Денисовъ**; Херсонський у.; **1917.**

Денисенко (< Денис, пор. Денисенко (Тр., 104)) > **Денисенковы**; Кобеляцький у.; **1904. Денисенковъ**; Хорольський у.; **1904.**

Денуско (< Денис, пор. Дениско (Тр., 104)) > **Denusków**; біля Галича; **1579.**

Денищик (< Денис, пор. Денищик (Тр., 104)) > **Денищиковъ**; Зіньківський у.; **1904.**

Димитро (< Дмитро, пор. Димитр (Тр., 107)) > **Димитров**; Дц.; **2011. Димитрова**; Дц.; **2011. Димитрова**; Хрк.; **1936. Димитрове**; Дц.; **2011. Димитрове**; Зп.; **1932. Димитрове**; Кв.; **1926. Димитрове**; Кр.; **2011. Димитрове**; Кр.; **2011.**

Динко (< Денис, пор. Динко (Тр., 104)) > **Динково**; Скала – Кам'янець; **1651.**

Дмитренко (< Дмитро, пор. Дмитренко (Тр., 108)) > **Дмитренків**; Пл.; **1904. Дмитренковы**; Полтавський у.; **1904. Дмитренковъ**; Миргородський у.; **1904.**

Дмитрій (< Дмитро, пор. Димитрій (ЕСУМ, II, 94)) > **Дмитрієва**; Тираспольський у.; **1917**.

Дмитро (< Дмитро (Тр., 107)) > **Дмитрів**; Льв.; **1531**. **Дмитрове**; Чрк.; **2011**. **Дмитровъ**; Радомишль; **1917**. **Дмитровъ**; Херсонський у.; **1917**. **Дмитрове**; Крм.; **2011**.

Домаш (< Домаха, пор. Домаша (Тр., 111)) > **Домашів**; Вл.; **1570**. **Домашів**; Льв.; **1578**.

Домненко (< Домна, пор. Домченко (Тр., 111)) > **Домненковъ**; Хорольський у.; **1904**.

Домонт (< Домн, пор. Доменюк (Тр., 110), литовського походження (Ред., I, 324)) > **Домонтів**; Переяслав; **1536**. **Домонтовъ**; Радомишль; **1917**. **Домонтовъ**; Золотоноша; **1683**.

Дорош (< Дорош (Тр., 112)) > **Дорошева Балка**; Полтавський у.; **1904**. **Dorożów**; Львів – Дрогобич; **1323**. **Дорошева Долина**; Хорольський у.; **1904**. **Дорошевъ**; Ковельський у.; **1911**. **Дорошів Великий**; Льв.; **1443**. **Дорошів Малий**; Льв.; **1443**.

Дорошенко (< Дорош, пор. Дорошенко (Тр., 113)) > **Дорошенкове**; См.; **1779–1781**. **Дорошенкове**; Хрк.; **1899**. **Дорошенковъ**; Глухівський пов.; **1799–1801**. **Дорошенковъ**; Кременчуцький у.; **1904**. **Дорошенковъ**; Пирятинський у.; **1904**.

Дунич(к) (< Євдокія, пор. Дунчик (Тр., 121)) > **Дуничевы**; Кобеляцький у.; **1904**.

Дунь(о) (< Євдокія, пор. Дуня (Тр., 121)) > **Дунів**; Льв.; **1785–1788**. **Дунів**; Тр.; **1785–1788**.

Дусан (< Євдокія, пор. Дусик, Дусьок (Тр., 121), Грицан, Федан (Ред., 110)) > **Дусанів**; Льв.; **1370**.

Едвард (< Едуард, Едвард (Тр., 114)) > **Едвардовъ**; Радомишль; **1917**.

Євдокименко (< Євдоким, пор. Євдокименко (Ред., I, 350)) > **Євдокименків**; Глухівський пов.; **1779–1781**.

Євенко (< Єва, пор. Євенко (Тр., 118)) > **Євенковы**; Хорольський у.; **1904**.

Євстафій (< Євстахій, Євстахій (Тр., 125)) > **Євстафієва**; Кобеляцький у.; **1904**. **Євстафьевъ**; Ананьївський у.; **1917**.

Євтух (< Євтихій, Євтух (Тр., 127)) > **Євтуховъ**; Гадяцький у.; **1904**.

Євтушенко (< Євтихій, Євтух, пор. Євтушенко (Тр., 127)) > **Євтушенковъ**; Гадяцький у.; **1904**.

Єгор (< Єгор (Тр., 128)) > **Єгорів**; Чрг.; **1946**. **Єгорове**; Крм.; **2011**.

Єленко (< Олена, пор. Єленко (Тр., 266)) > **Єленково**; Ананьївський у.; **1917**.

Єлен (< Олена, пор. Єлена (Тр., 266)) > **Єленовъ**; Володимир-Волинський у.; **1911**.

Єлець (< Олена, пор. Єля (Тр., 266)) > **Єлецовъ**; Роменський у.; **1904**.

Єлизавета (< Єлизавета (Тр., 129)) > **Єлизаветове**; Крм.; **2011**.

Єлисеєнко (< Єлисей, пор. Єлисеєнко (Тр., 131)) > **Єлисеєнкове**; См.; **2011**.

- Єлізар** (< Єлизар, Єлізар (Тр., 130)) > **Єлізарове**; Дн.; 2011.
- Ємельян** (< Омелян, Ємельян (Тр., 269)) > **Ємельяновъ**; Луцький у.; 1911. **Ємелъановъ**; Київський полк; 1722.
- Єнько** (< Єнох, пор. Єнько (Тр., 131)) > **Єньків**; Чрг.; 1847. **Єнькова Рудня**; Чрг.; 2011.
- Єпифан** (< Єпіфан, Єпифан (Тр., 132)) > **Єпифанова**; Одеський у.; 1917.
- Єрко** (< Єрофей, пор. Єриш (Тр., 134)) > **Єрків**; Чрг.; 1781.
- Єрмак** (< Єрмолай, Єрмак (Тр., 133)) > **Єрмакове**; Крм.; 2011.
- Єр** (< Єрофей, пор. Єриш (Тр., 134)) > **Єрово**; Олевськ – Овруч; 1784.
- Єрофей** (< Єрофей (Тр., 134)) > **Єрофєєве**; Крм.; 2011.
- Єрошенко** (< Єрофей, пор. Єрошенко (Тр., 135)) > **Єрошенковъ**; Роменський у.; 1904.
- Єфименко** (< Юхим, Єфим, пор. Єфименко (Тр., 411)) > **Єфименковъ**; Гадяцький у.; 1904.
- Єфимко** (< Юхим, Єфим, пор. Єфимко (Тр., 411)) > **Єоуфимково**; Волинь; 1366.
- Єщенко** (< Йосип, пор. Єсько, Єщенко (Тр., 161)) > **Єщенко**; Пл.; 1904. **Єщенко**; Кобеляцький у.; 1904.
- Захар** (< Захар, пор. Захаренко (Тр., 137)) > **Захаровъ**; Летичів; 1668. **Захаровъ**; Овруцький у.; 1911.
- Захаренко** (< Захар, пор. Захаренко (Тр., 138)) > **Захаренковы**; Хорольський у.; 1904. **Захаренковъ**; Хорольський у.; 1904. **Захаренковъ**; Хорольський у.; 1904.
- Захарій** (< Захарій (Тр., 137)) > **Захарьевой**; Єлисаветградський у.; 1917.
- Зінченко** (< Зіновій, пор. Зінченко (Тр., 140)) > **Зінченкове**; Чрг.; 1904.
- Зінь** (< Зіновій, пор. Зінь (Тр., 139)) > **Зінове**; См.; 2011. **Зінове**; См.; 1904.
- Зінько** (< Зіновій, пор. Зінько (Тр., 139)) > **Зіньків**; Пл.; 1651. **Зіньків**; Рв.; 1946. **Зіньків**; Сосницький повіт; 1779–1781. **Зіньків**; Хм.; 1404.
- Іван** (< Іван (Тр., 143)) > **Іванів**; Стн.; 1515. **Іванів**; Вл.; 1946. **Іванів**; Вл.; 1566. **Іванів**; Вн.; 1596–1629. **Іванів**; Вн.; XVI–XVIII ст. **Іванів**; Льв.; 1785–1788. **Іванів Верхній**; Тр.; 1946. **Іванів Млин**; Маньківський р-н; 1927. **Іванів Нижній**; Тр.; 1946. **Іванова**; Єлисаветградський у.; 1874. **Іванове Селище**; Пл.; поч. XIX ст. **Івановъ**; Ананьївський у.; 1917. **Івановъ**; Сосницький пов.; 1799–1801.
- Іваненко** (< Іван, пор. Іваненко (Тр., 145)) > **Іваненковъ**; Гадяцький у.; 1904. **Іваненковъ**; Роменський у.; 1904.
- Іванець/Іванцьо** (< Іван, пор. Іванець/Іванцьо (Тр., 144)) > **Іванцевъ**; Лубенський у.; 1904. **Іванцевъ**; Миргородський у.; 1904.
- Іваниченко** (< Іван, пор. Іваниченко (Тр., 145)) > **Іваниченковы**; Кобеляцький у.; 1904.
- Іванко** (< Іван, пор. Іванко (Тр., 145)) > **Іванків**; Вн.; XVI–XVII ст. **Іванків**; Жт.; 1501. **Іванків**; Жт.; 1633. **Іванків**; Кв.; 1595–1598. **Іванків**; Кв.; 1589. **Іванків**; Кв., Києво-Святошинський; 1926. **Іванків**; Тр.; XVII–XVIII ст.

Іванкова; І-Фр.; **1893. Іванковы**; Кобеляцький у.; **1904. Іванковъ-Каме-
нное**; Овруцький у.; **1911.**

Іванусь (< Іван, пор. Іванусь (Тр., 144)) > **Іванусев**; Конопотський пов.; **1779–1781.**

Іванч (< Іван, пор. Іванчо (Тр., 144)) > **Іванчів**; Чрв.; **1946.**

Іванченко (< Іван, пор. Іванченко (Тр., 146)) > **Іванченків**; Стл., Воло-
дарський; **1946. Іванченковъ**; Миргородський у.; **1904. Іванченковъ**; Ро-
менський у.; **1904.**

Іванько (< Іван, пор. Іванько (Тр., 144)) > **Іваньків**; Чрг.; **1779–1781.**
Іваньків; Чрк.; **1654. Іваньковъ**; Переяславський у.; **1904.**

Івах (< Іван, пор. Івах (Тр., 145)) > **Іваховъ**; Зіньківський у.; **1904.**

Івахненко (< Іван, пор. Івахненко (Тр., 146)) > **Івахненковъ**; Лубен-
ський у.; **1904.**

Івахник (< Іван, пор. Івахник (Тр., 145)) > **Івахників**; См.; **1779–1781.**

Івахно (< Іван, пор. Івахно (Тр., 145)) > **Івахновы**; Хорольський у.; **1904.**

Івач (< Іван, пор. Іваш, Іваць (Тр., 145)) > **Івачів**; Тр.; **1536. Івачів Го-
рішній**; Тр.; **XVII–XVIII ст. Івачів Долішній**; Тр.; **XVII–XVIII ст. Iwaczów**
Niżny; Тернопіль – біля Збаража; **1452. Iwaczów Werchni**; Тернопіль – Зба-
раж; **1463.**

Івачко (< Іван, пор. Івацько (Тр., 146)) > **Івачків**; Рв.; **1495. Iwaczkow**
Dolny; Луцьк; **1570.**

Івашко (< Іван, пор. Івашко (Тр., 145)) > **Івашків**; Од.; **1604. Івашкове**;
Дн.; **2011.**

Іващенко (< Іван, пор. Іващенко (Тр., 145)) > **Іващенко**; Хрк.; **1946.**
Іващенко; См.; **1946. Іващенко**; См.; **1946. Іващенко**; Полтавський у.;
1904. Іващенко; Роменський у.; **1904. Іващенко**; Хорольський у.; **1904.**

Івженко (< Ївга, Євгенія, пор. Івженко (Тр., 120)) > **Івженковъ**; Пиря-
тинський у.; **1904.**

Ігнаско (< Ігнат, Гнат, пор. Ігнатій, Ігнась (Тр., 91)) > **Ichnaskow**; Гали-
цьке ст-во; **1438.**

Ігнатко (< Ігнат, Гнат, пор. Ігнатко (Тр., 91)) > **Ігнатковъ**; Ямпіль-
ський; **1621.**

Ігнатченко (< Ігнат, Гнат, пор. Ігнатченко (Тр., 91)) > **Ігнатченковихъ**;
Херсонський у.; **1917.**

Іза (< Ізіда, пор. Іза (Тр., 149)) > **Ізів**; Вл.; **1567. Изовъ**; Володимир-Во-
линський у.; **1911.**

Іларіон (< Іларіон (Тр., 150)) > **Іларіонове**; Дн.; **2011.**

Ілаш (< Ілля, пор. Ілаш (Тр., 151)) > **Ілашовъ**; Житомир – Київ; **XVI ст.**

Ілліч (< Ілля, пор. Ілліч (Тр., 152)) > **Іллічеве**; Крм.; **1962. Іллічеве**;
Крм.; **2011.**

Ілляшенко (< Ілля, пор. Ілляшенко (Тр., 152)) > **Ілляшенко**; Пл.; **1904.**

Ільно (< Ілля, пор. Ільнюк (Тр., 152)) > **Ільнево**; Звягель; **1787.**

Іль(о) (< Ілля, пор. Ільо (Тр., 152)) > **Ілів**; Лв.; **1472.**

Ільченко (< Ілля, пор. Ільченко (Тр., 152)) > **Ільченкове**; Зп.; 1869. **Ільченкове**; Чрк.; 2011. **Ільченковы**; Кобеляцький у.; 1904.

Ілляшенко (< Ілля, пор. Ілляшенко (Тр., 152)) > **Ілляшенковъ**; Прилуцький у.; 1904.

Ісаєнко (< Ісай, пор. Ісаєнко (Тр., 158)) > **Ісаєнковъ**; Пирятинський пов.; 1799–1801.

Ісай (< Ісай (Тр., 158)) > **Ісаєва**; Єлисаветградський у.; 1917. **Ісаєв**; Од.; 1880. **Ісаїв**; Др.; 1946.

Ісак (< Ісак (Тр., 158)) > **Ісаків**; І-Фр.; 1578. **Ісаковъ**; Херсонський у.; 1917.

Ісачко (< Ісак, пор. Ісачко (Тр., 158)) > **Ісачковъ**; Луцьк; 1563.

Ісько (< Йосип, пор. Ісько (Ред., I, 419)) > **Іськів Яр**; Хрк.; 1658.

Іценко (< Йосип, пор. Іценко (Тр., 161)) > **Іценків**; Чрг.; 1715.

Ішко (< Йосип, пор. Йоха, Йошка (Тр., 161)) > **Ішків**; Тр.; 1564.

Іщенко (< Йосип, пор. Ісько, Іщенко (Ред., I, 419)) > **Іщенко**; Прилуцький у.; 1904. **Іщенко**; См.; 1904.

Їлlesh(щ) (< Ілля, пор. Ілащик, Ілишко (Тр., 151)) > **Jilesczow**; коло Львова; 1471.

Йозеф (< Йосип, пор. Йозиф (Ред., I, 419)) > **Jozefów**; Льв.; 1785–1788.

Йолтушко (< Євтихій, Євтух, пор. Йовтушок (Тр., 127)) > **Йолтушків Нижній**; Летичів; I пол XVII ст.

Йосип (< Йосип (Ред., I, 419)) > **Йосипів**; Бережани; 1819–1820. **Йосипів**; Льв.; 1946. **Йосипів**; Рв.; 1946. **Йосипів**; Рв., Сарненський; 1946. **Йосипове**; См.; 2011.

Каленик (< Каленик (Тр., 163)) > **Каленикове**; Хрк.; 1775. **Kalennikowo**; Переяслав; 1622.

Калинниченко (< Калина, пор. Калиниченко (Тр., 163)) > **Калинниченко**; См.; 1946.

Калкай (< Калістрат, пор. Калиш (Тр., 164)) > **Калкаєвъ**; Хорольський пов.; 1799-1801. **Калкаїв Новий**; Пл.; 1946. **Калкаїв Старий**; Пл.; 1787.

Кал (< Калій, пор. Каліян, Калімах, Каліоній, Калістрат (Чуч., 247)) > **Каллів**; Зк.; 2011.

Каришко (< Кара, тюрк. Кага – чорний (Чуч., 250)) > **Каришків**; Вн.; I пол. XVII ст.

Каріон (< Каріон (Тр., 166)) > **Каріоновъ**; Зіньківський у.; 1904. **Каріоновъ**; Зіньківський у.; 1904.

Карл (< Карл (Тр., 166)) > **Карлів**; І-Фр.; 1490.

Карлаш (< Карл, пор. Карлаш (Тр., 166)) > **Карлашів**; Чрг.; 1946.

Каролина (< Кароліна (Тр., 167)) > **Каролиновъ**; Новоград-Волинський у.; 1911.

Каролинко (< Кароліна, пор. Каролинка (Тр., 167)) > **Каролиновъ**; Луцький у.; 1911.

Карпенко (< Карпо, пор. Карпенко (Тр., 167)) > **Карпенкове**; См.; 1946. **Карпенкове**; Чрг.; 1630. **Карпенковъ**; Зіньківський у.; 1904. **Карпенковъ**; Кобеляцький у.; 1904. **Карпенковъ**; Миргородський у.; 1904. **Карпенковъ**; Миргородський у.; 1904. **Карпенковъ**; Хорольський у.; 1904. **Карпенковъ**; Хорольський у.; 1904.

Карпеченко (< Карпо, пор. Карпещенко (Тр., 167)) > **Карпеченкове**; См.; 1946.

Карп (< Карпо (Тр., 167)) > **Карпів**; Пл.; 1946. **Карпів**; См.; 1946. **Кар-ров**; Брацлав; 1545. **Карпова Балка**; Крм.; 2011. **Карпове**; Од.; 1944. **Карповъ**; Овруцький у.; 1911. **Карповъ I**; Новоград-Волинський у.; 1911. **Карповъ II**; Новоград-Волинський у.; 1911. **Карповъ III**; Новоград-Волинський у.; 1911.

Карпик (< Карпо, пор. Карпик (Тр., 167)) > **Карпиковъ I**; Новоград-Волинський у.; 1911. **Карпиковъ II**; Новоград-Волинський у.; 1911.

Карпцьо (< Карпо, пор. Карпусьо (Тр., 167)) > **Карпців**; См.; 1946.

Касян (< Касян (Тр., 168)) > **Касянів**; Чрг.; 1946. **Касьянів**; См.; 1904. **Касьяновъ**; Одеський у.; 1917. **Касьяновъ**; Роменський у.; 1904. **Касьяновъ**; Хорольський у.; 1904.

Катеринич (< Катерина, пор. Катеринич (Тр., 170)) > **Катериничевъ**; Козелецький пов.; 1799–1801.

Кашенко (< Катерина, пор. Кашенко (Тр., 170)) > **Кашенкове**; См.; 1946.

Кипріян (< Купріян, пор. Кипріян (Тр., 186)) > **Кипріянова Паська**; Кременецький у.; 1911.

Кириленко (< Кирило, пор. Кириленко (Тр., 174)) > **Кириленковъ**; Хорольський у.; 1904. **Кириленковъ**; Хорольський у.; 1904.

Кирило (< Кирило (Тр., 173)) > **Кирилів**; Київська округа; 1926. **Кирилів-Кастанов**; Монастирищенський р-н; 1927. **Кирилова**; Ананьївський у.; 1917.

Кирилюк (< Кирило, пор. Кирилюк (Ред., I, 459)) > **Кирилюковъ**; Бердичів; 1917.

Киричай (< Кирик, пор. Киричок (Тр., 173)) > **Киричаевъ**; Хорольський у.; 1904.

Кириченко (< Кирик, пор. Кириченко (Тр., 173)) > **Кириченковы**; Хорольський у.; 1904. **Кириченковъ**; Гадяцький у.; 1904.

Киричко (< Кирик, пор. Киричко (Ред., I, 459)) > **Киричків**; См.; 1946. **Киричкове**; Дн.; 2011.

Кирій (< Кирій (Тр., 175)) > **Кирієво**; Кв.; XVI–XVII ст. **Киріїв**; Пл.; 1946.

Киряк (< Киріак, Кир'як (Тр., 174)) > **Кирякове**; Пл.; 2011.

Кіл (< Акила, пор. Кила (Тр., 26)) > **Кілов**; Київська округа; 1926.

Кіндрат (< Кіндрат (Тр., 175)) > **Кіндратів**; Лв.; 1578. **Кіндратів**; Лв.; 1785–1788. **Кіндратове**; Крм.; 2011.

Кір (< Кир (Тр., 172)) > **Кірова**; Зп.; 1935. **Кірове**; Вн.; 2011. **Кірове**; Дн.; 2011. **Кірове**; Дн.; 2011. **Кірове**; Дн.; 2011. **Кірове**; Дц.; 2011. **Кірове**; Дц.; 2011. **Кірове**; Дц.; 2011. **Кірове**; Дц.; 2011. **Кірове**; Зп.; 1928. **Кірове**; Зп.;

1939. Кірове; Зп.; 1932. Кірове; Кв.; 1937. Кірове; Кв.; 1934. Кірове; Кр.; 2011. Кірове; Кр.; 2011. Кірове; Крм.; 2011. Кірове; Мк. 2011. Кірове; Од.; 1935. Кірове; Од.; 1940. Кірове; Од.; 1914. Кірове; Пл.; 2011. Кірове; Пл.; 2011. Кірове; См.; 2011. Кірове; Хрк.; 1924. Кірове; Хрс.; 1917. Кірове; Хрс.; 2011. Кірове; Хрс.; 2011. Кірове; Чрг.; 1934. Кірове; Чрк.; 2011.

Клавдій (< Клавдій (Тр., 176)) > Клавдієво-Тарасове; Кв.; 2011.

Климан (< Клим, пор. Климань (Тр., 178)) > Климановъ; Хорольський у.; 1904.

Клименко (< Клим, пор. Клименко (Тр., 178)) > Клименковъ; Зіньківський у.; 1904. Клименковъ; Лубенський у.; 1904. Клименковъ; Полтавський у.; 1904. Клименковъ; Хорольський у.; 1904. Клименковъ 1-й; Роменський у.; 1904. Клименковъ 2-й; Роменський у.; 1904.

Климент (< Климент (Тр., 178)) > Климентове; Од.; 1907. Климентове; См.; 2011. Klimentów; Луцьк; 1478.

Климентин (< Климент (Тр., 178)) > Климентиновъ; Володимир-Волинський у.; 1911.

Клим (< Клим (Тр., 177)) > Климів; Чернігівська губернія; 1764. Климова; Зіньківський у.; 1904. Климове; Крм.; 2011. Климове; Пл.; 2011.

Конанчук (< Конон, пор. Конончук (Ред., I, 502)) > Конанчуковъ; Стародубський пов.; 1799–1801.

Кондратенко (< Кіндрат, пор. Кондратенко (Ред., I, 500)) > Кондратенковъ; Гадяцький у.; 1904.

Кондратець (< Кіндрат, пор. Кондратець (Тр., 176)) > Кондратцевъ; Хорольський у.; 1904.

Конон (< Конон (Тр., 179)) > Кононів; Стл., Тельманівський; 1946. Кононове-Івасів; Чрк.; 1946. Кононовъ; Зіньківський у.; 1904.

Кононенко (< Конон, пор. Кононенко (Тр., 179)) > Кононенкове; См.; 1946. Кононенкове; См.; 1904. Кононенковъ; Гадяцький у.; 1904. Кононенковъ; Зіньківський у.; 1904. Кононенковъ; Зіньківський у.; 1904.

Константин (< Костянтин, Константин (Тр., 182)) > Константинова; Єлисаветградський у.; 1917. Константиновъ; Володимир-Волинський у.; 1911. Константиновъ; Дубенський у.; 1911. Константиновъ; Луцький у.; 1911. Константиновъ; Ровенський у.; 1911.

Корнило(в) (< Корнило (Тр., 181)) > Корниловыхъ; Єлисаветградський у.; 1917. Корниловыхъ; Херсонський у.; 1917.

Корнієнко (< Корній, пор. Корнієнко (Тр., 181)) > Корнієнкове; Хрк.; 1700. Корнієнковъ; Хорольський у.; 1904. Корнієнковъ; Хорольський у.; 1904.

Корній (< Корній (Тр., 181)) > Корнієва; Ананьївський у.; 1917. Корнїєвъ; Овруцький у.; 1911. Корніїв; Стн., Чернелицький; 1946. Корніїв; Чрг.; 1600.

Корнюк (< Корній, пор. Корніюк (Тр., 181)) > Корнюковъ; Хорольський у.; 1904.

Корнюх (< Корній, пор. Корнух (Тр., 181)) > **Корнюхів**; См., Талалаївський; 1946.

Король (< Король, Карл (Тр., 181)) > **Королева**; Херсонський у.; 1917. **Королево**; Зк.; 1947. **Королево**; Одеський у.; 1917. **Королево**; Ровенський у.; 1911. **Королевъ**; Миргород; 1787. **Королевъ**; Овруцький у.; 1911. **Королевъ**; Роменський у.; 1904. **Королевъ**; Роменський у.; 1904. **Королевъ**, х.; Роменський у.; 1904. **Королів**; Стн.; 1734–1743. **Королів-Харишин**; См.; 1946. **Корольов**; Конотопський повіт; 1779–1781. **Корольове**; Крм.; 2011.

Короленко (< Король, Карл, пор. Короленко (Тр., 182)) > **Короленків**; Жт.; 1946. **Короленковъ**; Роменський у.; 1904. **Короленковъ**; Хорольський пов.; 1799–1801

Королько (< Король, Карл, пор. Королько (Тр., 182)) > **Корольків**; См.; 1946. **Корольковъ**; Лохвицький у.; 1904. **Корольковъ**; Роменський у.; 1904.

Косман (< Кузьма, Косма, пор. Космина (Тр., 185)) > **Космановъ**; Київська земля; 1775.

Космач (< Кузьма, Косма, пор. Космик (Тр., 185)) > **Космачевъ**; Ровенський у.; 1911. **Космачів**; Рв.; 1571.

Кость (< Костянтин, пор. Кость (Тр., 182)) > **Костева Пастіль**; Зк.; 1946. **Костів**; См.; 1946. **Костів**; Хрк.; 1780.

Костевич (< Костянтин, пор. Костевич (Тр., 183)) > **Костевичевъ**; Роменський у.; 1904.

Костей (< Костянтин, пор. Костей (Тр., 182)) > **Костеїв**; Лв.; 1399.

Костенко (< Костянтин, пор. Костенко (Тр., 183)) > **Костенків**; См.; 1946. **Костенкова Долина**; Хорольський у.; 1904. **Костенковы**; Хорольський у.; 1904. **Костенковъ**; Александрійський у.; 1917. **Костенковъ**; Зіньківський у.; 1904. **Костенковъ**; Зіньківський у.; 1904.

Костень (< Костянтин, пор. Костенько (Тр., 182)) > **Костенів**; Лв.; 1500.

Костеш (< Костянтин, пор. Костеша (Тр., 182)) > **Костешовъ**; біля Житомира; 1471.

Костий (< Костянтин, пор. Костій (Тр., 182)) > **Kostyjow**; Київ – Брацлав; XVI–XVII ст.

Костюк (< Костянтин, пор. Костюк (Тр., 182)) > **Костюків**; См.; 1789. **Костюків Ліс**; Жт.; 1946. **Костюковъ**; Хорольський у.; 1904.

Костюхно (< Костянтин, пор. Костюхно (Тр., 182)) > **Костюхнів**; Волинь; 1785.

Костян (< Костянтин, пор. Костян (Тр., 182)) > **Костянивъ**; Гадяцький у.; 1904. **Костяново**; Володимир-Волинський у.; 1911.

Костянтин (< Костянтин (Тр., 182)) > **Костянтинів**; Од.; 1897. **Костянтинів**; Рв.; 1946. **Костянтинів**; См.; 1946.

Коць (< Костянтин, пор. Коць (Тр., 182)) > **Коців**; Лв.; 1570. **Косow**; Київське воєводство; 1598.

Ксавер (< Ксаверій, Ксавер (Тр., 184)) > **Ксаверів**; Жт.; XVI ст. **Ксаверове**; Чрк.; 2011.

Кузяк (< Кузьма, пор. Козяк (Тр., 186)) > **Кузяковъ**; Черкаси; XVI ст.
Кузько (< Кузьма, пор. Козько (Тр., 186)) > **Кузьков**; Конотоп; 1779–1781.
Кузьменко (< Кузьма, пор. Кузьменко (Тр., 186)) > **Кузьменків**; Пл.; 1904. **Кузьменків**; Пл.; 1904. **Кузьменкове**; См.; 1799–1801. **Кузьменковъ**; Хорольський у.; 1904.

Кузьмич (< Кузьма, пор. Кузьмич (Ред., I, 553)) > **Кузьмичева**; Херсонський у.; 1917.

Кузьмичуй (< Кузьма, пор. Кузьмич (Ред., I, 553)) > **Кузьмичева**; Єлисаветградський у.; 1917.

Кулинич (< Кулина, Кулина, пор. Кулинич (Тр., 172)) > **Кулиничево**; Маньківський р-н; 1927. **Кулиничевъ**; Гадацький у.; 1904. **Кулиничів**; Пл.; 1904.

Купріян (< Купріян (Тр., 186)) > **Купріянова**; Оратівський р-н; 1927.

Висновки. Із ойконімії на *-овъ/*-евъ України виокремлено 189 антропонімів іншомовного (здебільшого канонічного) походження. Переважають уже зафіксовані раніше у лексикографічних працях власні назви та їхні варіанти як імена людей або ж як прізвиська (прізвищеві назви). Виявлено 31 назву (16%), які не представлені в доступних нам словниках: **Деменник** (< Дем'ян), **Денуско** (< Денис), **Домненко** (< Домна), **Домонт** (< Домн), **Дунич(к)** (< Євдокія), **Дунь(о)** (< Євдокія), **Дусан** (< Євдокія), **Єлен** (< Олена), **Єрко** (< Єрофей), **Єр** (< Єрофей), **Іванч** (< Іван), **Івач** (< Іван), **Івачко** (< Іван), **Ігнаско** (< Ігнат), **Ільно** (< Ілля), **Ішко** (< Йосип), **Ілlesh(ш)** (< Ілля), **Йолтушко** (< Євтихій), **Калкай** (< Калістрат), **Кал** (< Калій), **Каришко** (< Кара), **Каролинко** (< Кароліна), **Карпеченко** (< Карпо), **Киричай** (< Кирик), **Кіл** (< Акіла), **Климан** (< Клим), **Корнюк** (< Корній), **Корнюх** (< Корній), **Косман** (< Кузьма), **Костий** (< Костянтин), **Кузьмичуй** (< Кузьма).

Перспективи подальшого дослідження: 1) нововиявлені антропоніми доповнюють не лише український, а й загальнослов'янський антропонімікон; а це дає змогу в майбутньому зробити узагальнення щодо антропонімії у масштабі всіх слов'янських земель; 2) із виходом у світ Словника власних назв українська і загальнослов'янська ономастика отримає надійну джерельну базу, яка уможливить на якісно вищому рівні вирішувати проблеми антропонімії; 3) ця розвідка є перспективною у дослідження ареалів антропонімів, вищленених із ойконімії. Вивчення географії найархаїчніших пластів слов'янських власних назв людей буде результативним лише тоді, коли буде взято до уваги антропонімний матеріал, що прихований в ойконімії, адже локалізація географічної назви забезпечить точно окреслити місцезнаходження антропоніма (у Словнику зазначається територія).

Список умовних скорочень

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; редкол. : О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 632 с. ; 1985. – Т. 2. – 570 с. ; 1989. – Т. 3. – 648 с. ; 2006. – Т. V. – 704 с.

Ред., I – Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : у 2 т. / Ю. Редько. – Львів : НТШ, 2007. – Т. 1. – 720 с.

Тр. – Трійняк І.І. Словник українських імен / І.І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.

Чуч. – Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П.П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 с.

Скорочення назв областей

Крм. – Автономна Республіка Крим
 Вн. – Вінницька область
 Вл. – Волинська область
 Вр. – Ворошиловоградська (суч. Луганська) область
 Дн. – Дніпропетровська область
 Дц. – Донецька область
 Др. – Дрогобицька (частина суч. Львівської) область
 Жт. – Житомирська область
 Зк. – Закарпатська область
 Зп. – Запорізька область
 І-Фр. – Івано-Франківська область
 Кв. – Київська область
 Кр. – Кіровоградська область
 Лг. – Луганська область
 Лв. – Львівська область
 Од. – Одеська область
 Пл. – Полтавська область
 Рв. – Рівненська область
 Стн. – Станіславівська (суч. Івано-Франківська) область
 См. – Сумська область
 Тр. – Тернопільська область
 Хм. – Хмельницька область
 Хрк. – Харківська область
 Хрс. – Херсонська область
 Чрк. – Черкаська область
 Чрв. – Чернівецька область
 Чрг. – Чернігівська область

Література

1. Купчинська З.О. Дещо про методику виокремлення антропонімів із ойконімії / З.О. Купчинська // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – Львів : Львівський університет, 2010. – Вип. 50. – С. 409–416.

2. Купчинська З.О. Деантропонімна архаїчна ойконімія: відкомпозиції / З.О. Купчинська // Записки з ономастики. – Одеса : Астропринт, 2015. – Вип. 18. – С. 416–434.

3. Купчинська З.О. Деантропонімна архаїчна ойконімія України: відкомпозиції. II. / З.О. Купчинська // Записки з ономастики. – Одеса : Астропринт, 2017. – Вип. 20. – С. 159–175.

4. Купчинська З.О. Деантропонімна архаїчна ойконімія України: відкомпозиції. III. / З.О. Купчинська // Серце чистее, думка чесная... : збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко. – Львів : Левада, 2018. – С. 491–511.

5. Купчинська З.О. Компонент Рад- в архаїчній ойконімії України / З.О. Купчинська // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К.О., 2013. – Вип. 14. – С. 49–61.
6. Купчинська З.О. Nomen negativum як твірна основа архаїчного ойконіма (назви з компонентом не-) / З.О. Купчинська // Студії з ономастики та етимології. – К. : Довіра, 2009. – С. 76–87.
7. Купчинська З.О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України : монографія / З.О. Купчинська. – Львів : НТШ, 2016. – 1278 с.; 56 картосхем.
8. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : у 2 т. / Ю. Редько. – Т. 1. – Львів, 2007. – 720 с. ; Т. 2. – Львів : НТШ, 2007. – 1438 с.
9. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей : словник-довідник / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська ; за ред. В.М. Русанівського. – 3-тє вид., виправлене. – К. : Наукова думка, 2005. – 334 с.
10. Словник прізвищ : практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини) / за ред. К.М. Лук'янюка. – Чернівці : Букрек, 2002. – 424 с.
11. Слюсар О. Словник буковинських прізвищ / О. Слюсар. – Чернівці : Рута, 2005. – 432 с.
12. Трійняк І.І. Словник українських імен / І.І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
13. Фаріон І.Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. (з етимологічним словником) / І. Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 371 с.
14. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 с.
15. Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Ужгород : Ліра, 2011. – 428 с.
16. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії / В.П. Шульгач. – К. : Довіра, 2008. – Ч. I. – 413 с.
17. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії / В.П. Шульгач. – К. : Довіра, 2015. – Ч. II. – 504 с.
18. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії / В.П. Шульгач. – К. : Довіра, 2016. – Ч. III. – 472 с.
19. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії / В.П. Шульгач. – К. : Довіра, 2017. – Ч. IV. – 484 с.

References

1. Kupchynska, Z.O. (2010). *Deshcho pro metodyku vyokremlennia antroponimiv iz oikonimii* [Somewhat about the technique of isolating anthroponyms from oikonimiy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna – Herald of Lviv University. Series philological*, 50, 409–416. Lviv: Lvivskiy universytet [in Ukrainian].
2. Kupchynska, Z.O. (2015). *Deantroponimna arkhachna oikonimiiia: vidkompozyty* [Deanthroponymic archaic oakonimia: from composites]. *Zapysky z onomastyky – Notes on onomastics*, 18, 416–434. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
3. Kupchynska, Z.O. (2017). *Deantroponimna arkhachna oikonimiiia Ukrainy: vidkompozyty. II*. [Deanthroponymic archaic oakonimia: from composites]. *Zapysky z onomastyky – Notes on onomastics*, 20, 159–175. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
4. Kupchynska, Z.O. (2018). *Deantroponimna arkhachna oikonimiiia Ukrainy: vidkompozyty. III*. [Deanthroponymic archaic oakonimia: from composites]. *Sertse chysteie, dumka chesnaia...: zbirnyk naukovykh prats i materialiv na poshanu Iryny Oshchypko – The*

heart is pure, the thought is honest ...: a collection of scientific works and materials in honor of Irina Oshchipko (pp. 491–511). Lviv: Levada [in Ukrainian].

5. Kupchynska, Z.O. (2013). Komponent Rad- v arkhainchii oikonimii Ukrainy [The Component of the Council in the archaic oikonimiy of Ukraine]. *Doslidzhennia z leksykologii i hramatyky ukrainskoi movy – Studies in lexicology and grammar of the Ukrainian language*, 14, 49–61. Dnipropetrovsk: Vydavets Bila K.O. [in Ukrainian].

6. Kupchynska, Z.O. (2009). Nomen negativum yak tvirna osnova arkhainchnoho oikonima (nazvy z komponentom ne-) [Nomen negativum as the inventive basis of the archaic oikonim (names with the component non-)]. *Studii z onomastyky ta etymolohii – Studies on onomastics and etymology* (pp. 76–87). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

7. Kupchynska, Z.O. (2016). *Stratyhrafiia arkhainchnoi oikonimii Ukrainy [Stratigraphy of Archaic Oakonism of Ukraine]*. Lviv: NTSh [in Ukrainian].

8. Redko, Yu.K. (2007). *Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch [Dictionary of modern Ukrainian surnames]*. (Vols. 1–2). Lviv: NTSh [in Ukrainian].

9. Skrypnyk, L.H., & Dziatkivska, N.P. (2005). *Vlasni imena liudei: slovnyk-dovidnyk [Own names of people: dictionary-directory]* (3rd ed., rev.). V.M. Rusanivskii (Ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

10. Lukianiuk, K.M. (Ed.). (2002). *Slovnyk prizvyshch: praktychnyi slovozhminno-orfohrafichnyi (na materialii Chernivechchyny) [Dictionary of Surnames: Practical word-spelling-spelling]*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].

11. Sliusar, O. (2005). *Slovnyk bukovynskykh prizvyshch [Dictionary of Bukovynian surnames]*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].

12. Triiniak, I.I. (2005). *Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

13. Farion, I.D. (2001). *Ukrainski prizvyshchevi nazvy Prykarpatskoi Lvivshchyny kin. XVIII – poch. XIX st. (z etymolohichnym slovnykom) [Ukrainian surnames are the names of the Carpathian region of Lviv XVIII – early XIX century (with etymological dictionary)]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

14. Chuchka, P.P. (2005). *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: historical and etymological dictionary]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].

15. Chuchka, P.P. (2011). *Slovianski osobovi imena ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary]*. Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].

16. Shulhach, V.P. (2008). *Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]*. (Pt. 1). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

17. Shulhach, V.P. (2015). *Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]*. (Pt. 2). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

18. Shulhach, V.P. (2016). *Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]*. (Pt. 3). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

19. Shulhach, V.P. (2017). *Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]*. (Pt. 4). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

KUPCHYNSKA Zoriana – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Language, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska, Lviv, 79000, Ukraine (kupchynska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0000-0345>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148089>

TO THE DICTIONARY OF PROPER NAMES (ON THE MATERIAL OF ARCHAIC OIKONYMS OF UKRAINE) II.

Abstract. *The article is devoted to the analysis of anthroponyms which are creative stems of geographical names ending in *-овъ/*-евъ of Ukraine. Deanthroponymic oikonyms of Ukraine is mainly represented by several common-Slavonic types (possessive names (ending in *-jъ-, *-инъ, *овъ/*-евъ), patronymic names (ending in *-itji), defamily names (ending in *-i). The purpose of the article is analysis of anthroponyms of foreign origin fixed in possessive oikonym sending in *-овъ/*-евъ. The objective of the study is to focus mainly on canonical names and their variants, which indicates the process of adaptation of foreign names on the Slavonic linguistic basis. Anthroponyms separated from archaicoikonyms are an additional source of Slavonic, in particular Ukrainian, anthroponymicon. The creative stem of geographical name indicates the time of its formation. Names containing common-Slavonic two-component names are archaic. And those ones including Christian names and its variants in creative stems arose later because canonical names were used by Slavs just after introduction of Christianity. The borrowed proper names of people hidden in oikonyms testify about common areas not only of oikonyms but also of anthroponyms. The practical value of the article is that separated from archaic types of geographical names of Ukraine proper names of people replenished All-Slavonic anthroponymicon and are the part of future Dictionary of proper names. As a result, the research revealed the peculiarities of anthroponyms separated from archaic oikonymic types. 189 anthroponyms were reconstructed. 31 onyms (16 %) have not been found in available lexicographical studies: Деменник (< Дем'ян), Дениско (< Денис), Домненко (< Домна), Домонт (< Домн), Дунич(к) (< Євдокія), Дунь(о) (< Євдокія), Дусан (< Євдокія), Єлен (< Олена), Єрко (< Єрофей), Єр (< Єрофей), Іванч (< Іван), Івач (< Іван), Івачко (< Іван), Ігнаско (< Ігнат), Ільо (< Ілля), Іуко (< Йосип), Їлєш(ш) (< Ілля), Йолтушко (< Євтихій), Калкаї (< Калістрат), Кал (< Калій), Карішко (< Кара), Каролінко (< Кароліна), Карпеченко (< Карпо), Киричай (< Кирик), Кіл (< Акіла), Климан (< Клим), Корнюк (< Корній), Корнюх (< Корній), Косман (< Кузьма), Костий (< Костянтин), Кузьмичуй (< Кузьма).*

Key words: *deanthroponymic oikonyms, anthroponum, archaic type of oikonyms, borrowed names, creative stems, proper names of people.*

Стаття надійшла до редакції 14.10.2018 р.

УДК 821.161.2.09(092):811.161.2'42

ЛУЖЕЦЬКА Наталія – викладач кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (natalialuzhetska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2414-6285>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.157705>

СМИСЛОВА РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ-ПОЛІТОНІМІВ У НАУКОВИХ ТЕКСТАХ ІВАНА ФРАНКА

Анотація. У статті крізь призму актуалізованих текстів окреслено питому вагу суспільно-політичної термінологіки на завершальному (ідеалістичному) етапі світоглядної еволюції Івана Франка. Простежено еволюцію семантики політонімів **народ**, **нація** як вузлових компонентів політичного дискурсу Івана Франка. Шляхом когнітивно-дискурсного підходу висвітлено їх смислове наповнення, культурно-духовну значущість. Тому через метафоричну концептуалізацію акцентовано увагу на аксіологічному вимірі термінів-політонімів.

Ключові слова: політична термінологія, Іван Франко, народ, нація, смисл.

Постановка проблеми. Характерною ознакою суспільних текстів є насиченість словами з сигніфікативною семантикою. У процесі оцінки суспільних явищ вони апріорі одержують свій прагматичний заряд і належать до лексики з так званим прагматичним або (вужче) конотативним ореолом (пор. [4, 226; 10, 191–197]). Формування прагматичного ореолу відбувається у філософсько-світоглядних, ментально-світоглядних, етнокультурних координатах світо- і себебачення, тобто за межами системного (лексикографічного) значення слова. Традиційно отримуючи у політичних контекстах додаткове смислове навантаження, терміни-політоніми нерідко виконують не тільки оцінну, а й екзистенційно-ціннісну функцію. Завдяки розширенню функцій на позитивній шкалі оцінок суспільних явищ терміни з виразним аксіологічним (ціннісним) забарвленням тяжіють до концептів, у значеннєвій структурі яких ціннісний компонент є, власне, визначальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологічні проблеми у працях І. Франка часто привертають увагу мовознавців. Вони були, зокрема, в полі зору І. Свенціцького, І. Ковалика, Л. Полюги, В. Грещука, О. Сербенської, І. Ощипко, Т. Панько, І. Кочан, Є. Регушевського, М. Леонової та ін., чий дослідження мовознавчих поглядів Франка, його термінологічної лексики, значення вченого в історії української наукової мови тощо сприяли активізації лінгвістичного франкознавства. Пізнання особливостей Франка-терміно-

знавця і термінотворця буде адекватним, якщо характеристику створеної і реалізованої ним теорії терміна здійснювати на основі когнітивно-дискурсного підходу. Він реалізується в конкретному комунікативно-прагматичному полі, тобто у взаємодії адресанта (автора) і адресата (читача).

Когнітивно-дискурсний підхід дає змогу уникнути абсолютизації чи то дескриптивного, чи логічного (нормативного) принципів у характеристиці терміна. Дескриптивний підхід пов'язаний із часто цитованою думкою Г. Винокура, що в ролі терміна може виступати будь-яке слово, хай тривіальне, та і що терміни – це не особливі слова, а тільки слова в особливій функції. Терміни розглядають як особливі слова чи слова з особливим (термінологічним) значенням, що мали відповідати в межах терміносистеми певним нормативним вимогам (однозначність, лаконічність, семантична точність тощо) [2, 5]. Натомість розширення дослідницької парадигми – від логікоцентричної (іманентної, «в самій собі і для себе») до антропоцентричної – висвітлює не лише класифікаційно-логічний характер термінології, а й лінгвокультурний, через який проявляються суб'єктивні, прагматично забарвлені властивості терміна. Якраз вони перебувають у фокусі уваги когнітивно-дискурсного підходу, що підводить до пізнання нових граней природи терміна – його характеру, значення, ознак, функцій.

Мета наукової розвідки – на основі когнітивно-дискурсного підходу висвітлити прагматичний ореол термінів-політонімів *народ*, *нація* в наукових текстах Івана Франка як результат авторської концептуалізації політичної дійсності.

У відібраних для аналізу текстах Франка роль смислових епіцентрів на різних етапах світоглядної еволюції, за самохарактеристикою мислителя, виконували, зокрема політоніми *народ*, *нація*. Вони наскрізно пронизують політичний дискурс Франка, розширюючи прагматичний ореол своїх значень. Це засвідчує зіставна характеристика семантично подібних, а не тотожних термінів *народ* і *нація*.

Оскільки основним принципом і прийомом когнітивно-дискурсного аналізу вважається поглиблене «вчитування» в текст, знаходження в ньому тих показників смислу [5, 19], що виникають в прагматичному ореолі значень слів, то в межах нашого дослідження особливу увагу звернемо на метафоричну концептуалізацію політичної дійсності в інтерпретації Франка. Саме когнітивний потенціал метафори належно сприятиме виявленню внутрішніх потенцій смислу.

Ідею трансформації *народу* в *націю* передають метафори *тіла*. У метафоричному осмисленні автора народ асоціюється з «великим і свідомим своєї сили організмом» [18, 218]. Вторинна номінація послугувала виникненню у соматичного терміна *організм* «будь-яке живе тіло, істота» [9, 739] звичного переносного значення «неподільно зв'язані в одне ціле частини чого-небудь» [9, 739]. Цілісність *народу* як соціально-психологічного *організму* людина усвідомлює відповідно до своїх когнітивних можливостей та за власним «образом

і подобою». Супровідні означники метафоричного анатомічного сценарію прив'язані до ключового образу *організм* і реалізуються в «діагностичних» термінах, які взаємодіють із фізичними й «родинними» термінами. У Франковому політичному контексті вони послідовно метафоризуються в значеннях, пов'язаних із політичною сферою: «найтяжча рана, котра тепер обезсилює наступ в Галичині, – це розчетвертовання нашої землі і нашого народу і цілковита відірваність наша від величезної маси братів наших за кордоном», – діагностує політичний мислитель у праці «Теперішня хвиля а русини», що не увійшла до 50-томного видання. І запитує: «Чи ця рана не може бути загоєна? Раз тільки лиш ослабне, розділяючи нас, кордон, а ми зовсім іншими очима змогли б глядіти на світ і на людей, тоді ми сміло змогли б вважатися народом (підкреслення І. Франка – Н. Л.) [18, 218].

Взаємодія переосмислених соматичних, фізичних і «родинних» термінів формує широке асоціативне поле та допомагає метафорично розкрити національно-культурний стан *організму*, тобто *народу*, що був на межі ХІХ – ХХ ст. розділений (мовно, культурно, географічно, політично) між різними державами. Наведений метафоричний сценарій актуалізує в лексемі *організм* суто політичну семему 'територіальна цілісність народу як необхідна умова його самоутвердження'.

Внутрішня потенція центрального метафоричного образу *організму* проявляється через деталі сценарію «*націєтворення*»: «*витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю* (підкреслення І. Франка – Н. Л.), *суцільний культурний організм*, здібний до самостійного культурного й політичного життя» [16, 404]. Звернімо увагу: утвердження українства, на думку мислителя, повинно здійснюватися не лише як організація «*етнічної маси*», тобто у мовному, релігійному, звичаєвому вимірах, а як *нації* – у політичному, державотвірному сенсі. Стрижневою семою у Франковому трактуванні політоніма *нація* є 'здатність до самостійного культурного й політичного життя'.

Тож семантичне наповнення метафоричного образу *організму*, з яким асоціюється *нація*, помітно еволюціонувало: поряд із ознакою «культурне життя» воно збагатилось семою, дуже показовою для значення терміна *нація* – 'здатність до самостійного політичного життя'. Воно полягає в тому, конкретизує Франко, щоб *організм* був «*відпорний* на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім *податний* на присвоювання собі в якнайменшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна *нація* і жодна хоч як сильна держава не може остоятися» [16, 404].

До типових інструментів Франкового політичного дискурсу належить оцінка становлення *нації* у будівельних термінах, де процес *націєтворення* асоціюється з образом *будови*: «*Будовою*, до якої повинні йти всі *цеглини*, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного життя і розвою нації» [14, 284]. Традиційно центральним метафоричним образом у сценарії *націєтворення* є *підвалина* та синоніми *фундамент*, *основа*, *грунт* у їхньому звич-

ному переносному значенні «база, опора чого-небудь»: «А якраз уже дано *грунт*, то й *будова* на ньому з часом *здвигнеться*» [15, 290]. «Головною *підвалиною* політичної емансипації народних мас я вважаю ... три загальники: загальну освіту, загальний військовий обов'язок і загальне голосування» [15, 290]. «На таких *фундаментах*, на таких *стінах* може з часом *здвигнутися* пишне, сміле *склепіння*» [11, 31]. У лексемі *здвигнути* 'підноситися, зводитися' [9, 522] у сполученні з політонімом *держава* проступає характерне політичне забарвлення: «Історія нам не показує ані одного приміру, щоб держава (народ), раз *вимазана* з ряду держав, *здвигнулася* коли-небудь після в своїй давній формі [13, 207].

Процес *націєтворення* в осмисленні Франка постає цілеспрямованим цілісним будівництвом, що потребує соборного підходу. Ідею соборності відтворюють знову ж таки метафори «*будови*»: «От тут і стає перед нами, галичанами, а особливо перед вами, молоді приятелі, велика історична задача – допомогти російській Україні [...] у *закладинах* великої праці – *здвигнення* нашої *національної будови* в усій її *цілості*» [16, 404]. Коло авторських метафор розширила лексема *закладини* з прозорою внутрішньою формою 'закладення фундаменту нової будівлі', що завдяки переосмисленому значенню поновила синонімічний ряд будівельних термінів-метафор: *фундамент*, *основа*, *грунт*. У цьому ж ряді – і термін *рама*, що в результаті авторської метафоризації набув подібного до згаданого тлумачення: «Все, що йде поза рами нації се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів...» [14, 284].

За Франком, першочергова, «верховна» роль у розбудові України належить інтелігенції, яка мала сформувати й розвинути ідеї для національного самоусвідомлення та пробудження до активного буття нації. Франко був переконаний, що українство стане політично самодостатньою силою, коли житиме у своїй державі – «в нашій *хаті*» – [18, 46] під своїм *дахом*, а не під якимось інакшим, як це пропонував М. Драгоманов: «Головною характеристикою політичних поглядів Драгоманова в його київський період було переконання про *конечність міститися* українству і політично і літературно *під одним дахом* з російством» [14, 285].

СУМ фіксує фразему *під одним дахом* у значенні «в одному приміщенні» [9, 214]. Авторський задум іде далі загальнономовного значення, бо така форма співіснування українства з російством, як свідчить історія, – це неминуче підпорядкування чи поглинання українства. Саме такого авторського переосмислення ('замаскована форма асиміляції') набуває ця фразема в політичному трактуванні Франка.

Варто зауважити, що своєрідною точкою неповернення Франка до свого вчителя стало поняття *нації*: «В його [Драгоманова] *духовім арсеналі* не було поняття *нації* як чогось органічного, історично *конечного*, *нерозривного* і *вищого* над усяку територіальну організацію...» [17, 438]. Франкове трактува-

ння надає поняттю *нація* історіософсько-екзистенційного смислу, що на комунікативно-прагматичному рівні відчутно збагачує словникове тлумачення терміна *нація*.

Показовою у Франковій оцінці політичних поглядів Драгоманова є військова метафора «духовий *арсенал*». Відсутність у цьому «арсеналі» поняття *нація* не відкривало для українського етносу перспективи розвою – перетворення, власне, у *націю* як суб'єкта історії, що стремить до державної незалежності. Якраз мислення категоріями виборювання політичної незалежності не було характерним для соціалістичної програми Драгоманова, за оцінкою Франка, «принципально відмінної від войовничого західноєвропейського соціалізму та соціал-демократизму» [17, 434].

Ідея Франка як європейського мислителя творити націю, виборювати самостійне політичне життя» [16, 404] «в нашій хаті» [18, 46] – державі навіть «поза межами можливого» [14, 284–285] перегукується з західною концепцією *нації*. Вона ґрунтується на визначальній ознаці – національній державі або змаганні до неї: «Mit einem Stich ins Unmögliche» (Поза межами можливого), – як каже Чемберлен, – ось чим відрізняються культурні ідеали і пориви європейської цивілізації», – наголошує Франко [14, 284]. На початковому етапі становлення *нації* особливо вагоме значення належить культурі. Взаємодія концепту *нація* та концепту *культура* закономірна, бо культура сприяє кристалізації етнічної ідентичності (лат. *identicus* «однаковий, тотожний»). Своєю чергою етнічна ідентичність опирається на два складники: 1) когнітивний (знання про свій етнос, його прикмети, історію, стосунки з іншими етносами тощо); 2) емоційно-аксіологічний (ставлення до свого етносу та своєї належності до нього, бажання зробити свій внесок у його поступ, відданість йому, етнічна солідарність тощо) [7, 223].

До слова, зауважимо, що політонім *етнос* запозичено з грецької мови – *ἔθνος* 'грумада, плем'я, народ' [3, 173]: «давні греки, відрізняючи себе від не греків, саме останніх називали етносами. У такому розумінні діставали відображення культурно-побутові відмінності не греків. У візії Франка потужним джерелом етнічного самоусвідомлення як необхідної умови націє- і державотворення є культура: «Само поняття «культури» містить у собі так багато політичних чинників (плекання мови, письменства, школи, народної освіти і т.п.), що неполітична культура – се *contradictio in adjecto*» [14, 281], тобто внутрішня суперечність. А далі у розвитку концепту *нація* проявляють свої когнітивні можливості метафори «*руху*» та «*поля діяльності*», які ілюструють ідею переходу культурницького напрямку, поширеного в часи Франка, в напрям політичний: «Всі такі, зразу чисто ідейні й ідеалістичні *рухи*, переходячи в *маси*, [...] *захоплюють* чимраз більше життєвих – педагогічних, економічних і політичних інтересів, *витягають* людей на чимраз ширшу *арену боротьби*» [14, 282].

Звертаючись до внутрішнього світу української людини, Франко майстерно послуговується імпліцитними текстовими засобами. Особливу роль відіграють ті імплікації, за якими відтворюється прихований національний смисл, як

у наведеному вище контексті (імплікація: національна згуртованість потребує внутрішньої єдності). За фразею «*чути себе*» постає певна загадковість когнітивної діяльності людини, яка, як відомо, не завжди піддається омовленню, а тому певна частина у структурі концепту може й не мати об'єктивації вербальними засобами. У лінгвофілософській концепції Франка «се знання предавнє, відчути треба, серцем зрозуміть. Що темне для ума, для серця ясне й явне...» [12, 173]. Ідеться про ті форми пізнання, які найінтимніше пов'язані із душевним складом людини. Невипадково фраза *чути себе* синонімізується з іншою фразеологічною одиницею – *душею чути* «відчувати» [9, II, 447]. На нашу думку, розширення складу фраземи компонентом-етнонімом *українці* надає їй полісемічного характеру: 1) «вважати себе кимось; 2) «сприймати інтуїцією, чуттям що-небудь».

Такі семантичні видозміни наводять на думку, що «офіційні кордони» [16, 405] між українцями буде подолано, коли зникнуть кордони внутрішні. У результаті метафоричного переосмислення термін *кордон* «межа, що розділяє території держав» [9, IV, 286] довантажується переносним авторським значенням 'внутрішня межа між людьми'. Неважко помітити, що мотиваційною ознакою семантичного переносу виступає інтегральна сема 'те, що розділяє'.

Уведення до складу фразеологічної одиниці *чути себе* етноніма *українцями* [16, 405] проливає додаткове світло на смислове наповнення концепту *нація* в політичному дискурсі Франка. Етнонім співвідноситься зазвичай із назвою країни чи території, на якій проживає *етнос*. Варто розмежовувати пряму співвіднесеність, коли назва країни утворена від етноніма («чехи → Чехія», «греки → Греція») і зворотню («Америка → американець», «Україна → українець»). Етноніми такого типу у сучасному мовознавстві кваліфікуються етнотопонімами» [3, 598].

Людина, яка усвідомлює власну ідентичність, закономірно ототожнює себе з певним етносом і відповідно моделює свою поведінку, зокрема комунікативну. Етнонім створює підґрунтя для пізнання світу і себе у світі за опозиціями «ми – не ми», «свої – чужі», «ми такі, а решта – інакші». Таке позиціонування не узгоджувалося з радянським політичним дискурсом, де формувалося міфологізований комунікант і його репрезентант *радянська людина* і міфологізоване утворення *радянський народ* «нова, інтернаціональна спільність людей, що виникла в СРСР за роки соціалістичного будівництва» [9, V, 174]. Чи не тому в умовах «єдино правильного наукового світогляду» у Франкової фраземи *чути себе українцями* не було шансів потрапити до реєстру СУМу, який натомість фіксує фразеологізм *не чути себе* – «бути дуже схвильованим» [9, XI, 386].

Висновки. Реалізований когнітивно-дискурсивний аналіз політонімів *народ*, *нація* розкриває їхню смислову багатогранність і динамічність, що відбувається в прагматичному ореолі актуалізованих контекстуальних значень. Закладений у них прагматичний заряд зумовлений філософсько-світоглядною еволюцією мислителя, сформованою ним шкалою оцінки суспільних явищ.

Література

1. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – М. : Большая российская энциклопедия, 2000. – 682 с.
2. Головин Б.М., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах : учеб. пособ. [для филол. спец. вузов] / Б.М. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М. : Высш. шк., 1987. – 105 с.
3. Етимологічний словник української мови / гол. ред. О.С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982–2006. – Т. I–VII.
4. Загнітко А.П., Домрачева І.Р. Основи мовленнєвої діяльності : навч. посіб. / А.П. Загнітко, І.Р. Домрачева. – Донецьк : Український культурологічний центр, 2001. – 56 с.
5. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу / В.І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 248 с.
6. Основи політичної науки : курс лекцій : у 4-х ч. Ч. 2 : Політичні процеси, системи та інститути / Б. Кухта, А. Романюк та ін. ; ред. Б. Кухта. – Львів : Кальварія, 1997. – 336 с.
7. Радевич-Винницький Я.К. Мовна складова національного буття: студії з української лінгвополітології / Я.К. Радевич-Винницький. – Київ, Дрогобич : Посвіт, 2013. – 266 с.
8. Свідзинський В.В. Синергетична концепція культури / В.В. Свідзинський. – Луцьк, 2009. – 696 с.
9. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
10. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 270 с.
11. Франко І. Промова Івана Франка на його ювілейному святі / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976. – Т. I. – 502 с.
12. Франко І. «Якби ти знав, як много важить слово...» / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К., 1976. – Т. 3. – С. 172–173.
13. Франко І. Наш погляд на польське питання / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 45. – С. 204–220.
14. Франко І. Поза межами можливого / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 45. – С. 276–285.
15. Франко І. На склоні віку / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 45. – С. 286–299.
16. Франко І. Одвертий лист до гал[ицької] української молодіжі / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 45. – С. 401–409.
17. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К., 1986. – Т. 45. – С. 423–438.
18. Франко І. «Гей, Січ іде» / І. Франко // Франко І. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. / І. Франко ; упоряд. З.Т. Франко, М.Р. Василенко. – Львів : Каменяр, 2001. – С. 46.

References

1. *Bolshoi entcyklopedicheskii slovar. Iazykoznanie* [Great encyclopaedic dictionary. Linguistics]. (2000). Moscow: Vyd-vo Bolshaia rossiiskaia entciklopediia [in Russian].

2. Golovin, B.M., & Kobrin, P.Iu. (1987). *Lingvisticheskie osnovy ucheniia o terminakh* [Linguistic basis of the doctrine of the terms]. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
3. Melnychuk, O.S. (Ed.). (1982–2006). *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. (Vols. 1–7). Kyiv: Vyd-vo Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A.P., & Domracheva, I.R. (2001). *Osnovy movlenniievoi diialnosti* [The basis of speech activity]. Donetsk: Vyd-vo Ukrainyskyi kulturolohichnyi tsentr [in Ukrainian].
5. Kononenko, V.I. (2004). *Kontsepty ukrainskoho dyskursu* [Concepts of the Ukrainian discourse]. Kyiv – Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
6. Kukhta, B., Romaniuk, A. et al. (1997). *Osnovy politychnoi nauky. Chastyna 2: Politychni protsesy, systemy ta instytuty* [The basics of political science. Part 2: Political Processes, Systems and Institutions]. B. Kukhta (Ed.). Lviv: Vyd-vo Kalvariia [in Ukrainian].
7. Radevych-Vynnytskyi, Ya.K. (2013). *Movna skladova natsionalnoho buttia: studii z ukrainskoi linhvopolitologii* [Language component of national being]. Kyiv, Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
8. Svidzynskyi, V.V. (2009). *Synerhetychna kontseptsiiia kultury* [Synergetic concept of culture]. Lutsk [in Ukrainian].
9. *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. (1970–1980). (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Teliia, V.N. (1981). *Typy iazykovykh znachenii. Sviazannoe znachenie slova v iazyke* [Types of linguistic values. The meaning of a word in a language]. Moscow: Nauka [in Russian].
11. Franko, I. (1976). *Promova Ivana Franka na yoho yuvileinomu sviati* [I. Franko's speech on his jubilee holiday]. In I. Franko (Author), *Zibrannia tvoriv – Collection of works* (Vols. 1–50; Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
12. Franko, I. (1976). «*Iakby ty znav, yak mnoho vazhyt slovo...*» [«If you knew...»]. In I. Franko (Author), *Zibrannia tvoriv – Collection of works* (Vols. 1–50; Vol. 3), (pp. 172–173). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
13. Franko, I. (1986). *Nash pohliad na polske pytannia* [Our view on the Polish question]. In I. Franko (Author), *Zibrannia tvoriv – Collection of works* (Vols. 1–50; Vol. 45), (pp. 204–220). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
14. Franko, I. (1986). *Poza mezhamy mozhlyvoho* [Out of possible boundaries]. In I. Franko (Author), *Zibrannia tvoriv – Collection of works* (Vols. 1–50; Vol. 45), (pp. 276–285). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Franko, I. (1986). *Na skloni viku* [On the slope of the age]. In I. Franko (Author), *Zibrannia tvoriv – Collection of works* (Vols. 1–50; Vol. 45), (pp. 286–299). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Franko, I. (1986). *Odvertyi lyst do hal[ytskoi] ukrainskoi molodezhi* [Open letter to Galician Ukrainian youth]. In I. Franko (Author), *Zibrannia tvoriv – Collection of works* (Vols. 1–50; Vol. 45), (pp. 401–409). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
17. Franko, I. (1986). *Suspilno-politychni pohliady M. Drahomanova* [Socio-political views of M. Drahomanov]. In I. Franko (Author), *Zibrannia tvoriv – Collection of works* (Vols. 1–50; Vol. 45), (pp. 423–438). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
18. Franko, I. (2001). «*Hei, Sich ide*» [«Hey, Sich goes»]. In I. Franko (Author), *Mozaika: Iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibrannia tvoriv u 50 t. – Mosaic: from works not included in the Collection of 50 volumes*. Z.T. Franko, B.P. Vasylenko (Comps.). Lviv: Kameniar [in Ukrainian].

LUZHETSKA Natalya – Lecturer, Department of the English Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (natalialuzhetska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2414-6285>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.157705>

SENSE REALIZATION OF THE TERMS-POLITONYMS IN SCIENTIFIC TEXTS OF IVAN FRANKO

Abstract. *The article outlines the specific weight of a social and political terminology in the final (idealistic) stage of the ideological evolution of Ivan Franko in the light of updated texts; linguistic innovation of a scholar as a modernizer of the Ukrainian political thought of the late XIX – early XX-th centuries is comprehended. It also deals with the concept «nation» as a versatile mental formation, its conceptual and axiological content is researched, the semantic associations are characterized on the basis of the cognitive-discursive approach, connected with a concept. It provides a comprehensive description of a modern multidisciplinary national political world's picture as a cognitive and psychological image of the nation, its political culture. The mechanism of the research is implemented in the light of the key conceptual notions of the modern politology such as: people, nation. In this context the article analyzes the semantic transformation of the political term as a representant of a logical-conceptual beginning into a concept – lingual-cognitological phenomenon. Expanding the research paradigm – from linguocentric (structural) to the anthropocentric (ethnocentric) reveals discursive essence of the term-politonim, its value, features and functions in a real communicative process. It draws our attention to I. Franko's innovation in the evolution of the Ukrainian political and lingual-cognitological thought, especially his original ideas about new type interdisciplinary studies in the Ukrainian linguistics. It also enables to describe not only lingual but also ideological and cultural coding system in the political terminology.*

Key words: *political terminology, Ivan Franko, people, nation, sense.*

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

УДК 811.161.2'27'367.625

МАЦЬКІВ Петро – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (petro_matskiv@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1853-5375>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148508>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ В БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ

***Анотація.** У статті проаналізовано особливості функціонування дієслів мовлення (казати, говорити) в українських перекладах Біблії XIX–XX століть. Окреслено специфіку їхнього вживання в різні часові періоди. Простежено в зіставному аспекті семантико-стилістичні ознаки цих лексем у перекладацькій практиці П. Морачевського, П. Куліша, І. Огієнка, І. Хоменка, Р. Турконяка.*

***Ключові слова:** дієслова мовлення, Біблія, семантика, лексико-семантична група, переклад, синонім.*

Постановка проблеми. Вивчення Біблії, зокрема перекладів Святого Письма на європейські мови, продовжує залишатися одним із найважливіших завдань сучасної філології. Біблію по праву можна вважати свого роду генетичним кодом культури. Упродовж віків ідеї, сюжети, образи і цитати з Біблії вплелися в тканину повсякденної мови народів, стали невід’ємною частиною культури, лягли в основу крилатих виразів, прислів’їв, приказок. В українському мовознавстві біблійні студії мають давню традицію, особливо актуалізовану в наш час. Важливим є дослідження окремих лексико-семантичних груп Біблії у зіставному аспекті, що дає змогу виявити лексичне багатство української мови на різних відтинках історії, її парадигматику та синтагматику. Окреслена лексико-семантична група дієслів у біблійному тексті не була предметом розгляду.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування дієслів мовлення (казати, говорити) в українських перекладах Біблії XIX–XX століть.

Виклад основного матеріалу. Дієслова мовлення (говорити, казати) є репрезентатами найзагальнішого основного значення – позначення процесу мовлення. В українському мовознавстві згадану групу з загальним значенням мовлення розглянула у своєму дисертаційному дослідженні М. Голянич [4]. Дієслова мовлення в сучасній лінгвістиці також вивчаються щодо їхнього місця в семантико-синтаксичній організації синтаксичних конструкцій (Н. Ніколаєва), особливостей вживання в художньому стилі (Н. Гук), походження й

семантичного розвитку (С. Гірняк, Г. Пашковська), словотвірно-граматичних процесів (Т. Чубань, Т. Левченко).

З-поміж дієслів мовлення вони є найбільш частотними. Згадані лексеми, на думку дослідників, характеризуються нейтральним значенням, не пов'язані з певними функціональними різновидами і не мають експресивного забарвлення. Як свідчать дані тлумачних джерел, таке трактування цих дієслів не є бездоганним. До цієї групи також належать й інші вербативи: дієслова інформування (інформувати, повідомляти) та розмови (розмовляти, трактувати) [7, 123], на яких ми зупинятися не будемо. Семантична класифікація дієслів мовлення – складна проблема, яка не знайшла однозначного розв'язання. Більшість науковців поділяє їх на дві групи: дієслова, що не дають експресивно-стилістичної характеристики процесу мовлення, так звані стилістично нейтральні дієслова; дієслова, що містять експресивно-стилістичну характеристику мовлення, або стилістично забарвлені дієслова [10, 258]. Особливі труднощі викликає остання група, позаяк стилістично забарвлена лексика загалом є виявом емоційних, оцінних, образних, асоціативних і культурологічних компонентів значення, які вичленовуються на основі парадигматичних і синтагматичних властивостей лексем, екстралінгвальних чинників і служать підставою для виділення окремих семантичних підгруп. Саме кількість цих підгруп й викликає дискусії у мовознавців, що зумовлене різними критеріями класифікації, а почасти і їхньою відсутністю. Деякі дослідники, декларуючи також семантичний критерій, виділяють у лексико-семантичній групі дієслів на позначення мовлення чотири групи: 1) дієслівні лексеми, що характеризують зовнішній (акустично-фізіологічний) бік мовлення; 2) дієслова на позначення змісту мовлення; 3) дієслова, що характеризують комунікативний бік мовлення; 4) дієслова емоційного ставлення й оцінки [8, 125]. В українському мовному просторі синонімічний ряд розглядуваних дієслів нараховує більше ста одиниць.

В українській мові лексема *казати* характеризується такими значеннями: 1. Передавати словами (думки, почуття тощо); висловлювати, говорити (у 2 знач.). 2. Наказувати комусь робити що-небудь. 3. перен. Свідчити про що-небудь [СУМ IV, 70]. Лексикографічні джерела, що відображають український мовний простір XIX століття, подають й інші значення цього слова: 'показувати', 'думати' (Желех. I, 330), 'веліти' (Грінч. II, 207). Слово *говорити* має ширшу палітру значень: 1. Мати здатність висловлювати думки, почуття; володіти мовою; 2. Усно висловлювати думки, погляди; розповідати про що-небудь; // перен. Викладати думки, погляди (на письмі, в друкованих працях, картинах і т. ін.); // перен. Викликати які-небудь думки, почуття; Підказувати, провіщати що-небудь; 3. Вести бесіду, розмовляти. 4. Перен. Бути доказом чого-небудь, свідчити про щось, указувати на що-небудь. 5. Проявлятися в чийх-небудь думках, словах, діях та ін. [СУМ II, 100]. В історичному словнику українського языка Є. Тимченка наведено синонімічний ряд до цього слова: *мовити, розмовляти, балакати* (Тимч. I, 539). Як бачимо, у деяких лексико-семантичних варіантах цих слів все ж наявне стилістичне забарвлення, на від-

сутності якого наголошують деякі мовознавці. Подання лексичного значення як багатокомпонентної, ієрархічно організованої структури свідчить про наявність різноманітних диференційних сем, що становлять своєрідність лексичного значення розглядуваних одиниць.

В українських перекладах Біблії XIX–XX століть ми аналізуватимемо особливості вживання згаданих лексем, відповідники яких в мові-джерелі встановлюємо на основі грецького (єврейського) лексикону Стронга (ГЛС). У Євангелії від Матвія (Матв. 9:3) натрапляємо на такі рядки: Тоді деякі книжники *сказали* про себе: Сей гудить Бога (СМ); Аж тут деякі письменники *кажуть* собі: Сей хулить (БК); Та тут деякі з книжників *заговорили* між собою: Він Бога зневажає (БТ); Та тут деякі з книжників *заговорили* між собою: «Він хулить» (БХ); І ось, дехто із книжників *стали казати* про себе: Він богозневажає (БО); Тут деякі з книжників *заговорили* між собою: Він Бога зневажає! (БТ). У цьому вірші маємо різні морфологічні форми лексеми *казати*: *кажуть*, *сказали*, *казати*. Слово *кажуть* вжите в значенні минулого часу (синтаксичний минулий час), і тому така форма не викликає застережень, як і вербатив минулого часу. Як відомо, інфінітив самостійно не може виконувати роль присудка у двоскладних поширених реченнях, а лише разом з фазовим дієсловом. Вживання лексеми *заговорили* в такому контексті не підтримують деякі мовознавці. Так, Антоненко-Давидович зауважує: «... в класичній літературі й народному мовленні є нахил (за деякими винятками) ставити слово “казати” там, де є пряма мова або передається зміст повідомленого, висловленого, навпаки, там, де мовиться не про зміст, а про спосіб чи якість висловлювання, треба ставити дієслово ‘говорити’» [1, 91]. У згаданій цитаті справді є пряма мова і за цією ознакою слід надати перевагу лексемі *сказати*. Хоча наведені значення з академічного словника української мови цю тенденцію не підтверджують. Що ж стосується слова *заговорили*, яке ми подибуємо в перекладі українського біблійного товариства, то в одному зі значень воно є синонімічним до слів *казати*, *говорити*. Щоправда, його функціонування при прямій мові не є доцільним. У перекладі П. Куліша досить часто фіксуємо лексеми *ректи*, *глаголити* на місці аналізованих: Відказав Ісус і *рече* їм: Одно діло зробив я, і всі дивуетесь (Йоан. 7:21); Я ж сказав: Хто еси, Господи? Він же *рече*: Я, Ісус, котрого ти гониш (Дії. 26:15); і *рече*: Істино *глаголю* вам: Коли не навернетесь, та не станете як діти, то не ввійдете в царство небесне (Матв. 18:3). За нашими спостереженнями, старослов’янізми *ректи*, *глаголити* тут використані як стилістичний засіб. Скоріш це данина церковно-слов’янській традиції. В українській мові XIX століття дієприслівник *глаголючи*, як і в попередніх, ми не знаходимо, хоча дієслова *глаголати*, *глаголити* ‘говорити’ фіксує словник за редакцією Б. Грінченка (Грінч. I, 287). В урочистому стилі автори академічного російсько-українського словника 1924–1933 рр. рекомендують використовувати замість слова *казати* дієслово *глаголати*, наводячи приклад такого вжитку: про божественне діло *глаголати*. У сучасній українській мові, як правило, використовується тільки у складі поодиноких фразео-

логізмів (на вітер метати глагол (глаголи). Дієслово *ректи* характерне також для XIX століття як синонім до слів *говорити, казати* (Грінч. IV, 11; Желех. II, 801). У словнику української мови в 11-ьох томах подається з позначкою застаріле, поетичне (СУМ VIII, 497). Отже, П. Куліш закономірно послуговувався розглядуваними лексемами як синонімами до дієслів *казати, говорити*. П. Морачевський їх не використовував, хоч і міг це робити, адже його переклад Євангелій датований 1861 р.

Не викликає застережень функціонування дієслова *мовити* як синоніма до розглядуваних слів (Пор. у І. Хоменка: А він: «Чоловік, що Ісусом звать його, споготовив глей, очі мені помастив та й *мовив*: Піди до Силоаму, вмийся. Я пішов, умився – і прозрів» (Іван. 9:11); Деякі з фарисеїв твердили: «Не від Бога цей чоловік, бо суботи не дотримує». Інші *мовили*: «Чи може ж грішний чоловік отакі чудеса чинити?» Отож суперечка була серед них (Іван. 9:16). П. Куліш, як і І. Огієнко, уникає цього слова, користуючись однокореновими дієслівними утвореннями: *промовити, промовивши* (Котрий устами Давида, слуги Твого, *промовив*: Чого збунтувались погане, і люде задумують марні речі? (Дії. 4:25); Приклонивши ж коліна, покликнув голосом великим: Господи, не постав їм сього за гріх. І, се *промовивши*, уснув (Дії. 7:60), які є теж синонімами до аналізованих слів, адже в одному з лексико-семантичних варіантів вербатив *промовити* має значення 'говорити, проказувати що-небудь уголос, часом звертаючись до когось; усно висловлювати думки' [СУМ VIII, 235]. Дієприслівник *промовивши* експлікує наступну дію, що відбувається після основної, виражену дієсловом *покликнути*, яке, на відміну від останнього, не має експресивного забарвлення, позаяк об'єктивує іншу ситуацію. Іноді І. Хоменко застосовує еліпсис: *А Ісус їм*: «Були б ви сліпі – не мали б ви гріха. Але що кажете: Ми бачимо, – то і гріх ваш застається» (Іван. 9:41). В інших авторів (БО) еліпсис відсутній у цьому рядку: *Відказав їм Ісус*: «Якби ви невидючі були, то не мали б гріха; а тепер ви говорите: Бачимо, то й ваш гріх застається при вас!» (Іван. 9:41).

Цікавими для аналізу та й перекладу є розділи, у межах яких містяться два тотожних слова (казати, говорити) за даними грецького лексикону Стронга. Візьмемо для прикладу початок Євангелія від Матвія (Матв. 1:22). П. Морачевський використовує різні дієслівні форми дієслова *казати*: Се ж усе сталося, щоб справдилось *сказане* Господом через пророка, ще *каже*. На нашу думку, тут певним чином порушена чіткість висловлювання. Із закінчення цього рядка не зрозумілою (двозначною) є фраза *ще каже*, адже невідомо, чи йдеться про слова Господа, чи пророка. П. Куліш вживає синоніми *промовити, глаголити (глаголючи)*: Усе ж се стало ся, щоб справдилось, що *промовив* Господь через пророка, *глаголючи*. За цим перекладом говорить лише Господь. У перекладі Р. Турконяка та І. Хоменка (Це ж усе сталося, щоби *збулося Господнє слово, сказане* через пророка; А сталося все це, щоб *здійснилось Господнє слово, сказане* пророком) передана послідовність подій: Господь сказав пророку, а пророк ретранслює слова Господа. І. Огієнко у своєму пе-

рекладі вдається до таких синонімів: *сказати, провіщати* (А все оце сталося, щоб збулося *сказане* пророком від Господа, який *провіщає*), відтворюючи сенсово попередні переклади. На перший погляд (через порядок слів) може здатися, що остання частина *який провіщає* стосується лексеми *Господа*, однак це не так, позаяк словоформа *який* написана з малої літери, коли б вона залежала від назви Бога, то обов'язково писалася б з великої у перекладі І. Огієнка (пор.: І пізнаєте ви, що Я Господь, Бог ваш, *Який* пробуває в Сіоні, на святій Своїй горі. І станеться Єрусалим за святиню, і чужі вже не будуть ходити по ньому (Йоїл. 4:17). Певні застереження викликає дієслово *провіщати*: попри інтегральну сему 'говорити' йому властиві диференційні семи 'проорокувати', 'висновкувати', 'сповіщати про щось', які різняться семантично і стилістично, що унеможлиблює синонімію в цьому контексті. Іноді згаданий автор як синонімом до слова *казати* послуговується вербативом *оповідати*: як прийшов був ідумеянин Доег та й Саулові був *оповідав*, і до нього *сказав*: «Давид увійшов до дому Авімелеха» (Пс. 51:2). Використання його в цьому контексті не є зовсім вдалим, позаяк далі йде пряма мова, яка за змістом не корелює з дієсловом минулого часу недоконаного виду.

Трапляються випадки, здавалось би, невмотивованого поєднання у вузькому контексті синонімів, які дублюють значення один одного. Наведемо, як приклад, переклад одного з розділів Книги Одкровення (Одкр. 21:9) в розглядуваних Бібліях: І прийшов до мене один із семи Ангелів, що мають сім чаш, наповнених сімома останніми карами, та й *промовив* до мене, *говорячи*: Ходи, покажу я тобі невісту, жону Агнця (БО); І приступив до мене один із семи ангелів, що мають сім чаш, повні семи пораз останніх, і *говорив* зо мною, *глаголючи*: Ходи, покажу тобі невісту, жону Агнця (БК); І прийшов один із сімох ангелів, який мав сім чаш, наповнених сімома останніми карами, та й *промовив* до мене, *кажучи*: Підійди сюди, я покажу тобі наречену, дружину Агнця (БТ); І прийшов один із семи ангелів, що мали сім чаш, повних сімома карами останніми, і *говорив* зо мною, *кажучи*: «Підійди, я покажу тобі жінку – наречену Агнця» (БХ). В українському синтаксисі ми не знаходимо і на рівні синхронії, і на рівні діахронії поєднань *промовив* до мене, *говорячи*; *промовив* до мене, *кажучи* і под. У такій позиції слово קָמַר у єврейській мові втратило своє лексичне значення 'кажучи' і вказує лише на початок прямої мови і тому в більшості випадків не перекладається. В українських перекладах ця тенденція теж відображена, щоправда, лише в перекладі І. Хоменка (пор. переклад з Книги Буття (Бут. 8:15) згаданих перекладачів: Тоді Бог *сказав* до Ноя (БХ), І *промовив* Ноеві Господь, *кажучи* (БО), І *звернувся* Господь Бог до Ноя, *кажучи* (БТ), І *рече* Господь Бог Ноягові, *глаголючи* (БК). В українських Бібліях трапляються й інші відповідники при перекладі синонімів (дієслів мовлення), які дублюють значення один одного. (Пор. БО: Іван *відповідав* усім, *кажучи*: Я хрищу вас водою, але йде ось Потужніший за мене, що Йому розв'язати ремінця від Його взуття я негідний, Він христитиме вас Святим Духом й огнем; БК: *озвався* Йоан до всіх, *глаголючи*: Я водою хрещу вас; йде ж потужніший

від мене, котрому недостоєн я розв'язати ремня обува Його: Той хрестити ме вас Духом сьвятим і огнем; БХ: Йоан, *звертаючись* до всіх, *озвався*: «Я вас хрищу водою, але йде сильніший від мене, якому я негідний розв'язати ремінь від взуття. Той буде вас хрестити Духом Сьвятим і вогнем» (Лк 3:16). Виділені синтаксичні конструкції, за винятком останньої, не є нормативними: вони відображають буквальний переклад оригіналу (про що уже згадувалося).

Як свідчить наше дослідження, з-поміж дієслів мовлення, найбільшою частотністю щодо вживання характеризується лексема *казати* (*сказати*), меншою мірою – *говорити*, далі – *промовити*. Поодинокими є випадки використання лексеми *мовити*. Для українських перекладів Біблії ХІХ століття (Біблія в перекладі П. Куліша) характерними є функціонування лексем *ректи*, *глаголити* як синонімів до дієслів *казати*, *говорити*, що відображає лексичні норми цього періоду.

Список умовних скорочень

Грінч. – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4-х т. / Б. Грінченко ; упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – К. : В-во АН УРСР, 1958. – Т. I. – 494 с. ; Т. II. – 573 с. ; 1959. – Т. II. – 506 с. ; Т. IV. – 563 с.

Желех. – Желеховський Є., Недільський С. Малорусско-німецкий словарь : у II-х т. / Є. Желеховський, С. Недільський. – Мюнхен, 1982. – 1117 с.

ГЛС – Греческий лексикон Стронга (с) Bob Jones University: <http://www.rststrong.pdb>.

ЄЛС – Еврейский лексикон Стронга (с) Bob Jones University: <http://www.rststrong.pdb>.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

БТ – Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови) / пер. ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). – Українське Біблійне Товариство, 2011.

БО – Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2012.

ЄМ – Євангеліє [Електронний ресурс] / переклад Пилипа Морачевського. – 1863. – Режим доступу : <http://www.parafia.org.ua>.

БХ – Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. – Ватикан : Editorial Verbo Divino, 1990.

БК – Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту / пер. П. Куліша, І. Левицького і І. Пулюя. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003.

Література

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Б.Д. Антоненко-Давидович. – 4-е вид., перероб. і доп. – К. : «Українська книга», 1997. – 336 с.

2. Гірняк С.П. Структурно-семантична організація словотворчих гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові ХІХ – ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / С.П. Гірняк. – Донецьк, 1999. – 23 с.

3. Голянич М.І. Внутрішня форма слова в художньому тексті : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 / М.І. Голянич ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 1998. – 455 с.

4. Голянич М.И. Словообразовательные поля корней со значением говорения в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.02 / М.И. Голянич. – К., 1979. – 24 с.
5. Гут Н. Дієслова говоріння в авторських ремарках роману Г. Тютюнника «Вир» / Н. Гут // Дивослово. – 2007. – № 6. – С. 39–41.
6. Іваницька Н.Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів української мови : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н.Б. Іваницька ; Ін-т української мови НАН України. – К., 2000. – 20 с.
7. Ніколаєва Н.Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Н.Г. Ніколаєва ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 27 с.
8. Пашковська Г.О. До питання класифікації дієслів мовлення / Г.О. Пашковська // Мова і культура. – К., 2005. – С. 122–130.
9. Пашковська Г.О. Походження й семантичний розвиток українських дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Г.О. Пашковська ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. – К., 2008. – 270 с.
10. Чубань Т., Левченко Т. Особливості перфективації вербальних дієслів мовлення / Т. Чубань, Т. Левченко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – 2017. – Вип. 1 (37). – С. 34–38.
11. Якункіна Ю.О. Класифікаційні ознаки дієслів мовлення в системі дієслівної лексики сучасної української літературної мови / Ю.О. Якункіна // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія : Філологічні науки. – 2013. – Кн. 2. – С. 257–260.

References

1. Antonenko-Davydovych, B.D. (1997). *Yak my hovorymo [As we speak]* (4th ed., rev.). Kyiv: «Ukrainska knyha» [in Ukrainian].
2. Hirniak, S.P. (1999). *Strukturno-semantychna orhanizatsiia slovotvorchykh hnyzd z bazovymy diieslovamy movlennia v ukrainskii movi XIX–XX st. [Structural and semantic organization of word-formation nests with basic verbs of speech in the Ukrainian language of the XIX–XX centuries]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Donetsk [in Ukrainian].
3. Holianych, M.I. (1998). *Vnutrishnia forma slova v khudozhnomu teksti [The inner form of the word in the artistic]*. (Doctor's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
4. Goliaich, M.I. (1979). *Slovoobrazovatelnye polia kornei so znacheniem govoreniiia v sovremennom ukrainskom iazyke [Derivational fields of roots with the meaning of speaking in the modern Ukrainian language]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Kiev [in Russian].
5. Hut, N. (2007). *Diieslova hovorinnia v avtorskykh remarkakh romanu H. Tyutyunnyka «Vir» [The verbs of speaking in the author's remarks of the novel G. Tyutyunnik «Vir»]*. *Dyvoslovo – Miracle word*, 6, 39–41 [in Ukrainian].
6. Ivanytska, N.B. (2000). *Funktsionalno-semantychni parametry absoliutyvnykh diiesliv ukrainskoi movy [Functional and semantic parameters of absolute verbs of the Ukrainian]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
7. Nikolaieva, N.H. (2003). *Semantiko-syntaktychna orhanizatsiia rechen z diieslivnyymy predykatamy movlennia [Semantic-syntactic organization of sentences with verbal predicative]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

8. Pashkovska, H.O. (2005). Do pytannia klasyfikatsii diiesliv movlennia [Asking for the classification of speech verbs]. *Mova i kultura – Language and culture* (pp. 122–130). Kyiv [in Ukrainian].

9. Pashkovska, H.O. (2008). *Pokhodzhennia y semantychnyi rozvytok ukrainskykh diiesliv ta frazeolohizmiv na poznachennia protsesiv movlennia* [The origin and semantic development of Ukrainian verbs and phraseology in the designation of speech processes]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

10. Chuban, T., & Levchenko, T. (2017). Osoblyvosti perfektyvatsii verbalnykh diiesliv movlennia [Features of perfection of verbal verbs of speech]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific herald of Uzhgorod University. Series: Philology*, 1 (37), 34–38 [in Ukrainian].

11. Yakunkina, Yu.O. (2013). Klasyfikatsiini oznaky diiesliv movlennia v systemi diieslivnoi leksyky suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Classification signs of verbs in the system of verbal vocabulary of modern Ukrainian literary language]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Serii: Filolohichni nauky – Scientific notes Mykola Hohol Nizhyn State University. Series: Philological Sciences*, 2, 257–260 [in Ukrainian].

MATSKIV Petro – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of the Ukrainian language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (petro_matskiv@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1853-5375>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148508>

FEATURES OF FUNCTIONING OF VERBS OF SPEECH IN THE BIBLICAL TEXT

Abstract. *The article analyzes the peculiarities of the functioning of speech verbs (say, speak) in Ukrainian translations of the Bible of the XIX–XX centuries outlining specific character of their use in different time periods. The semantic and stylistic features of these tokens in the translation practice of P. Morachevsky, P. Kulish, I. Ohienko, I. Khomenko, R. Turkonyaka are traced in a comparative aspect. In Ukrainian linguistics, biblical studies have a long tradition and today they have become especially relevant. It is important to study the individual lexical and semantic groups of the Bible in a comparative aspect, which enables to reveal the lexical richness of the Ukrainian language at different periods of history, its paradigm and syntagmatics.*

The verbs of speech (say, speak) are the most representative of the main meaning the designation of the speech process. In the Ukrainian linguistics, the mentioned group with the general meaning of speech was considered by M. Holianych in his dissertation study [4]. The verbs of speech in modern linguistics are also studied regarding their place in the semantic and syntactic organization of syntactic constructions (N. Nikolaeva), peculiarities of using in the artistic style (N. Huk), origin and semantic development (S. Hirnyak, G. Pashkovska), word-formation and grammatical processes (T. Chuban, T. Levchenko).

Among the verbs of speech they are the most frequency. The said lexemes, according to researchers, are characterized by neutral meaning, not related to certain functional varieties and do not have an expressive color. According to interpretative sources, such an interpretation of these verbs is not flawless.

According to our study, among the verbs of speech, the highest frequency of use is characterized by lexemes to say (say) to a lesser degree – to speak, then – to pronounce. There are also cases of using lexemes to speak. For the Ukrainian translations of the Bible of the XIX century (the Bible in the translation of P. Kulish), it is characteristic of the functioning of the lexemes to solemnly speak, to pronounce, to pronounce as synonyms, to the verbs to say, to say that it reflects the lexical norms of this period.

Key words: *verbs of speech, Bible, semantics, lexical and semantic group, translation, synonym.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.

УДК 81'42:82-1.0

МОСКВИЧОВА Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання, Херсонський державний університет, вул. Університетська, 27, Херсон, 73000, Україна (oksana20121980@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7678-5834>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.152342>

ЕМЕРГЕНТНІ КОГНІТИВНІ СТРУКТУРИ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МЕНТАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню специфіки відтворення дійсності в поетичній моделі світу, якою вона постає в британських поетичних текстах шляхом лінгвопоетичного аналізу лексико-семантичних тропів як вербальних засобів актуалізації когнітивних процесів формування поетичної моделі світу, а також виявленню аксіологічно забарвлених глибинних смислів, специфічних для когнітивного стилю поетів британського романтизму, модернізму й постмодернізму шляхом лінгвокогнітивного і поетико-когнітивного аналізу визначеної тропеїки, що передбачає застосування когнітивно-дискурсивних стратегій інтерпретації смислу поетичної моделі світу, а саме: реконструкцію аксіологічно навантажених художніх концептів як складників поетичної моделі світу, моделювання концептуальних тропів як когнітивного підґрунтя формування поетичної моделі світу та конструювання концептуальних блендів як емергентних когнітивних структур втіленого розуміння в поезії британського романтизму, модернізму й постмодернізму.*

***Ключові слова:** емергентні когнітивні структури, теорія ментальних просторів, концептуальні тропи, концептуальні схеми, лінгвокогнітивна операція мапування, лінгвокогнітивні процедури, когнітивний процес.*

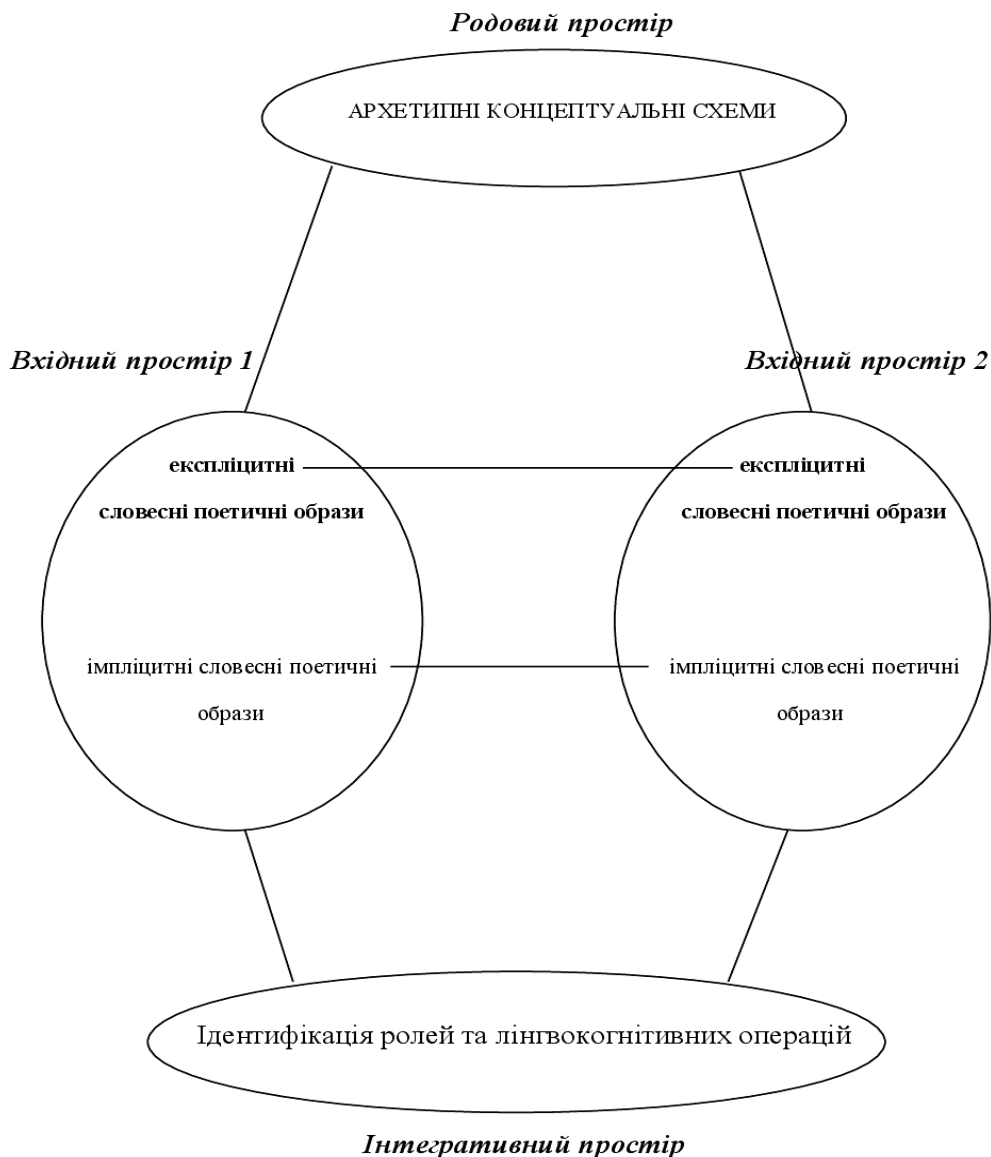
Постановка проблеми. Лінгвокогнітивна природа поетичної моделі світу, втілена у концептуальних тропях, зумовлює застосування лінгвокогнітивних механізмів декодування смислу поетичної моделі світу, що передбачає реконструкцію художніх концептів і визначення серед них ключових для осмислення поетичного світобачення; моделювання концептуальних тропів і конструювання концептуальних блендів як емергентних когнітивних структур втіленого розуміння в поезії британського романтизму, модернізму й постмодернізму.

Актуальність статті визначається її відповідністю загальним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення зв'язку між мовою, мисленням і культурою, на розробку способів експлікації концептуального змісту поетичних текстів для реконструкції світобачення поетів шляхом конструювання й деко-

дування поетичної моделі світу. Стаття актуальна у світлі тенденцій сучасних поліпарадигмальних досліджень, оскільки є узагальненням і систематизацією трьох лінгвістичних парадигм (лінгвопоетичної, лінгвокогнітивної і поетико-когнітивної), спрямованих на побудову поетичної моделі світу як конструкта, у якому втілено глибинний зміст поетичних текстів у різні культурно-історичні періоди. Актуальність дослідження обумовлена лінгвокогнітивною природою поетичної моделі світу, що зумовлює дію лінгвокогнітивних механізмів декодування її змісту в динаміці історичного розвитку поетичної творчості певної етнокультурної спільноти.

Аналіз досліджень. У світлі української школи когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики еталонною постає мережа виникнення емергентних когнітивних структур у ракурсі теорії ментальних просторів, згідно з якою ментальні простори структуровано тими сутностями, котрі належать до різних царин словесного поетичного образу і співвідносяться між собою за допомогою мапування [1, 252–264].

Як відомо, мережа ментальних просторів є чотирьохпросторовою, тобто структурованою «вхідним простором 1», «вхідним простором 2», «родовим простором», «інтегративним простором» [5; 6; 7]. Кількість складників мережі ментальних просторів може варіюватись до трьохпросторової і, як результат, виникає емергентна когнітивна структура, котра сприяє виникненню нових значень словесного поетичного образу за допомогою лінгвокогнітивних операцій та лінгвокогнітивних процедур [1, 252–264]. У теорії словесного поетичного образу до «вхідного простору 1» і до «вхідного простору 2» входять ті сутності царини джерела та царини мети, котрі набувають словесного втілення у тканині поетичного тексту або не набувають словесного втілення, тобто ідентифікуються у вірші шляхом розпакування структур знання за асоціацією. Інтегративний простір структурований шляхом поєднання або концептуальної інтеграції (blending) складників обох вхідних просторів і визначення їх ролей. В інтегрованому просторі виникає емергентна когнітивна структура, котра набуває трансформації за допомогою застосування лінгвокогнітивних процедур. Міжпросторовий зв'язок між складниками ментальних просторів позначено за допомогою просторових конекторів, тобто різних ліній. Суцільні лінії символізують мапування з сутності царини джерела на сутність царини мети. Дуги окреслюють взаємозв'язок між тими сутностями, котрі комбінуються між собою. Пунктирна лінія об'єднує ті сутності, котрі виконують спільну функцію й однакові ролі. Інтегрований простір або бленд постає за позиченням структур знання з різних ментальних просторів, котрі можуть бути імпліцитними в поетичному тексті та у словесному поетичному образі. Поліпросторовість ментальних просторів доповнена родовим простором, в якому інтегровані архетипні концептуальні схеми [1, 252–264]. Графічно унаочнено реконструкцію ментальних просторів словесного поетичного образу (див. рис. 1):

Рис. 1 Графічне узагальнення реконструкції ментальних просторів словесного поетичного образу

Мета статті. Стаття спрямована на критичне переосмислення теорії інтеграції ментальних просторів у аспекті виникнення емергентних когнітивних структур з метою з'ясувати роль лінгвокогнітивних операцій та лінгвокогнітивних процедур у вказаній теорії та з метою побудувати уточнений ментальний простір концептуальних тропів, що набуватиме подальшого практичного втілення у дослідженні поетичної моделі світу, лінгвокогнітивних механізмів її формування та декодування.

Завдання статті обумовлене метою декодувати смисл поетичної моделі світу шляхом реконструкції та систематизації художніх концептів поетичної моделі світу, моделювання концептуальних блендів як емергентних когнітивних структур втіленого розуміння в результаті концептуальної інтеграції ментальних просторів.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на еталонність запропонованої узагальненої схеми мережі ментальних просторів у теорії словесного поетичного образу вітчизняної школи когнітивної лінгвістики та когнітивної поезики, відкритим залишається питання стосовно ролі лінгвокогнітивних операцій та лінгвокогнітивних процедур, що графічно не окреслені у запропонованій схемі, а лінії не дають чіткої інформації щодо вказаного факту. Вважаємо, що родовий простір може бути структурований не тільки архетипними концептуальними схемами, які в джерелі дослідження окреслено метафоричними концептуальними схемами [1, 252–264], а й схемами концептуальних метафор, концептуальних метонімій та концептуальних оксиморонів. У наведених моделях мережі ментальних просторів простежуються ідентичні зв'язки між сутностями просторів, тобто вони віддзеркалюють одна одну, що уможливорює мапування [1, 252–264]. Суцільні лінії між обома вхідними просторами у такому потрактуванні мережі ментальних просторів могли б вказати на лінгвокогнітивну операцію мапування, проте у концепції корифеїв когнітивної лінгвістики мапування графічно зображено стрілками, а не суцільними лініями [5; 8; 9; 10; 11; 12; 13]. Зазначимо, що у запропонованій реконструкції ментальних просторів бракує позначення лінгвокогнітивних процедур, оскільки в згаданій інтерпретації мережі ментальних просторів їх місце чітко не зображено, хоч у поясненні до графічних мереж вказано, що складність словесного поетичного образу обумовлена його концептуальною й семантико-стилістичною структурою, а інтерпретація його змісту вимагає розкриття механізмів його формування й осмислення шляхом залучення різноманітних лінгвокогнітивних операцій і когнітивних процедур [1, 252–264].

Іншого втілення набуває теорія ментальних просторів у дослідженні проблематики художньої реалізації емоцій та емоційного резонансу в художньому сприйнятті за допомогою когнітивно-поетологічного аналізу задля висвітлення прихованих текстових смислів. Так, побудовано мережу концептуальної інтеграції шляхом поєднання різного або непослудуваного, шляхом злиття або компресії та породження нового/неадитивного/емерджентного значення чи створення нового артефакту. Зазначено, що з позиції когнітивно-поетологічного аналізу смислового домінанта тексту розкривається при побудові мережі ментальних просторів, яка охоплює не лише образність твору, а й його композицію, окреслюючись відповідно як дзеркальна. Дзеркальну мережу (*mirror network*) потрактовано як інтеграційну сітку, у якій всі задіяні ментальні простори структуровано за однаковим фреймом, а вхідні простори за своєю топологічною організацією нібито віддзеркалюють один одне. Дзеркальність здатна пронизувати всі рівні тексту: лексичний, образно-символічний,

композиційно-змістовий, оповідний, сюжетний. Не відбудовуючи дзеркальну мережу концептуальної інтеграції, зазначимо, що сутність її обумовлена ментальною репродукцією переживання сенсорних сприйнятів героїв художнього тексту, їхніх емоцій та почуттів. Підґрунтя вказаної мережі становить емпатія як механізм читання думок героїв художнього тексту, втілена на образно-символічному й композиційному просторах тексту [2].

У контексті статті актуальним постає звернення до першоджерела теорії концептуальної інтеграції ментальних просторів з метою чіткого окреслення ролі лінгвокогнітивних операцій та лінгвокогнітивних процедур у вказаній мережі, а також з метою з'ясування особливостей мережі ментальних просторів такого концептуального тропу, як концептуальна метаморфоза.

Згідно з науковим надбанням американської школи когнітивної лінгвістики, теорія ментальних просторів пов'язана зі значенням лексичних одиниць, завдяки яким постає можливою реконструкція концептуальних метафор, та з лінгвокогнітивною операцією мапування між складниками концептуальної царини джерела та концептуальної царини мети. Так, ментальний простір визначено як структуру, що виникає у процесі сприйняття людиною інформації і в результаті когнітивної діяльності особистості. Ментальні простори сприяють запакуванню отриманих людиною знань у концепти [5, 368], позаяк вони є суто концептуальними і містять інформацію лінгвістичного, прагматичного й культурологічного характеру. Ментальні простори ґрунтуються на мапуванні між складовими просторами й здатні збагачувати семантику мови. Когнітивна діяльність людини уможливорює будівництво ментальних просторів, складниками яких постають концептуальні домени, вербалізовані в дискурсі, пов'язані за допомогою конекторів. Зауважимо, що в такому потрактуванні домена він постає концептуальною сутністю, на його фоні можлива ідентифікація концептів [14, 252].

Інтеграція лінгвокогнітивних механізмів, властивих концептуальним метафорам, уможливила розроблення теорії концептуальної інтеграції ментальних просторів, завдяки якій виникають нові емергентні значення та когнітивні структури. Доведено, що простори мережі ментальних просторів є концептуальними сутностями, позаяк ґрунтуються на теорії концептуальної метафори. Відповідно, родовий простір у мережі ментальних просторів поєднує обидва вхідні простори й містить ту інформацію, яка об'єднує перший вхідний простір та другий вхідний простір [5].

У нашому розумінні тією інформацією, що об'єднує «вхідний простір 1» та «вхідний простір 2» є концептуальні схеми концептуальних тропів, а саме: SOMETHING IS SOMETHING (ЩОСЬ Є ЩОСЬ), SOMETHING STANDS FOR SOMETHING (ЩОСЬ СТОЇТЬ ЗАМІСТЬ ЧОГОСЬ), SOMETHING IS NOT SOMETHING (ЩОСЬ НЕ Є ЩОСЬ). Зазначені концептуальні схеми можуть бути архетипними та базовими. Лінгвокогнітивні операції мапування у тріаді «родовий простір – вхідний простір 1 – вхідний простір 2» залучаються задля проєкції родового простору на складові елементи вхідних просторів, під-

тверджуючи в такий спосіб концептуальність обох. Інтегративний простір, або бленд, містить нову емергентну структуру з інформацією, якої немає у «вхідному просторі 1» та у «вхідному просторі 2». Ця структура вбирає інформацію, властиву обом вхідним просторам, і забезпечує формування нової когнітивної емергентної структури, ідентифікація якої, на наш погляд, можлива за допомогою лінгвокогнітивних процедур, задіяних з метою встановлення відповідності емергентної когнітивної структури архетипним чи базовим концептуальним схемам [5, 400–405].

Графічно узагальнимо сутність чотирьохпросторової мережі ментальних просторів з урахуванням лінгвокогнітивних операцій та лінгвокогнітивних процедур (див. рис. 2).

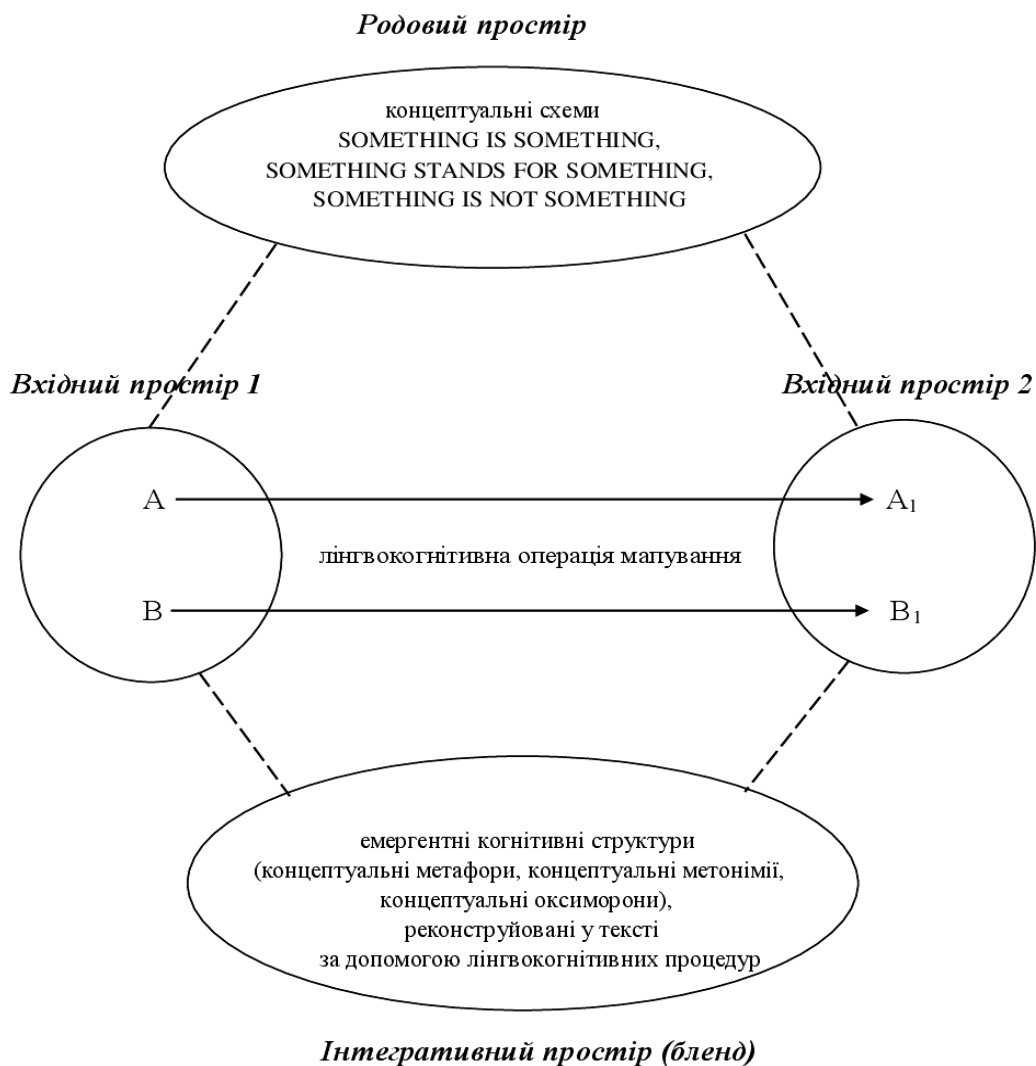
Здійснений критичний огляд теорії ментальних просторів у визначеннях як американської, так і української шкіл когнітивної лінгвістики та когнітивної поезики дає змогу уточнити її сутність. Спираючись на постулат теорії концептуальної метафори як підґрунтя для виокремлення мережі ментальних просторів, вважаємо, що у «вхідному просторі 1» слід зазначити сутності царини джерела не тільки концептуальної метафори, а й концептуальної метонімії й концептуального оксиморона. Теорія ментальних просторів базується на гіпотезі стосовно виникнення емергентних значень, згідно з якою між обома вхідними просторами відбувається семантична кореляція [5].

У школі вітчизняної когнітивної лінгвістики та когнітивної поезики доведено, що у вхідних просторах за асоціацією виникають семантичні кореляції до експліцитних словесних поетичних образів, ідентифікація яких можлива завдяки розпакуванню структур знання [1]. Проте в оригіналі теорії ментальних просторів семантична кореляція між складниками вхідних просторів відбувається не в кожному з них, а окремо між складниками «вхідного простору 1» та «вхідного простору 2» [5].

Саме тому вважаємо доцільним зобразити лексичні одиниці, за допомогою яких постає можливим реконструювати царину джерела концептуальної метафори або сутності концептуальної метонімії та концептуального оксиморона у «вхідному просторі 1». Зазначені лексичні одиниці позначаємо літерами «А» та «В» у графічній репрезентації мережі ментальних просторів (див. рис. 2.). Відповідно ті лексичні одиниці, що виникають в уяві особистості при сприйнятті тексту за асоціацією чи за суміжністю і постають елементами когнітивної царини мети концептуальної метафори або іншою сутністю концептуальної метонімії чи концептуального оксиморона, необхідно розташувати у «вхідному просторі 2» («А₁» та «В₁» (див. рис. 2)).

Висловлену гіпотезу підтверджуємо постулатом американської школи когнітивної лінгвістики стосовно проєкції родового простору на вхідні простори [5]. Спираємось також на реконструкцію в родовому просторі архетип-

Рис. 2 Чотирьохпросторова мережа ментальних просторів із залученням лінгвокогнітивної операції мапування та лінгвокогнітивних процедур

них концептуальних схем українською школою когнітивної лінгвістики й власним припущенням стосовно можливості реконструкції концептуальних тропів у родовому просторі. Лінгвокогнітивну операцію мапування позначаємо стрілками, на відміну від суцільних ліній, позаяк саме так графічно зображено мапування при визначенні його сутності американською школою когнітивної лінгвістики [5; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

Емергентні когнітивні структури, реконструйовані в бленді, розуміємо як такі, що виникають у результаті інтерпретації як прозового, так і поетичного текстів. Саме в інтегративному просторі, або бленді, актуальними постають лінгвокогнітивні процедури, оскільки завдяки їм постає можливим вста-

новити відповідність емергентних когнітивних структур архетипним чи базовим концептуальним схемам концептуальних тропів.

Дослідження такого концептуального тропа, як метаморфоза залишило поза увагою встановлення мережі ментальних просторів. Спираючись на поліпросторовість зазначеної мережі, на можливість структурувати мережу ментальних просторів не тільки чотирма складовими просторами, а й більшою їх кількістю [5], пропонуємо розробку мережі ментальних просторів концептуальної метаморфози.

Як зазначалося, родовий простір мережі ментальних просторів містить архетипні та базові концептуальні схеми. У випадку з концептуальною метаморфозою в родовому просторі важливо зазначити концептуальну схему SOMETHING TURNS INTO ANOTHER UNDER THE INFLUENCE OF C (A CAUSER) (ЩОСЬ ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ІНШЕ ПІД ВПЛИВОМ ДІЇ КАУЗАТОРА).

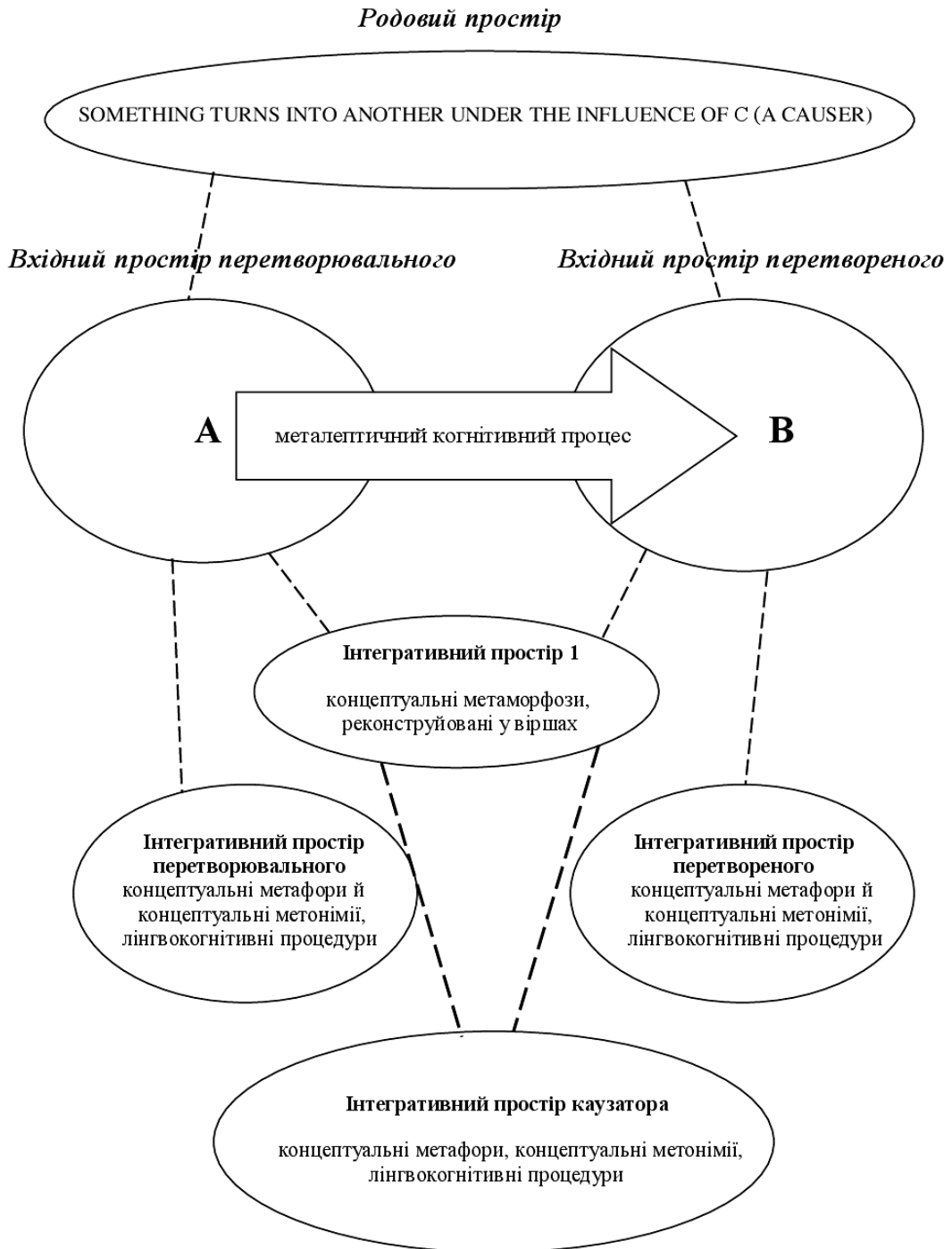
Лексичні одиниці, що постають елементами перетворювального, зобразимо у «вхідному просторі 1», а лексичні одиниці на позначення елементів перетвореного розташуємо у «вхідному просторі 2». Проекцію концептуальної схеми родового простору на складники концептуальної метаморфози зобразимо пунктирними лініями.

Наполягаємо, що когнітивним механізмом формування метаморфози у поетичному тексті постає не мапування, а металептичний когнітивний процес, що являє собою трансформацію або заміну ознак і властивостей онтологічно різних сутностей з одного семантичного поля в інше, хоч синтаксичне конструктивно-творче мапування здатне упорядкувати синтаксичні відношення між елементами метаморфози як тропеїчної синтактико-стилістичної фігури [3; 4].

Уважаємо більш точним ідентифікувати саме металептичний когнітивний процес при трансформації перетворювального на перетворене, позаяк мапування є проекцією значення одних мовних одиниць на інші або проекцією протилежних, але онтологічно споріднених ознак та властивостей [1, 169; 4, 46–47].

Не зважаючи на те, що у статті мапування позначаємо стрілкою, металептичний когнітивний процес теж зобразимо в такий спосіб, оскільки саме так графічно репрезентовано метаморфозу. Мережу ментальних просторів концептуальної метаморфози доповнимо трьома інтегративними просторами, бо в каузаторі, перетворювальному та перетвореному, можлива реконструкція базових або архетипних концептуальних метафор та концептуальних метонімій з урахуванням лінгвокогнітивних процедур. Додатковим четвертим блендом постає та емергентна структура, в якій розташовані реконструйовані схеми концептуальних метаморфоз у різних поетичних текстах. Лінгвокогнітивні процедури постають доречними лише в тих інтегративних просторах, в яких експліковано концептуальні метафори й концептуальні метонімії, оскільки світова когнітивна лінгвістика багата на реконструйовані базові й архетипні концептуальні метафори й концептуальні метонімії. Лінгвокогнітивні процедури уможливають зіставлення виявлених концептуальних метафор та концепту-

альних метонімій з архетипними та базовими. Графічно проілюструємо висловлену гіпотезу мережі ментальних просторів концептуальної метаморфози в такий спосіб (див. рис. 3):

Рис. 3 Мережа ментальних просторів концептуальної метаморфози

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Висновуємо, що висвітлення теорії ментальних просторів та виникнення емергентних когнітивних структур потребувало уточнення відповідно до першоджерел когнітивної лінгвістики. Релевантність запропонованої мережі українською школою когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики обґрунтована теорією словесного поетичного образу і розвинута у подальших наукових дослідженнях. Запропоноване бачення мережі ментальних просторів потребуватиме доказу та подальшого вивчення на основі конструювання поетичної моделі світу, лінгвокогнітивних механізмів її формування й декодування на матеріалі британських поетичних текстів XIX–XXI століть. Зазначена гіпотеза структурування мережі ментальних просторів концептуальних тропів складатиме концептуальний складник поетичної моделі світу з урахуванням лінгвокогнітивних механізмів її формування й декодування.

Література

1. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Л.І. Белехова. – К., 2002. – 476 с.
2. Воробйова О.П. Евристика модерністського дискурсу у когнітивно-поетологічному висвітленні (на матеріалі оповідань Верджинії Вульф) / Ольга Петрівна Воробйова // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2009. – Т. 12, № 1. – С. 31–43.
3. Москвичова О.А. Метаморфоза у віршованих текстах англійської поезії XIX–XX століть: лінгвосеміотичний та лінгвокогнітивний аспекти : дис. ... кан. філол. наук : 10.02.04 / Оксана Анатоліївна Москвичова. – Херсон, 2014. – 263 с.
4. Москвичова О.А. Еволюція метаморфози в англійському поетичному мисленні : монографія / Оксана Анатоліївна Москвичова. – Херсон : Айлант, 2015. – 220 с.
5. Evans V. Cognitive linguistics. An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2016. – 851 p.
6. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language / Gilles Fauconnier. – San Diego : University of California, 2013. – 214 p.
7. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : Basic Books, 2014. – 30 p.
8. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Zoltan Kövecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 303 p.
9. Kövecses Z. Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling / Zoltan Kövecses. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 242 p.
10. Lakoff G. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 2009. – 243 p.
11. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind / George Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 2011. – 632 p.
12. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 2014. – 276 p.
13. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – New York : Basic Books, 2015. – 640 p.
14. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / Ronald W. Langacker. – California : Stanford University Press, 1987. – 521 p.

References

1. Bieliakhova, L. (2002). *Obraznyi prostir amerykanskoï poezii: linhvokohnityvnyi aspekt [Image space of the American poetry: linguistic and cognitive aspect]*. (Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
2. Vorobiova, O. (2009). Evrystyka modernistskoho dyskursu u kohnityvno-poetolohichnomu vysvitlenni [Evristics of the modernist's discourse in the cognitive and poetological outlook]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia Filolohiia – Bulletin of the Kiev National Linguistic University. Philology Series, 1* (12), 31–43 [in Ukrainian].
3. Moskvychova, O. (2014). *Metamorfoza u virshovanykh tekstakh anhliiskoi poezii XIX–XX stolit: linhvosemiotychnyi ta linhvokohnityvnyi aspekty [Metamorphosis in the English poetry of the XIX–XXth centuries: linguistic, cognitive and semiotic aspects]*. (Candidate's thesis). Kherson [in Ukrainian].
4. Moskvychova, O. (2015). *Evolutsiia metamorfozy v anhliiskomu poetychnomu myslenni [Evolution of metamorphosis in the English poetry]*. Kherson: Ailant [in Ukrainian].
5. Evans, V., & Green, M. (2016). *Cognitive linguistics. An Introduction*. Edinburg: Edinburg University Press.
6. Fauconnier, G. (2013). *Mappings in Thought and Language*. San Diego: University of California.
7. Fauconnier, G., & Turner, M. (2014). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
8. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
9. Kövecses, Z. (2004). *Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Lakoff, G., & Johnson, M. (2009). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
11. Lakoff, G. (2011). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
12. Lakoff, G., & Johnson, M. (2014). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
13. Lakoff, G., & Johnson, M. (2015). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
14. Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*. California: Stanford University Press.

MOSKVYCHOVA Oksana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of English Language and Methods of Teaching, Kherson State University, 27, Universitetska Str., Kherson, 73000, Ukraine (oksana20121980@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7678-5834>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.152342>

EMERGENT COGNITIVE STRUCTURES IN THE POETICAL TEXT IN THE CONTEXT OF THE MENTAL SPACES THEORY

Abstract. *The article is dedicated to the embodiment of reality in the poetic picture of the world of the British poetry of the XIX–XXI centuries by means of the linguistic and poetic analysis of tropes as the way to actualize cognitive processes of the formation of the picture of the world. Conceptual tropes are analyzed from the position of the mental spaces theory as emergent cognitive structures. By means of linguistic, poetic and cognitive analysis is investigated the cognitive style of poets of the British romantic, modern and post-modern periods. From the position of cognitive linguistics and cognitive poetics poetry is analyzed in the article as the embodiment in the poetical work of the result of cognition of a poet and his interpretation of reality from the position of his physical, social and cultural experience. In cognitive poetics is accentuated the viewpoint of the researches of poetry on the metaphorical human's cognition and the possibility to conceptualize reality by a human on the basis of corporal experience. In the reconstruction of the poetical model of the world of the British poetical texts of the XIX–XXI centuries is accentuated on the notion of poetry and poetic texts, on the reflection of reality in poetry, on esthetic aspect of poetry and on linguistic and communicative peculiarities of poetry. The article is topical as the generalization of linguistic, poetic and cognitive paradigms aimed at the construction of the model of the world of different cultural and historic periods. The aim and the results of investigation are determined by the specification of the poetical viewpoint embodied in the British poetry of romantic, modern and post-modern periods. As the result of investigation of the emergent cognitive structures in the poetical text in the aspect of the mental spaces theory it will be possible to analyze the realization of conceptual tropes (the conceptual metaphor, the conceptual metonymy, the conceptual oxymoron, the conceptual metamorphosis) as emergent cognitive structures in the British poetry of the XIX–XXI centuries with the aim to reconstruct the poetic model of the world of the British romantic, modern and post-modern periods, it's linguistic and cognitive mechanisms.*

Key words: *emergent cognitive structures, mental spaces theory, conceptual tropes, conceptual schemas, mapping, linguistic procedures, cognitive process.*

Стаття надійшла до редакції 1.11.2018 р.

УДК 811.161.2'255(=111)

НИКОЛАЄВА Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології, Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 01601, Україна (nickolayeva.t@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4642-1578>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148092>

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ З УКРАЇНСЬКОЇ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ

***Анотація.** У науковій статті наведено розуміння сутності художнього перекладу. Сформовано основні вимоги до перекладу художньої літератури. Досліджено особливості художнього перекладу поетичного тексту. Наведено основні функції художнього перекладу творів та вирізняльні особливості і риси художнього перекладу стосовно інших видів перекладу. Шляхи на вибір перекладача – переклад прямий (буквальний) і переклад непрямий.*

***Ключові слова:** художній переклад, твір, особливості, вимоги.*

Постановка проблеми. Важко переоцінити роль художнього перекладу літературних творів в обміні думками між різними народами і культурами. Переклади художньої літератури – надзвичайно важлива галузь науки і відрізняються від інших видів перекладу тим, що потребують індивідуального підходу. Складність перекладу літературних текстів пояснюється високою смисловою «напруженістю» кожного слова – перекладачу доводиться не стільки відтворювати текст іншою мовою, скільки створювати його заново.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми художнього перекладу досліджували М. Алексєєв, О. Білецький, М. Драгоманов, В. Коптілов, Ю. Левін, О. Потебня, М. Рильський, А. Федоров, І. Франко, О. Чередниченко та ін. Деякі аспекти цієї проблеми відображенні в працях А. Волкова, В. Жирмунського, Н. Конрада, Д. Лихачова, В. Матвіїшина, М. Храпченка та ін. Попри це, певні аспекти перекладу ще малодосліджені.

Виклад основного матеріалу. У когнітивно-комунікативній дослідницькій парадигмі переклад постає як оперування змістом вихідного повідомлення, унаслідок чого породжується комунікативно актуальний смисл, який репрезентований через зміст одиниць мови перекладу і набуває матеріального оформлення для передачі цільовій аудиторії, що має стати «співтворцем» нового комунікативного смислу.

Переклад – це вид мисленнєво-мовленнєвої діяльності, проте специфічний характер цієї діяльності визначає її особливість кожного з етапів. Відправним моментом діяльності перекладача вважаємо осмислення ним загального

смислу тексту оригіналу, результатом якого є породження його цілісного образу – створення текстового концепту як ментальної репрезентації, що постає в процесі інтегрування інформації тексту в цілісну картину світу перекладача-інтерпретатора [1, 5]. Цей концепт слугує концептуальною основою образу цільового тексту, що має поєднувати істотні характеристики текстового концепту оригіналу, які можуть бути інтегровані до національної картини світу цільової аудиторії.

Термін «переклад» тісно пов'язаний із поняттями «інтеграція етнокультур», «міжкультурна комунікація», «діалог культур». Інтеграція етнокультур – це синтез та засвоєння типологічних рис і характеристик різних культур. Більш конкретно – це явище взаємодії, коли сучасна цивілізація, вектор розвитку якої зумовлено глобалізаційними процесами, оновлюється та збагачується завдяки пізнанню нових принципів мислення, культури, тобто завдяки діалогу культур. Діалог культур є одним із найвагоміших регуляторів взаємодії у міжнародній спільноті, основною рисою всесвітньої глобалізації третього тисячоліття [6].

Художній переклад – це один з найкращих проявів міжлітературної (а значить, і міжкультурної) взаємодії. Фактично він є основною частиною національно-літературного процесу. Художній переклад має справу не з комунікативною, а з естетичною функцією мови. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні та філософські погляди автора, його світогляд.

Важливим у процесі перекладу є вибір твору, найчастіше обумовлений внутрішніми потребами літератури-реципієнта, її здатністю певним чином засвоїти іншонаціональне літературне явище, певним чином зреагувати на його художні особливості [10]. Без нього неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті. Перекладач має докласти всіх зусиль, щоб компенсувати брак нерозуміння мови оригіналу читачем, але при цьому не вносити навмисних змін у текст першотвору задля того, щоб зробити його більш зрозумілим та прийнятним для читачів іншомовної версії. Переклад має передати читачеві той самий образ, те саме враження, яке він, знаючи мову оригіналу, отримав би від прочитання першотвору. Тобто він мусить підводити читачів до власного погляду, який фактично їм чужий. Р. Міньяр-Белоручев твердить, що художній переклад різко відрізняється від інших видів перекладу неможливістю спиратися в мовній діяльності переважно на репродукцію. Він вимагає не просто використовувати старе, завчене раз і назавжди, а припускає мовну творчість. Художній переклад передає думки оригіналу у формі правильної літературної мови і викликає найбільшу кількість різнотлумачень в науковому середовищі: багато дослідників вважають, що кращі переклади мають виконуватися не так шляхом добору лексичних і синтаксичних еквівалентів, як пошуком художніх співвідношень, яким мають бути підпорядковані мовні. Інші вчені визначають переклад, зокрема і художній, як відтворення тексту засобами іншої мови. У зв'язку з цим постає питання точності, повноцінності, адекватності художнього перекладу.

Художній переклад має особливості – він передбачає мовленнєву творчість перекладача, а це вимагає відповідного таланту. Художній переклад можна вважати мистецтвом, адже естетичний ефект тексту перекладу досягається копійкою творчою працею, що полягає у вдалому доборі та влучному застосуванні мовних засобів. Цей вид перекладу вимагає не тільки активної мовленнєвої діяльності, вишуканого художнього смаку перекладача, широкого світогляду, але й досконалого володіння як іноземними, так і рідною мовами. Художній стиль – один з найдинамічніших функціональних стилів, що відбиває результати творчого розвитку конкретних індивідів на шляху до нового пізнання. Новизна та оригінальність вираження стають запорукою успішної комунікації в рамках художнього дискурсу. Автор художнього тексту не намагається привести його у відповідність до «законів жанру», а навпаки, вдається до таких художніх прийомів, які б зацікавили читача, привернули його увагу [6].

Слушною є також думка В.В. Сдобнікова та О.В. Петрової, що літературні тексти суттєво відрізняються від текстів інших стилів. По-перше, способом опису дійсності, яка в художньому тексті представлена у вигляді образів. По-друге, характером і способом передачі інформації, позаяк йому властиві образність і імпліцитність. Не варто забувати про ступінь активності читача: художній текст передбачає певну ступінь «додумування», «співтворчість» читача за його сприйняття. Важливими є образ автора, його позиція, що забезпечують внутрішню єдність художнього тексту, для якого характерні високий ступінь національно-культурної та часової зумовленості, а також самодостатність, позаяк кожен художній твір можна розглядати як витвір мистецтва [9, 388–390].

Сучасне розуміння ролі художнього перекладу розглядає його також як особливий вид інформаційної діяльності [2], як засіб освоєння світового культурного та інтелектуального простору. Трьохаспектний зв'язок між автором, перекладачем і читачем породжує множинність міжмовних, а отже, і міжкультурних контактів. Переклад є одним із важливих видів соціальної комунікації, це соціально-культурне багатфункційне явище.

Перекладач художніх творів має дотримуватися таких основних вимог.

1) Точність. Перекладач мусить донести до читача всі думки, ословлені автором. При цьому важливо зберегти не тільки основні положення, але також нюанси і відтінки викладу. Дбаючи про повноту передачі змісту, перекладач разом із тим не може нічого додавати від себе, доповнювати і пояснювати автора, інакше це спотворить текст оригіналу.

2) Лаконічність. Перекладач не може бути багатослівним, думки мають бути викладені максимально стисло.

3) Ясність. Лаконічність і стислість мови перекладу не мають, проте, спричиняти нечіткість думки, її незрозумілість. Важливо уникати складних і двозначних висловлень, які ускладнюють сприйняття. Думка має бути викладена простою і зрозумілою мовою.

4) Літературність. Як згадувалося, переклад має відповідати нормам літературної мови. Кожна фраза мусить звучати влучно і природно, без жодних натяків на синтаксичні конструкції оригінального тексту [11].

Для художньої літератури характерний особливий зв'язок між художнім образом і мовною категорією, на основі якої він будується. Іншою властивістю художнього тексту є його смислова місткість, що виявляється у здатності письменника сказати більше за зміст, що впливає зі значень поєднаних слів, у його вмінні змусити працювати думку, відчуття й уяву читача [11, 210]. Ще одна важлива риса художнього тексту – це яскраво виражене національне забарвлення змісту і форми. Необхідно враховувати й наявність зв'язку між історичними обставинами й образами твору, які відображають їх, а також манеру письма письменника, своєрідність використання ним засобів загальнонародної мови [8, 211].

М. Гумільов ще на початку ХХ ст. сформував дев'ять заповідей перекладача, яких не можна порушувати:

- 1) число рядків;
- 2) метр і розмір;
- 3) чергування рим;
- 4) характер переносу;
- 5) характер рим;
- 6) характер словника;
- 7) тип порівнянь;
- 8) особливі засоби;
- 9) переходи тону [3, 259].

А. Федоров та Г. Гачічеладзе, обґрунтовуючи вимоги, яким має відповідати адекватний переклад поетичного тексту, пишуть про його точність, стислість, ясність, літературність [8].

Проблема художнього перекладу – співвідношення контексту автора й контексту перекладача. Художній переклад обумовлений не лише об'єктивними чинниками, але й суб'єктивними. Жоден переклад не може бути абсолютно точним, позаяк сама мовна система літератури-реципієнта за своїми об'єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до часткової втрати інформації. Багато залежить і від особистості перекладача, від його бажання/небажання продемонструвати усі особливості оригіналу, а також зберегти всі елементи змісту. Закономірно й те, що при перекладі твору іншою мовою руйнуються, з огляду на мовні розбіжності, усталені асоціативні зв'язки. Щоб у новому мовному середовищі твір продовжував «жити» як витвір мистецтва, перекладачеві важливо перейняти на себе функції автора і певною мірою повторити його шлях творення тексту, водночас наповнивши його новими асоціативними зв'язками, які породжували б нові образи, властиві мові-реципієнту [10].

Ще одна проблема художнього перекладу – точність і правильність – особливо актуальна для поезії. За перекладу прози може постати проблема

незбігу в смисловому навантаженні і стилістичній виразності слів та зворотів різних мов. Але у прозі слово несе передусім змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії воно належить ритмічному ряду, який може спричинити видозміну певних його якостей. Спроба відтворити в поетичному творі всі конструктивні елементи неодмінно призведе до втрати гармонії твору, тому важливо визначитися з основними елементами твору та відтворити їх максимально точно на противагу решті. Як зазначають науковці, переклад має звучати як оригінальний текст, і це один з елементів точності чи правильності. Проте крізь призму мови-реципієнта мають чітко прочитуватися національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета. Перекладач поетичних творів мусить пропонувати своїм читачам з кожним новим перекладом нові образи, нові форми, нові стилі, але в кожному перекладі має бути впізнаваним його власний стиль [10].

Створення художнього перекладу нерозривно пов'язане зі знанням життя, побуту, соціального середовища, історичної епохи тощо, не потрібно забувати також про обов'язкову близькість тексту перекладу до тексту оригіналу. Тож виходить, що перед перекладачем постають вимоги, що виключають одна одну:

1. Перекладений текст має бути максимально наближеним до оригінального тексту.

2. Сприйняття перекладу людиною іншої культури має мало відрізнятися від рецепції оригіналу твору людиною культури-донора. Мабуть, вміння балансувати між цими двома крайнощами, вміння зберегти і стилістику, і зміст, і творчу своєрідність, ідіюстиль автора вихідного твору, а поряд із цим уміння зробити текст цікавим і доступним майбутньому читачеві – запорука успішного перекладу.

Твори художньої літератури протиставляються текстам інших стилів якраз тим, що для них домінантною є художньо-естетична функція. Основна мета всякого художнього твору – досягнення естетичного впливу, створення художнього образу. Така естетична спрямованість відрізняє художнє мовлення від інших актів мовленнєвої комунікації, інформативний зміст яких є первинним, самостійним [7, 145].

Проаналізуємо технічні способи, до яких вдається перекладач під час процесу перевираження, розташували їх у порядку зростання перекладацьких проблем. Їх використовують як поокремо, так і в поєднанні, до того ж залежно від характеру перекладу – прямий (буквальний) і непрямий.

Спосіб № 1: Запозичення.

Найпростішим способом перекладу є запозичення. Воно дає змогу вирішити перекладацькі проблеми металінгвістичного характеру. Перекладач вдається до нього тоді, коли хоче досягнути певного стилістичного ефекту. Наприклад, щоб відтворити місцевий колорит, можна скористатися чужомовними термінами «долар», «партія», коли йдеться про Америку, чи «текіла», якщо про Мексику.

Спосіб № 2: Калькування.

Калькування це особливе запозичення – через буквальний переклад елементів певної синтагми. Ми калькуємо вираз шляхом використання або синтаксичних структур мови перекладу, або ж структур чужої мови, додаючи до мови перекладу нові конструкції, наприклад, Science-fiction (букв. «наука-фантастика»).

Спосіб № 3: Дослівний переклад.

Дослівний переклад означає перехід від вихідної мови до мови перекладу, що має наслідком створення правильного тексту; від перекладача вимагається лише дотримання основних норм мови.

Спосіб № 4: Транспозиція.

Транспозиція – перехід слова з однієї частини мови в іншу або використання однієї форми мови у функції іншої. Цей спосіб може застосовуватися як в межах однієї мови, так і при перекладі.

Спосіб № 5: Модуляція.

Модуляція – це варіювання повідомлення. Цей спосіб використовують тоді, коли очевидно, що дослівний чи транспонований переклад дає граматично правильне висловлення, однак воно суперечить духу мови перекладу.

Спосіб № 6: Еквіваленція.

Обидва тексти (вихідний і текст перекладу) описують ту саму ситуацію, використовуючи, однак, абсолютно різні стилістичні і структурні засоби. Це еквіваленція. Її класичний приклад спостерігаємо в такій ситуації: незграбна людина, забиваючи цвях, вдаряє себе по пальцях – тоді українською вона скрикне «Ой», а англійською – «Ouch».

Спосіб № 7: Адаптація.

Цей спосіб доцільний у випадку, коли в мові перекладу не існує ситуації, про яку йдеться у вихідній мові. Її передають за допомогою еквівалентної ситуації [4].

Культура перекладу художнього твору актуальна у сфері міжмовної інтеграції, у взаємопізнанні народів, позаяк у сучасних умовах глобалізації дедалі підвищується ступінь подвійної відповідальності перекладача як перед автором, так і перед іншомовним читачем.

Такі психологічні аспекти культури перекладу художнього твору, як сміливість спрямування думки на читання між рядками, опертя на здогад як основу літератури, намагання не лише співтворити текст, а й певною мірою його удосконалити, важливі тим, що допомагають розкрити творчу лабораторію як письменника, так і перекладача. Перекладач художньої літератури повинен бути письменником-професіоналом, тільки тоді він зможе претендувати на творче самовираження, яке допомагає досягти найвищих вершин в інтерпретації художнього твору [5].

Висновки. Отже, художній текст як об'єкт перекладу має ряд відмінних властивостей, що впливають на процес і якість перекладу. Останній є складним і багатогранним видом людської діяльності, у ході якої зіштовхуються

різні культури, особистості, епохи, традиції та установки. Він передбачає передачу думки, змісту оригіналу, але за допомогою іншої системи знаків, підпорядкованої іншим законам розвитку і функціонування. На основі виконаного дослідження висновуємо, що художній переклад має двобічний характер: з одного боку, він є результатом міжлітературної комунікації, а з другого, – багато в чому зумовлює й визначає її. Традиційно вважалося, що основна функція перекладу – інформативна, позаяк теорія художнього перекладу не виходила за рамки національно-літературного процесу й розуміла його надто однобічно. Нині ж ідеться про дві основні функції перекладу – інформативну та творчу. Художній переклад – це відтворення засобами рідної мови особливостей чужомовного літературного тексту в нерозривній єдності змісту і форми. Переклад є одним із важливих елементів сприйняття літератури іноземною мовою.

Література

1. Андриєнко Т.П. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність / Т.П. Андриєнко // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – С. 13–18.
2. Бергер П.Л. Культурная динамика глобализации / Питер Л. Бергер // Многоликая глобализация / под ред. П. Бергера и С. Хантингтона. – М., 2004. – С. 8–24.
3. Гумилев Н.С. Девять заповедей переводчика / Н. Гумилев // Антология английской поэзии. – М. : АРТ-ФЛЕКС, 2000. – С. 12–16.
4. Линтвар О.М. До проблеми художнього перекладу / О.М. Линтвар // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – 2012. – № 30. – С. 144–147.
5. Логвиненко О.М. Культура перекладу художнього твору: психологічний аспект / О. Логвиненко // Український інформаційний простір : науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / гол. редактор М.С. Тимошик. – К., 2014. – Ч. 2. – С. 117–122.
6. Клименко Л.В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті Євроінтеграції / Л.В. Клименко // Літературознавчі студії. – 2015. – Вип. 1 (1). – С. 228–235.
7. Комиссаров В.К. Теория перевода / В.К. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Пиввучева Ю.В. Пособие по теории перевода / Ю.В. Пиввучева, Е.В. Двойнина. – М. : Филоматис, 2004. – 304 с.
9. Сдобников В.В. Теория перевода / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М. : Восток-Запад, 2007. – 448 с.
10. Чайковська Т.В. Труднощі художнього перекладу / Т.В. Чайковська // Сучасні наукові дослідження – 2006 : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 20–28 лютого 2006 р. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – С. 25.
11. Шулік С. Актуальні проблеми художнього перекладу / С. Шулік ; наук. кер. О.О. Жулавська // Перекладацькі інновації : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Суми, 12–13 березня 2015 р. / редкол.: С.О. Швачко, І.К. Кобякова, О.О. Жулавська та ін. – Суми : СумДУ, 2015. – С. 141–143.

References

1. Andriienko, T.P. (2014). Pereklad yak kohnityvno-komunikatyvna diialnist [Translation as Cognitive Communicative Activity]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Serii: Filolohichni nauky – Scientific Proceedings [Nizhyn Gogol State University]. Series: Philological Sciences* (pp. 13–17). Nizhyn [in Ukrainian].
2. Berger, P.L. (2004). Kulturnaia dinamika globalizatsii [Cultural Dynamics of Globalization]. In P. Berger, S. Khantington (Eds.), *Mnogolikaia globalizatsiia – Multi-Faceted Globalization* (pp. 8–24). Moscow [in Russian].
3. Gumilev, N.S. (2000). Deviat zapovedei perevodchika [Nine Commandments of the Translator]. *Antologiiia angliiskoi poezii – Anthology of English Poetry* (pp. 12–16). Moscow: ART-FLEKS [in Russian].
4. Lyntvar, O.M. (2012). Do problemy khudozhnogo perekladu [To the Problem of Literary Translation]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii: Filolohichna – Scientific Proceedings of the National University of Ostroh Academy. Series: Philological, 30*, 144–147 [in Ukrainian].
5. Lohvynenko, O.M. (2014). Kultura perekladu khudozhnogo tvor: psykholohichni aspekt [Culture of the Translation of Fiction: Psychological Aspect]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir – Ukrainian Information Space*, 2, 117–122. Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].
6. Klymenko, L.V. (2015). Khudozhnii pereklad yak vyd mizhkulturnoi komunikatsii v konteksti Yevrointehratsii [Literary Translation as a Kind of Intercultural Communication in the Context of Eurointegration]. *Literaturoznavchi studii – Literary Studies Studios*, 1 (1), 228–235 [in Ukrainian].
7. Komissarov, V.K. (1990). *Teoriia perevoda [Theory of Translation]*. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
8. Pivvueva, Iu.V., & Dvoynina, E.V. (2004). *Posobie po teorii perevoda [Handbook on the Theory of Translation]*. Moscow: Filomatis [in Russian].
9. Sdobnikov, V.V., & Petrova, O.V. (2006). *Teoriia perevoda [Theory of Translation]*. Moscow: Vostok-Zapad [in Russian].
10. Chaikovska, T.V. (2006). Trudnoshchi khudozhnogo perekladu [Difficulties of Literary Translation]. *Suchasni naukovi doslidzhennia – 2006: materialy II Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf., 20–28 liutoho 2006 r. – Modern Scientific Research – 2006: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference, February 20–28, 2006.* (p. 25). Dnipropetrovsk: Nauka i osvita [in Ukrainian].
11. Shulik, S. (2015). Aktualni problemy khudozhnogo perekladu [Topical Problems of Literary Translation]. *Perekladatski innovatsii: materialy V Vseukrainskoi studentskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Sumy, 12–13 bereznia 2015 r. – Translational Innovations: Proceedings of the All-Ukrainian Students' Scientific and Practical Conference, Sumy, March 12–13, 2015.* (pp. 141–143). Sumy: SumDU [in Ukrainian].

NIKOLAIEVA Tetiana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Foreign Philology, Kyiv National University of Culture and Arts, 36, Yevhen Konovalets Str., Kyiv, 01601, Ukraine (nickolayeva.t@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4642-1578>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148092>

FEATURES OF LITERARY TRANSLATION FROM UKRAINIAN TO ENGLISH

Abstract. *The research paper deals with literary translation as one of the types of written translation, analyzes the peculiarities of literary translation of works and determines the features and peculiarities of literary translation in relation to other types of translation.*

The author notes that the starting point of the translator's activity is the comprehension of the general meaning of the text of the original, thus resulting in the creation of its integral image.

Attention is drawn to the fact that in the process of translation there is a choice of work, which is most often due to the internal needs of perceived literature, its ability to assimilate the international literary phenomenon.

Understanding the literary translation as one of the most prominent manifestations of inter-literary interaction, the research paper states that it is the main part of the national literary process. The author emphasizes the fact that the translator must put efforts to compensate for the lack of the reader's understanding of the original, not making substantive changes to the text of the original work. It is noted that the translation must give the reader the same impression that he would receive knowing the language of the original.

The research paper presents such a feature of literary translation as the translator's speech activity. It involves an artistic taste of a translator, an expanded worldview and a thorough knowledge of foreign and native languages.

The author analyzes modern understanding of the role of literary translation as a special type of informational activity as a means of assimilating cultural and intellectual space. The research paper outlines the basic requirements for the translation of fi clarity.

The author of the research paper identifies nine commandments of the translator of poetic text: 1) the number of lines; 2) meter and measure; 3) alternating rhymes; 4) the nature of the hyphen; 5) the nature of the rhymes; 6) the nature of the vocabulary; 7) type of comparisons; 8) special means; 9) tone shifts.

The emphasis is on two mutually exclusive requirements for a translator: 1) the translated text should be as close as possible to the original text; 2) the perception of the translation by a person of another culture should be as close as possible to the perception of the original by a person of the original culture. The following techniques for translation of units of text are selected, such as borrowing, loan translation, word-for-word translation, transposition, modulation, equivalence, adaptation.

Key words: *artistic translation, work, features, requirements.*

ПУРЯЄВА Наталія – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут української мови НАН України, вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна (rondelyk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151925>

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЛІТУРГІЙНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

Анотація. У статті висвітлено перебіг процесу впровадження української мови в літургійну практику традиційних українських Церков. З'ясовано, що в історії української літургійної мови виразно виокремлюються три основні періоди, зумовлені умовами історичного розвитку різних українських конфесій: 1) перша половина ХХ ст. (до 1941 р.); 2) 1940-і –1990-ті роки; 3) 1990-ті – до сьогодні, при цьому для кожного з них притаманний певний різновид діяльності: перший період – активне створення богослужбових перекладів, другий – редакторська праця над попередніми напрацюваннями, третій – продовження редакторської діяльності та створення нових, сучасних перекладів.

Ключові слова: українська літургійна мова, церковнослов'янська літургійна мова, богослужбові переклади.

Постановка проблеми. Літургійна (богослужбова) мова – це мова, яка забезпечує особливий тип комунікації, що є актом установаження зв'язку з Трансцендентним (Божеством), який інтерпретується як **богоспілкування** через **боговшанування**. Останнє зумовлює функціонування в цій галузі специфічних, суто літургійних жанрів: молитва (євхографія), благословення, прославлення (гімнографія). Основною формою реалізації такого комунікативного акту є богослужбовий (літургійний) текст, а саме впорядкований певним чином молитовно-гімнографічний текстовий корпус, вміщений у богослужбових книгах. Відповідно, літургійна мова – це мова богослужбових текстів, вміщених у богослужбових книгах. Упровадження української мови в церковнолітургійну практику, де вона замінила традиційну сакральну церковнослов'янську літургійну мову, – це процес її поступового проникнення в основні літургійні (проповідь, богослужбові читання Святого Письма) та навколелітургійні (приватна молитва, церковна пісня) жанри, а відтак охоплення вершини цієї жанрової піраміди – євхо-, гімнографії. При цьому зазначений процес передбачав не лише переклад богослужбових текстів українською мовою, а отже, пошук відповідних мовних засобів для такої трансляції, а й тривале переосмислення самої можливості функціонування несакральної (т. зв. народної) мови в богослужінні та набуття нею функціонального статусу літургійної мови.

Аналіз досліджень. Історія впровадження та функціонування української мови в літургійній практиці традиційних українських Церков (УАЦП, УГКЦ, УПЦ КП, УПЦ (МП) ще не надто ґрунтовно вивчена в україністиці. Більшість публікацій на цю тему з'явилися в період активної боротьби за українізацію богослужіння і мали переважно публіцистично-полемічний характер. Це праці першої половини ХХ ст., що належали активним діячам процесу відродження різних українських Церков (УАПЦ, УГКЦ, Православної Церкви в Польщі): О. Барвінський [2], О. Павленко [21], А. Річинський [30], М. Кобрин [11], І. Огієнко [18; 19]. Оглядові публікації з'явилися також і в наш час (статті І. Ісіченка [9], М.В. Скаб [31], Г. Куземської [13], Л. Іваннікової [8] та ін. Як складник історії української літературної мови історію розвитку української літургійної мови або її окремі аспекти досліджено чи принагідно заторкнuto в працях В.В. Німчука [15; 16], О. Горбача [4], Н.Д. Бабич [1], Т.А. Коць [12] та ін.

Мета статті. Ми ставимо собі за мету здійснити загальний огляд цього процесу з акцентом на власне церковно-релігійних чинниках його перебігу, які, на нашу думку, ще недостатньо висвітлені та враховані.

Виклад основного матеріалу. Увійшовши в церковно-літургійну галузь українських Церков, українська мова замінила тут церковнослов'янську. Остання постала в ІХ ст. у процесі перекладу корпусу богослужбових та біблійних книг (літургійного призначення) із грецької мови з метою забезпечити здійснення богослужбового обряду візантійського типу в окремих слов'янських (етнічних) церковних утвореннях. Її домінувальною функцією була літургійна (що з ХVІІІ ст. почав відображати глотонім); як літургійна, церковнослов'янська мова отримала статус сакральної мови візантійсько-слов'янської гілки християнства. Особливістю побутування літургійної сакральної (книжної) мови тривалий час було її функціонування в принциповій і категоричній опозиції до так званої профанної (лат. profanus «позбавлений святості») народної мови, опозиції, що відображала притаманний для релігійної свідомості символічний дуалізм «небесного» та «земного».

Логіку процесу подолання цього протиставлення та проникнення народної мови в богослужбову практику, на нашу думку, важко зрозуміти без характеристики структури богослужіння як комплексу різнофункціональних вербально оформлених елементів, що ними є:

- молитва і піснеспів (гімн) (евхографічний та гімнографічний компонент);
- читання Святого Письма (лекціонарний компонент);
- проповідь (гомілетичний компонент).

Цьому поділу відповідають різні типи текстів, що їх використовують під час богослужіння, і богослужбові книги, в яких вміщено відповідний текстовий матеріал, пор.:

тип тексту	богослужбові книги
<i>лекціонарний</i>	Євангеліє богослужбове, Апостол богослужбовий, Псалтир (молитовний), Паремійник
<i>євхографічний</i>	Службеник, Часослов, Требник, Молитовник (Молитвослов)
<i>гімнографічний</i>	Октоїх, Тріодь (Цвітна і Постова), Мінея (місячна)
<i>гомілетичний</i>	Синаксар, Учительне Євангеліє

[за: 23].

Лекціонарний та гомілетичний компоненти богослужіння – об'єднує між собою і водночас протиставляє євхо- та гімнографічній складовій виконувана ними функція – *дидактична* (учительна, євангелізаційна, пасторальна) на противагу *догматичній, містеріальній* функції літургійної молитви й гімну. Такий поділ відображає двочленну структуру релігійної комунікативної галузі загалом, в якій протиставлені *керигматична* (благовість, пророцтво, проповідь, спрямовані по комунікативній горизонталі «людина → людина») та *літургійна* (комунікативна вертикаль «людина ↑ Трансцендентне») сфери. Ми не випадково звернули увагу на цей значущий факт, оскільки з певного часу дидактична функція, функція настанови вимагала зрозумілості відповідних текстів для учасників богослужіння, а отже, стала найголовнішим аргументом на користь впровадження у проповідь та читання Святого Письма народних мов. Догматична, містеріальна функція євхо- та гімнографічних текстів, натомість завжди була причиною недоторканності їхньої мови з огляду на небезпеку викривлення догматичного змісту відповідних текстів та їхньої десакралізації.

Отже, в історії проникнення української мови в церковний обряд можна виокремити три доволі автономних підпроцеси: I) історія української мови в проповіді, II) історія перекладів Святого Письма українською мовою, III) історія перекладів літургійних (богослужбових) текстів українською мовою.

Вивчаючи історію української літургійної мови, не можна залишити поза увагою *позалітургійні тексти*: 1) приватна молитва (тип книги – молитовник), 2) церковні пісні (паралітургійні та літургійні). Вони також виконували виразну дидактичну функцію і були тим «навколелітургійним» компонентом, проникнення куди народної мови підготувало її богослужбове вживання.

Біблія – найголовніший імперативний текст християнства – не пропонує жодної доктрини щодо мови богослужіння: як щодо необхідності уживання в літургії особливої, сакральної мови, так і обов'язковості народних мов. Описані у Святому Письмі факти, що з часів Кирила й Мефодія стали хрестоматійними аргументами на користь народної мови в богослужінні (зокрема: останній звернений до апостолів заповіт Христа: «Тож ідіть, і навчіть всі народи, хрестячи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа; навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів» (Мт. 28:19–20); «Ідіть по цілому світові, та всьому створінню Євангелію проповідуйте!» (Мк. 16:15); подія П'ятдесятниці, коли

Христові учні отримали дар Святого Духа промовляти іншими мовами (Ді 2:13), а також слова апостола Павла: «Але в Церкві волю п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших *навчити*, аніж десять тисяч слів чужою мовою!» (1 Кор. 14:19), стосуються радше згаданої керигматичної діяльності Церкви, аніж її богослужбового обряду. Церковне Передання також не виробило догмату, який би регулював мовно-літургійне питання. Питання літургійної мови стосується радше канонічного аспекту церковного устрою, його внутрішніх правил; будь-які постанови щодо літургійної мови в історії Церкви виходили з її пастирських потреб або ж необхідності збереження канонічності (дотримання канонів свідчить про легітимність церковного утворення) і зумовлювалися історичним контекстом.

Отже, проблема обрання мови богослужіння була і є прерогативою лише церковної влади, незважаючи на те що ініціатива змін могла виходити «знизу» – від мирян і нижчого духовенства. Щоб богослужбовий переклад (книгу) могли вживати в богослужбовій практиці, він обов'язково повинен мати благословення («апробату») правлячого ієрарха чи керівного церковного органу (Собору, Синоду тощо). Редагування та переклади богослужбових текстів можуть здійснювати лише спеціальні (літургійні) комісії при органах церковного управління; дозвіл на видання богослужбових книг також закріплений за окремими видавництвами і не може бути стихійним. Саме тому історія літургійної мови – це значною мірою 1) історія установ, що здійснювали видання (переклад, редагування) богослужбових книг, часто із визначальною роллю в цьому процесі окремих осіб, 2) історія створення богослужбових перекладів та їхніх редакторських ревізій, 3) історія дискусій навколо мовно-літургійних реформ як відображення метамовної рефлексії щодо ритуального вживання тієї чи іншої мови.

Історія української літургійної мови є компонентом історії богослужбової мови українського християнства, в якому можна виділити два періоди: **церковнослов'янський** (літургійна мова – церковнослов'янська): XI ст. – сер. XIX – поч. XX ст. та **український** (літургійна мова – українська): сер. XIX – поч. XX ст. – по сьогодні. Важливо зауважити, що в кожній із сучасних традиційних християнських конфесій церковнослов'янська мова зберігає статус офіційної літургійної мови і продовжує тією чи тією мірою вживатися.

Перший період, хоч і не є прямим об'єктом нашого зацікавлення, потребує короткого висвітлення його основних ключових явищ.

Візантійське богослужіння церковнослов'янською мовою (а отже, відповідний корпус богослужбових книг) поширилося на Русі на початку XI ст., за часів правління Ярослава Мудрого, що було пов'язано з намаганням створити автономну від Візантії етнічну (руську) церковну одиницю з руською церковною ієрархією, руським духовенством і руськими монастирями [23, 72]. Із цього моменту почала формуватися *руська (старокиївська) редакція церковнослов'янської мови*, на яку перекладалися богослужбові тексти з грецької мови чи до якої адаптувалися наявні переклади церковнослов'янською мовою

інших редакцій (зокрема створені в південно-західній частині І Болгарського царства) [22, 75].

Перші серйозні культурно-історичні передумови для проникнення народної мови в літургійну практику Української Церкви виникли щойно в XVI–XVII ст. Цими передумовами були: відчутний вплив європейської Реформації (протестантської й католицької), створення Унійної Церкви (Берестейський собор 1596 р.), міжконфесійна полеміка і боротьба з польсько-католицьким прозелітизмом та водночас окциденталізація Української Церкви (як Унійної, так і Православної).

Основна ідея протестантизму – загальна доступність Святого Письма, що актуалізувала проблему вживання в Церкві народної мови на противагу сакральній, – викликала католицьку реакцію (Тридентський собор 1545–1563 рр.), яка виявила себе в посиленні *дидактичного* чинника в церковно-обрядовій галузі і спричинила відродження та розвиток саме дидактичних церковно-релігійних жанрів, у яких не лише допускалося, а й було обов'язковим вживання народної мови: 1) переклади Святого Письма для приватного читання (прямі, паралельні); 2) проповідь (казнодія) простою мовою; 3) біблійно-гомілетичні тексти (Учительні Євангелія) простою мовою; 4) катехизми простою мовою; 5) паралітургійні тексти простою мовою; 6) церковнослов'янсько-простомовна лексикографія, однією з функцій якої була егзегетична.

Репрезентанти зазначених жанрів виконували роль своєрідних метатекстів до священного тексту (біблійного, літургійного), який важливо було саме **розуміти** (невипадково передмови до більшості староукраїнських перекладів містять фразу «для ліпшого вирозуміння»). Однак розуміння не обов'язково передбачало богослужбове вживання перекладу, навпаки – в цей період наголошувало на його (перекладу) допоміжному, позалітургійному характері.

Перекладів власне літургійних текстів в окреслений період створено не було. Навпаки, в цей час можна спостерігати інтенсивні охоронні тенденції щодо церковнослов'янської мови і найважливіших церковно-релігійних текстів: затвердження канону церковнослов'янської Біблії (Острозька Біблія 1581 р.), кодифікація основних богослужбових книг (у Православній Церкві – Служебник 1629 р., Требник 1646 р. за редакцією Петра Могили; в Унійній Церкві – Служебник Лева Мамонича (Йосафата Кунцевича) 1617 р., Служебник 1692 р. Кипріяна Жоховського); створення агіографічного канону (чотиритомний корпус «Книга житій святих» 1689–1705 рр. Дмитрія Туптала церковнослов'янською мовою) [10], укладання словників і граматик церковнослов'янської мови (зокрема, лексикони Л. Зизанія 1596 р., П. Беринди 1627 р., Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського сер. XVII ст.; грамматики М. Смотрицького 1619 р., І. Ужевича 1643 р. тощо).

Усі окреслені заходи були спрямовані на утвердження рівної гідності сакральної мови православ'я (церковнослов'янської) сакральній мові католицизму (латині), що було необхідним засобом збереження конфесійної ідентичності двох гілок Київської митрополії (православної та унійної) і єдиною

можливістю вистояти під тиском польсько-католицьких етноконфесійних асимілятивних впливів.

Кінець XVII–XVIII ст. став періодом втрати самостійності й статусу митрополії Українською Православною Церквою на Правобережній Україні, її підпорядкування Російській Православній Церкві (1686 р.) і зумовлене цим запровадження в її літургійній практиці старомосковського ізводу церковнослов'янської літургійної мови (із 1784 р. – запровадження російської літургійної вимови [28, 115–116]). Цей процес супроводжувався занепадом усіх простомовних «навколелітургійних» явищ (напр., Учительні Євангелія, збірники церковних пісень (зокрема «Богогласник» 1790 р.) були заборонені як неканонічні; проповідь, катехизація – занепадають).

Отже, з кінця XVIII ст. почалося співіснування в різних українських конфесіях двох ізводів церковнослов'янської мови: старокиївського – в Унійній Церкві, яка в цей період була цілковито витіснена з Правобережної України на терени Австрійській імперії, де з 1795 р. продовжила розвиватися як УГКЦ, та старомосковського – в Православній. Це визначило подальші шляхи розвитку української літургійної мови в зазначених конфесіях. Так, в УГКЦ літургійна церковнослов'янська мова не стала інструментом національної асиміляції українців. Збереження української вимови спричинювало її сприйняття тут як хронологічного (староукраїнська), функціонального (церковна на відміну від світської) і стилістичного (протиставлена буденній розмовній мові) варіанту української мови. Перехід у богослужінні із сакральної на народну мову в УГКЦ стався внаслідок реформи церковного обряду, що мала власне літургійні та *еклезіально-пасторальні* мотиви і була підготовлена дискусіями, які тривали протягом першої половини XX ст. [див.: 27].

У Православній Церкві, яка на початку XX ст. почала боротьбу за повернення втраченої автономії і незалежності, українська мова богослужіння на місці церковнослов'янської зі зрусифікованою літургійною вимовою мала стати визначальним кроком до кардинального розриву з РПЦ. Незважаючи на намагання надати зазначеному процесу богословського обґрунтування [див., зокрема: 20; 11; 30], *національно-політичний мотив* такої реформи був доволі виразний.

Процес повільного запровадження української мови в церковно-богослужбову галузь розпочався в середині XIX ст., набувши особливої інтенсивності в першій половині XX ст. Він мав три основні передумови: 1) культурно-політичну; 2) пастирсько-еклезіальну; 3) філологічну.

Поштовхом до початку цього процесу став загальноєвропейський біблійний рух, постанови Біблійних товариств, що розпочали роботу над перекладами Біблії національними мовами. Першими такими утвореннями стали Британське біблійне товариство та Іноземне біблійне товариство, що постали 1804 р. з метою поширення Біблії по цілому світі мовами різних народів. Відтак Біблійні товариства були утворені в Німеччині, Швейцарії, Америці, Фінляндії тощо [34, 16]. Саме до цих прецедентів апелював перший перекладач

Євангелія українською мовою П. Морачевський, 1861 р. пропонуючи свій переклад на розгляд і затвердження Святішому Синодові РПЦ. Незважаючи на заборону друкувати український переклад Євангелія, факт його появи спричинив пожвавлення виступів за українську мову в молитві й проповіді в Галичині. Важливим контекстом, зокрема для УГКЦ, який також потрібно врахувати, був і літургійний рух, що поширився Європою у 60-х роках ХІХ ст., розпочавшись у Франції. Провідною ідеєю руху стало прагнення відкрити вірянам неосяжні духовні скарби християнської молитви та богослужіння, активізувати молитовно-літургійне життя Церкви через уприсупнення відповідних текстів розумінню вірних. Прихильники такої реформи у Франції, Німеччині, Італії, Польщі використовували в богослужінні народні мови, створювали молитовники з паралельним перекладом молитовних текстів. Європейський літургійний рух виявився настільки потужним, що наприкінці ХІХ ст. Папа Римський Лев ХІІІ дозволив друкувати молитовники народною мовою [14, 162].

1869 та 1871 рр. у контексті актуального для Галичини культурно-політичного протистояння між народовцями й русофілами («святоюрцями») у Відні побачили світ перші українськомовні молитовники в перекладі І. Пулюя: «Молитвослов и коротка наука о християнсько-католицкой вірі», «Молитовник для руського народу». На ці ж роки припадає перша публічна дискусія щодо вживання народної мови в молитовній практиці (полеміка І. Пулюя зі «святоюрцем» М. Малиновським, висвітлена у полемічній праці «Лист без коверти яко одповідь Впр. крил. Малиновському на реферат молитовника» (Відень, 1871) [див.: 29]).

1878 р. митрополит УГКЦ Сильвестр Сембратович, натхненний прикладом І. Пулюя, створив перекладацьку колегію, до складу якої увійшли: О. Огоновський, О. Стефанович, О. Слюсарчук. Того ж року побачили світ такі підготовлені колегією народномовні видання: «Молитвенникъ народный рускій», «Молитвенникъ народный рускій для дѣтей» [див.: 25].

Добротинська реформа монашого Чину Отців Василіян (УГКЦ), що відбулася 1882 р., спричинила відчутне пожвавлення місійної, реколекційної, пастирської і видавничої діяльності згромадження та як наслідок – появу великої кількості україномовних молитовників для різних прошарків галицького населення, а також для українців-емігрантів, що опинилися на поселеннях у США, Канаді, Латинській Америці. Про надзвичайну популярність василіянських видань може свідчити, наприклад, той факт, що молитовник «Гостинець для католицької рускої молодіжи» (Жовква, 1930), який уклали отці василіяни П. Філяс та Є. Ломницький, зазнав багатьох перевидань щораз більшим накладом: 1892 р. – 10 тис., 1898 р. – 20 тис., 1930 р. – 200 тис. примірників.

Протягом 1905–1912 рр. у зв'язку з послабленням цензурних обмежень у Російській імперії в Московській синодальній друкарні побачило світ Євангеліє українською мовою, в основу якого було покладено переклад П. Мо-

рачевського, що зазнав суттєвої редакторської переробки, здійсненої комісією під проводом єпископа Подільського і Брацлавського Парфенія Левицького. Редакторські принципи сформулював видатний український філолог П.Г. Житецький [див.: 7]. Зазначене видання було затверджене Святішим Синодом РПЦ 1905 р., а за перевидання 1938 р. з доповненнями й виправленнями, здійсненими комісією при Українському науковому інституті у Варшаві, отримало благословення Святішого Синоду Польської Православної Автокефальної Церкви, зокрема митрополита Варшавського Діонісія Валединського. З огляду на свою «православну» легітимність Синодальне Євангеліє 1905–1912 рр. вживалося і продовжує вживатися як богослужбове в українських православних Церквах діаспори та в сучасній УПЦ (МП). Зокрема, воно лягло в основу видань Волинської єпархії УПЦ (МП) (2005) та було перевидане в Києві Видавничим відділом УПЦ (МП) 2011 р.

1906 р. в Кам'янці-Подільському та в парафіях Подільської єпархії з ініціативи єпископа Парфенія Левицького під час Великоднього богослужіння євангельський уривок (Йн. 1, 1), який за традицією в цей день читають різними мовами, прозвучав також і українською. Ініціативу відразу підхопили в Галичині. Митрополит А. Шептицький створив першу в УГКЦ комісію для перекладу Святого Письма [2, 29]. Однак початок Першої світової війни, російська окупація краю та ув'язнення митрополита протягом 1914–1917 рр. перешкодили її діяльності. Після війни переклад великоднього уривка здійснив єпископ Луцький Й. Боцяні; його текст розтиражовано в друкарні Ставропігії та розіслано по парафіях для прочитання на Великдень [2, 30]. 1917 р. у Львові в Ставропігійській церкві Успіння Пресвятої Богородиці великоднє Євангеліє українською мовою прочитав о. О. Стефанович. Це був початок проникнення української мови в саме богослужіння УГКЦ.

Протягом 1917–1921 рр. в Україні на основі українських єпархій РПЦ була створена Українська Автокефальна Православна Церква. Процес українізації церковного обряду УАПЦ мав відбуватися двома шляхами: 1) повернення до української вимови церковнослов'янських молитовних, богослужбових текстів, 2) перехід на українську мову в молитві та богослужінні через створення перекладів відповідних текстів (спершу частковий – українською мовою перекладені лише окремі молитви і читання (богослужбове Євангеліє, Апостол, «Вірую», шестипсалміє), а відтак повний переклад цілих богослужбових чинів).

Наказ про повернення до української літургійної вимови видало Міністерство віросповідань при Українській Центральній Раді (постанова міністра віросповідань І. Огієнка від 24 вересня 1919 р.) [5, 6]. Цей же наказ запроваджував читання українською мовою богослужбового Євангелія (видання 1906–1912 рр.) та проповідь українською мовою. Найперші українськомовні молитовники містили відповідні правила вимови та паралельно церковнослов'янський і український тексти («Молитовник. Ц[ерковно]-славянський та український тексти (з поясненням)» (Київ, 1917); «Молитовник мовою українсь-

кою й церковно-слав'янською. Переклав і пояснення зложив доктор церковної історії Архієпископ Олексій [Дородніцин]» (Київ, 1918). Однак, як не парадоксально, така реформа викликала серед вірних більший опір, ніж впровадження українських перекладів, крім того, вона видалася, очевидно, мало-ефективним, невиразним заходом. Саме тому Перший Собор УАПЦ, що відбувся 14–30 жовтня 1921 р., прийняв канонічну ухвалу про обов'язкове вживання української мови як літургійної [24, 342].

Богослужбові переклади в цей період здійснювала *Всеукраїнська православно-церковна рада* (1917–1927 рр.) – керівний орган УАПЦ, при якому була створена спеціальна *Перекладова комісія* під головуванням Н. Шараївського. У комісії в різний час працювали: В. Липківський, А. Кримський, В. Чехівський, М. Хомичевський (Борис Тен), В. Потієнко, прот. К. Стеценко, проф. І. Огієнко, архієпископ Лубенський і Полтавський Йосиф Оксіюк, І. Власовський, І. Гаращенко, С. Єфремов, Н. Старицька-Черняхівська та ін. Протягом свого функціонування аж до ліквідації 1927 р. комісія при ВПЦР переклала весь основний корпус богослужбових книг (основну роботу над перекладами здійснювали: В. Липківський, Н. Шараївський, І. Огієнко).

Процес відродження Української Православної Церкви протягом 1918–1939 рр. тривав на західноукраїнських землях, що перебували під владою Польщі. Тут була утворена Православна Церква в Польщі, яка 1924 р. отримала статус автокефалії. Рух за українізацію Православної Церкви найактивніше тривав у Волинській єпархії. 1922 р. Святіший Синод Православної Церкви в Польщі благословив вживання української мови в богослужінні, проповіді та катехизації в тих парафіях, де цього вимагали парафіяни [30, 47]. З цією метою у квітні 1925 р. при Синоді була створена *Комісія для перекладу Святого Письма і богослужбових книг на українську мову*, до складу якої увійшли: митрополит Діонісій Валединський – голова комісії, І. Огієнко, П. Табінський, О. Лотоцький та В. Біднов [33, 157].

1930 р. з ініціативи уряду УНР в екзилі було засновано *Український науковий інститут у Варшаві*, при якому 1932 р. створено *Комісію для перекладу Святого Письма та книг богослужбових* під головуванням митрополита Діонісія Валединського. Комісія здійснювала кураторство праці двох підкомісій – *Крем'янецької* (очолив архієпископ Полікарп Сікорський) та *Луцької* (під головуванням архієпископа Олексія Громадського та проф. М. Кобрин). Загалом за час своєї діяльності комісії підготували та опублікували такі богослужбові видання: Літургія св. Йоана Золотоустого (1936), Божественна Літургія св. Василя Великого (1939), Божественна Літургія Раніш Освячених Дарів св. Григорія Двоєслова (1939) (М. Кобрин), Малий Требник (1942), Служебник (1942), Октоїх (1938) та ін. Найбільшу кількість перекладів здійснив М.П. Кобрин.

Українізація Православної Церкви в Польщі та Наддніпрянській Україні не могла не вплинути на УГКЦ, що в першій половині ХХ ст. перебувала у вирі таких процесів: боротьба за «оживлення» церковного обряду (активна

участь мирян у богослужінні), активне протистояння польсько-католицькому прозелітизму, пошук обрядової ідентичності (рух за делатинізацію церковного обряду).

1922 р. І. Огієнко опублікував у Львові в друкарні Ставропігійського інституту богослужбові переклади з передмовою та благословенням православною єпископа Діонісія Валединського. Над редагуванням цих текстів працювала спеціальна комісія, очолена греко-католицьким священником Й. Бощаном. Того ж року з благословення митрополита А. Шептицького переклад І. Огієнка був апробований у Преображенському соборі м. Львова [див.: 28].

У цей же період над богослужбовими перекладами почала працювати *Комісія під головування митрополита А. Шептицького*, і вже 1927 р. у Львові побачила світ «Божественна Літургія св. Йоана Золотоустого», а 1933 р. – «Єрейський молитвослов» у перекладі на українську мову о. Я. Левицького, члена комісії.

1941 р. єпископ-помічник митрополита А. Шептицького владика Йосиф Сліпий за його дорученням створив нову літургійну комісію. Протягом 1941–1944 рр. вона підготувала переклад Божественної Літургії св. Йоана Золотоустого, який не був опублікований через нацистську, а відтак радянську окупацію Галичини [25, 102].

Після ліквідації УАПЦ в підрадянській Україні 1930 р., припинення діяльності Православної Церкви в Польщі 1939 р. та ліквідації УГКЦ 1946 р. праця над богослужбовими перекладами провадилася цілковито поза межами України, в країнах поселення українців, де були створенні українські церковні структури (Українська Греко-Православна Церква Канади, Українська Православна Церква в США, Українська Православна Церква у Великій Британії тощо). Діяльність цього періоду – це переважно редагування здійснених у попередній період перекладів богослужбових книг (дуже часто своєрідна редакторська контамінація кількох варіантів): перекладів ВПЦР, Наукового Інституту у Варшаві, ранніх перекладів І. Огієнка. Однак на особливу увагу заслуговує праця *Комісії при Консисторії Української Греко-Православної Церкви в Канаді*, до складу якої входили митрополит Іларіон Огієнко, єпископ Борис Яковкевич, священники С. Савчук, С. Герус. Видання, підготовлені цією комісією, – «Євхологійон, або Требник» (Вінніпег, 1960), «Український православний Часослов» (Карлсруе, 1968) та «Служебник» (Вінніпег, 1972) – зазнали багатьох перевидань та лягли в основу подальших богослужбових збірників (зокрема, молитовників), що їх використовують у богослужбовій практиці УАПЦ дотепер. Іншим вагомим організатором редакторської праці над богослужбовими перекладами в діаспорі стала також *Комісія богослужбових книг при Науково-Богословському Інституті УАПЦ в США*, яку свого часу очолили: митрополит УПЦ в США Йоан Теодорович, митрополит УГПЦК Іларіон Огієнко, митрополит УАПЦ в Діаспорі Никанор Абрамович. Найзначнішими публікаціями комісії стали «Служебник» (1963) та «Великий український православний молитовник» (Видання УАПЦ в Австралії і Новій Зеландії).

дії, 1991), «Постова Тріюдь» (перекладач – В. Завіткевич) (1976). Усі вони в 90-х роках ХХ ст. були перевидані в Україні та використовувалися при створенні нових видань.

Період інтенсивної праці над богослужбовими перекладами в УГКЦ припав на 1966–1984 рр. і був спричинений мовно-літургійними реформами II Ватиканського Собору (1962–1965). Головною метою реформи було відновлення активної і свідомої участі вірних у богослужінні через уприспунення для їхнього розуміння богослужбових текстів. Сакральні мови (латину, церковнослов'янську тощо) в богослужінні мали замінити живі народні мови. (Прикметно, що при цьому, відповідно до постанов Собору, офіційною літургійною мовою залишалася церковнослов'янська, а вживання народних (живих) мов допускалося лише факультативно).

Для реалізації рішень Другого Ватикану щодо перекладу літургійних текстів 1963 р. у Римі була створена *Міжєпархіальна літургійна комісія УГКЦ* під проводом митрополита Йосифа Сліпого. У різний час над богослужбовими перекладами у складі цієї комісії працювали: М. Соловій, Д. Блажейовський, Р. Головацький, І. Гриньох, М. Гринчишин, В. Дзьоба, П. Качур, В. Лаба, М.-І. Любачівський, І. Тилявський, І. Хоменко, П. Хомин, В. Шерегі, Л. Гузар. Г. Лончина, І. Дацько, І. Музичка, Р. Турконяк та ін. До редакторської праці були залучені філологи: О. Горбач, К. Кисілевський, П. Ковалів, В. Ленчик, В. Радзикеви́ч, Я. Рудницький, М. Соневицький, М. Тершаковець, В. Янів, В. Лев, Ю. Шевельов, П. Зайцев, Д. Чижевський, В. Державин [32; 6, 55]. Протягом 1966–1984 рр. вона підготувала та опублікувала такі богослужбові видання: молитовник «Господи, до тебе возношу душу мою» (1966), «Євангеліє на неділі, празники і різні потреби» (1967), «Читання апостольські на неділі, празники й різні потреби» (1969), Священна і Божественна Літургія во святих отця нашого Йоана Золотоустого (1968), Малий Требник (1973), Священна і Божественна Літургія во святих отця нашого Васи́лія Великого (1980) і Божественна Літургія Передосвячених Дарів (1984) [див.: 26].

У 1972–1975 рр. до літургійно-перекладацької діяльності приступила *Комісія Чину Святого Васи́лія Великого* (ЧСВВ). 1972 р. побачив світ «Молитвослов» (відомий під назвою «Висиліанка»), який доповнив корпус українських богослужбових книг УГКЦ, оскільки містив фрагменти з Мінеї, Октоїха, Цвітної та Постової Тріюдей. Над перекладом працювала Літургійна комісія під проводом о. Ісидора Патрила, до складу якої увійшли монахи-василіяни: А. Великий, М. Ваврик, Р. Головацький, І. Патрило, С. Мудрий, Т. Олійник, К. Корчагін, Т. Галицький та ін. [3].

1985 р. *Синодальна (Міжєпархіальна) літургійна комісія* при Синоді Єпископів УГКЦ (Синод Ієрархії Української Католицької Церкви) на основі перекладу Божественної Літургії, здійсненого Міжєпархіальною літургійною комісією під проводом Йосифа Сліпого, підготувала нове, зредаговане видання «Службника» ([Рим], 1988), який був затверджений для офіційного вжитку в УГКЦ і використовується в ній по сьогодні (т. зв. Синодальний Служб-

ник). Того ж року Синодальна літургійна комісія видала перекладений «Архиєратикон, або Святительський Служебник» ([Рим], 1988), який також отримав статус офіційного.

На початку 1990-х рр. із здобуттям Україною незалежності в ній відновили свою діяльність усі ліквідовані в першій половині ХХ ст. церковні структури: УАПЦ, УГКЦ, УПЦ КП. Працю над перекладами в українських Церквах почали здійснювати спеціальні літургійні комісії цих Церков, а також окремі ініціативні групи. Паралельно в літургійній практиці активно вживаються перевидання діаспорних публікацій, що, однак, зазнають певних редакторських трансформацій.

УАПЦ. Відновивши свою діяльність в Україні 1989 р., УАПЦ в богослужбовій практиці використовує переклади, створені в першій половині ХХ ст. в УАПЦ (видання ВПЦР) та Польській Православній Церкві (видання Українського наукового інституту у Варшаві), що зазнали редагування в діаспорний період. Під впливом цих видань був створений офіційний молитовник УАПЦ «Молитовник православної родини з Псалтирем «З вірою і любов'ю» (упор. архієпископ І. Ісіченко, оо. І. Пашуля, В. Саган, В. Зубак).

УГКЦ. Із часу легалізації в Україні УГКЦ 1989 р. тут створено *Між-єпархіальну літургійну комісію УГКЦ* – із 2008 р. *Патріарша літургійна комісія* (голова – єпископ Венедикт Алексійчук), що здійснює редагування попередніх перекладів, а також працює над новими перекладами богослужбових книг. Однак у літургійній практиці досі використовують богослужбові видання попереднього періоду, створені різними перекладацькими комісіями: Між-єпархіальної літургійної комісії під проводом Йосифа Сліпого, Чину Святого Василя Великого, Синоду Єпископів УГКЦ (див. вище).

Над новими українськими богослужбовими перекладами працюють члени т. зв. *Майстерні літургійних перекладів «Трипіснець»* при Українському католицькому університеті, які підготували такі видання: «Божественна Літургія Передосвячених Дарів зі стихирами Тріоді, Октоїха та Мінеї» (Львів, 2009), «Богослужіння Страсної і Світлої Седмиць» (Львів, 2012; електронне видання). Гімнографічний корпус переклали А. Шкраб'юк, Т. Тимо, М. Тимо. Переклади мають експериментальний характер і призначені суто для використання в церквах Українського католицького університету.

УПЦ КП. У створеній 1992 р. УПЦ КП працю над богослужбовими перекладами із 1998 р. здійснювала *Комісія для перекладу Святого Письма і богослужбової літератури*, організована при Священному Синоді УПЦ КП та очолена Патріархом УПЦ КП Філаретом Денисенком. Згодом комісія трансформувалася у *Видавничий відділ Київської Патріархії* – окрему Синодальну установу УПЦ КП (з 2012 р. голова – прот. О. Трофимлюк). Протягом цього часу був перекладений весь основний корпус богослужбових книг: «Служебник» (2000 і перевидання), «Требник» (2001), «Октоїх» (2003), «Воскресний Октоїх і Загальна Мінея» (К., 2001), «Мінея святкова» (2002), «Тріодь Квітна» (К., 2002–2005), «Тріодь Постова» (К., 2005–2008) та ін.

УПЦ (МП). 1991 р. Український екзархат РПЦ рішенням Архирейського собору РПЦ було перейменовано на Українську Православну Церкву. З початку 1998 р. з благословення митрополита Володимира (Сабодана) в УПЦ (МП) почали відправляти богослужіння українською мовою в тих парафіях, де цього забажали дві третини парафіян, – на підставі постанови Собору РПЦ від 1921 р., чинність якої підтвердив Собор УПЦ в листопаді 1991 р. Дозволом скористалися західноукраїнські парафії УПЦ (МП), які у богослужбовій практиці вживають переклади Українського наукового інституту у Варшаві, що мають благословення церковної влади Православної Церкви в Польщі і визнані в УПЦ (МП) легітимними.

2010 р. у Києві з'явилася перша громада УПЦ (МП), яка здійснює богослужіння українською мовою, – ставропігійна парафія при Спасо-Преображенському соборі (намісник – митрополит Олександр Драбинко). Громада використовує текст «Божественна літургія святого отця нашого Іоанна Золотоустого, архієпископа Константинопольського» (розміщений на сайті парафії), створений на основі перекладу, вміщеного в «Служебнику» УПЦ в США (1963) та перекладу єпископа УПЦ (МП) Іонафана Єлецьких (неопублікований).

2013 р. з благословення митрополита Володимира Сабодана Ужгородська богословська академія ім. св. Кирила і Мефодія видала «Служебник» (I том – церковнослов'янською мовою, II – український переклад) за редакцією архим. В. Беда. 2017 р. при підтримці УПЦ в Канаді побачив світ «Молитовник» українською мовою (упор. о. А. Дудченко; переклад здійснив В. Шолох).

На увагу заслуговує також перекладацька діяльність єпископа Тульчинського і Брацлавського Іонафана Єлецьких, який підготував т. зв. місіонерські переклади Божественної Літургії українською мовою: «Тлумачний путівник Божественною Літургією. Молитвослів'я та ектенії Божественної Літургії з історико-богословським коментарем» (Тульчин, 2010), «Український Літургікон. Досвід викладення Божественної Літургії святих Іоанна Златоуста та Василя Великого українською мовою» (1994; електронне видання).

2007 р. була створена *Синодальна богослужбова комісія УПЦ* (голова – єпископ Новокаховський і Генічеський Філарет Зверев), одним із завдань якої проголошено «створення вивірених місіонерських текстів Літургії, основних піснеспівів Октоїха, Тріюдей, Мінеї, Трєбника і Книги молебних піній», а також «переклад богослужбових текстів» [Синодальна], однак жоден переклад поки що не був опублікований.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, в історії української літургійної мови виразно виокремлюються три основні періоди, зумовлені умовами історичного розвитку різних українських конфесій: 1) перша половина ХХ ст. (до 1941 р.); 2) 1940-і – 1990-ті роки; 3) 1990-ті – до сьогодні, при цьому для кожного з них притаманний певний різновид діяльності:

перший період – активне створення богослужбових перекладів, другий – редакторська праця над попередніми напрацюваннями, третій – продовження редакторської діяльності та створення нових, сучасних перекладів.

Література

1. Бабич Н.Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки : збірник науково-дидактичних праць / Н.Д. Бабич. – Чернівці : Букрек, 2009. – 214 с.
2. Барвінський О. Чи українська мова пригідна для перекладу Святого Письма і молитов та духовної проповіді? / О. Барвінський. – Коломия, 1921. – 32 с.
3. Батіг М. Раби Божі чи слуги Господні? [Електронний ресурс] / М. Батіг // Нова Зоря. Греко-католицький часопис. – Режим доступу : <http://novazorya.if.ua/22092016/2942-2016-09-27-08-31-31>.
4. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Св. Письма на українську мову 19–20 вв. / О. Горбач // Наукові записки Українського Вільного Університету. Ч. 13. Філософський факультет : зб. Мовознавчої комісії Наукового Конгресу в 1000-ліття Хрещення Руси-України. – Мюнхен, 1988. – С. 29–98.
5. Дудар В.Л. Державно-церковна діяльність І. Огієнка (1919–1922 рр.) / В.Л. Дудар // Zbiór raportów naukowych. «Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktyka». – Warszawa, 2015. – S. 5–8.
6. Дацько І. Праця Патріярха Йосифа над перекладами літургійних книг / І. Дацько // Дацько І. У пошуках єдності і правди : вибрані твори / І. Дацько. – Львів : Вид-во УКУ, 2017. – С. 51–64.
7. Житецькій П.И. О переводахъ Евангелія на малорусскій языкъ / П.И. Житецькій. – СПб., 1906. – 65 с.
8. Іваннікова Л. Богослужбова мова / Л. Іваннікова // Святопокровська Подільська церква УАПЦ м. Києва. – Режим доступу : <http://pokrovska.kiev.ua/content/bogosluzhbova-mova>.
9. Ісіченко І. Мова богослужінь: чинник інтеграції чи дезінтеграції Церкви / І. Ісіченко // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій. – Львів, 1998. – С. 20–32.
10. Ісіченко І. Церковне життя України епохи барокко / І. Ісіченко // Українське барокко. – Харків : Акта, 2004. – С. 85–173.
11. Кобрин М. Про мову богослуження : доклад 5-їй комісії Передсоборного Зібрання / М. Кобрин. – Репр. вид. 1935 р. – Рівне : Каліграф, 2004. – 184 с.
12. Коць Т.А. Сакральний стиль / Т.А. Коць // Культура мови на щодень. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/reg/7-1.pdf>.
13. Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна: Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів / Г. Куземська. – К. : КЖД «Софія», 2012. – 112 с.
14. Кунцлер М. Літургія Церкви / М. Кунцлер. – Львів : Свічадо, 2001. – 616 с.
15. Німчук В. Українська мова – священна мова / В. Німчук // Людина і світ. – 1992. – № 11–12. – С. 28–32; 1993. – № 1. – С. 35–38.
16. Німчук В. Християнство й українська мова / В. Німчук // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 11–30.

17. Німчук І. Митрополит Йосиф Сліпий / І. Німчук // Календар української родини на св. рік 1950. – Мондер, 1950. – С. 99–103.
18. Огієнко І. Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви / І. Огієнко. – Тернів, 1921. – 52 с.
19. Огієнко І. Українська мова як мова Богослужбова. Право живої мови бути мовою Церкви. – [Тарнів], 1921 / І. Огієнко // Іван Огієнко (митрополит Іларіон). Наша літературна мова. – К. : Наша культура і наука, 2011. – С. 91–118.
20. Огієнко І. Українська Церква / І. Огієнко. – Прага, 1942. – Т. II : Нариси з історії Української Православної Церкви. – 224 с.
21. Павленко П. Богослужбова мова в Православній Церкві (короткий історичний начерк) / П. Павленко. – Луцьк, 1928. – 38 с.
22. Пентковский А. Литургические реформы в истории Русской Церкви и их характерные особенности / А. Пентковский // Журнал Московской Патриархии. – 2001. – № 2. – С. 72–80.
23. Пентковский А.М. Славянское богослужение византийского обряда и корпус славянских богослужебных книг в конце IX – в первой половине X веков / А.М. Пентковский // *Slověne = Slovъne. International Journal of Slavic Studies*. – 2016. – № 2. – С. 54–120.
24. Преловська І.М. Проблеми українізації церковного життя в документах Української Автокефальної Православної Церкви у 1920-х роках / І.М. Преловська // Труды Київської Духовної Академії. Церковна історія. – К., 2015. – № 15 (187). – С. 335–345.
25. Пуряєва Н.В. Греко-католицький митрополит Сильвестр Сембратович і народна мова в Церкві / Н.В. Пуряєва // Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур : матеріали Міжнар. наук. конф, м. Київ, 24 травня 2016 р. – К., 2016. – С. 54–59.
26. Пуряєва Н. Лексика богослужбових перекладів за редакцією митрополита Йосифа Сліпого у світлі скопос-теорії / Н. Пуряєва // *Słowo u Słowian. Wpływ języków sąsiadujących na rozwój języka ukraińskiego. Studia leksykalne (Studia Ruthenica Cracoviensia 11)* / pod red. Anny Budziak i Wiktorii Hojsak. – Kraków, 2016. – S. 329–348.
27. Пуряєва Н.В. Літургійна церковнослов'янська мова в мовнокультурній ситуації Галичини XIX – першої половини XX ст. / Н.В. Пуряєва // Лінгвістичні дослідження. – 2017. – Вип. 45. – С. 170–178.
28. Пуряєва Н. Митрополит Андрей Шептицький і українська мова в богослужінні / Н. Пуряєва // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна українська нація: мова, історія, культура» (16 березня 2016 р., м. Львів) / Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького. – Львів, 2016. – С. 315–317.
29. Пуряєва Н.В. Перший молитовник українською мовою («Молитовник для руського народу» Івана Пулюя 1871 р.) / Н.В. Пуряєва // Українська мова. – 2016. – № 3. – С. 130–141.
30. Річинський А. Свята Софія Київська / А. Річинський // Літературно-науковий вістник. – Львів–Тернопіль, 1931. – Т. CV, кн. I. – С. 41–53.
31. Скаб М.В. Мова Церкви в Україні кінця XX – початку XXI ст. як чинник формування національної свідомості / М.В. Скаб // Богословський вісник. – Чернівці, 2013. – № 8. – С. 8–16.

32. Тилявський І. Літургічна комісія та її переклади під проводом Патріярха Йосифа / І. Тилявський // *Bohoslovia*. – Рим, 1985. – Т. 49. – С. 151–166.
33. Ткачук І.В. Діяльність Товариства імені Петра Могили в Луцьку / І.В. Ткачук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. Історичне релігієзнавство. – 2010. – Вип. 2. – С. 154–161.
34. Чистович І.А. История перевода Библии на русский язык / И.А. Чистович. – Репринт. изд. 1899 г. – М. : РБО, 1997. – 368 с.

References

1. Babych, N.D. (2009). *Bohoslovskiy styl ukrainskoi movy u konteksti stylistychnoi nauky: zbirnyk naukovo-dydaktychnykh prats [Theological style of Ukrainian language in the context of stylistic science: scientific and didactic works]*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
2. Barvynskiy, O. (1921). *Chy ukrainska mova pryhidna dlia perekladu Sviatoho Pysma i molytov ta dukhovnoi propovidy? [Is the Ukrainian language suitable for translations of Holy Scripture, prayers and spiritual preaching?]*. Kolomyia [in Ukrainian].
3. Batih, M. (n.d.). Raby Bozhi chy sluhy Hospodni? [Rabbi the Divine or servants of the Lord?]. *Nova Zoria. Hreko-katolytskyi chasopys – New Dawn. Greek Catholic Journal*. Retrieved from <http://novazorya.if.ua/22092016/2942-2016-09-27-08-31-31> [in Ukrainian].
4. Horbach, O. (1988). Movostyl novitnikh perekladiv Sv. Pysma na ukrainsku movu 19–20 vv. [The style of modern translations of the Scriptures into the Ukrainian language of the 19th and 20th centuries]. *Naukovi zapysky Ukrainskoho Vilnoho Universytetu. Ch. 13. Filosofskii fakul'tet: zbirnyk Movoznavchoi komisii Naukovoho Kongresu v 1000-littia Khreshchennia Rusy-Ukrainy – Scientific notes of the Ukrainian Free University. Pt. 13. The Philosophy Faculty: Assoc. Linguistic Commission of the Scientific Congress at the 1000th anniversary of the Baptism of Rus-Ukraine* (pp. 29–98). Miunkhen [in Ukrainian].
5. Dudar, V.L. (2015). Derzhavno-tserkovna diialnist I. Ohienka (1919–1922 rr.) [State-church activity of I. Ogienko (1919–1919)]. *Zbiór raportów naukowych. «Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktyka» – A collection of scientific reports. «Recent scientific research. Theory, practice»* (pp. 5–8). Warszawa [in Ukrainian].
6. Datsko, I. (2017). Pratsia Patriiarkha Yosyfa nad perekladamy liturhiinykh knykh [The Work of Patriarch Joseph on Translations of Liturgical Books]. In I. Datsko, *U poshukakh yednosty i pravdy: vybrani tvory – In Search of Unity and Truth: Selected Works* (pp. 51–64). Lviv: Vyd-vo UKU [in Ukrainian].
7. Zhytetskyi, P.I. (1906). *O perevodakh Evangelii na malorusskii iazyk [About translations of the Gospel in the Malorussian language]*. Saint Petersburg [in Russian].
8. Ivannikova, L. (n.d.). Bohosluzhbova mova [The liturgical language]. *Sviatopokrovska Podilska tserkva UAPT's m. Kyieva – Svyatopokrovska Podolsk Church of the UAOC of Kyiv*. Retrieved from <http://pokrovska.kiev.ua/content/bogosluzhbova-mova>.
9. Isichenko, I. (1998). Mova bohosluzhin: chynnyk intehratsii chy dezintehratsii Tserkvy [The language of worship: the factor of integration or disintegration of the Church]. *Suchasna ukrainska bohoslovska terminolohiia: vid istorychnykh tradytsii do novykh kontseptsii – Contemporary Ukrainian theological terminology: from historical traditions to new concepts* (pp. 20–32). Lviv [in Ukrainian].
10. Isichenko, I. (2004). Tserkovne zhyttia Ukrainy epokhy barokko [Church life of Ukraine in the Baroque era]. *Ukrainske baroko – Ukrainian Baroque* (pp. 85–173). Kharkiv: Akta [in Ukrainian].

11. Kobryn, M. (2004). *Pro movu bohosluzhennia: doklad 5-ii komisii Peredsobornoho Zibrannia [On the language of worship: Report of the 5th Commission of the Pre-Assembly Assembly]*. Rivne: Kalihraf [in Ukrainian].
12. Kots, T.A. (n.d.). Sakralnyi styl [The sacred style]. *Kultura movy na shchoden – Culture of speech for everyday*. Retrieved from <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/reg/7-1.pdf> [in Ukrainian].
13. Kuzemska, H. (2012). *Yakoiu movoiu molylasia davnia Ukraina: Pravyła ukrainskoi transliteratsii tserkovnoslovianskykh tekstiv [What language did ancient Ukraine pray: The rules of Ukrainian transliteration of Church Slavonic texts]*. Kyiv: KZhD «Sofia» [in Ukrainian].
14. Kuntsler, M. (2001). *Liturhiia Tserkvy [Liturgy of the Church]*. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
15. Nimchuk, V. (1992, 1993). *Ukrainska mova – sviashchenna mova [Ukrainian is a sacred language]*. *Liudyna i svit – Man and the world*, 11–12, 28–32; 1, 35–38 [in Ukrainian].
16. Nimchuk, V. (2001). *Khrystyianstvo y ukrainska mova [Christianity and Ukrainian language]*. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 1, 11–30 [in Ukrainian].
17. Nimchuk, I. (1950). *Mytropolyt Yosyf Slipyi [Metropolitan Joseph Slipy]*. *Kalendar ukrainskoi rodyny na sv. rik 1950 – Calendar of the Ukrainian family on St. Year 1950* (pp. 99–103). Monder [in Ukrainian].
18. Ohiienko, I. (1921). *Svitovyi rukh za utvorennia zhyvoi narodnoi natsionalnoi tserkvy [World Movement for the Formation of a Living National People's Church]*. Terniv [in Ukrainian].
19. Ohiienko, I. (2011). *Ukrainska mova yak mova Bohosluzhbova. Pravo zhyvoi movy buty movoiu Tserkvy. – [Tarniv], 1921 [Ukrainian as a language of the liturgical. The right to live language to be the language of the Church. – [Tarniv], 1921]*. *Ivan Ohiienko (mytropolyt Ilarion). Nasha literaturna mova – Ivan Ogienko (Metropolitan Ilarion). Our literary language* (pp. 91–118). Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
20. Ohiienko, I. (1942). *Ukrainska Tserkva. Tom II: Narysy z istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy [Ukrainian Church. Vol. II: Essays on the history of the Ukrainian Orthodox Church]*. Praha [in Ukrainian].
21. Pavlenko, P. (1928). *Bohosluzhbova mova v Pravoslavnii Tserkvi (korotkyi istorychnyi nacherk) [The liturgical language in the Orthodox Church (short historical sketch)]*. Lutsk [in Ukrainian].
22. Pentkovskii, A. (2001). *Liturgicheskie reformy v istorii Russkoi Tserkvi i ikh kharakternye osobennosti [Liturgical reforms in the history of the Russian Church and their characteristic features]*. *Zhurnal Moskovskoi Patriarkhii – Journal of the Moscow Patriarchate*, 2, 72–80 [in Russian].
23. Pentkovskii, A.M. (2016). *Slavianskoe bogosluzhenie vizantiiskogo obriada i korpus slavianskikh bogosluzhebnykh knig v kontse IX – v pervoi polovine X vekov [Slavic worship of the Byzantine rite and the corpus of Slavic liturgical books at the end of the IX – in the first half of the X century]*. *Slověne = Slovъne. International Journal of Slavic Studies*, 2, 54–120 [in Russian].
24. Prelovska, I.M. (2015). *Problemy ukrainizatsii tserkovnoho zhyttia v dokumentakh Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy u 1920-kh rokakh [The Problems of Ukrainianization of Church Life in the Documents of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church]*

in the 1920s.]. *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii. Tserkovna istoriia – Proceedings of the Kiev Theological Academy. Church history*, 15 (187), 335–345. Kyiv [in Ukrainian].

25. Puriaieva, N.V. (2016). Hreko-katolytskyi mytropolyt Sylvestr Sembratovych i narodna mova v Tserkvi [Greek Catholic Metropolitan Sylvester Sembratovich and the national language in the Church]. *Hlobalizatsiia / yevropeizatsiia i rozvytok natsionalnykh slovianskykh kultur: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (Kyiv, 24 travnia 2016 r.) – *Globalization / Europeanization and development of the national Slavic cultures: Materials International Sciences Conf.* (Kyiv, May 24, 2016). (pp. 54–59). Kyiv [in Ukrainian].

26. Puriaieva, N. (2016). Leksyka bohosluzhbovykh perekladiv za redaktsiieiu mytropolyta Yosyfa Slipoho u svitli skopos-teorii [The vocabulary of liturgical editions by Metropolitan Joseph Slipyj in the light of the scopes theory]. In A. Budziak & W. Hojsak (Eds.), *Słowo u Słowian. Wpływ języków sąsiadujących na rozwój języka ukraińskiego. Studia leksykalne (Studia Ruthenica Cracoviensia 11) – A word for the Slavs. The influence of neighboring languages on the development of the Ukrainian language. Lexical studies (Studia Ruthenica Cracoviensia 11)* (pp. 329–348). [in Ukrainian].

27. Puriaieva, N.V. (2017). Liturhiina tserkovnoslovianska mova v movnokulturnii sytuatsii Halychyny XIX – pershoi polovyny XX st. [Liturgical Church Slavonic Language in the Language and Culture Situation of Galicia of the XIXth – the first half of the twentieth century]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 45, 170–178 [in Ukrainian].

28. Puriaieva, N. (2016). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i ukrainska mova v bohosluzhinni [Metropolitan Andriy Sheptytsky and the Ukrainian language in worship]. *Materialy Mizhnarodnoi naukoivo-praktychnoi konferentsii «Suchasna ukrainska natsiia: mova, istoriia, kultura»* (16 bereznia 2016 r., m. Lviv) – *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Modern Ukrainian Nation: Language, History, Culture»* (Lviv, March 16, 2016). (pp. 315–317). Lviv [in Ukrainian].

29. Puriaieva, N.V. (2016). Pershyi molytovnyk ukrainskoiu movoiu («Molytovnyk dlia ruskoho narodu» Ivana Puliuia 1871 r.) [The first prayer book in Ukrainian («Prayer for the Russian people» by Ivan Puluj in 1871)]. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 3, 130–141 [in Ukrainian].

30. Richynskyi, A. (1931). Sviata Sofiia Kyivska [Holy Sofia Kyivska]. *Literaturno-naukovyi vistnyk – Literary and scientific journal*, 105 (1), 41–53. Lviv–Ternopil [in Ukrainian].

31. Skab, M.V. (2013). Mova Tserkvy v Ukraini kintsia XX – pochatku XXI st. yak chynnyk formuvannia natsionalnoi svidomosti [The language of the Church in Ukraine at the end of the twentieth and early twenty-first centuries as a factor in the formation of national consciousness]. *Bohoslovskiyi visnyk – Theological Gazette*, 8, 8–16. Chernivtsi [in Ukrainian].

32. Tyliavskyi, I. (1985). Liturhichna komisiia ta yii pereklady pid provodom Patriiar-kha Yosyfa [Liturgical Commission and its translations under the direction of Patriarch Josyf]. *Bohoslovia*, 49, 151–166. Rym [in Ukrainian].

33. Tkachuk, I.V. (2010). Diialnist Tovarystva imeni Petra Mohyly v Lutsku [Activities of the Petro Mohyla Society in Lutsk]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Seria Istorychne relihiieznavstvo – Scientific notes [National University of Ostroh Academy]. Series. Historical Religious Studies*, 2, 154–161 [in Ukrainian].

34. Chistovich, I.A. (1997). *Istoriia perevoda Biblii na russkii iazyk [History of the translation of the Bible into Russian]*. Moscow: RBO [in Russian].

PURIAIEVA Natalia – Candidate of Philological Sciences, Senior Researcher, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Mikhailo Hrushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine (rondelyk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151925>

UKRAINIAN LANGUAGE IN THE LITURGICAL PRACTICE OF UKRAINIAN CHURCHES

Abstract. *The article covers the course of implementation of the Ukrainian language into the liturgical practice of traditional Ukrainian Churches. It is revealed that in the history of the Ukrainian liturgical language there can be clearly distinguished three main periods, conditioned by the historical development of various Ukrainian confessions: 1) the first half of the 20th century (until 1941); 2) 1940s and 1990s; 3) 1990s – present, with each period having a specific type of activity: the first period – active creation of liturgical translation, the second – editing previous work, the third – the continuation of editorial activity and the creation of new, modern translations.*

Key words: *Ukrainian liturgical language, Church Slavonic liturgical language, liturgical translations.*

Стаття надійшла до редакції 2.11.2018 р.

УДК 821.161.2.09(092):111.1

РОМАНОВ Сергій – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, просп. Волі, 13, Луцьк, 43000, Україна (sergmr@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1404-4584>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150400>

ОНТОЛОГІЧНА ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ: РОДИННИЙ ПРОСТІР

Анотація. У статті розглядаються процеси особистісного становлення двох найвідоміших українських письменниць епохи раннього модернізму. Акцент покладено на увиразненні родинної сфери, яка передусім визначала духовне й інтелектуально-творче визрівання майбутніх письменниць, їхній світогляд, морально-етичні й естетичні установки, ціннісні пріоритети. Особливою виявилася роль батьків, стосунки з якими для обох дівчаток склалися у полюсах чуттєво-психологічного притягання / відштовхування.

Ключові слова: дитинство, батько, матір, любов, мрія, суспільство, доля, Бог.

Постановка проблеми. Якщо запроектувати сімейне улаштування через біблійну сюжетіку й архетипоніку, як то намагалася стосовно власної родини О. Кобилянська, доведеться вийти на два по-різному, але однаково важливі верховні начала. У старозавітті батькові відповідав би Яхве – невимолимий і свавільний, а матері – мудрий та всеблагий Саваоф. У Лесі Українки, як відомо, було з точністю до навпаки. У поширенні на динаміку сильної особистості, її розвиток від народження до зрілості, умовність такого підходу щораз більше даватиметься взнаки. Але умовність не абсолютна, навіть попри варіативність й амбівалентність визначених ролей у їхніх стосунках / впливах на свої творіння. Увиразнення окреслених моментів і покладається **метою** пропонованої розвідки. В означенім напрямі розбудовано чимало праць, з-поміж яких вирізняються монографії Т. Гундорової, С. Кочерги, Г. Левченко, М. Моклиці М. Павлишина та ін. Та далеко не всі фокусуються на порівняльно-біографічних контекстах.

Виклад основного матеріалу. Показовою є глорифікація (але не сакралізація на взір Шевченка, і це важливо!) родини в оповіданні Кобилянської 1903 р. «Думи старика». Написаний у хронологічно-змістовому околі автобіографічної «Долі», твір не в усьому відповідає вказаному жанрові; хоч і не є стилізацією, хіба ідеалізацією. «Ми ще “біблійні” були, і первісні, – згадує себе і дружину герой. – Корились святим, лякалися гніву Божого, вірили в

чудеса, в судьбу, – душі наші були дитинні, іноді наївні до смішності». І далі скромне визначення свого місця: «Між вами всіма я був собі, як цар. Строгий, але, здається, й добрий. Мав ухо й очі для всіх, і для кожного зокрема. Мав руку, що нагороджувала, і мав руку, що карала. [...] І все лиш будучину бачив» [2, 408]. Природний світик Косачат, зокрема, маленької Єви / Лариси, у схожих патріархально-пастельних тонах описано сестрою. І хоч Ользі на тоді сповнилось кілька років, враження од Звягеля, залишилися дуже яскравими: «Туди приїздив її “кумір” дядько Михайло, там вона любувалася своїм божеством – матір'ю; коли мама складала свої перші книжечки [...], вимальовувала свої узорі, зібрані в поїздках з батьком по волостях, то була, на Лесин закоханий погляд, найкраща, найрозумніша, найталановитіша в світі жінка. А батько був такий розумний, добрий, справедливий. Він ніколи не завдавав Лесі болю своєю холодністю чи твердженнями, що вона гірша за Мішу» [1, 43]. То ж чи мали у тім раю, що називається дитинством, його мешканці почуватися нещасними або, іще гірше, «сиротами»? На диво, це питання зовсім не принагідне. Як і розгорнута біблійна метафора, що постає так само чинною й у своєму смисловому продовженні – утраті раю/безпосереднього зв'язку з його творцями.

У найбільшому за обсягом автожиттєписі О. Кобилянська робить пояснення, що аж ніяк не випадає брати реверансом перед аудиторією: «Забираючися до писання своєї біографії, я не могла не спізнати хоч одним словом ту свою матір, вдачі котрої я чи не все своє єство завдячую, і вічно трудящого батька» [4, 229]. Дисбаланс поміж прикладеними до найрідніших характеристиками упадає в око і не спорядженому психоаналітичною оптикою читачеві. А спроби тих, хто нею володіє, зазвичай скеровуються на опис конфліктів, ситуацією інспірованих. Справді, *своєрідність* взаємин поміж батьком і донькою Кобилянськими, як і матір'ю та донькою Косачами, розкриває таким пошукам неосяжні простори.

Присвятивши перші сторінки цитованої праці наświetленню шляху батька, авторка, таке враження, зумисне втримується від емоційно-чуттєвих, навіть художніх, образних маркувань. Сухуватий, канцелярсько-чиновницький виклад, наче обернено-стилізований на професійну спеціалізацію героя, контрастує з «теплою метафорикою» (знову ж біблійною) рядків, присвячених матері. Віддаючи належне батьковій стійкості супроти житейських бур, стійкості без перебільшення подиву гідній, донька лише подекуди акцентує його сфери впливу на дітей, зокрема дівчат. Тож і політичні уподобання Юліана Яковича (а був він москвофілом) не акцентувалися. Тож визначальними для Ольги стали приватно-психологічні чинники. І саме у цім напрямі вона одриватиметься, долатиме (і перемагатиме?) зв'язки з батьком, тобто його впливи і владу над собою.

Важко уявити щось подібне до наведеного Кобилянською в «атестаціях» Петра Антоновича, коли б ті з'явилися з-під пера його найстаршої доньки. Натомість маємо розлогі й довіри гідні свідчення доньки підстаршої, людини

і родинно, і духовно-психологічно чи не найближчої сестрі. І свідчення ці в усьому прихильні, навіть без контрасту з доривчо-нейтральними спогадуваннями матері.

Пояснити справу лише зовнішніми чинниками – то хіба спростити її. Легко згодитись, що соціальний ценз П. Косача, значного урядовця й дворянина імперії, суттєво, коли не докорінно, різнився від становища непримітного держслужбовця «прибитого» потрійним німецько-польсько-румунським гнітом краю, окраїни цивілізованого світу. Окреслена відмінність позначилася й на обережній лояльності до влади одного та скептицизмі й регіональному патріотизмі іншого.

Мав свої особливості й сімейний уклад. Задля кар'єри і все того ж родинного добробуту чиновник Кобилянський догляд та виховання дітей міг спокійнісінько здати на руки дружині, будучи абсолютно певним її жертвовної відданості домашньому вогнищу. Свої ж обов'язки чоловіка виконував з «повагою, строгістю й фанатичною консеквентністю» [4, 228]. А уявити, що ради догляду за дитиною міг покинути працю, як то зробив Косач у випадку з маленькою Лесею (фактично її порятувавши), то й зовсім не просто. Так само неймовірно, щоправда, і те, щоб Марія Йосипівна полишила немовля, хоч би й задля власного лікування.

Застереження, що відкриває щоденник 19-річної Ольги, може дістати багато потрактувань: від хрестоматійної обмовки за Фрейдом у контексті його теорії витіснених страхів і до літературної маски, гри. Потерпаючи від знайомої творчим людям розгубленості перед зазивною порожнечою білого безмежжя, дівчина несподівано занотовує: «Я гортаю і гортаю аркуші, їх страшенно багато... Чим я їх заповню? Одного тільки я не повинна писати – що я мов сирота, хай мене Бог боронить від цього... Я ходжу як неприкаяна» [3, 18]. Остання самохарактеристика виказує конститутивну рису рефлексивної особистості у її надзусиллях самоосягу, а відтак самоконструювання. «Ми бачимо самих себе, ми *обманюємо* самі себе, і ми *оцінюємо* самих себе – наголошує К. Ясперс. – Однак те власне “Я”, яке ми бачимо, не є якимось постійним наявним буттям – радше ми бачимо окремі пережиті феномени, окремі взаємозв'язки, частковості, які ми більш-менш свідомо впорядковуємо у певну схему власного “Я” як чогось цілого. Такий *схематизм власного “Я”* багато хто з нас використовує, змішуючи його з самістю реальною, яка вивершує і ніколи цілком і повністю для нас не є предметом, оскільки постійно перебуває у становленні й завжди лишається проблематичною» [7, 92]. Надважливо, що звільнення від батьківсько-материнської влади (такі запізніле, зокрема, й через те, що «дівоче») відбувається за принципом «чесності з собою». Одвага заглянути у прірву власної душі, без маски, кривлянь і спеціально «жіночої кокетерії», напряду, уможлиблює збереження єдності схильного до розосередження «Я». Адже «підміна реальної самості у її цілісності самістю гаданою завжди веде до самообману» [7, 93]. Чого-чого, а ховатися від себе, навіть бавлячись, дівчата-moderne (ще одне поняття тих часів) уже не хотіли.

Визначення власної, зрозуміло, що не соціальної, а екзистенційної ролі через «сирітство» мало б, передовсім, сигналізувати про набуту/отриману духовно-психологічну зрілість особи. А тому йтися може ще й про невтоленість, незадоволення перейденим і наявним. А отже, класична недосформованість на рівні, який психологи визначають «інтеріоризацією зовнішнього авторитета»? Адаптація батьківського патерна (головної для дитини величини) рідко минає безболісно, що показує, хоч і в дещо інших регістрах, Фройдова теорія «едіпового комплексу». Часто це закладає базу під майбутні неврози, уникнути яких годі усвідомленим чи неусвідомленим проговорюванням, навіть мистецькою, у випадку творчої особистості, сублімацією. Останнє практикували обоє дівчат, а Кобилянська ще й у формі реально-фантазійного нарративу щоденника. Першу з таких «терапевтичних?» нотаток зроблено майже на початку: «Якби я могла написати все про те, як тяжко нам живеться, який страшний у нас батько... просто не схожий на людину... але краще мовчатиму. [...] Боже, якби я могла жити біля Макса (брата – *P. C.*) чи сама, але не одружена, бо кожен чоловік здається мені тільки таким, як батько. Немає в мене до нього ні поваги, ні любові» [3, 19].

Чи варто висловлене у стані фрустрації інтерпретувати винятково у полі класичного психоаналізу, посиленого гендерними стратегіями? Очевидно, що результатам такого підходу можна надати чималої переконливості. Але чи будуть вони вичерпними у всьому, що називається універсумом людини, тим паче талановитого митця, генія? Останнє ще більше стосується Лариси Косач, чий стосунки з матір'ю декодувати на порядок важче через відсутність автосвідчень відверто-приватного характеру, і то з обох сторін. Тому таким важливим постає дискурс умовчання, а чи замовчування. До нього удасться навіть принципово відкрита О. Кобилянська, яка, утім, розраховує й на читача своїх щоденників.

Самонастанова на замовчування / зацитькування дражливої теми чинною лишалася довгих п'ять років, аж поки не втрималася під вагою особистої образи. Батькове небажання дозволити наймитові (якому симпатизувала донька) об'їздити для неї коня, було тільки приводом, глибинно тут спрацювали механізми відкладеного учинку. «Щоб татко щось для мене зробив! – пише роздратована дівчина. – Де там. Я для нього, мов та ганчірка, якій уже й так велика честь, коли нею витруть меблі. Для кожного із своїх дітей татко щось зробив, тільки для мене ні. Але завше так буває: хто просить багато, отримує мало, а хто просить мало, не отримує нічого. [...] Татка я часом ненавиджу. Якби я була хлопцем, то інша справа. А чого варта якась там дівчина?» [3, 178]. Обґрунтування емоційного вибуху актуалізує найперше гендерні – насправду дуже важливі – мотиватори поведінки з обох сторін. Неабияким «об'єктивним» фактором подразнення для владного авторитету глави сім'ї була ще й норавлива і незалежна вдача молодшої доньки, що не хотіла ані коритися, ані просити.

Шлях, який торували малі Косачата до родинного визнання, так само легким не назвати. Труднощі самореалізації мали інше, не засадничо антагоністичне («природа – культура»), підложжя, хоча й базувалися, як усе в приватному житті, на емоційно-чуттєвій сфері. Наскрізним мотивом біографічних праць О. Косач-Кривинюк є любов: її наявність, надмір чи нестача у ставленні членів сім'ї одне до одного. Визначальною, як вияв і приклад, правила модель узаємин «батьки – діти». Роль і заслуги Петра Антоновича від початків представлено максимально однозначно: «Батько дуже любив Мішу (синапервістка – Р. С.), але він всіх нас любив більш-менш однаково. [...] Леся любив завжди сильно з самого початку її життя і до кінця свого життя» [1, 39]. Не те з Ольгою Петрівною. До її портрета донька бралася неводнораз, але далі доривчих, вельми, щоправда, характерних зауваг, справа не посунулася. Острах звичайної людини (іноді Ольга називала себе «сірою») писати про видатних зрозумілий. Але ж писатиме вона про старшу сестру?! І саме у стосунку до її постаті раз по раз прикладатиме надзвичайно цінні штрихи й до матері. Ось як у асоціативно-відруховому фрагменті: «Були у її вдачі прекрасні риси, але були й такі, що дуже болюче вражали близьких людей, в першу чергу її дітей. А тому і хорошими й злими рисами вона поклала великий карб на Лесі, але все ж хороші риси переважали. У всякім разі, Леся безмірно любила її і дуже високо цінувала все своє життя аж до смерті, хоч не раз умлівала од болю, що його завдавала їй мати. В своїх споминах напишу про неї лише як про нашу матір, як про наше мало не божество – “маму”» [1, 36–37].

Укотре заявлений сакральний означник зі ще більшою гостротою, ніж у Кобилянської, актуалізує питання дитячої потреби в любові та її, любові, брак як травму. І головне, що вимагає артикуляції: чи відчувався цей брак саме як брак, тобто зовнішня спонука й залежність, а не власна інтенційна провина. Подруга принаймні могла визначити природу батькової холодної упередженості відмінностями статі і їх прямим наслідком – сегрегацією сильнішим слабшої. «На щастя», цей ключик-пояснення було подано дуже рано, що, безперечно, завдало глибокої урази, але й рани іноді бувають цілющими. Донька близького приятеля родини М. Устияновича Марія згадувала: «Отець мій небавом завважив, що Ольга незвичайна дитина. Не раз казав до її родичів: “Що то ваша дівчинка така тиха, серйозна, не бавиться так, як другі діти, а ті сумовиті оченята ніби в душу зазирають. Одним словом, вона чимсь-то притягає до себе. Незвичайна дитина”. / На це отець Ольги: “Ет, що там дівчина... В мене хлопці! Ось що...”». Всю гордість та увагу покладав на старших талановитих синів й старшу гарну дочку» [5, 346].

Ларисі Косач теж не бракувало пересвідчень в «особливостях» власної статі, виявлених чоловіками. Але тому, що ці «особливості» акцентувала, та ще й у зіставленнях, саме жінка, і то найрідніша, дитині знайти пояснень було над сили. Ось іще одна, спонтанно-продумана характеристика від сестри: «Порівнюючи Мішу з Лесею, казали (і мама в тому числі, чи навіть мати головно, бо про інших Леся мені не казала, а лише про матір, про інших же я знаю від

тіток): Міша красивий, розумний, здатний, інтересний, розвинений, Леся ж негарна, дурна [...], недотепа, нецікава, нерозвинена. Все ж було зовсім не так: просто Міша був яскравий – показний, увесь на виду, а Леся була непоказна, зате, може, глибша. І вона знала все те, що знав Міша, і вона прекрасно розуміла, чудово пам'ятала, тонко відчувала, але мала стриману, замкнену батьківську вдачу» [1, 40].

«Необережність», якою обумовлено покладені «паралелі», навряд чи переконливо можна виправдати лише емоційністю, нестриманістю, імпульсивністю тощо. Як і з виведеною на перший план мемуаристкою, укотре нагадаємо лікарем, чистою «фізіологією». Не ігноруючи цього, найбільш імовірних відповідей усе ж слід шукати через найважчу перспективу – перспективу складної, суперечливої і сильної особистості Олени Пчілки.

Пропозицію, яку психоаналіз має у концепції нарцисичного характеру, можна прийняти, але із застереженнями. Мало які батьки не вважають своїх дітей найкращими. Але далеко не завжди механізм розширення власного Я коштом того, що до нього належить чи на що є претензії у зовнішньому світі, стає провідним у роботі свідомості. Тим паче так міцно, подекуди фатально, зациклюється на утриманні – контролі – диктаті над своїм біологічно-духовним продовженням/двійником. Як виглядає, цих крайніх форм зв'язків у родині Косачів не було, або їх вдалося уникнути, головно зусиллями однієї зі сторін. Хоча й допустимо говорити про суттєво більшу, аніж звичайно, ірраціональну залежність і страх малої Лесі перед матір'ю. Чуттєво відкрита дитина знай усе намагалася здолати любов'ю, рідко отримуючи у відповідь таку жадано адекватну реакцію.

Невгамована потреба в захисті й теплі вимагала компенсації, бодай у формі запоруки персональної безпеки, гарантом чого ставали інші, ті кого у психології називають особами наділеними материнськими якостями. Для Лесі такими почергово, а іноді й одночасно ставали батько (передусім), бабуся та тітки. Однак сторонньої, хай і найчуйнішої опіки, все ж недостатньо. Важливими видаються спостереження Е. Фрома, який свою концепцію розвитку особистості вивільнив від фрейдівської інцестуальності. Нижче подані думки спроможні розкрити й «амбівалентну» ситуацію О. Кобилянської. «Зв'язок із батьком, – помітив учений, – ніколи не сягає глибини прив'язання до матері-сім'ї-крові-землі. Тоді як батько у певних випадках може стати фігурою матері, усе ж його функція відмінна од аналогічної функції матері. Вона та, хто доглядає за дитиною у перші роки її життя, дає їй почуття захищеності, яке постає вічно невтолимим бажанням людини у її прив'язанні до матері. Життя маленької дитини залежить від матері – вона може дати їй життя і знову забрати. Фігура матері є водночас дарувальницею і руйнівницею життя, вона і та, кого люблять, і та, кого бояться. Навпаки, у батька зовсім інша функція. Він представляє закон, соціальні правила й обов'язки, встановлені людиною, і є тим, хто карає чи винагороджує. Його любов підлягає умовам, і її можна заслужити, якщо робити те, чого він вимагає» [6, 439].

Складність батьківської ролі у сім'ї Кобилянських мала типову патріархальну природу, коли б не «дивацтва» молодшої доньки. Більшість претензій стосується неповаги аж до зневаги її професійного вибору. «Ви гадаєте, – читаєм у звір'янні О. Маковою, – що якби я бралася і до найгрубшої праці, то батько би сказав: дівче, шкода часу та й тебе до того. Ніколи. Підлогу шурувати і писати – се все одно. В нього се не має вартості» [4, 389]. Тим-то й домагатиметься Ольга сатисфакції (заслуженої любові) через родину та літературу – соціальнозначущі сфери, де їй, як слабкій статі, було відмовлено у лідерстві, тобто повноправній реалізації.

Вагомість перемоги на першому напрямі засвідчено не тільки сторонніми спостерігачами, але, що найважливіше, самою «героїнею». Змушена прийняти виклик, тобто роковане суспільне приділення, вона з лицарською самовідданістю змагалася на важкім бойовиську, котре зветься людським існуванням. «Гарувала, мов простий робітник, у хаті. Ніхто не знав, яких тяжких робіт справляла, що все переходило крізь її “літератські” руки [...]. Дожила тої великої честі, що батько її – той строгий, жорстокий мужчина, котрий лиш рідко бував ніжним, – що він цілував її в руки. Що мати її, та свята, дорога мати, ніжна тота, як нічна цвітка, зорганізована натура цілувала її в руки. “Якби не ти, – говорила, – якби не ти, мене б вже давно не було на світі”. А батько сказав незабутні слова до неї: “Я виджу, що ти є ліпша, як я... я виджу”». Виокремлені авторкою слова значущості своєї набирають поставленими у граничні реєстри буття: «Батька свого одного часу від божевілья і самогубства вирятувала; вона, дівчина з ніжними руками, де батько славився “славними вдалим синами”» [2, 385].

Соціально й психологічно тут мало б ітися про дорівнювання, а точніше зрівняння дитини з батьками, тобто процес її дорослішання. Духовно і психологічно наочним постає також феномен, знаний у науці про душу (а ще в міфології) як «народження батьків» – повернення дару/боргу власного існування. У Кобилянської тут ситуація унікальна, адже надається до трактування і в прямому, і в переносному (через успішну реалізацію, що дорівнює піднесенню роду) сенсах. Цитовані свідчення належать до автобілетризованого письма. Письма як також сатисфакції, здобуті, вирваної у батька/соціуму зусиллями волі й таланту. Якостей, наявність яких повсякчас ставилася під сумнів обома (глибинно перша представляла другу) інституціями.

Простіше і разом складніше розгорталася ці сюжети у житті Лариси Косач. Її взаємини з батьком ніколи не мали тієї інституційності, про яку говорить Фром. Опозиційність П. Косача імперському світопорядку не піддажувала, а укріплювала його авторитет. І то як стійкої (не камінної, як у Кобилянської) сили, здатної протистояти зовнішній нівеляції. Водночас і це поєднання таке рідкісне, ішлося тут про м'яку силу справдешнього родинного божества-опікуна, що відвойовує, витворює у безмежжі ніщоти затишний простір існування. Сили, чю прихильність не треба заслуговувати ритуалами поведінки, адже добре ставлення природне, воно дарується від повноти, як саме життя.

Батько, підкреслює О. Косач-Кривинюк, «особливо був ніжний до Лесі, може тому, що вона була хвора, а може й тому, що він, як я вже казала, мав властивість скоро і влучно складати ціну кожній людині, отже, певне багато раніш за інших, навіть за нашу матір, склав ту високу ціну Лесі, якої вона була варта. Як би то не було, а любив і шанував він Лесю завжди безмірно» [1, 886].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Легко було б, нарощуючи фактажем аналогії Фрома, противагою фігурі батька-дарувальника виставити матір-руйнівницю. Але такий напрям, попри усю спокусливість, скидатиметься на зведення рахунків на кшталт того, що доньці нічого закинути батькові, а от матері... Важливіше спробувати зрозуміти, як і щодо Кобилянської також, чи батьки своїми позиціями зрівноважували одне одного у впливах на дітей і наскільки значущою від початків поставала сфера відповідальності кожного. Це і слугуватиме основою для розвитку означеної наукової теми.

Література

1. Косач-Кривинюк О. Леся Українка: хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк. – Репринт. вид. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 928 с.
2. Кобилянська О. Зібрання творів : у 10 т. – Чернівці : Букрек, 2013. – Т. I. – 467 с.
3. Кобилянська О. Слова зворушеного серця : щоденники / О. Кобилянська. – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.
4. Кобилянська О. Твори : у 5 т. / О. Кобилянська. – К. : Держлітвидав України, 1963. – Т. V. – 767 с.
5. Ольга Кобилянська в критиці та спогадах. – К. : Держлітвидав України, 1963. – 559 с.
6. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм ; пер. с англ. В. Закс. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
7. Ясперс К. Психологія світоглядів / К. Ясперс ; пер. з нім. О. Кислюк. – К. : Юніверс, 2009. – 464 с.

References

1. Kosach-Kryvyniuk, O. (2006). *Lesia Ukrainka: khronolohiia zhyttia i tvorchosti*. [Lesya Ukrainka: Chronology of life and creation]. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia [in Ukrainian].
2. Kobylanska, O. (2013). *Zibrannia tvoriv* [Collection works]. (Vols. 1–10; Vol. 1). Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
3. Kobylanska, O. (1982). *Slova zvorushenoho sertsia: shchodennyky* [Words of burning hart: Diary]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
4. Kobylanska, O. (1963). *Tvory* [Collection works]. (Vols. 1–5; Vol. 5). Kyiv: Derzhlitvydav Ukrainy [in Ukrainian].
5. *Olha Kobylanska v krytytsi ta spohadakh* [Olga Kobylanska in critics and memory]. (1963). Kyiv: Derzhlitvydav Ukrainy [in Ukrainian].
6. Fromm, E. (1992). *Dusha cheloveka* [Human soul]. (V. Zaks, Trans.). Moscow: Respublika [in Russian].
7. Yaspers, K. (2009). *Psykhologhia svitohliadiv* [World view's psychology]. (O. Kysliuk, Trans.). Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].

ROMANOV Serhiy – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Theory of Literature and Foreign Literature, Lesia Ukrainka East European National University, 13, Volya ave., Lutsk, 43000, Ukraine (sergmr@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1404-4584>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150400>

LESYA UKRAINKA'S AND OLGA KOBLYANSKA'S ONTOLOGICAL PERSONALIZATION: FAMILY SPACE

Abstract. *The article is dedicated to the interpretation of becoming of Lesya Ukrainka's and Olga Kobylanska's persons. The article focuses on cultural, psychological and gender aspects of historical period in the Ukraine at the break of the XIX and XX centuries. Typology of personality has been developed on time of the childhood of the both girls. Special attention is paid to social norms as the most ancient ways to keep humble of a woman. The special is role of parents in the upbringing of children. There were the relationships of parents with daughters over positions attraction and repulsion of sensual and psychological markers. There were considered factors of restoration, transformation and verbalization of creative personality. There was analyzed traumatized experience and ways of talking about it in literary and autobiographical works. The main source for development creative vision of the world is (besides family relationships) childish fears, dreams, fantasy, desires and social rules, ethical norms, aesthetic canons and other social and psychological factors. Besides the autobiographical materials, autobiographies, letters, memoirs, and artistic works, essays, narrative and short stories, historical researches, psychological works and regional studies are also included in the analysis. A separate section of the article is devoted to the meaning and influence the land where it was born both writers – Bukovina for Olga Kobylanska and Volyn for Lesya Ukrainka. It has been found that processes of becoming a creative personality are consistent changes that have taken and will take place with the Ukrainian artists throughout the country's development and existence as a nation. The author concludes that the biographical material opens the opportunity to take a fresh look at the life and creative ways of Ukrainian writers.*

Key words: *childhood, father, mother, love, dream, society, destiny, God.*

Стаття надійшла до редакції 8.11.2018 р.

УДК 811.161.2'42'373:82-1.09(092)

ФЕДУРКО Марія – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150398>

ЛЕКСИЧНІ ДОМІНАНТИ ЗБІРКИ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО «ОЙ ЛЮЛІ, СМУТКУ»

Анотація. У статті йдеться про особливості лексичного складу збірки Петра Карманського «Ой люлі, смутку...», якою він заявив про себе як про поета-модерніста. Установлено, що лексичними домінантами збірки є одиниці лексико-семантичного поля «Сум» – сум, смуток, смута, жура, туга. Показано, що суттєву частину словника збірки становлять прикметники, дієслова, прислівники, складником семантичної структури яких є сема «сум». Звернено увагу на такі прийоми слововжитку, як повтор, плеоназм, ампліфікація, антитеза, кільце, епіфора; увиразнено їхню роль в розкритті художньо-естетичних ориєнтирів автора.

Ключові слова: Петро Карманський, «Молода Муза», модернізм, мовна особистість, лексикон, лексичні домінанти, стилістичні фігури.

Постановка проблеми. Незліченні урагани, що століттями пролітали над українською землею, шматуючи її душу та душі її синів і дочок, присіпали «попелом згарів» не одне з імен тих, хто вболівав за її кращу долю й у різний спосіб освічував путі до неї. У когорті цих щасливих нещасливців – Петро Карманський, поет, перекладач, педагог, громадський діяч, журналіст; член літературного об'єднання «Молода муза» та Спілки письменників України (1940–1947 рр.). Літературні псевдоніми й криптоніми – К., П. Г., п. к., П. К., Карманс, Петро Гіркий, Петро Гуржій, Колишний, Лесь Могильницький, Лесь Могілянський, Петро К., Петро Карм., Теодор Рак. Людина, сенсом життя якої було «шукання сонця» [8, 12–13].

Народився Петро Карманський 29 травня 1878 в м. Чесанові недалеко від Перемишля (нині Цеханув, Польща). Упродовж свого не такого вже й короткого життя (помер у 78-річному віці) замешкував у різних країнах і на різних континентах (Італія, Югославія, Австрія, Канада, Бразилія, Аргентина), та найтісніше й найтриваліше був пов'язаний зі Львовом, де 16 квітня 1956 року відійшов у вічність.

Сьогоднішня Україна потроху стирає «попіл згарів» зі сторінок своєї історії, повертаючи з забуття численні події й постаті. Зокрема, й Петра Карманського. Його літературні твори перевидають, їх досліджують літературознавці, а львівська письменниця Надія Мориквас нещодавно (2015 року) опублікувала роман «Корнелія», у якому зображено Дрогобич 1939 року, Львів 1942–1943 років і який пронизаний високим і жертвним коханням учениці Дрогобицької гімназії Корнелії Опришко до її 60-літнього вчителя – поета-«молодомузівця» Петра Карманського. «Не знаю, чи було їхнє кохання взаємним, не впевнена навіть чи були між ними почуття, – сказала Надія Мориквас на презентації цієї книги. – Це моє припущення, котре виливається з того, що Петро Карманський був чутливою натурою, великим поціновувачем жіночої вроди, а Корнелія, як розповідали мені колишні гімназисти, зачаровувала своєю красою. Відколи мені до рук потрапив старовинний альбом-пам'ятник Корнелії і я побачила там підпис Карманського – ідея, що у них могла бути симпатія, не покидала мене. Проте у будь-якому випадку ці стосунки були приречені: по-перше, між ними було майже сорок років різниці, а по-друге, насувалася Друга Світова війна, яка не щадила нікого».

У контексті нинішніх антропоцентричних студій важливо вивчити творчість П. Карманського як носія відповідного ідіолекту, адже знакові люди епохи не можуть не відображати, попри значний відсоток у їхньому мовленні індивідуальних, неповторних рис, того спільного, що вирізняє їхній час на кону історії.

Аналіз найновіших досліджень із проблеми. Не скажемо, що Петро Карманський цілковито обділений увагою дослідників. Огляд літератури дає підстави до висновку, що найбільший інтерес до його творчості виявляли й виявляють літературні критики та літературознавці (М. Євшан, М. Зеров, О. Луцький, М. Рудницький, М. Шаповал; Л. Голомб, М. Ільницький, О. Пахльовська, Л. Рудницький, Т. Салига та ін.), які прагнули з'ясувати роль цього, за визначенням Л. Рудницького, «великого українського митця слова» [8, 9] «в оновленні української лірики початку ХХ ст.» та визначити етапи його творчої еволюції» [2, 3]. Однак, на наш погляд, особливо важить прислухатися до думки автора однієї з найперших розвідок про Петра Карманського – думки Івана Франка. У рецензії на збірку «Ой люлі, смутку!» він ствердив: перед нами – оригінальний поет, якому властиві «високий тон і пафос, що нагадує церковні гімни, релігійний запал – релігійний не в значенні якої-небудь вузької конфесійності, але тим, що автор поневолі кожде явище, кожду життєву загадку підносить на той високий рівень, де щезають буденні дрібниці і відкриваються основні проблеми людського духу й людської етики, контрасти і конфлікти добра і зла, права й обов'язку» [11, 57].

Знавець англійської, французької, італійської, німецької та португальської мов, Карманський перекладає не лише Д. Папіні, Н. Фосколо, Д. Мадзіні, Й.-В. Гете, Ф. Шиллера, Де Амічіса, але також «Божественну комедію» Данте Аліґ'єрі (разом із М. Рильським). Великий інтелектуал, П. Карманський, крім

того, був прекрасним оратором і палким поборником українства. Про це свідчить хоч би такий факт. Прагнучи стати учасником державотворчих процесів Української Народної Республіки, П. Карманський у час свого другого приїзду до Києва приймає пропозицію читати на вчительських курсах лекції з історії української літератури та викладати у Херсонському педагогічному інституті. Непросто було, гадаємо, письменникові виступати перед байдужими чи навіть вороже налаштованими до української культури росіянами та зросійщеними українцями. Проте він переміг. Це засвідчує така його й нині вкрай актуальна згадка з того часу: «Я виїздив з Херсона, який три тижні тому був мені цілком чужий, з жалем, а водночас і з піднесеним духом. І не дивниця: тут, у цьому цілковито змосковщеному місті, я наглядно бачив, яка могутня сила дримає в ідеї українства. Я бачив, що доволі було попрацювати на Україні два-три роки, і душа українська, яку присипляли пропагандою, заборонами, тюрмами й Сибіром поверх двохсот літ, була би розбудилася і заговорила так голосно, як цього бажав і сподівався великий Шевченко. Як жаль, що скоро перевалився по цій душі, яка просипалася, новий ураган і засипав буйні оази українського життя новим попелом згарів!» [Цит. за 10, 538].

Усе зазначене характеризує П. Карманського більшою мірою як поета та громадянина. Але не менш істотною є потреба пізнати його як мовну особистість. Цим умотивовуємо **актуальність** нашої розвідки. Її **мета** – виявити особливості лексико-стилістичного плану збірки «Ой люлі, смутку...», у якій П. Карманський постав як співець «чуттєвих функцій серця».

Виклад матеріалу. Збірка «Ой люлі, смутку...» побачила світ 1906 року. На той час П. Карманський – студент Львівського університету, він уже повернувся з Італії, де не лише студіював богослов'я в католицькому «Коледжіо рутено», а й творчо розвивався – через ближче знайомство «з італійською культурою, розширення кола життєвих спостережень та нових зустрічей» [2, 5]. У ній автор постає як людина, для якої актуальний заклик Миколи Вороного – «наблизитися до нових течій і напрямків сучасних європейських літератур», щоб у творах було «хоч трошки філософії ... що від віків манить нас своєю недосяжністю, своєю незглибною таємничістю» [цит. за 3, 10]. Важливість оновлення, його значущість для процесу розвою літератури П. Карманський обґрунтує згодом – 1921 р. – у літературно-критичному дослідженні ще одного літературного напрямку початку ХХ століття – футуризму: «Як викладач сучасного бурхливого життя нервів революційного настрою і як спроба шукання нових доріг і нового слова [футуризм] може відіграти свою роль і збагатити головню техніку і зміст поезії, переживаючись сам, як пережилося вже чимало других спроб і шукань в мистецтві» [5, 127].

Загальна налаштованість творчості П. Карманського цього періоду – лірико-меланхолійна. У її центрі – людина, її космос, її тривоги й жалі, її, урешті-решт, минущість:

*Засну, як легіт в сірій скибі,
Розвіюсь, мов рідка імла,
Візьму з собою злидні й болі,
Оставлю вам самі діла.*

Наведені рядки – з фінального вірша («Finale») передостаннього циклу аналізованої збірки – «Надгробні стихарі». Це друга за ліком збірка поета. Їй передували поодинокі вірші у львівських часописах та збірка «З теки самоубийця. Психологічний образок у замітках і поезіях», видана 1899 р. Вона пропонувала читачеві поезію цілком іншого гатунку, – сповнену ліричних переживань героя, викликаних обставинами його приватного життя. Він покохав, але його – ні. А тому *Данта пекло грає в груди, Сліз в очах немає. В устах спрага* (с. 24). Світ не тішить молодого чоловіка, він не може споглядати його розкіш й велич, бо в серці панує такий біль через нерозділене кохання, що витісняє усі інші почуття (*Пеклом серце зайнялося, Тріскає, пече, кипить* – с. 27). Та попри суцільне домінування туги, попри «море мук» і нестримне бажання вмерти (*Чого спіткнувся, сивий коню? Жени наосліп, в пропасть млисту, Удар чолом в стіну скалисту – Нехай спічну на зимнім лоні...* (с. 26), ліричний герой Петра Карманського все ж сподівається на прихильність, він повсякчас готовий прийняти її: *Одно слово з листу твого Доконало б чудо-чар...* (с. 27). Та «душевна криза невпинно поглиблюється. Однієї миті наступив момент передсмертного блаженства – передчуття нірвани. Самогубство стало продовженням цього містичного відчуття» [6, 11]. Критики-сучасники не побачили в цій збірці «особливого і витонченого таланту», бо в ній доволі сильною була нота наслідування – насамперед Франка і Гете. Проте оцінка Михайла Рудницького налаштовує на дещо інше її сприйняття: «Франкова збірка різноманітніша, складена рукою куди більшого майстра форми. Зате Карманського збірка глибша одноцільністю свого переживання, коли шукати у творі цілого письменника з його цілою душею» [9, 291].

На час виходу збірки «Ой люлі, смутку» Петро Карманський – один із очільників модерної мистецької групи «Молода Муза» (1906–1909 рр.), редактор її друкованого органу – часопису «Світ». Як і всі письменники-модерністи, «молодомузівці» були противниками заангажованості літератури, натомість прагнули до гармонії людської душі і Всесвіту, «Краси і Правди», маючи певність, що «не вільно замикати уст творцеві, коли він заговорить про те, що сердечною кров'ю або безкрайною тугою в душі його заясніло» [1, 527]. Тож, як писав критик «Української хати» в рецензії на збірку П. Карманського М. Сріблянський (літературний псевдонім М. Шаповал), їхня поезія близька й зрозуміла лиш тим, «хто живе не тільки бадьорими фізіологічними інстинктами радісного звіра, а й духом, хто не тільки їсть, але й думає» [12, 20]. «Досліджуючи поезію раннього модернізму, – пише Я. Нахлік, – належить постійно пам'ятати цю її особливість, а тому аналізувати образи природи, стихійних явищ, інтер'єри й екстер'єри не як результат мімезису, а як вияв

авторської саморефлексії, а подекуди і катарсису, вираження через образи дійсності емоційних і психічних станів ліричного героя, його сумнівів та страхів» [7, 289].

І назва збірки, і заголовного її вірша («Ой люлі, смутку») від перших рядків налаштовують на своєрідність авторського лексикону: центральне місце в ньому (як, зрештою, і в першій збірці) посідають слова-синоніми на позначення почуття суму, а в контексті лексикологічному – одиниці лексико-семантичної групи «Сум». Її ядро формують іменникові слова *сум, смуток, горе, журба, жура, жаль, скорб, туга, розпука, одчай, смута, біль*, прикметникові *скорбний* (спів, душа, дума/думи, серце), *тужливий* (спів, пісні), *стужена* (душа), *сумне* (квиління), прислівникові *тужливо, сумно, розпучно, розпучливо, тривожно, гірко, сумовито*, дієслівні *сумувати/посумувати, жури-тися, тужити/затужити, ридати, квилити, страждати*, пор.: *Не раз, як сонце за горою/ В досвітніх росах личко мие,/ Моє серденько з туги ниє:/ Чи знайдеш ти талан за мною? (с. 33); Здійми із серця невимовне горе/ І покажи мені до раю вхід (с. 38); А з полонини тужливий нісся спів (с. 38); І стужену зложив би душу (с. 60); Рік за роком минав, я розпучно ридав,/ А з сльозами я виплакав очі (с. 41); Я втомився, охляв, серед шляху пристав/ І тривожно шукаю дороги (с. 41); Безмежний сум снуєсь за мною/ І, мов та сирота, квилить (с. 39); Бо мій жереб – страждать і сльозами змивать/ Скорбних дум запустілі відлоги (с. 40)*. Останній приклад засвідчує, що використання дескрипцій (тут – *сльозами змивать*) є одним із прийомів поетичної техніки Петра Карманського, за допомогою яких він виражає душевний стан свого ліричного героя – стан всепоглинаючого суму, див. також: *А в серці грало пекло! (с. 35); Минають дні, пливають безсонні ночі,/ В душі лютує негідь і зима... (с. 38)*. Нам, звісна річ, непогідно, важко, нас душать сльози, лиш коли в серце стукає горе і сповнює душу смутком, тривогами, жалями. І не важливо, чим вони спричинені – втраченим або нерозділеним коханням (цикли «З пісень любові», «Г. Марін», «В обіймах смутку») чи суспільними негараздами й несправедливістю світу («На сій долині сліз», «Хвиля знемоги», «Надгробні стихирі», «Псальми»).

Прикметно, що сум, смуток – щось таке органічне, таке невіддільне від Я ліричного героя Карманського. Тож не дивує звертання до нього, як до малої дитини, точніше, немовляти. Природним є також бажання заспокоїти, втишити, заколихати – тому такі сильні в цьому вірші інтонації колискової, але колискової для дорослої людини, що втомлена життєвими дорогами й душевними тривогами: *Ой люлі, люлі, химерний смутку:/ Шепоче вільха, знесь верболіз <...> (с. 33)*.

Таким же персоніфікованим постає смуток і в останньому вірші збірки – «Фінал», що починається звертанням-закликом *Смійся, мій смутку...* Заключні рядки цього вірша сповнені тих самих інтонацій і бажань, що й перший вірш. Наголосимо передусім на меліоративах *тихенько, невидненько*, займенникові *мій*, субстантивно-атрибутивній словосполучці у ролі звертання *хорий*

сину, які, власне, і дали нам підставу до такого висновку, пор.: *Смійся, а радше, засни тихенько./ Спи хоч годину, одну хвилину!./ В серці так пусто, так невидненько./ Люлі, мій смутку, мій хорий сину!* (с. 63).

Поетові важить, щоб якнайточніше зобразити те почуття, яке заповонило душу його ліричного героя (та і його також!), увиразнити його силу, наголосити на його безмірі. Тож і вдається до епітетів, у значеннєвому плані яких домінує сема 'велика кількість', див., для прикладу: *смуток – безнадійний, незмірний, великий: Піду шукати за тобою/ Стежками смутків безнадійних* (с. 40); *Засну в незмірнім смутку й болю* (с. 62); *Великим смутком не покриє/ Мій відхід ваших серць...* (с. 63); *біль – пекучий, лютий: Я в груді скрив пекучий біль* (с. 35); *сум – безмежний, дрімучий, тяженький: В очах чорніє/ Дрімучий сум і пропасть горя* (с. 47); *На серце зляг тяженький сум,/ По хаті холод віє* (с. 48); *горе – невимовне, чорне: А над моїми слізоньками/ Буде сміятись горе чорне* (с. 40); *туга – безмежна, плакуча, скорбна: Лишилася безмежна туга, Що з серця н'є юнацькі сили...* (с. 42); *Плакуча туга Взяла мене на зимні руки І понесла у світ* (с. 43); *І чорний сумерк йде полями, Веде за руку скорбну тугу* (с. 47); *скорб – понура, біль – лютий: Весь вік ідуть за мною вірно Понура скорб і лютий біль...* (с. 62). Дещо відступають від згаданої закономірності художні означення першого вірша збірки – у ньому субстантив *смуток* означений атрибутивами іншого значеннєвого плану (спершу – *химерний*, далі – *дрімучий, причинний, наостанок – зловіщий*), хоч факт висхідної градації ознаки в них проступає доволі чітко. Аналізовані лексеми можуть сполучатися з іменниками, але такими, у яких значення кількості вторинне, переносне, унаслідок чого фраза набуває особливої виразності, пор.: *лавина смутку* (с. 33); *на сім проваллю смутку й болю* (с. 40), *пропасть туги* (с. 39), *безодня сліз* (с. 55), *на ріках сліз* (с. 62), *повінь смутку* (с. 50). У ролі залежного компонента в конструкціях такого взірця можливі іменники іншого семантичного плану, скажімо, зорі, розлука, надії: *море зір* (с. 50), *яр розлуки* (с. 39), *море надій: А я, повитий в хмарі мрії, Купався в незглубимім морі/ Надій! Надій!* (с. 42). Тут звернемо увагу на таку примітну рису ідіостилю П. Карманського, як повтор – частіше слів, див. ще: *Я н'ю меди пахуці,/ А груди болять, болять...* (с. 53), *Теліга стогне: хліба, хліба...* (с. 47), рідше словосполучень: *Я за тобою виплакав вже очі –/ Тебе нема, тебе нема, нема!* (с. 38), речень чи їх частин: *Лиш бовкнуть дзвони/ І всі полишуть, всі полишуть* (с. 54). Доволі часто його використовує автор у вияві таких стилістичних фігур, як плеоназм (*сню-гадаю, молю-благаю, гай-розмай, плач-псалом, спів-стони, щастя-доля, щастя-сонце, лік-рада, мрії-надії, спів-канцона, поривання-ідеали, бісери-злато*), наприклад: *Ой нарву я зілля-рути,/ Кину в море-воду* (с. 37); анепіфора: *Ти тямииш? Місяць плив спокійно,/ Жемчужний блиск голубив очі,/ Неслися з царин чародійно/ Містичні шепти духів ночі./ Ти тямииш?*; епіфора: *В алях кипарисів/ Царив важкий спокій,/ Шуміли горді кедри –/ І тьохкав соловій –/ А нам було так сумно.../ Вечірня полусутінь/ Повила Колізей,/ Сіріли колони/ І тихий мавзолей –/ А нам було так сумно...* Вони, ці

повтори, не випадкові, це не авторська гра словом – вони підсилюють все-перемагаюче почуття суму, яким наскрізь просякнута збірка, змушують читача перейнятися ним, навіть більше – відчутти, пережити його.

Цю саму функцію відіграють дієслова, у семантичній структурі яких наявні елементи ‘біль’, ‘жаль’, ‘сум’, ‘печаль’: *квилити, банувати/забанувати, зітхати, страждати, терпіти; стогнати; палити* (в значенні ‘мучити’), *плакати/заплакати, ридати* та похідні від них іменники: *зітхання, страждання, терпіння, мольба, стогни, плач*. Меланхолійно-тужливих інтонацій аналізованим віршам додають лексеми зі зменшено-пестливими суфіксами: *серденько, доленька, тяженький, каганчик, любенький, кервавиця, синку, дитинко*.

Важливою рисою аналізованої збірки є насиченість її мови словами-антонімами та доволі висока регулярність заснованої на них стилістичної фігури – антитези: *І все гарячою сльозою/ Лице холодне обливаю/ І доленьку мольо-благаю:/ Ох дай їй, доле, рай за мною! 34 В далекій чужині зійшлись ми випадком/ І знов розійдемся – чужії (с. 34); Багатство, слава – все хитке,/ Любов, дружба – піна ніжна, Одно лишень в житті стійке:/ Терпіння (с. 55); У складі антитези автор часом протиставляє слова, які в системі мови антонімами не є, наприклад: *Зів’ялих старців, молодь, діти,/ Нужденну чернь, суспільні квіти/ Князів, царів –/ Усіх проковтне челюсть гробу (с. 57)*. Інша річ – субстантивний ряд *старців, молодь, діти*, у якому перший і останній складники можна віднести до контрарних антонімів, а лексему *молодь* – кваліфікувати як проміжну ланку цього протиставлення.*

Цікавим у сенсі виділення лексико-стилістичних домінант збірки видається протиставлення: *Ти линеш до сонця, я все ще блукаю (с. 34)*. Перша частина речення стосується коханої, що постає перед нами особистістю спрямованою і цільною, натомість сам ліричний герой – людина без мети, яку так засліпило горе й муки життя, що вона втратила здібність ставити цілі й досягати їх, втратила інтерес до життя. Тож і мотив смерті, яку автор частіше номінує описово: *Страшний рантух/ Загорне всіх (с. 57); Хоча й замкну померклі очі (с. 60)*, і образи її незмінних супутників – могил, хрестів, гробів, трумна, труни, домовини, тіней, мерців, дзвонів, сумерку, туману, імлі, пекла, Голгофи – у збірці не випадкові. Його (мотив) увиразнюють колоративи – чорний (*чорний сумерк, чорна самота, чорне горе, трумно, чорні думки, злидні, дні, хижі, хмари*), блідий (*бліді уста змори*), темний (*темний шлях, темні бори, гіпогеї темна яма*), сірий (*сіра скиба, сіра тіль задуми, сірі струни дощові*) чи такі, що їх нагадують (*непрозоримий тьми серпан, пригаслі зорі, хмарний небозвід*); зрідка в цю чорно-темно-сіру гаму вривається яскравіша барва – біла (*білі квіти*), срібна (*срібні звуки, хмари, руно*), жовта (*жовтий квіт, жовті хвилі Тибру, листочки*), червона (*червоний багр*).

Критики-сучасники дорікали Карманському за брак українського елемента [4, 32]. Справді, у текстах віршів виявляємо номени, що позначають не властиві українській флорі дерева, кущі, квіти: *пальми, платани, кипариси, кедри, асфодели, мирт, плющ, рожа, піньї*. Та ні вони, ні окремі біблеїзми (*Спа-*

ситель, Бог, Боже слово, Божі правосуди, Отче, Небесний Отче, (образ) Спаса, херувими, храмозводи, рай) чи чужомовні оніми (Рим, Тибр, Тіренське море) не дають підстав до висновку, що Петро Карманський – людина все-світу, бо й постійні епітети (наприклад, *сира могила, щира сльоза, лютий біль*), і Бескид із Прутом, і наспів колискової (*Люлі, синку! Сонце скрилось/ Потонуло в темній бір;/ Темне небо заясніло,/ Запінилось морем зір./ Спи, дитинко! Люлі, люлі* (с. 47), і мелодика багатьох інших віршів, як і їхні тематичні орієнтири, засвідчують незмінну прив'язаність поета до рідної землі, великим поборником якої він згодом став.

Проаналізований матеріал дає підстави висувати, що Петро Карманський справді був провісником нового напрямку в українській літературі початку ХХ ст. – символізму, бо його твори засвідчують увагу до проблем окремої людини, зорієнтованість на її внутрішній світ, прагнення до гармонії мелодики її душі та мелодики Всесвіту. Відповідає цій настанові й лексичний склад аналізованої збірки – «Ой люлі, смутку»: у ньому переважають одиниці, що містять у своїй семантичній структурі сему «сум», позаяк так лірично-меланхолійно, з певною долею песимізму був налаштований до світу її автор. Принаймні на той час. Але в наступних збірках і орієнтири будуть переосмислені, й ліра по-іншому зазвучать. Тож перспективним видається аналіз як їх словника, так і решти текстів, але обов'язково в контексті згаданих змін.

Література

1. Муза і чин Остапа Луцького / упоряд. В. Деревінський, Д. Ільницький, П. Ляшкевич, Н. Мориквас. – К. : Смолоскип, 2016. – 926 с.
2. Голомб Л. Митець незвичайної долі / Л. Голомб // Карманський П. Ой люлі, смутку... : поезії / П. Карманський. – Ужгород, 1996. – С. 3–22.
3. Ільницький М. Краси свічадо [Beautiful svichado] / М. Ільницький // Розси-пані перли: поети «Молодої Музи». – К. : Дніпро, 1991. – С. 5–17.
4. Ільницький М. Епос болю (Петро Карманський) / М. Ільницький // Від «Молодої Музи» до «Празької школи». – Львів, 1995. – С. 25–43.
5. Карманський П. Футуризм / П. Карманський // Сучасність. – 2004. – № 5. – С. 115–127.
6. Ляшкевич П. Петро Карманський: нарис життя і творчості / П. Ляшкевич ; відп. ред. Г. Чопик. – Львів, 1998. – 72 с.
7. Нахлік Я. Акваична топика внутрішнього пейзажу душі в поезії українсько-го та польського раннього модернізму / Я. Нахлік // Studia Ukrainica Posnaniensia. – 2013. – Vol. I. – P. 287–293.
8. Рудницький Л. Карманський – поет, політик, патріот / Л. Рудницький // Сучасність. – 1989. – № 3. – С. 8–16.
9. Рудницький М. Петро Карманський / М. Рудницький // Від Мирного до Хвильового. – Львів, 1936. – С. 289–297.
10. Стасюк О. Життєвий шлях Петра Карманського (громадсько-політичний аспект) / О. Стасюк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2009. – Вип. 18. – С. 535–543.

11. Франко І. Петро Карманський. Ой люлі, смутку : ліричні поезії / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 37. – С. 138–139 с.

12. Шевчук В. Хатяни й український неоромантизм / В. Шевчук // Українська хата. Поезії 1909–1914 / упоряд. В. Шевчука. – К., 1990. – С. 3–28.

References

1. Derevynskiy, V., Ilnytskyi, D., Liashkevych, P., & Morykvas, N. (Admin.). (2016). *Muza i chyn Ostapa Lutskoho [Muse and the rank of Ostap Lucky]*. Kyiv: Tourch [in Ukrainian].

2. Holomb, L. (1996). Mytets nezvychainoi doli [Mitez of the Immaculate Share]. In P. Karmanskyi, *Oi liuli, smutku...: poezii – Oh luli, a bit of...: Train* (pp. 3–2). Uzhhorod [in Ukrainian].

3. Ilnytskyi, M. (1991). Krasny svichado [Beautious svichado]. *Rozsypani perly: poety «Molodoi Muzy» – Rossary pearls: sing «Young Musi»* (pp. 5–17). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

4. Ilnytskyi, M. (1995). Epos boliu (Petro Karmanskyi) [Epos I am ill (Petro Karmanskyi)]. *Vid «Molodoi Muzy» do «Prazkoi shkoly» – From «Molodoz Muzi» to «Prazko shkoly»* (pp. 25–43). Lviv [in Ukrainian].

5. Karmanskyi, P. (2004). Futuryzm [Futurism]. *Suchasnist – Moderning*, 5, 115–127 [in Ukrainian].

6. Liashkevych, P. (1998). *Petro Karmanskyi: narys zhyttia i tvorchosti [Petro Karmansky: Picture of Life and Creativity]*. H. Chopyk (Ed.). Lviv [in Ukrainian].

7. Nakhlik, Ya. (2013). Akvatychna topika vnutrishnoho peizazhu dushi v poezii ukrainskoho ta polskoho rannoho modernizmu [Aquatic is the top of the inner landscape of the soul in the past Ukrainian and Polish early modernism]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 1, 287–293 [in Ukrainian].

8. Rudnytskyi, L. (1989). Karmanskyi – poet, polityk, patriot [Karmansky – sings, political, patriot]. *Suchasnist – Moderning*, 3, 8–16 [in Ukrainian].

9. Rudnytskyi, M. (1936). Petro Karmanskyi [Petro Karmansky]. *Vid Myrnoho do Khvylovoho – From Mirny to Khvilovogo* (pp. 289–297) [in Ukrainian].

10. Stasiuk, O. (2009). Zhyttievyy shliakh Petra Karmanskoho (hromadsko-politychnyi aspekt) [The Life of Peter Karmansky Way (great political aspect)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svdomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, state*, 18, 535–543 [in Ukrainian].

11. Franko, I. (1982). Petro Karmanskyi. Oi liuli, smutku: lirychni poezii [Petro Karmansky. Oh luli, sadness: Lyrical poetry]. In I. Franko, *Zibrannia tvoriv – Collected works* (Vols. 1–50; Vol. 37), (pp. 138–139). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

12. Shevchuk, V. (1990). Khatiany y ukrainskyi neoromantyzm [Khatyani and Ukrainian neo-romanticism]. In V. Shevchuk (Comp.), *Ukrainska khata. Poezii 1909–1914 – Ukrainian hut. Poetry 1909–1914* (pp. 3–28). Kyiv [in Ukrainian].

FEDURKO Mariia – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Philological Disciplines and Methods of Teaching at elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150398>

**LEXICAL DOMINANTS
OF PETRO KARMANSKY'S COLLECTION
«OI LIULI, SMUTKU» («OH LULI, SORROW»)**

Abstract. *The article considers the texts of the collection of Petro Karmansky «OI LIULI, SMUTKU» from the point of view of their lexical content. In this analysis the author proceeds from the guideline that the vocabulary of each creative person contains specific units, which distinguish him from other native speakers, and those that testify to its unity with the time in which he lives, and with the culture to which he belongs. Ukrainian poet Petro Karmansky is a person with an uneasy fate and outstanding talent was born in the town of Chesanov (now Polish Ciechanów) in a poor bourgeois family and became an orphan early. He studied at a gymnasium in Przemyśl and communicated mainly with the Poles. But throughout his life he was a patriot of Ukraine and tried for its good. He entered the literature at the beginning of the 20th century as a representative of Ukrainian modernism, although he was not a modernist (symbolist) of the European model and, as it seemed, did not seek to be.*

*Nevertheless, the collection «OI LIULI, SMUTKU» corresponds to the main modernist canons: the will and freedom in choosing content and form; an image, not a reflection of the world, especially the world of the human soul, its feelings, its anxieties and joys, its suffering and pleasures. In the analyzed collection of Petro Karmansky, as the headline suggests, the vocabulary with the meaning of a feeling of sadness prevails: the lyrical hero suffers, and suffers through unbundled love. The article focuses primarily on nouns *sum, smutok, hore, zhurba, zhura, zhal, skorb, tuha, bil, rozpuka, odchai, smuta, strazhdannia, tryvoha*, adjectives *skorbnyi, tuzhlyvyi, stuzhenyi, sumnyi*, adverbs *tuzhlyvo, sumno, rozpuchno, rozpuchlyvo, tryvozhno, hirko, sumovyto*, verbs *sumuvaty/posumuvaty, zhurytysia, tuzhyty/zatuzhyty, rydaty, kvlyty, strazhdaty*; highlights features of their connectivity and context; emphasizes techniques of repetition, tautology, amplification, antithesis, rings, epiphors and stresses their role in revealing the artistic and aesthetic orientations of the poet.*

Key words: *Petro Karmansky, «Moloda Muza», modernism, linguistic personality, lexicon, lexical dominant, stylistic figures.*

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.

ХАРЧЕНКО Інна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства, Сумський національний аграрний університет, вул. Герасима Кондратьєва, 160, Суми, 40000, Україна (kharchenko_inna@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8190-4607>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150402>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПРОФЕСІОНАЛА АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

***Анотація.** Статтю присвячено проблемі формування професійної мовної компетентності у студентів закладів вищої освіти аграрного профілю. Подано визначення професійної мовної компетентності як інтегральної особистісної якості – сукупності професійних компетенцій, які визначають готовність до діяльності в сільськогосподарській галузі, та перелік вимог, що включає систематизовані знання норм сучасної української літературної мови, правил мовленнєвого спілкування, професійної термінології та уміння й навички оптимального їх використання у професійній комунікації. Зміст професійної мовної компетентності фахівця аграрного сектору розглянуто як освітній результат його підготовки у вищому навчальному закладі, орієнтований на вирішення професійно значущих і виробничих завдань у різноманітних ділянках аграрної практики.*

***Ключові слова:** компетентність, мовна компетентність, студенти, фахівець аграрного профілю.*

Постановка проблеми. Ми живемо в добу значних економічних, соціальних і геополітичних трансформацій суспільства. Останнім часом спостерігається посилення вимог до випускників вищих навчальних закладів, проблеми покращення якості освіти на перший план не лише в Україні, але й за її межами. Це передбачає оновлення змісту освіти, переосмислення її мети й результату, оптимізацією навчального процесу.

Нині метою навчання є не лише засвоєння сукупності професійних знань, але й формування духовно багаті особистості, всебічно розвиненого професіонала, здатного творчо вирішувати складні питання в майбутній фаховій діяльності. Як зазначає О.М. Полтавська, у мовній освіті та у фаховій підготовці головним завданням вищої школи є «посилення ціннісно-орієнтаційної значущості державної мови як провідного фактору культури професійного спілкування, ... розвитку мотивації студентів до вдосконалення навичок культури професійного спілкування; комунікативного розвитку мови у формуванні професійного мовлення» [14, 2].

Позаяк компетентнісний підхід є теоретико-методологічною основою модернізації освіти й передбачає комплексне оволодіння вміннями та знаннями, то важливо, щоб слід зазначити, щоб конкурентоспроможність фахівця аграрного сектору підтримувалася також професійною мовною та мовнокомунікативною компетентністю, що засвідчує вміння ефективно діяти в умовах сучасного середовища.

Це породжує нові суперечності обумовлює між зростаючою соціальною потребою в сільськогосподарських кадрах, які володіють на високому рівні способами ефективної професійної комунікації, і нерозробленістю процесуально-технологічних характеристик освітнього процесу.

Аналіз досліджень. Загальні проблеми професійної підготовки фахівців аграрного профілю змістовно представлені в працях С. Білана, С. Заскалети, В. Каричковського, Д. Мельничука, В. Свистун та ін.

Проблема навчання майбутніх фахівців різних галузей української професійної лексики є предметом наукового інтересу численних наукових студій, присвячених викладанню української мови за професійним спрямуванням студентам низки нефілологічних спеціальностей – у ділянці економіки (В. Борисенко, Н. Костиця, К. Лихачова); юриспруденції (М. Криський); маркетингу (Ю. Мендрух); технічних наук (Т. Бутенко, І. Дроздова, Н. Тоцька) та ін.

Попри суттєвий унесок науковців у теорію і практику навчання української мови за професійним спрямуванням та широке коло охопленої проблематики, у сучасній вітчизняній лінгводидактиці бракує розвідок, де досліджуються питання формування й удосконалення мовної та мовнокомунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів аграрного профілю. До винятків належить віднести нечисленні студії О. Лазарева, Р. Петрух, Г. Берегової, В. Каричковської, О. Краєвської.

Об'єктом статті є процес професійної підготовки фахівців аграрного профілю в закладах вищої освіти України. Предметом дослідження – педагогічні умови, що забезпечують формування мовної компетентності фахівця аграрного сектора як важливого компонента його професійної компетентності. Аналіз стану дослідженості проблеми зумовив визначення **мети статті** – теоретично обґрунтувати лінгводидактичні передумови ефективного формування мовної компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю на засадах компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сучасне сільськогосподарське виробництво пред'являє високі вимоги до професійної підготовки фахівця аграрного профілю, якому необхідно забезпечити професійне спілкування на належному мовному рівні. З огляду на це навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» має на меті підвищити рівень загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови. Ми поділяємо погляд І. Стражнікової про те, що потрібно підготувати випускників до нових умов життя й професійної діяль-

ності: «стратегія розвитку сучасного українського суспільства в умовах соціально-економічних реформ об'єктивно потребує підвищення вимог до освітньої системи та професійної підготовки фахівців високої кваліфікації» [18, 5]. У площині формування культури мовлення студентів привертає увагу висловлена А. Білецьким думка про важливість лінгвістичних знань для освіченої людини [2]. Мовні курси в закладах вищої освіти аграрного спрямування актуалізують знання про українську мову як динамічну систему, а опанування студентами термінів уважаємо визначальним не лише для формування їхньої термінологічної компетенції, але також поглиблення професійних знань.

Підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних бути конкурентоспроможними на ринку праці, визнано пріоритетним завданням системи освіти України. Вимоги до неї окреслені в низці нормативних документів, зокрема в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», в Указах Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти в XXI столітті», «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти», «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» та в інших нормативно-правових актах, що відкриває нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу майбутнього фахівця аграрного профілю.

Передусім зауважимо, що процес організації будь-якого виду навчальної діяльності треба починати з вибору певної сукупності принципів. Принципи навчання у вищій школі є її вихідними положеннями [18, 68] й покликані «працювати» на реалізацію основної мети – професійної підготовки фахівців високої кваліфікації. Такий підхід зумовлює використання і загальнодидактичних, і власне методичних принципів навчання й виховання студента. К.Я. Климова запропонувала систему загальнодидактичних та власне методичних принципів навчання української мови, які послуговували основою «педагогічного проектування технологій формування складових мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх педагогів-нефілологів» [10, 191].

У «Проекті Концепції мовної освіти в Україні» зазначено, що вона ґрунтується на таких загальнодидактичних принципах: гуманізму, людиноцентризму, природовідповідності; єдності навчання, розвитку і виховання; науковості; систематичності та послідовності; усвідомленості й доступності; наступності й перспективності; зв'язку теорії з практикою; диференціації та індивідуалізації; культуровідповідності; застосування різних форм навчальної діяльності; реалізації міжпредметних зв'язків тощо [18].

Варто, окрім того, зауважити, що окреслення теоретико-методологічних засад проблеми формування професійної мовної компетентності потребує звертання до праць із загального мовознавства (В. фон Гумбольдт, О. Потебня, І. Огієнко). Відомий український мовознавець, письменник, етнограф О. Потебня наголошував, що народ є творцем мови, а її національна специфіка пород-

жується народним духом. Це дає підстави стверджувати, що в українській мові відображено могутній творчий потенціал народу з високим рівнем духовної культури.

Мовознавчі студії відображають, зокрема, багатofункційність мови [2; 13]. Тож у навчанні студентів нефілологічних спеціальностей загалом, і аграріїв зокрема необхідно зупинитися на характеристиці головних функцій мови (і, відповідно, мовлення, позаяк конкретні мовленнєві акти є способом реалізації мови) – комунікативної, мислетвірної, пізнавальної, емоційно-експресивної, конативної, інформаційної, естетичної.

Оскільки ми поставили завданням визначити поняття «професійна мовна компетентність сучасного аграрія», зупинимося на таких видах компетентності, як мовна, комунікативна, а також мовленнєва (з огляду на взаємозв'язок між мовою і мовленням): «З метою розмежування рівня оволодіння мовним і мовленнєвим матеріалом ... в лінгводидактиці введено поняття мовна, мовленнєва, комунікативна компетенція», – так пояснює виокремлення цих трьох компетенцій О. Горошкіна [3, 4].

Мовленнєва компетенція, за визначенням Т. Донченко, «охоплює систему мовленнєвих знань і вмінь, потрібних для спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності» [5, 4]. С. Караман виділяє чотири типи компетенцій, що формуються в студентів у процесі навчання української мови (мовну, мовленнєву, соціокультурну і функціонально-комунікативну). Мовну компетенцію він окреслює загальноприйнятими (мовними) нормами; мовленнєву – «чотирма видами компетенції: аудіюванням, говорінням, читанням, письмом» [8, 3].

Уважаємо, що професійна мовна компетентність фахівця аграрного сектора як освітній результат його підготовки у закладі вищої освіти має характеризуватися специфічними рисами, зумовленими особливостями сільськогосподарського виробництва: різноманіттям видів продукції тваринництва та рослинництва, необхідністю науково і в доступній формі роз'яснювати сільськогосподарським працівникам особливості їхніх дій; збільшенням сільськогосподарської термінології, зокрема і в зв'язку з необхідністю спілкуватися з представниками промислового виробництва тощо [9]. Усе це детермінує потребу окреслення змісту професійної мовної та мовнокомунікативної компетентності фахівця аграрного сектора як освітнього результату його підготовки у виші.

Дидактичні умови професійної мовнокомунікативної підготовки студента аграрного вишу допомагає розкрити компетентнісний підхід до модернізації вітчизняної професійної освіти, різні аспекти якого розглянуті в працях А.Л. Андрєєва, В.І. Байденко, І.А. Зимньої, О.С. Іонкіної, А.В. Хуторського та ін.

Слідом за А.Л. Андрєєвим, вважаємо, що «компетентнісна парадигма, маючи кардинально інноваційний характер, відповідає сучасним вимогам до сфери освіти, співвідноситься з динамічним відкритим суспільством, в якому індивід є продуктом процесів соціалізації, навчання, загальної і професійної підготовки, готовим до виконання широкого спектра життєвих функцій» [1, 19].

Ми погоджуємося з ученими [16; 17; 19; 20], що в сучасній педагогічній науці немає усталених визначень понять «компетенція» і «компетентність», і кожен дослідник трактує їх дещо по-різному. Це може бути пов'язано з тим, що термін «competence» в перекладі на українську мову означає і «компетенція», і «компетентність». Саме тому наявні різні підходи до трактування цих понять, зокрема й такі: 1) ці терміни розглядаються і вживаються як синоніми; 2) вони позначають різні поняття [16].

У рамках нашого дослідження розрізняємо терміни «компетенція» й «компетентність» і вважаємо, що компетенції є складниками компетентності, позаяк під поняттям «компетенція» маємо на увазі суму знань, умінь і навичок людини, потрібних для результативної її діяльності в конкретній сфері, а також власний досвід, тоді як під поняттям «компетентність» – володіння людиною певними знаннями, вміннями і навичками, володіння конкретною компетенцією або системою компетенцій у певній галузі, важливими при цьому є особистісні якості індивіда [21, 12].

О.В. Харитонова, зіставляючи поняття компетентність і компетенція, доходить висновку, що компетенція – це параметр соціальної ролі, який в особистісному плані проявляється як компетентність, відповідність особи певному місцю, «часу»; це здатність здійснювати діяльність відповідно до соціальних вимог і очікувань [19].

Услід за І. Дроздовою орієнтуємося на сформованість у майбутніх фахівців трьох видів компетентності – лінгвістичної (мовної), комунікативної і професійної [6, 34–35]. Загалом, у різних структурах професійних компетентностей, пропонує українськими і зарубіжними дослідниками, поряд із фаховою обов'язковими є мовна і комунікативна компетентності.

Отже, професійну мовну компетентність фахівця аграрної галузі тлумачимо як інтегральну особистісну якість, як сукупність професійних компетенцій, які зумовлюють готовність до діяльності в сільськогосподарській галузі, та сукупність вимог, що включає: 1) систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; 2) знання правил мовного спілкування; 3) знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійній діяльності; 4) уміння й навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; 5) уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання та самовдосконалення.

У своїх дослідженнях О.С. Іонкіна, К.С. Крючкова виділяють рівні сформованості у студентів професійно-мовної компетентності: описовий, терміно-елементний, терміносистемний і професійно-теоретичний, пропонуючи тим самим шкалу вимірювання ступеня сформованості професійно-мовної компетентності студента. Це дає змогу чіткіше формулювати педагогічні цілі й надавати ефективнішу педагогічну підтримку процесу формування професійно-мовної компетентності вже на етапі довшівської підготовки [7]. Поділяючи студентів

за рівнями, дослідниці зазначають, що кожен з цих них має якісну визначеність і характеризується єдністю відповідних структурних характеристик.

Мета і завдання нашого дослідження вимагають визначення компонентів професійної мовної компетентності майбутнього фахівця аграрного сектору. О.Є. Гриджук виділяє у структурі мовнокомунікативної компетентності лінгвістичний, соціолінгвістичний і прагматичний компоненти, до кожного з яких належать певні компетенції [4, 3]. У структурі мовнокомунікативної компетентності майбутнього фахівця аграрного сектору нас цікавить насамперед лінгвістичний компонент.

Рівень сформованості у студентів-аграріїв цього компонента пропонуємо оцінювати за такими показниками, як: демонстрація студентом глибоких системних мовних знань; правильне формулювання правил та норм сучасної української літературної мови; усвідомлене й цілеспрямоване вдосконалення власного мовлення (у контексті правильної артикуляції та наголосу, розширення активного словникового запасу, коректного вживання граматичних форм і синтаксичних конструкцій); доречне й коректне застосування у мовленні мовних засобів тощо [11]. Основні напрями роботи зі студентами закладів вищої освіти аграрного профілю реалізуються в процесі викладання дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Фахова термінологія». Ці навчальні предмети спрямовані на розвиток таких аспектів мовної підготовки, як граматики-стилістичний, комунікативний, термінологічний, лексикографічний, культуромовний, фахово-прикладний. Крім того, значущим є поглиблення лінгвістичних знань студентів для опанування фахової термінології, формування високого рівня культури усної й писемної комунікації українською мовою, для розвитку професійних здібностей загалом.

Відповідно формування професійної мовної компетентності у студентів закладів вищої освіти аграрного профілю розглядаємо як процес, скерований на вирішення питань, пов'язаних з їхньою практичною, пізнавальною та навчальною діяльностями. Важливими аспектами цього процесу є пояснення ролі мови як соціального явища, вивчення ціннісних орієнтацій студентів, їхня зацікавленість навчальною та пізнавальною діяльностями, стимулювання мотивації до навчання загалом.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, ми розглядаємо зміст професійної мовної компетентності фахівця аграрного сектору як освітній результат його підготовки в закладі вищої освіти, орієнтований на вирішення професійно значущих і виробничих завдань в різноманітних ділянках аграрної практики: володіння культурою спілкування, здатність до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, вміння логічно та аргументовано будувати усне й писемне мовлення тощо.

Окреслене у статті коло питань має беззаперечні перспективи, зокрема для розроблення критеріїв та рівнів сформованості професійної мовної компетентності майбутніх фахівців аграрного сектору.

Література

1. Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А.Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19–27.
2. Білецький А.О. Про мову і мовознавство : навч. посіб. / А.О. Білецький. – К. : АртЕк, 1997. – 224 с.
3. Горошкіна О.М. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня природничо-математичного профілю : дис. ... д-ра пед. наук / О.М. Горошкіна. – Херсон, 2005. – 425 с.
4. Гріджук О.Є. Теоретико-методичні засади формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців лісотехнічних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук / О.Є. Гріджук. – К., 2018. – 517 с.
5. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема / Т. Донченко // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2–5.
6. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ : монографія / І.П. Дроздова. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 320 с.
7. Ионкина Е.С. Выделение уровней сформированности профессионально-языковой компетентности иностранного студента / Е.С. Ионкина, К.С. Крючкова // Известия Волгоградского государственного технического университета. – 2013. – Т. 12. – № 2 (105). – С. 98–101.
8. Караман С.О. Методика навчання фонетики, графіки, орфоепії / С.О. Караман // Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). – Вип. 3. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. – С. 157–167.
9. Каричковський В.Д. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх менеджів в університетах аграрного профілю: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / В.Д. Каричковський. – К., 2018. – 46 с.
10. Климова К.Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія / К.Я. Климова. – Житомир : ПП «РУТА», 2010. – 560 с.
11. Лазарев О.В. Професійна підготовка майбутніх фахівців аграрного профілю на засадах компетентнісного підходу / О.В. Лазарев // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 1 (35). – С. 209–218.
12. Любашенко О.В. Мовна освіта: європейські тенденції і перспективи розвитку української лінгводидактики / О.В. Любашенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 11–15.
13. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису / С. Омельчук // Дивослово. – 2006. – № 9. – С. 2–5.
14. Полтавська О.М. Вивчення української мови (за професійним спрямуванням): теоретичний і практичний аспекти / О.М. Полтавська. – Алчевськ : ДонДТУ, 2009. – 189 с.
15. Проект Концепції мовної освіти в Україні. – Режим доступу : osvita.ua/doc/files/news/132/13273/Concept_L_education.doc (дата звернення: 24.11.2018).
16. Семина В.В. Понятие «компетенция» и «компетентность» в российской образовательной парадигме / В.В. Семина // Среднее профессиональное образование. – 2010. – № 4. – С. 7–8.

17. Словник-довідник з української лінгводидактики / М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, Л.О. Попова, А.В. Нікітіна, Н.В. Мордовцева ; за заг. ред. проф. М.І. Пентилюк. – 2-ге вид., доповн. та переробл. – Харків : Вид. група «Основа», 2016. – 172 с.
18. Стражнікова І. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. / І. Стражнікова. – Івано-Франківськ : НАІР, 2018. – 120 с.
19. Харитоновна Е.В. Об определении понятий «компетентность» и «компетенция» / Е.В. Харитоновна // Успехи современного естествознания. – 2007. – № 3. – С. 67–68.
20. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторский // Народное образование. – № 5. – 2003. – С. 58–64.
21. Ширяева К. Профессионально-коммуникативная подготовка студента аграрного вуза : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / К. Ширяева. – Волгоград, 2015. – 22 с.

References

1. Andreev, A.L. (2005). Kompetentnostnaia paradigma v obrazovanii: opyt filosofsko-metodologicheskogo analiza [Competence paradigm in education: an experience of filosofic and methodological analysis]. *Pedagogika – Pedagogics*, 4, 9–27 [in Russian].
2. Biletskyi, A.O. (1997). *Pro movu i movoznavstvo [On language of linguistics]*. Kyiv: ArtEk [in Ukrainian]
3. Horoshkyna, O.M. (2005). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh III stupenia pryrodnycho-matematychnoho profilu [Methods of teaching Ukrainian language at comprehensive educational establishments of IIIrd level of science profile]*. (Doctor's thesis). Kherson [in Ukrainian].
4. Hrydzhuk, O.Ye. (2018). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia movnokomunikativnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv lisotekhnichnykh spetsialnestei [Theoretical and methodological grounds of forming speech communicative competence of the future specialists of forest technical specialists]*. (Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
5. Donchenko, T. (2006). Movlenniievi rozvytok yak naukovo-metodychna problema [Speech development as scientific-methodological problem]. *Dyvoslovo – Miracle word*, 5, 2–5 [in Ukrainian].
6. Drozdova, I.P. (2010). *Naukovi osnovy formuvannia ukrainskoho profesiinoho movlennia studentiv nefilolohichnykh fakultetiv VNZ [Scientific grounds of forming Ukrainian professional speech of the students from non-philological faculties of higher educational establishments]*. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].
7. Ionkina, E.S., & Kriuchkova, K.S. (2013). Vydelenie urovnei sformirovannosti professionalno-iazykovoї kompetentnosti inostrannogo studenta [Identification of the levels of formation of professional language competence of the foreign student]. *Izvestiia Volgogradskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta – Newsletter of Volgograd state technical university*, 12, 2 (105), 98–101 [in Russian].
8. Karaman, S.O. (2009). Metodyka navchannia fonetyky, hrafiky, orfoepii [Methodology of teaching phonetics, graphics, orphoepics]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. Drahomanova. Serii 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo – Scientific newsletter of the NPU named after M. Drahomanov. Series 8. Philology and literature*, 3, 157–167. Kyiv: NPU im. M. Drahomanova [in Ukrainian].
9. Karychkovskiy, V.D. (2018). *Teoriia i praktyka profesiinoy pidhotovky maibutnikh menedzheriv v universitetakh aharnoho profilu: porivnialnyi analiz [Theory and prac-*

tice of professional training of the future managers at the universities of agrarian profile: comparative analysis]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

10. Klymova, K.Ya. (2010). *Teoriia i praktyka formuvannia movnokomunikatyvnoi profesiinoi kompetentsii studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei pedahohichnykh universytetiv [Theory and practice of forming language communicative professional competence of the students of nonphilological specialities of pedagogical universities]*. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].

11. Lazariev, O.V. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnykh fakhivtsiv ahrarnoho profilu na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu [Professional training of future specialists of agrarian profile on the basis of competence approach]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovation technologies*, 1 (35), 209–218 [in Ukrainian].

12. Liubashenko, O.V. (2012). *Movna osvita: yevropeiski tendentsii i perspektyvy rozvytku ukrainskoi linhvodydaktyky [Language education: European tendencies and perspectives of development of Ukrainian linguodydactics]*. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Serii: Pedahohika – Scientific papers of Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatiuk, Series Pedagogics*, 1, 11–15 [in Ukrainian].

13. Omelchuk, S. (2006). Formuvannia movlennievo-komunikatyvnykh umin u protsesi vyvchennia syntaksysu [Formation of speech and communicative skills in the process of syntax study]. *Dyvoslovo – Miracle word*, 9, 2–5 [in Ukrainian].

14. Poltavska, O.M. (2009). *Vyvchennia ukrainskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam): teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Study of Ukrainian (for professional purposes): theoretical and practical aspects]*. Alchevsk: DonDTU [in Ukrainian].

15. *Proekt Kontseptsii movnoi osvity v Ukraini [Project of Conception of language education]*. (n.d.). Retrived from osvita.ua/doc/files/news/132/13273/Concept_L_education.doc [in Ukrainian].

16. Semina, V.V. (2010). *Poniatie «kompetentciia» i «kompetentnost» v rossiiskoi obrazovatelnoi paradigme [The notion of competence and competency in Russian educational paragygm]*. *Srednee professionalnoe obrazovanie – Secondary vocational training*, 4, 7–8 [in Russian].

17. Pentyliuk, M.I., Horoshkina, O.M., Popova, L.O., Nikitina, A.V., & Mordovtseva, N.V. (2016). *Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky [Reference dictionary in Ukrainian linguodydactics]*. M.I. Pentyliuk (Ed.). Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

18. Strazhnikova, I. (2018). *Pedahohika vishchoi shkoly [Pedagogy of higher education]*. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].

19. Kharitonova, E.V. (2007). *Ob opredelenii poniatii «kompetentnost» i «kompetentciia» [On the definition of the notions competence and competency]*. *Uspekhi sovremennogo estestvoznaniia – Successes of modern natural science*, 3, 67–68 [in Russian].

20. Khutorskoi, A.V. (2002). *Kliuchevye kompetentcii kak komponent lichnostno-orientirovannoi paradigmy obrazovaniia [Key competencies as a component of individually oriented paradigm of education]*. *Narodnoe obrazovanie – People's education*, 5, 58–64 [in Russian].

21. Shiriaeva, K. (2015). *Professionalno-kommunikativnaia podgotovka studenta agrarnogo vuza [Professional communicative training off agrarian higher educational establishment]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Volgograd [in Russian].

KHARCHENKO Inna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of State and Legal Subjects and Ukrainian Studies, Sumy National Agrarian University, 160, Gerasim Kondratiev Str., Sumy, 40000, Ukraine (kharchenko_inna@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8190-4607>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150402>

THE FORMATION OF PROFESSIONAL LANGUAGE COMPETENCE OF THE MODERN SPECIALIST OF AGRARIAN PROFILE

Abstract. *The article is devoted to the problem of formation of professional linguistic competence among students of higher educational institutions of agrarian profile. The definition of professional linguistic competence as an integral personal quality, a set of professional competences that predetermine readiness for activities in the agricultural sector, and a list of requirements are included, including: systematized knowledge of the norms of modern Ukrainian literary language, rules of speech communication; mastering of the professional terminology, etc. The content of the professional language competence of a specialist in the agricultural sector is considered as an educational result of his training at a higher educational institution, oriented to the solution of professionally significant and productive tasks in various fields of agricultural practice.*

The purpose of the article is to theoretically substantiate the linguodidactic prerequisites for effective formation of linguistic competence in the process of professional training of future specialists of the agrarian profile on the basis of the competent approach.

The main directions of work with students of institutions of higher education of agrarian profile should take place in the course of teaching the subject «Ukrainian language (by professional orientation)». This is aimed at the development of language training aspects (grammatical, communicative, terminological, etc.). The deepening of the linguistic knowledge of students for the acquisition of professional terminology is emphasized.

The formation of professional linguistic competence among students of agrarian profile is considered as a process directed at solving issues related to their practical, cognitive, and educational activities. Important aspects of this process are the understanding the role of language as a social phenomenon, the study of students' value orientations, their interest in educational and cognitive activities, facilitating the motivation to study.

Key words: *competence, linguistic competence, students, specialist in agricultural profile.*

Стаття надійшла до редакції 13.11.2018 р.

УДК 130.123.3:130.2"19/20"

ЧОБАНЮК Марія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (mariya_chobanyuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6047-4852>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148078>

«СИНТЕЗ» ЯК ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ ХХ – ХХІ століття

Анотація. В статті аналізується поняття «синтезу» як художньо-естетичного феномену культури ХХ – ХХІ століття. Зазначено, що визначення синтезу як найважливішого джерела єдності й естетичного оновлення художнього твору, механізму розвитку художніх форм, – мета, що поєднує дисципліни гуманітаристики. Зусиллями вчених формується уявлення про універсальність синтетичного руху, його категорій становлення, зміни, тривалості, повторення його основних закономірностей у різних системах. Культурологи наголошують, що ХХІ століття має тенденцію до гуманітарного ренесансу, тобто органічного художнього синтезу.

Ключові слова: синтез, мистецтво, універсальність, дискурс, художній синтез.

Постановка проблеми. ХХІ століття відзначається інтеграційними процесами в усіх сферах суспільного розвитку. Найбільш послідовно це явище відбувається в галузі культури. Зацікавленість сучасного суспільства в розвитку культури, особливо в умовах духовної та економічної кризи, не випадкова. Визначення синтезу як найважливішого джерела єдності й естетичного оновлення художнього твору, механізму розвитку художніх форм – мета, що поєднує різні дисципліни гуманітаристики.

Мета статті – визначення кордонів функціонування художнього синтезу, яке, з одного боку, є надто узагальненим, якщо брати до уваги використання дефініцій у працях культурологічних, мистецтвознавчих, літературознавчих та з естетики, а з другого, – уже в самому «ядрі» художнього синтезу прихована динаміка становлення мистецького дискурсу новітнього часу. З'явившись на ниві літературознавчої науки, термін швидко поширився на всі мистецтвознавчі аспекти. Важливо, що в літературознавчих словниках ми не знайдемо тлумачення поняття «художній синтез».

Виклад основного матеріалу. Осмислення художнього синтезу залучає до дослідження концепції, пов'язані з мистецтвознавством, культурологією,

літературознавством і філософією. Різноманітність матеріалу вивчення в цих дисциплінах, розбіжності предметних сфер уточнюють і доповнюють сутнісне розуміння фундаментальних основ синтезу, що ґрунтується на усвідомленні спільності ознак виявлення процесу.

Уже у 80-х роках минулого сторіччя проблема художнього синтезу починає вивчатися системно. Сьогодні активно формуються підходи й стратегії її аналізу, окреслюються тенденції, відкриваються секрети гармонізації складних і багатограних взаємодій форм літератури й мистецтва. Науковці шукають нові підходи до вивчення синтетичних явищ, спираючись на неklasичні категорії.

Синтез осмислюється з погляду динамічного розвитку. Ці концепції усталюють уявлення про синтетичну цілісність як про ту, що перебуває «у русі», поєднана з поняттям відкритої форми, характеризується багатозначністю, структурною неврегульованістю.

Результатом синтезу завжди є абсолютно нове утворення, властивостями якого є не тільки зовнішня сума властивостей компонентів, а й результат їхнього взаємопроникнення і взаємовпливу, що найочевидніше виявляється в царині культури та мистецтва. Адже справжній синтез не є неодохотвореною формулою, а, на думку багатьох філософів, являє собою *«творчий синтез»* [11].

В епіцентрі міркувань про синтез постають унітарні, дуальні й тернарні побудови, у яких відображено різне розуміння основи синтезу, специфіки його розвитку й кінцевого результату. Розробляються критерії художнього синтезу, типологія способів з'єднання множинностей, що сприяють існуванню синтетичного твору як єдиного цілого. Тут одразу ж яскраво проступають домінуючі напрямки дослідження процесу, в яких наголошено на специфіці злиття множинності в єдиному, діалектиці цілого й елементів, цілого й цілісності.

У сучасних уявленнях про художній синтез окреслилася тенденція до об'єднання діахронного й синхронного шляхів дослідження об'єкта, що дає змогу суттєво просунутися вперед у з'ясуванні характеру еволюції різних літературних систем. Поряд із циклічними моделями художнього синтезу розробляються такі, що актуалізують ідею його процесуальності, динамічності, відкритості, пов'язуючи науку про літературу з широким філософським і культурологічним контекстом.

Якщо спиратися на філософські засади трактування синтезу, то виявиться незначна на перший погляд, але досить красномовна деталь: опис змін певної системи відбувається за аналогією до життєвих процесів, імовірно, з відчуття вузькості «стандартних» узагальнених категорій, застосовуваних до творчості. Доволі часто трапляються «віталістські» вирази: «енергія синтезу», «сила», «внутрішнє стремління», – вони свідчать про намір зберегти в його організації сліди «абсолютності», невичерпності, запобігти схематизації процесу, відбити формування потенційних можливостей художньо-пізнавальних форм. Процес народження змісту, який охоплює всі чотири стадії-стихії, О.Ф. Лосев називає «енергією».

Синтез – ключова категорія в системі, що визначає відношення між елементами: «Первинна і найпростіша, найменш заповнена конкретним змістом антиномія, це – одного й множинності. Синтезом одного й множинності є число (або – з іншого погляду – ціле), а буття й небуття – становлення» [7, 226].

Уявлення про синтез О.Ф. Лосєва деякі дослідники інтерпретують як надсинтез. Це означає, що первісний синтез вище обох протилежностей, які ввійшли до єдності. Цікаво, що саме так зване надсинтетичне бачення було сприйнято, щоправда, частково, і літературознавством, а це дало евристично цінні концепції, зокрема й у художньому синтезі. Синтез-становлення набуває у працях О.Ф. Лосєва глибокої аргументації, що пов'язує попередні моменти в єдину взаємозумовлену систему.

У становленні об'єднана сталість змін, що організовуватиме оформлене (факт) і нестійке (інше). Завдяки становленню порушується стійкість системи, утворюється «плинність», яка захоплює статичні, зупинені посталі сутності, що прагнуть до своєї первинної єдиної ідеї. О.Ф. Лосєв ставить собі питання: як здійснюється синтез? На прикладі різних антиномій він розвиває думку про те, що дві категорії, об'єднані в «третій», проходять стадію модифікації, несуть «шар» цього третього. Вхідні модифіковані частини залишаються самими собою, але виглядають несамостійними на тлі об'єднувального третього. Безперервність протікання процесу діалектичного співвідношення множинності-єдності філософ називає «чисто часовою тривалістю й напруженістю» [7, 281].

Аспект «тривалості», «процесуальності» у його часовому й просторовому значеннях є центром концепції розвитку А. Бергсона [2, 136], вплив якої відчутний й у філологічних працях О.Ф. Лосєва та М.М. Бахтіна. Особливість розвитку й зміни у світлі безперервності актуалізує наступність і заперечення «вибухових» процесів: навіть раптові зміни можливі тільки за умови їхнього поступового визрівання, каже філософ, у попередніх формах, або поколіннях. Тривалість і є з'єднувальним, постійним елементом – позначеним «потокм життя», що розбивається між видами. Підкреслюючи, що життєві властивості ніколи не бувають здійсненими цілком, а завжди тільки здійснюються, А. Бергсон схильний виділяти не стільки стани, скільки тенденції, які найбільш повно реалізуються тільки тоді, коли в них немає внутрішніх суперечностей. Тривалість протиставляється рядорозташуванню, у якому певне місце займає роздільний зв'язок, каузальна визначеність, генералізації та схеми. Тривалість – безперервна, а також, на відміну від рядорозташування, динамічна й нероздільна. Аспект тривалості набуває в Бергсона абсолютного характеру. Вона охоплює все і присутня у всьому. Доведена до граничного значення, тривалість спрямована на руйнування догматизму пізнання, що не відповідає правді життя. Погляди філософа здатні прояснити сутність жанрової еволюції. Концепт «минулого», «пам'яті», що не зникає, а продовжується й оновлюється у теперішньому, відкрита майбутньому, є серцевиною теорії тривалості. Націлені на відображення мінливості внутрішнього «потокм життя особистості

формують нові способи його художнього втілення, які з усією повнотою постануть уже в наступному столітті.

Ще до появи філософії «життя», в естетиці XIX ст., яка повною мірою пробудила інтерес до синтезу і виявила його можливості, також розкривається властивість динамічності й неоднаактовості. Значними зрушеннями в цей період позначене діалектичне осмислення динамічної природи синтезу в поетичному мистецтві. Вже Ф. Шеллінг розглядав відносний і абсолютний синтези, наголошуючи на тому, що синтез триває, «поки не доходить до ідеї природи, у якій усі субстанції поєднуються в єдину субстанцію» [13]. Внутрішні перетворення в поезії асоціюються в романтичній філософії з «незв'язним», визначаються як становлення, гармонійний рух, ланцюг безперервних еволюцій (Ф. Шлегель [14, 243]). Тривалість і результат злиття становить собою одночасно й «діяльність», і «річ», пронизану цією діяльністю [3, 5]. У категорії тривалості осмислювали ідею синтезу символісти, він ніколи не міг бути завершеним, «ставав лише певною точкою відліку для руху до Абсолютного» [12, 26]. У теоретичних твердженнях, у художній практиці романтиків і символістів повною мірою постає уявлення про умовність меж синтезу, можливості досягнення завершеного результату.

Інтерес до таких інтерпретацій синтезу в сучасному літературознавстві істотно коригує дослідницькі позиції. «Відмова від спрощеного його розуміння як сполучення, з'єднання двох компонентів викликає перегляд багатьох, уже, здавалося б, очевидних речей, явищ» [15, 134]. Така настанова вимагає осмислення вже давно усвідомленої нерівнозначності типів художнього синтезу, що можуть проявитися у перекладі однієї художньої мови іншою, виникненням складних форм творчості (театр, кіно), що мають постійний характер, а також багатоманітних засобів наближення видів мистецтв, різних їхніх комбінацій. У такому ключі вивчення механізмів синтезу пов'язується з упорядкуванням відносин між синтезом і взаємодією, що нерідко межує з різким розведенням цих понять або, навпаки, ототожненням.

Кореляція процесів синтезу й взаємодії, визначаючи погляд на явища художніх зсувів, злиття, впливає на хід аналізу синтетичного твору. Тож саме з уточнення дефініцій починається багато робіт, присвячених проблемі синтетичних тенденцій. Категорія взаємодії, що якнайкраще відбиває динамічні перехідні процеси, активно використовується в сучасній лінгвістиці у вивченні складних явищ, а також «диференціації гібридних, синкретичних і контамінаційних утворень» [1, 12]. Більшість літературознавчих робіт приділяє також пильну увагу «взаємодії», оскільки в ній закладається характер перетворення сторін, що беруть участь у процесі, формуються особливості їхнього співвідношення. Наприклад, складність і суперечливість взаємодії плану особистих та ідеологічних відносин призводить до «органічного злиття їхніх принципів» [6, 353] у драмі. Примітно, що автор цього спостереження М.С. Кургінян у хрестоматійній роботі «Драма» воліє вживати словосполучення «синтетична взаємодія» [6, 360], не роз'єднуючи ці поняття. У дослідженні О.М. Ковтун,

навпаки, виявлена «первинність» синтезу, який підготував ґрунт для взаємодії різних жанрових рівнів притчі й міфу, з одного боку, та *fantasy* і казки, з другого [5].

Відома «формула» літературного розвитку, запропонована М.М. Гіршманом, також спирається на осмислення статичних і динамічних процесів: «Розвиток цей проявляється, з одного боку, у виділенні й відокремленні елементів раніше існуючих художніх єдностей і перетворенні їх у нове ціле, а з другого боку, у прагненні вкласти в ці нові форми старі цілі, переводячи їх на роль складених елементів» [4, 53]. Синкретизм осмислюється вченим як внутрішня потенційність, що розгортається в процесі рецепції. Це не статичний, наперед заданий момент художньої єдності, а породжувальний, сенсогенерувальний компонент. У цьому відмінність концепції М.М. Гіршмана від вищезазначених, вона перегукується з ними подібністю термінологічного окреслення, але виражає інший зміст.

Отже, виявлення ознак художнього синтезу в літературознавчому дослідженні базується на переконанні про складність, об'єднання певної множинності, неоднорідності, пов'язаної з різним розумінням ролі частин у єдиному цілому – результаті синтезу. «Ці уявлення якоюсь мірою правильні й можуть бути корисними для вирішення конкретних завдань. Подолання «сумарного» уявлення про синтез не знецінює вивчення ролі компонентів, які беруть участь у процесі» [16, 24]. У сучасних роботах, що торкаються цієї проблеми, вихідною точкою теоретичних побудов є аналіз значення окремих елементів у новій єдності. Відповідно до одних концепцій, частини цілого, утвореного шляхом синтезу, розчинені в житті нової єдності. В інших – постулюється «дискретна рівність» окремих елементів, їхня принципова «незлитість» і відчутність у складі нового утворення. Існують також уявлення, у яких визначеність зберігає домінуючу позицію, на основі якої здійснюється злиття елементів, що підкоряє інші складові компоненти.

Багатоликість синтезу, на відміну від складності інших інтеграційних процесів, проявляється у певній непрозорості, однорідності нової художньої цілісності, у різних гранях якої виявляється непередбачена побудова внутрішніх відношень. Органічність синтезу – визначення, на якому припиняється подальша пошукова робота багатьох дослідників, – виникає як результат усвідомлення своєрідної ненавмисності його здійснення. В одній із робіт, пов'язаних із синергетичною методологією, запропоновані статистичний, рівневий і динамічний методи освоєння складних систем. У рамках останнього з зазначених методів описується складна динаміка, що перетворилася на полісемантичний теоретичний оксюморон «складність простоти» [9, 48]. Її суть полягає в з'ясуванні поведінки простих об'єктів, їхнього розвитку й ускладнення, що виходить із цілого, заданого єдиного.

Два напрямки в розвитку художньої форми вважає основними для літератури ХХ століття, ознаменованого ідеєю «нового синтезу», автор численних публікацій, присвячених проблемі художнього синтезу, І.Г. Мінералова.

Літературознавець простежує розвиток стилізації, перед якою поставали більш складні завдання, що переміщують її до розряду інструменту художнього синтезу. Крім того, вона розглядає форми внутрішньолітературного синтезу, серед яких виділяє формування аналога, перетворення прийомів і засобів як синтезу прози й поезії, а також безпосередній їхній взаємовплив, у результаті чого «у вірші проникає рівномірно виписаний сюжет, відсторонений, як в «об'єктивних» жанрах прози, від особистості й долі автора» [8, 240]. У цьому контексті особливу увагу в естетиці й власне літературі привертає з'ясування прихованої основи синтезу, його постійної змінної, що допомагає сформулювати закономірності руху.

Про відновлення єдності форм мистецтва, які сягають єдиного кореня, говорили і романтики, і модерністи. Походження створює поле притягання, є єдиним началом, спільною внутрішньою ідеєю, що має різні втілення. Останні історико-літературні дослідження стосовно проблеми визначення специфіки синтетичних явищ також діагностують наближення принципів художнього осмислення через споріднення як основу синтезу. Так, вже у сучасному дослідженні при розгляді синтезу різних типів вимислу у творчості М. Булгакова, Ф. Кафки Є. Ковтун доходить висновку, що схожість окремих форм і споріднення фольклорних і літературних традицій, що живлять ці типи, – найважливіший фактор синтезу [5].

Найчастіше в концепціях художнього синтезу обстоюється теза, згідно з якою об'єднувальною основою у новій єдності є провідний вид, що підкоряє інші форми. Вона підтримується не тільки в мистецтвознавчих, але й у літературознавчих розвідках. В одному з досліджень художнього синтезу О.О. Рисака подибуємо таку інтерпретацію: «Не заперечуючи «права мистецтва на самовизначення», сприймаючи «принцип федералізму» у взаємодії мистецтв, ми не відкидаємо у цій сфері принцип підпорядкування одних величин іншим. Адже «рівновагу» втримати дуже важко, а життестійкість нового синтетичного утворення повинна спиратись на надійну базу» [10, 21]. Основними категоріями, задіяними в аналіз процесу, є відштовхування і притягання, суперечності, загальна основа компонентів, що беруть участь в об'єднанні. У докторській дисертації О.О. Рисак підсумовує: «Результат взаємодії двох (чи й більше) видів мистецтв постає не тільки у вигляді механічного «зрощення» двох складників, а й різноваріантних модифікацій, асиміляцій-дисиміляцій, взаємодій з окремими частинами, взаємодій окремих компонентів і т.п.» [10, 38]. У цьому висновку уточнюється, що стійкість і незмінність «надійної бази» у процесі взаємодії видів мистецтв не є непорушною.

Висновки. *Художній синтез* – це складне, багаторівневе явище та містке поняття, позаяк складається, окрім поєднання, із взаємодії різних видів мистецтва, також із синтезу різних стилів, форм жанрів та інших засобів виразності у межах одного виду мистецтва. Отже, *художній синтез* може проявлятися на різних рівнях твору: від синтезу видів мистецтва, до стилів, жанрів, засобів виразності тощо.

Важливо, що уявлення про синтез, його характер і роль у літературі вкрай різноманітні. Синтез пояснюється через поняття становлення, динаміки, відкритого процесу, зумовленого прагненням мистецтва наблизитися до «життя», і до людини як цілісної особистості, яка здатна на усвідомлення своєї ролі і свого місця у Всесвіті. Результат синтезу – це органічна єдність, складна цілісність, в якій співвіднесення частини й цілого виходять із внутрішньої заданості об'єкта, із «спільної» основи з'єднаних форм, що спрямовує пошук і взаємоперетворення.

Література

1. Алиева В.Н. Понятия взаимодействия, перехода и переходности в современной лингвистике / В.Н. Алиева // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 54. – С. 9–13.
2. Бергсон А. Творческая эволюция / А. Бергсон. – М. : «Кучково поле», 2006. – 384 с.
3. Гаврилов И.Б. Философия природы немецкого романтизма / И.Б. Гаврилов, И.А. Иванов // Мир романтизма : материалы Междунар. науч. конф. «Мир романтизма» (XII Гуляевских чтений), Тверь, 26–29 мая 2004 г. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2004. – Т. 10 (34). – С. 5.
4. Гиршман М.М. Литературное произведение: теория художественной целостности / М.М. Гиршман. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 528 с.
5. Ковтун Е.Н. Типы и функции художественной условности в европейской литературе первой половины XX в. : дис. ... д-ра филол. наук : 10.01.05, 10.01.08 / Е.Н. Ковтун. – М., 2005. – 306 с.
6. Кургинян М.С. Драма / М.С. Кургинян // Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. Роды и жанры. – М. : Наука, 1964. – С. 351–378.
7. Лосев А.Ф. Диалектика мифа / А.Ф. Лосев. – М. : Мысль, 2001. – 558 с., [1] с. – (Филос. наследие).
8. Минералова И.Г. Русская литература серебряного века. Поэтика символизма : учебное пособ. [для студентов, аспирантов, преподавателей-филологов] / И.Г. Минералова. – [4-е изд.]. – М. : «Флинта», «Наука», 2008. – 272 с.
9. Ратников В.С. Научная рациональность, стохастичность и пределы предсказуемости / В.С. Ратников, З.Ю. Макаров // Практична філософія. – 2005. – № 4. – С. 41–49.
10. Рисак О.О. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі к. XIX – п. XX ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.01.01. «Українська література» / О.О. Рисак. – К., 1999. – 38 с.
11. Творчий синтез [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-4527-1.html>.
12. Тишунина Н.В. Западноевропейский символизм и проблема взаимодействия искусств: опыт интермедиального анализа : монография / Н.В. Тишунина. – СПб. : РГПУ им. А.И. Герцена, 1998. – 160 с.
13. Шеллинг Ф. Эстетика [Електронний ресурс] / Ф. Шеллинг. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12090613/etika_ta_estetika/estetika_shellinga.
14. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика : в 2 т. / Ф. Шлегель. – М. : Искусство, 1983. – Т. 1. – 480 с. ; Т. 2. – 446 с.

15. Чобанюк М. Літературознавчий синтез: методологічні аспекти / М. Чобанюк // *Současná Ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury : sborník vědeckých článků z mezinárodní conference «VI Olomoucké symposium ukrajínistů střední a východní Evropy» (Olomouc, 21–23.08.2014).* – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. – P. 199–202.

16. Чобанюк М. Художественный синтез: искусство, синтез искусств, литература / М. Чобанюк // *Концептуальные проблемы литературы: художественная когнитивность : тематический сборник.* – Ростов н/Д : Академцентр, 2014. – Вып. 7. – С. 241–248.

References

1. Alieva, V.N. (2004). Poniatiia vzaimodeistviia, perekhoda i perekhodnosti v sovremennoi lingvistike [The concepts of interaction, transition and transitivity in modern linguistics]. *Kultura narodov Prichernomoria – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 54, 9–13 [in Russian].

2. Bergson, A. (2006). *Tvorcheskaia evoliutciia [Creative evolution]*. Moscow: «Kuchkovo pole» [in Russian].

3. Gavrilov, I.B., & Ivanov, I.A. (2010). Filosofiiia prirody nemetskogo romantizma [Nature philosophy of German romanticism]. *Mir romantizma: materialy Mezhdunar. nauch. konf. «Mir romantizma» (XII Gulyaevskikh chtenii)*, Tver, 26–29 maia 2004 g. – *The world of romanticism: materials of the Intern. Scientific Conf. «The World of Romanticism» (XII Gulyaev Readings)*, 10 (34), 5. Tver [in Russian].

4. Girshman, M. (2002). *Literaturnoe proizvedenie: teoriia khudozhestvennoi tselostnosti [Literary work: the theory of artistic integrity]*. Moscow: Iazyki slavianskoï kultury [in Russian].

5. Kovtun, E.N. (2005). *Tipy i funktsii khudozhestvennoi uslovnosti v evropeiskoi literature pervoi poloviny XX v. [Types and functions of artistic convention in European literature of the first half of the 20th century]*. (Doctor's thesis). Moscow [in Russian].

6. Kurginian, M. (1964). Drama [Drama]. *Teoriia literatury. Osnovnye problemy v istoricheskom osveshchenii. Rody i zhanry – Theory of Literature. The main problems in historical coverage. Childbirth and genres* (pp. 351–378). Moskva: Nauka [in Russian].

7. Losev, A. (2001). *Dialektika mifa [The dialectic of myth]*. Moscow: Mysl [in Russian].

8. Mineralova, I. (2008). *Russkaia literatura serebrianoï veka. Poetika simvolizma [Russian literature of the silver age. The Poetics of Symbolism]* (4th ed.). Moscow: «Flinta», «Nauka» [in Russian].

9. Ratnikov, V.S., & Makarov, Z.Iu. (2005). Nauchnaia ratsionalnost, stokhatichnost i predely predskazuemosti [Scientific rationality, stochasticity and limits of predictability]. *Praktichna filosofiiia – Practical phylosophy*, 4, 41–49 [in Russian].

10. Rysak, O. (1999). *Problemy syntezy mystetstv v ukrainskii literature kinets XIX – pochatok XX st. [Problems with the synthesis of mystststv in the Ukrainian literature of the XIX–XX centuries]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

11. *Tvorchyi syntezy [Creative synthesis]*. (n.d.). Retrieved from <http://www.refine.org.ua/pageid-4527-1.html> [in Ukrainian].

12. Tishunina, N. (1998). *Zapadnoevropeiskii simvolizm i problema vzaimodeistviia iskusstv: opyt intermedialnogo analiza [Western European symbolism and the problem of the interaction of the arts: the experience of intermedial analysis]*. Saint Petersburg: RGPU im. A.I. Gertcena [in Russian].

13. Shellin, F. (n.d.). *Estetyka [Esthetic]*. Retrieved from http://pidruchniki.ws/12090613/etika_ta_estetyka/estetika_shellinga [in Ukrainian].

14. Shlegel, F. (1983). *Estetika. Filosofiia. Kritika [Aesthetics. Philosophy. Criticism]*. (Vols. 1–2). Moscow: Iskusstvo [in Russian].

15. Chobaniuk, M. (2014). Literaturoznavchyi syntez: metodolohichni aspekty [Literature-tasting synthesis: methodological aspects]. *Současna Ukrainistika. Problemy jazyka, literatury a kultury: sbornik vědeckých článků z mezinárodní conference «VI Olomoucké symposium ukrajinistů střední a východní Evropy»* (Olomouc, 21–23.08.2014) – *Contemporary Ukrainian Studies. Problems of Language, Literature and Culture: Proceedings of Scientific Papers from the International Conference «VI Olomouc Symposium of Ukrainian Students of Central and Eastern Europe»* (Olomouc, 21–23.08.2014). (pp. 199–202). Olomouc: Palacký University Olomouc [in Ukrainian].

16. Chobaniuk, M. (2014). Khudozhestvennyi sintez: iskusstvo, sintez iskusstv, literatura [Artistic synthesis: art, art synthesis, literature]. *Kontseptualnye problemy literatury: khudozhestvennaia kognitivnost: tematicheskii sbornik – Conceptual problems of literature: artistic cognitiveness: thematic collection*, 7, 241–248. Rostov na Donu: Akademtcentr [in Russian].

CHOBANYUK Mariya – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Romance Philology and Comparative Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (mariya_chobanyuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6047-4852>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.148078>

«SYNTHESIS» AS AN ARTISTIC-AESTHETIC PHENOMENON OF CULTURE IN THE XX–XXI CENTURIES

Abstract. *The XXI century is marked by integration processes in all spheres of social development. Most consistently, this phenomenon occurs in the field of culture. The interest of modern society in the development of culture, especially in the context of the spiritual and economic crisis, is not accidental. Definition of synthesis as the most important source of unity and aesthetic renewal of artistic work, the mechanism of development of artistic forms – a goal that combines the disciplines of humanities. The efforts of scientists form the idea of the universality of the synthetic movement, its categories of formation, change, duration, repetition of its basic laws in different systems. Culturologists emphasize that the XXI century has a tendency towards humanitarian renaissance, that is, organic artistic synthesis.*

The definition of the boundaries of the functioning of artistic synthesis is too generalized if we take into account the use of definitions in the works of culturological, art criticism, literary criticism and aesthetics. However, in the very «core» of artistic synthesis, all the dynamics of the development of artistic discourse of modern times is hidden. For the first time appearing in the field of literary science, the term quickly spread to all aspects of art. It should be noted that in literary dictionaries we will not find an interpretation of the term «fiction synthesis».

Understanding artistic synthesis involves the study of the concept associated with art studies, culturology, literary criticism and philosophy. The versatility of the study material in these disciplines, the discrepancies in the substantive spheres, clarify and complement the essential understanding of the fundamental foundations of synthesis and are based on the understanding of the commonality of the signs of the process's discovery. The efforts of scientists form the idea of the universality of the synthetic movement, its categories of formation, change, duration, repetition of its basic laws in different systems.

Key words: *synthesis, art, universality, discourse, artistic synthesis.*

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

УДК 82-1.0:159.954.3

ЩЕПАНСЬКА Христина – кандидат філологічних наук, асистент кафедри українського прикладного мовознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна (khrystynashchepanska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6393-5987>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.152863>

THE LEVELS OF IMAGERY IN THE POETIC TEXT

РІВНІ ОБРАЗНОСТІ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. *Мета статті – охарактеризувати основні рівні образності у поетичному тексті, визначити їх співвідношення, форми та засоби репрезентації.*

У статті проаналізовано особливості репрезентації чотирьох основних рівнів образності у поетичному тексті. Визначено, що різнорівнева структура образу відображає процес його формування – від «міфу до логосу», де міф – це передзнання та первинні знання, описані у вигляді архетипів і чуттєвих образів, а логос – знання, описані у формі словесних образів.

Охарактеризовано предметно-чуттєвий рівень образності, зокрема визначено, що він представлений архетипами, або першообразами, а також чуттєвими образами, які, на відміну від архетипів, що є колективним передзнанням, формуються у процесі пізнання як відображення у людській свідомості реальних предметів.

Проаналізовано особливості представлення ментального та мовного рівнів образності. З'ясовано, що ментальний рівень передбачає формування концептуальної рамки образу – когнітивного першообразу, в основі якого внутрішня форма слова. Мовний рівень образності у поетичному тексті представлений поетичними метафорами, фразеологізмами та символами. Окреслено послідовність процесу формування словообразу на лінгвальному рівні.

Охарактеризовано комунікативно-прагматичний рівень образності, де ключовим є поняття концептуально-семантичної сполучуваності словообразу. Визначено алгоритм опису механізму формування словесного образу на цьому рівні.

Підсумовано, що у поетичному тексті в основному представлені чотири рівні образності: предметно-чуттєвий, якому відповідає передконцептуальна форма об'єктивації образу, ментальний (концептуальна форма); лінгвальний, що репрезентує вербально-поетичне конструювання образу (мовна форма); комунікативно-прагматичний, де об'єктом дослідження є системні зв'язки словесного образу з текстом (дискурсивна форма). Перспективу дослідження вбачаємо у детальному аналізі кожного рівня структурування образу на прикладі конкретних поетичних текстів.

Ключові слова: образ, образність, предметно-чуттєвий образ, архетип, метафора, символ.

Formulation of the problem. Semantics of the poetic vocabulary has some peculiarities. Language image as a complex mental-linguistic category that organically combines stereotypical and author's models of a certain fragment of reality is in its basis. An analysis of the language-poetic essence of the image is associated with the levels of its structuring. There is a differentiation of the image in the collective unconscious at the sensory level with the outline of archetypes and perceptual channels of psychological communication with the material. The mental level of structuring the image is associated with the definition of its semantic framework based on the basic concepts. At the verbal level image is objectified in metaphorical, phraseological and symbolic units. And, ultimately, the communicative-pragmatic level is an image in its intra- and intertextual ties.

Analysis of the investigations. The concepts of *imagery* and *image* are very important in modern linguistics, in particular in such areas as cognitive linguistics and linguistic culturology. The leading Ukrainian researchers in these fields have repeatedly addressed them, in particular L. Bielikhova («Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект», 2002), Т. Vilchynska («Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.», 2008), М. Holianych («Внутрішня форма слова і дискурс», 2008), V. Kononenko («Концептологія в лінгвістичному аспекті», 2006), N. Slukhai and Yu. Mosenkis («Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка», 2006). An *image* is a psychological category which plays an important role in cognitive processes [8, 101]. It is a «base, on which symbol and sign is built above» [2, 310]. A basic difference between languages, after R. Langacker, is that they «code the same conceptual structure by means of substantially different images» [21, 109].

The term of «image» is multi-valued. For example, O. Potebnia uses the term of «image» in several ways: as a means of reality representing, «an act of consciousness» [12, 42]; the structural element of the symbol, its «internal form» [12, 47]; an idea (component of the word) [12, 119]; objectified in the «external form» (word) artistic and poetic construct [12, 47]. Consequently, there is an internal contradiction in the interpretation of this notion which can be avoided by considering the image at different levels of its structuring.

With the image begins the process of learning, and the means of image's naming is the linguistic sign [1, 101], therefore it is necessary to distinguish between the sensory image and the language image. The sensory image as the initial stage of cognition is considered by most researchers (in particular M. Alefirenko, N. Arutyunova) as the basis for the creation of a concept, symbol, metaphor, and other linguistic categories: this is the structural element of each of them, whereas the linguistic image is a complex reflection of the element of reality by means of the language [1, 101].

The purpose of the article is to characterize the main levels of imagery in the poetic text, to determine their correlation, forms and means of representation.

Presentation of the main material. The multilevel structure of the image reflects the process of its formation – from «myth to logos», where the myth is a pre-knowledge and primary knowledge, described in the form of archetypes and sensory images, and logos is knowledge, described in the form of verbal images.

At the *subject-sensory level*, the verbal image is related to the concept. According to V. Kononenko, «the basis of the concept lies in the collective unconscious, the archetype» [10, 6], consequently, the concept arises from a certain archetypal image. K. Jung identified the terms «archetypal image» and «symbol». After K. Jung, the system «archetype/archetype image» operates as the background of the image of reality designing. It is based on the understanding of human's psychics as an element of the collective unconscious, which reflects in the human's consciousness through sleeps, myths and legends by archetype images [18]. The archetype is «a nerve of a verbal poetic image», since it «provides the formation and the functioning of the latter» [4, 224]. Archetypes are the pre-conceptual form of the representation of a verbal image, its bridge to the sphere of the collective unconscious, where the infinity of manifestations and reflections of the human spirit is encoded.

The sensory image is also differentiated at the subject-sensory level of imagery. Unlike the archetype image, which is the collective pre-knowledge, sensory image is a reflection of the real objects in the human consciousness [1, 115]. It is formed in the process of knowledge as a reflection in the human consciousness of real objects, «the original form of thought» [12, 44]. It arises up as a result of mastering of the object's quality features by the man's sense-organs. A basic source of such image is a visual perception, «although it combines the information, coming from the different channels of the human connection with the world» [2, 315]. According to M. Alefirenko, despite the fact that the subject-sensory image exists outside the language, it is the first source of verbalization of knowledge, which is transcoded in the semantic structure of the linguistic sign in the form of its visual-figurative semantic component [1, 112]. Having formed on the subject-sensory level, the image becomes a part of consciousness.

The mental level of imagery involves the formation of a conceptual framework of the image – a cognitive primary image. Archetype is a pre-knowledge and the cognitive primary image is the result of knowledge. A basis of the latter is the internal form of the word. By V. Rusanivskiy, the center of the image in the poetic work is an internal form [13, 14].

By M. Holianych, the internal form is a «semantic value associated with naming and creating of the image» [7, 34]. The internal form as the basis of the etymological meaning of the word combines the semantic-conceptual features that formed the basis of the name of the concept into a single image and gives knowledge about this unity. It is «not the image of the object, but the image of image» [12, 34].

Within the framework of a poetic work, the internal form of the word is the unity that integrates various conceptual features of the verbal poetic image through

which the act of knowledge is carried out [4, 157], becoming an internal form image. The latter, as well as the internal form of the word, is a part of the emotional and appraisal qualifying activity of consciousness [7, 87]. A characteristic feature of the internal form image is that it is a category of discourse. Combining the meaning of the substantive, attributive, cognitive, axiological nature, which conceptualize the universal attitude of *I – text – world* and determine the structure of discourse [7, 88], the internal form image determines the pragmatic orientation of the latter. The differentiation of the internal form image is the fixation of a certain conceptual framework by the sensory image that defines the parameters of the semantic content of the verbal image.

The structural element of the internal form image is the basic concept, or cognitive metaphor. The notion of «cognitive metaphor» was introduced by M. Johnson and J. Lakoff. These researchers emphasize that metaphors are formed not just in language, but in everyday life, they participate in the structuring of the surrounding reality and control the intellectual activity of man [11, 25]. The emergence of everyday metaphors is associated with the conceptualization of one mental domain through another. It is the way of mental ordering of reality [20, 185]. The domain in the cognitive theory of metaphor is a knowledge structure, and the process of metaphorization is based on the interaction of two knowledge structures – the domain of the source and the target domain [11, 9]. Knowledge within the domain of the source is organized according to the pattern of «image schemas», which include: «container», «surface», «subject», «object», «path», «part-whole» and others.

Consequently, the cognitive processing of the image is carried out at the mental level, as a result of which the image transforms in the «frame», which determines the possible set of meanings.

The linguistic level of imagery in the poetic text is represented by poetic metaphors, idioms and symbols. The metaphor transmits figurative information by individual experience, idioms – by synthesizing collective experience, and the symbol transforms the image into a sign of ethnic culture.

The poetic metaphor is an extension of our daily established system of figurative thinking [20, 232]. It can be understood as the author's version of everyday metaphor. However, if the latter is based on the cross-conceptualization of the two systems of knowledge, the source of the poetic metaphor is linguistic imagery [20, 215]. The artistic metaphor, by analogy with figurative, is a result of the modeling of a verbal poetic image on the subject-sensory basis of another mental image.

A metaphor can be explicitly and implicitly manifested in the artistic poetic language [5, 147]. Considering the relation between the concepts of «comparison», «metaphorical comparison» and «metaphor», A. Vezhbtskaya notes that the difference between them is in deep structures. The researcher offers a way of modeling the semantic differences between these concepts, according to which the comparison is described by the formula «we can say that it could be...», a metaphorical comparison – by the formula «we can say that this could be not ... but...» and the metaphor – «we can say that it is not..., but ...» [5, 144].

The metaphor is a significant «structuring force in semantic change» [22, 19]. It operates so deep and pervasively that speakers consider an inter-domain connection to be as natural as the connections within the same domain [22, 19].

Consequently, the metaphor is regarded as one of the ways of conceptualization at the mental level, and as a means of creating the imagery of a word on the linguistic level. Accordingly we distinguish two stages of metaphORIZATION: the basic conceptual (at the mental level) and verbal-poetic (at the linguistic level).

The process of idiom formation also plays an important role in the creation of a poetic verbal image. Idioms contain a system of images in which people's worldview is fixed and which are connected both with the material and with the social or spiritual culture of the linguistic community. They are a reflection of its cultural and national experience and traditions [16, 215].

Important role in the formation of the linguistic image is played by the symbolization, which is «the method of transforming abstract thought into an image», the process of moving the image from the mental plane to the sensory material form [17, 8]. This is a mental activity that involves not only the functioning and transformation of object images, but also the establishment and disclosure of new connections and relations between them. N. Cherepovska notes that the symbolic level of reproduction of reality involves both the symbolization of forms of reality and the symbolization of the contents of displayed, when the image of the form represents something different [17, 8]. The symbolization of reality in the texts of fiction is associated with the expression of the abstract emotional-sensory code through specific subject-sensory images.

As N. Arutyunova notes, metaphor brings the image closer to meaning, and the symbol leads it in the opposite direction – to stabilize the form [2, 329]. Keeping a special place in the system of language, symbol «serves as a semantic bridge» between the image and sign, because there are both symbolic images and symbolic signs [2, 329].

Consequently, the process of forming of verbal image at the linguistic level can be written in the following sequence: 1) explicit comparison (a metaphor-comparison); 2) implicit comparison (a metaphor); 3) idiom creation process (a phraseological unit); 4) symbolization (acquisition of a symbolic value).

The communicative-pragmatic level of imagery involves including the image into a text where it is in the corresponding «semantic environment» (O. Simovych). As a component of the poetic discourse verbal image has complex multiple-level relations with the text, therefore, the analysis of the linguistic image at the text level should include a method of identifying the conceptual-semantic connectivity of the verbal image.

Traditionally, in lexical semantics, the term of «connectivity» is understood as the semantic harmonization of words that does not depend on their grammatical characteristics [3, 81]. By the term of «conceptual-semantic connectivity» we mean typical combinations of the name of the image with the words-attributes, which specify or complement its content (intra-image connectivity). These are also syn-

tagmatic relations with other images (inter-image compatibility). By O. Simovych, «the compatibility of words with certain meanings contributes to the deepening of the semantics of the word» and «the creation of a new symbolic unity» [14, 4–5]. The integrity of the image can be grasped by its individual components (intra-image connectivity) and by other images (inter-image compatibility). The finding of intra-image and inter-image connectivity is the first stage in the study of the text relations of the verbal image. The second stage involves its consideration as a complex communicative unit, an element of the cultural code, serving as a kind of mediator in the poetic communication. The text as a «macro-communicative act» includes multitude artistic speech acts, the effectiveness of which depends on the reader's knowledge of the cultural code.

As J. Bartminsky notes, the image of an object in specific statements depends on the communicative purpose [19, 76]. For the most part, this is the desire to convey the emotion that has become a stimulus for the formation of a more complex image. Thus, the process of including of the cultural code into the artistic text can be described as follows: «nonverbal title» (emotion, feeling) is transformed in the author's mind into «complex image» that acquires a symbolic generalization, and eventually unfolds in the text, the basis of which is the linguistic image [9, 190]. Therefore, the mechanism of forming a verbal image on the pragmatic level can be written in such way: the collective unconscious / author's consciousness → «non-verbal headline», or communicative stimulus → cultural code (a set of concepts and symbols formed from «non-verbal headline») → text (concepts and symbols actualized in verbal images) → reader (decoding).

Conclusions and perspectives of further research. Consequently, there are usually four levels of imagery in the poetic text: subject-sensory, which corresponds to the conceptual form of image objectification, the mental (conceptual form); linguistic, representing the verbal-poetic design of the image (language/verbal form); communicative-pragmatic, where the object of research is the systemic connections of a verbal image with a text (a discursive form). The prospect of the study is seen in a detailed analysis of each level of image structuring for example of specific poetic texts.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Архангельська А.М. Проблеми лексичної та фразеологічної семантики / А.М. Архангельська. – К. : НМЦВО, 2005. – 240 с.
4. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) / Л.І. Белехова. – Херсон, 2002. – 368 с.
5. Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора / А. Вежбицкая. – М., 1990. – С. 133–154.

6. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. / Т.П. Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
7. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс / М.І. Голянич. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 296 с.
8. Елисеєва О.В. Замещающая функция символа как критерий выделения символического наполнения концептов / О.В. Елисеєва // *Общественные и гуманитарные науки*. – 2006. – С. 100–104.
9. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 1987. – 261 с.
10. Кононенко В.І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В.І. Кононенко // *Мовознавство*. – 2006. – № 3. – С. 111–117.
11. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, котрими ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.
12. Потебня О.О. Эстетика і поетика слова / О.О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
13. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики / В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1988. – 240 с.
14. Сімович О. Поетична символіка української народної творчості: лінгвістичний аспект / О. Сімович. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; ЛДУ ім. І. Франка, 1999. – 46 с.
15. Слухай Н.В., Мосенкіс Ю.Л. Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка / Н.В. Слухай, Ю.Л. Мосенкіс. – К. : Видавничий дім А+С, 2006. – 168 с.
16. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
17. Череповська Н.І. Особливості формування символічного образу в художньо-графічній діяльності підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Н.І. Череповська. – К., 2006. – 18 с.
18. Юнг К.Г. Архетип и символ / К.Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 343 с. – (Страницы мировой философии). – Режим доступа : http://www.wanderer.org.ua/book/psy/jung/arch_sym.htm.
19. Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki / J. Bartmiński // *Język a kultura*. – 1988. – Т. 12. – S. 63–83.
20. Lakoff G. Contemporary theory of metaphor / G. Lakoff // *Cognitive linguistics: Basic readings*. – Oxford University Press, 2006. – P. 185–238.
21. Langacker R. Concept, Image and Symbol: the cognitive basis of grammar / R. Langacker. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 185–238.
22. Sweetser E. From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure / E. Sweetser. – Cambridge University Press, 1990. – 174 p.

References

1. Alefirenko, N.F. (2005). *Spornye problemy semantiki [Controversial problems of semantics]*. Moskva: Gnozis [in Russian].
2. Arutiunova, N.D. (1999). *Iazyk i mir cheloveka [Language and human's world]*. Moskva: Iazyki russkoi kultury [in Russian].

3. Arkhanhelska, A.M. (2005). *Problemy leksychnoi ta frazeolohichnoi semantyky [Problems of lexical and phraseological semantics]*. Kyiv: NMTsVO [in Ukrainian].
4. Bieliakhova, L.I. (2002). *Slovesnyi poetychnyi obraz v istoriko-typolohichnii perspektyvi: linhvokohnyynyi aspekt (na materialy amerykanskoj poezii) [Verbal poetic image in the historical-typological perspective: the linguistic and cognitive aspect (based on the material of American poetry)]*. Kherson [in Ukrainian].
5. Vezhbitckaia, A. (1990). *Sravnienie – gradatciia – metafora [Comparison – gradation – metaphor]*. Moskva [in Russian].
6. Vilchynska, T.P. (2008). *Kontseptualizatsiia sakralnogo v ukrainskii poetychnii movi XVII–XVIII st. [Conceptualization of the sacral sphere in the Ukrainian poetic language of the XVII–XVIII centuries]*. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].
7. Holianych, M.I. (2008). *Vnutrishnia forma slova i dyskurs [The inner form of the word and discourse]*. Ivano-Frankivsk: Publishing and design department of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University [in Ukrainian].
8. Eliseeva, O.V. (2006). Zameshchaiushchaia funktsiia simvola kak kriterii vydeleniia simvolicheskogo napolneniia kontseptov [The replacing function of symbol as a criterion for allocating the symbolic content of the concepts]. *Obshchestvennye i gumanitarnye nauki – Social and Human Sciences* (pp. 100–104) [in Russian].
9. Karaulov, Iu.N. (1987). *Russkii iazyk i iazykovaia lichnost [Russian language and language personality]*. Moscow: Nauka [in Russian].
10. Kononenko, V.I. (2006). Kontseptolohiia v linhvistychnomu aspekti [Conceptology in the linguistic aspect]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 3, 111–117 [in Ukrainian].
11. Lakoff, Dzh., & Dzhonson, M. (2008). *Metafori, kotorymi my zhivem [Metaphors we live by]*. Moskva: Izdatelstvo LKI [in Russian].
12. Potebnia, O.O. (1985). *Estetyka i poetyka slova [Aesthetics and poetics of the word]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
13. Rusanivskyyi, V.M. (1988). *Struktura leksychnoi i hramatychnoi semantyky [Structure of lexical and grammatical semantics]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
14. Simovych, O. (1999). *Poetychna symbolika ukrainskoj narodnoi tvorchosti: linhvistychnyi aspekt [Poetic symbols of Ukrainian folklore: linguistic aspect]*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
15. Slukhai, N.V., & Mosenkis, Yu.L. (2006). *Movna symbolika i mifopoetyka tekstiv Tarasa Shevchenka [The language symbolism and the mythology of texts by Taras Shevchenko]*. Kyiv: Vydavnychy dim A+S [in Ukrainian].
16. Teliia, V.N. (1996). *Ruskaia frazeologiia. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvo-kulturologicheskii aspekty [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguistic-cultural aspects]*. Moskva: Shkola «Iazyki russkoi kultury» [in Russian].
17. Cherepovska, N.I. (2006). *Osoblyvosti formuvannia symbolichnogo obrazu v khudozhno-hrafichnii diialnosti pidlitkiv [Features of the formation of a symbolic image in the artistic and graphic activity of adolescents]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
18. Iung, K.G. (1991). *Arkhetip i simvol [Archetype and symbol]*. Retrieved from http://www.wanderer.org.ua/book/psy/jung/arch_sym.htm [in Russian].
19. Bartmiński, J. (1988). Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki [Basics of linguistic research on the stereotype – on the example of the mother's stereotype]. *Język a kultura – Language and culture*, 12, 63–83 [in Polish].

20. Lakoff, G. (2006). Contemporary theory of metaphor. *Cognitive linguistics: Basic readings* (pp. 185–238). Oxford University Press.

21. Langacker, R. (2002). *Concept, Image and Symbol: the cognitive basis of grammar*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.

22. Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge University Press.

SHCHEPANSKA Khrystyna – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Department of Ukrainian Applied Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine (khrystynashchepanska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6393-5987>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.152863>

THE LEVELS OF IMAGERY IN THE POETIC TEXT

Abstract. *The article analyzes features of the representation of the four basic levels of imagery in the poetic text improving the concept of the language image: analyzed notion is considered as a dynamic category providing four consistent forms of the image transformation: psychological, cognitive, verbal, discursive corresponding to four levels of imagery (sensory, mental, verbal and communicative-pragmatic). It is determined that multilevel structure of the image reflects the process of its formation – from «myth to logos».*

Key words: *image, imagery, sensory image, archetype, metaphor, symbol.*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2018 р.

УДК 94(477.83-21):821.162.1.09(092)

ЯВОРСЬКА Оксана – старший викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (yavoroks@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2663-8278>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151932>

**REPREZENTACJA DROGOWYCZA OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO
I PIERWSZYCH LAT WOJNY W PAMIĘCI TRAUMATYCZNEJ
NA PODSTAWIE OPowieŚCI HENRYKA GRYNBERGA
«DROGOWYCZ, DROGOWYCZ»**

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДРОГОБИЧА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ
ТА ПЕРШИХ РОКІВ ВІЙНИ У ТРАВМАТИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ
НА ОСНОВІ ОПОВІДІ-СВІДЧЕННЯ ГЕНРИХА ГРИНБЕРГА
«ДРОГОБИЧ, ДРОГОБИЧ»**

***Анотація.** У статті представлено аналіз репрезентації Дрогобича міжвоєнного періоду та перших років війни крізь призму травматичної пам'яті. Об'єктом дослідження вибрано роман-свідчення польського письменника єврейського походження Генриха Гринберга «Дрогобич, Дрогобич». Предметом аналізу статті стала травматична пам'ять про Дрогобич героя-оповідача свідчення Польдка Люстіга, реальної людини, колишнього дрогобичанина, який пережив Голокост спочатку у своєму місті, а потім у різних таборах на території Польщі.*

На основі опрацьованих базових наукових досліджень про пам'ять, зокрема праць М. Хальбвакса, П. Нора та А. Розенбельда, здійснено проєкцію поняття пам'ять на «літературу факту», зокрема на свідчення. Обґрунтовано причини звернення авторів до цього різновиду прози. З'ясовано, що твори цього жанру з'явилися в літературі ХХ ст. унаслідок пережитого травматичного досвіду, зокрема воєн та повоєнної окупації. Висвітлено механізми роботи травматичної пам'яті у тексті свідчення, яким найчастіше в літературі представлений період Голокосту. Такі тексти покликані не лише свідчити про біль минулого, але й мають терапевтичну функцію. Встановлено залежність індивідуальної пам'яті автора та колективної пам'яті народу від пережитого травматичного досвіду. Стверджено, що категорія травматичної пам'яті потребує подальшого дослідження. Зрозуміння механізмів і наслідків її роботи в індивідуальному, колективному, національному і міжнаціональному вимірі дозволить вийти на спільний діалог між конфліктуючими сторонами.

***Ключові слова:** індивідуальна пам'ять, колективна пам'ять, Голокост, травматична пам'ять, оповідь-свідчення.*

Wprowadzenie do problemu. Po ukończeniu Drugiej wojny światowej w literaturze ukazało się dużo tekstów opartych na faktach z rzeczywistości a mających cechy świadectwa o przeżytym doświadczeniu traumatycznym. Uwaga literaturoznawców zaczęła się skupiać wokół autobiografii, wspomnień uczestników i ofiar wojny, represji politycznych oraz deportacji, świadectw ocalańców Holocaustu mających na celu zachować pamięć o własnej przeszłości i przeszłości swego narodu. Dlatego przedmiotem badania wielu nauk, w tym literaturoznawstwa, staje się pamięć, o traumatycznych wydarzeniach historycznych czyli pamięć traumatyczna.

Analiza ostatnich badań i publikacji. Po raz pierwszy obszernej analizie pamięci w nauce dokonał francuski socjolog Maurice Halbwachs w swojej pracy «Pamięć zbiorowa» (1950 r.), w której akcentował, że pamięć jednostkowa zawsze zależy od pamięci zbiorowej, żyjącej w tradycjach, instytucjach społecznych i in. Halbwachs twierdził, że pamięć zbiorowa jest zawsze motywowana i markowana społecznie, a proces zapamiętywania ma charakter wyłącznie społeczny i zależy od wyboru obiektu i technologii odbierania. Nawet jeśli ów proces należy do jednostki, to tylko w sposób pośredni, przez jego przynależność do pewnego socjum [1]. Później uczeń Maurice'a Halbwachsa, Pjerre Nora, stwierdził, że pamięć zbiorowa skupia się i reprezentuje w tzw. miejscach pamięci, które są nie tylko nazwami geograficznymi, a też swoistymi punktami zderzeniowymi, w których kształtuje się pamięć społeczeństwa [2]. Miejsca te powołane zachować pamięć zbiorową i mają znaczenie symboliczne, które może się zmieniać dzięki licznym strategiom jednostkowym lub grupowym. Dlatego w zależności od idei oraz pozycji społecznej i autorskiej pisarza dzieło literackie staje się głównym czynnikiem kształtowania tożsamości grupowej. Dokonując analizy tych miejsc można zrozumieć zmianę samoświadomości oraz tożsamości zbiorowej pewnej grupy społecznej [2].

Po przerażających tragediach, którymi obfitował XX w., w badaniach nad pamięcią pojawiło się określenie «pamięć traumatyczna». Zaczęto je pojmować nie jako synonim banalnego zaburzenia pamięci, jakie następuje w skutek powikłania choroby czy wypadku, lecz jako zaburzenia powstałe w wyniku udziału podmiotu pamięci w krańcowym zdarzeniu, bezpośredniego grożącym utratą życia własnego lub osoby bliskiej. Pamięć traumatyczną można określić również jako pamięć bolesną, trudną, męczącą. Osoby będące posiadaczami bądź nosicielami takiej pamięci a także artefaktów przypominających o nich czują się zobowiązani do świadczenia, do przekazania tej pamięci innym. Powstałe w wyniku takich intencji narracje pełnią najczęściej funkcje upamiętniające oraz terapeutyczne. Zaliczyć można do nich m.in. wspomnienia, dzienniki, pamiętniki, biografie, świadectwa. Ostatnio w literaturoznawstwie polskim pod tym względem ukazało się dużo rozpraw naukowych, m. in. autorstwa B. Szackiej, M. Zaleskiego, J. Jarzębskiego, M. Kaczmarka. Wśród badaczy ukraińskich omawianego problemu należy wymienić następujące nazwiska: T. Hundorowa, M. Hrabowycz, J. Andruchowycz, T. Wozniak, W. Meniok, M. Hnatiuk, I. Nabytowycz i in.

W świetle wyżej wymienionych badań **celem niniejszej pracy** staje się analiza reprezentacji Drohobycza okresu międzywojennego i pierwszych lat wojny w

pamięci traumatycznej na podstawie opowiedzi-świadczenia Henryka Grynberga «Drohobycz, Drohobycz».

Badanie autorskie. Świadczenie jako metaforma literacka odradza się zawsze w momentach znakowych, po wydarzeniach przerastających jednostkę. Czasy wojny i okupacji niemieckiej i rosyjskiej niewątpliwie do owych należały. Dlatego ta tematyka dominowała w okresie tużpowojennym, jednak później powracała do literatury poprzez pisarzy piszących o Holocaulście, m.in. w twórczości Henryka Grynberga, pisarza i publicysty pochodzenia żydowskiego, który swą twórczością prowadzi dialog pomiędzy współczesnością i historią, traumą spowodowaną wojną i Holocaustem a jej obecnym odbieraniem. Gdy wybuchła wojna, miał dopiero pięć lat. W latach 1942–44 przechowywał się z matką na tzw. aryjskich papierach, które uratowały ich od tragicznego losu reszty rodziny. Na emigracji, w Ameryce, Grynberg zrobił karierę dziennikarza i pisarza. W Stanach i Europie jest znany jako autor licznych artykułów, opowieści i poezji o Zagładzie i życiu Żydów. Debiutował w r. 1959 opowiadaniem «Antigona», w którym opowiada o trudnych czasach polskich Żydów w latach wojny, o wydarzeniach nastale utrwalonych w jego dziecięcej pamięci. Ta pamięć właśnie i też pragnienie spisać opowiedzi świadków tych strasznych wydarzeń przyrzekły go na pisanie.

W r. 1997 w Warszawie ukazał się kolejny tom opowiedzi Henryka Grynberga pt. «Drohobycz, Drohobycz». Nazwa ta obejmuje jedenaście tekstów, jednak bezpośrednio z miastem Drohobyczem związany tylko pierwszy tekst. W pozostałych zaś świadectwach nie da się wyodrębnić drohobyckiego kontekstu. Dlatego można przypuszczać, że tytuł książki został motywowany dwoma czynnikami: po pierwsze, powtarza on tytuł pierwszego świadczania, największego i chyba najbardziej tragicznego, które wprowadza czytelnika do problemu Zagłady, uświadamia przyczyny tej katastrofy, która nie wybuchła sobie nagle na obszarach kolonii posthabsburskiej, lecz powoli nadciągała z Europy na wschód; po drugie, trzeba pamiętać, że teksty Grynberga to świadectwa zapisane od ocalańców i to, że ich głównym bohaterem jest zawsze eksterminacja Żydów, a losy poszczególnych postaci i miasta, w których toczy się akcja, są tylko tłem wydarzeń.

Książka «Drohobycz, Drohobycz» od razu wywołała u czytelników dużo kontrowersji, szczególnie wśród byłych mieszkańców Drohobycza, Żydów i nie-Żydów, miała zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników. Opinię tę spowodowane zostały właśnie pierwszym tekstem, przedstawiającym świadectwo drohobyckiego Żyda Poldka Lustiga, który przeżył Zagładę w mieście lat dziecińczych. Przeżywszy też w obozach Lustig emigrował do Ameryki i tam spotkał się ze znanym już dziennikarzem i pisarzem Grynbergiem, któremu opowiedział historię swojego życia. To spowiedź człowieka nieraz będącego w skrajnej sytuacji życiowej i na własnym przykładzie odczuwającego wielką krzywdę z powodu utraty rodziny, ojczyzny, młodości. Więc w ślad za narratorem Lustigem pisarz Henryk Grynberg podaje czytelnikowi portret przedwojennego Drohobycza i opisuje wydarzenia w mieście po wybuchu wojny. Poldek Lustig opowiada o wszystkim, co pamięta ze swego okresu dzieciństwa i młodości: przytacza nazwy drohobyckich ulic i dzielnic, numery

domów i nazwiska mieszkańców, rozważa o ówczesnych miejskich władzach polskich i niemieckich, wspomina o gimnazjum, nauczycielach, konfliktach międzynarodowościowych, zresztą w sposób bardzo otwarty daje ocenę tragicznym wydarzeniom i uczestnikom morderstwa w Drohobyczu.

W przedmowie książki autor akcentuje, że te wspomnienia, chociaż oparte na rozmowach z autentycznymi ludźmi, nie są wywiadami i za ich treść odpowiada tylko autor. To właśnie spowodowało zarzuty drohobyczan Grynbergowi, że ma błędne przedstawienie o niektórych faktach. Też znani schulzolodzy Jerzy Jarzębski oraz Wiesław Budzyński wykazują swoje wątpliwości dotyczące niektórych faktów z życia Brunona Schulza, zamieszczonych w opowiedzi «Drohobycz, Drohobycz» [6, 89], [3, 392]. Jednak taki rezonans nie zniechęcił czytelników, a spowodował deficyt książki, dlatego została ponownie wydana w r. 2000 i już przetłumaczona na kilku języków, w tym na ukraiński.

Czytelnik opowiedzi Grynberga powinien rozumieć, że ma do czynienia nie prosto z dziełem artystycznym, a z tekstem, w którym prawda dokumentu łączy się z fikcją literacką. Na tym polega osobliwość świadectwa jako gatunku literatury – pamiętać o traumie po przeżytych okrucieństwach. Trauma prywatna i zbiorowa ocalonego człowieka utrzymuje jego pamięć i świadomość w «tamym» czasie. Tylko pisanie i opowiadanie o przeżytym pozwala wydobyć się z pułapki przeszłości i ocenić jej tragedię. Badaczy twierdzą, że żaden z gatunków literackich, którymi dziś dysponuje literaturoznawstwo, nie może tak głęboko i całościowo przekazać prawdę o Zagładzie jak to czyni świadectwo. O tym pisze E. Wiesel: «Jak Grecy stworzyli tragedię, Rzymianie list, a Renesans sonet, tak nasze pokolenie powołało do życia nowy gatunek literatury – literaturę świadectwa» [7, 53].

Główną cechą tej literatury jest to, że napisana ona z perspektywy wiedzy o śmierci. Grynberg wśród za swoim narratorem kolejny raz wraca w tamten czas, by ponownie w najmniejszych szczegółach przeżyć momenty, zakarbowane w pamięci. Pamięć ocalonych ciągle przenosi ich w «tamtą ziemię», żeby potem znów mogli powrócić i świadczyć. Tak charakteryzuje swoją pamięć sam Grynberg: «Nie mogłem donikąd uciec. Najpierw, gdy oddalałem się, czas jakoś to ułatwiał, ale czas – to linia krzywa i zrobiwszy swoje koło musiałem wracać. Do tego piekła, z którego nikt mnie nie wybawi» [5, 90].

Każdy tekst zbioru zawiera świadectwo osobnego narratora-ocalenca opowiadającego o własnej tragedii spowodowanej Zagładą i każdy z nich ma swój indywidualny charakter opowiedzi. Dlatego jakiegokolwiek próby dokonywać analizy tych tekstów jak jednej całości będą nie do końca usprawiedliwione. W przypadku analizy tych tekstów z artystycznego punktu widzenia trzeba je rozpatrywać na dwu poziomach: fabuły oraz estetyki.

Fabuła opowiedzi «Drohobycz, Drohobycz» zawiera wydarzenia Drugiej wojny światowej i lata powojenne, jednak zaczyna się od przedstawienia narratorem swego drzewa rodzinnego. Pamięć narratora przenosi jego w daleką przeszłość do domu rodzinnego w centrum Drohobycza przy ulicy Słowackiego 17, z którego wyszło w świat już niejedno pokolenie Lustigów: «*Kamienicę postawiła moja prababka Gitl,*

*akuszerka i znachorka, która bardzo dobrze zarabiała. (...) była z frontu tynkowana i grymsowana, z bramą na fury i bryczki pradziadka. W podwórzu stała studnia, z której byliśmy dumni, bo miała bardzo dobrą wodę» [4, 7]. Następnie czytelnik poznaje wszystkich członków rodziny narratora zaczynając od prababki. Pamięć rodzinna Lustiga wybiera najważniejsze fakty z życia swoich krewnych. Każdego z rodziny nazywa on na imię, a tych, kto do niej przystawał – zięciów, synowych – na imię i nazwisko wskazując, czym zarabiali na życie, opowiadając o ich stylu ekzystentowania i losach: «*Jetka, najmłodsza i najładniejsza, narcyzka, wyszła za rzeźnika Szymona Fleischera, który jej przyrzekał klejnoty i wszystko, co zechce, a potem nie mógł nastarczyć i zadłużył się. Pewnego rana służąca poszła na strych po bieliznę i znalazła go wiszącego między koszulami. Ich Mania była parę lat starsza ode mnie. Jetce wyswatano potem Ariego Mańczyka, wdowca, który miał tanią konfekcję na Krakowskim Przedmieściu w Lublinie» [4, 8].**

Także pamięć narratora przedstawia czytelnikowi sąsiadów, którzy kolejnie zamieszkivali najlepsze pokoje w kamienicy, zdawane przez babcię: «*Jeden pokój na parterze zajmował sędzia Drozdowski, którego Sowietci wywieźli na Sybir. Przed nim w tym pokoju mieszkał sędzia Mantel, nieślubny syn stróżki i Żyda ze Stryja, który go usynowił. Sędzia Mantel, który się ochrzcił, żeby zostać sędzią, wyprowadził się po ślubie z Singerówną, która ochrzciła się, żeby zostać sędzią. Ją wywieźli na Sybir, a jego znaleziono z innymi za budynkiem sądu pod węglem» [4, 9].*

Możemy zauważyć, że fabuła opowiedzi naśladuje wydarzenia z życia narratora i jego rodziny, jednak jego pamięć czasem zaburza chronologię i wyprzedza niektóre wydarzenia dużo naprzód. Tak zdarza się wtedy, gdy narrator przypomniał sobie kolejną postać z przeszłości, którą wtedy znał mało, lecz później dowiedział się o jej losie tragicznym. W ten sposób Lustig po odrobinie zbiera pamięć o ludziach, których kiedyś znał a których już nie ma, żeby jeszcze raz dać świadectwo strasznej katastrofy.

Lustig twierdzi, że już w gimnazjum przyszło do niego uświadomienie, że jest inny i wtedy zaczął odczuwać niebezpieczeństwo: «*Od pierwszej klasy słyszałem: parszywy Żydzie. A że byłem duży i nie dawałem się, to szli na skargę, że ja ich biję i im wierzą, a nie mnie. Pan Dumin szarpał ortodoksyjnych chłopców za peisy, wy, Icki śmierdzące» [4, 16]. «*Lacinnik Wojtunik, z poznańskiego, jak tylko przyszedł, to mówi, Żydki, cicho siedzieć, inne czasy idą! I szły, widziało się to w gazetach» [4, 17].**

Wspomnienia narratora o gimnazjum przesyczone krzywdą osobistą i zbiorową za dyskryminacje Żydów ze strony nauczycieli i uczniów. Lustig wprost wymienia nazwiska swoich krzywdzicieli. Dziś jednak dużo podanych przez niego faktów zostało skoregowano badaniami oraz innymi świadkami tych wydarzeń, którzy pamiętają inaczej niż Lustig. To jeszcze raz udowadnia, że pamięć każdego człowieka ma charakter indywidualny i zależy od wielu czynników: uwagi, wyobraźni, postrzegania świata, życiowych okoliczności itp.

Ze wszystkich nauczycieli pamięć narratora wyróżnia Brunona Schulza, nauczyciela od rysunku i robót ręcznych i mało znanego w ten czas pisarza. O Schulzu

narrator opowiada z szacunkiem, z troską o każdy szczegół opisuje jego wygląd, charakter, sposób zachowania się w gimnazjum i poza nim. Szczególnie ciekawe jest świadectwo Lustiga o okolicznościach śmierci Schulza i miejscu jego pochowania. Jak wiadomo, do dziś nie znaleziono mogiły artysty, jednak Lustig twierdzi, że sam pogrzebał zwłoki Schulza przy murzu na jednym z żydowskich cmentarzy w Drohobyczu. Niestety nikt więcej nie może tego potwierdzić, a ekshumacji ciała też nikt nie robił.

Następnie, naśladując wydarzenia z życia narratora, fabuła opowiedzi przedstawia najtragiczniejsze jego momenty: chowanie się, aresztowanie, pracę w getcie, śmierć matki w Oświęcimiu, nieludzkie warunki w obozach, które jednak przeżył. Opis tych wydarzeń razi, wierzy się mu bez wątpienia. Lustig opowiada o życiu jeńców z perspektywy własnego doświadczenia kolejny raz przemawiając o tragizmie Zagłady. To ona właśnie stała się dla niego wydarzeniem paradygmatycznym, a jego reprezentacja wyznacza te ramy, w jakich mówi o przeszłości swojej, swojej rodziny i miasta.

Na zakończenie swej opowiedzi narrator wyznaje, że po tym wszystkim nie chce wracać do Drohobycza. Od znajomych emigrantów dowiaduje się o rodzinnym mieście i domu, że też przeżyły i stoją, lecz tylko na ruinach jego dawnej ojczyzny: *«W Drohobyczu nigdy więcej nie byłem. [...] A kamienica stoi, mam zdjęcie. Odmalowana, z wszystkimi grymsami, jakby nigda nic. Diabli niech ją wezmą, ja jej nie chcę»* [4, 17].

Wniosek. Podsumowując analizę reprezentacji międzywojennego Drohobycza w utworze Henryka Grynberga musimy stwierdzić, że tu o Drohobyczu możemy mówić nie jako o ojczyźnie, a raczej jako o miejscu urodzenia narratora opowiedzi «Drohobycz, Drohobycz». Za taką ocenę przemawia sam narrator opowiedzi świadecwa, realny człowiek, Poldek Lustig. On nigdy nie czuł się w Drohobyczu jak w domu, zawsze uświadamiał swoją inność wobec Polaków, choć mówił po polsku, i wśród Ukraińców, choć w międzywojennym Drohobyczu było ich mało. Drohobycz całkowicie kojarzy się u Lustiga z krzywdą wypełnioną na nim i na drohobyckich Żydach, dlatego nie tęskni za nim i nie chce tam wracać. Jak świadczą powyższe ilustracje, tym samym postaciom i wydarzeniom pamięć różnych ludzi dała inną ocenę. Ten fakt udowadnia, że pamięć człowieka zależy od jego narodowości, wyznania, stanowiska społecznego, a więc od odmiennych światów, które uporządkowują wspomnienia w czasie i w przestrzeni i zarazem są żywiołem tych wspomnień. W skutek traumy te różnice pogłębiają się jeszcze więcej.

Podsumowując nasze rozważania nad pamięcią traumatyczną możemy stwierdzić, że kategoria ta jest obecnie badana i rozwijana i ma zastosowanie zarówno w zakresie indywidualnym, jak i w skali grupy, społeczności czy narodu, dlatego potrzebuje konieczności dalszych badań. Zrozumienie mechanizmów jej działania i konsekwencji, jakie niesie w wymiarze indywidualnym, grupowym, narodowym i międzynarodowym pozwoli na stworzenie wspólnej płaszczyzny dialogu między skonfliktowanymi stronami.

Literatura

1. Альбвакс М. Коллективная и историческая память / М. Альбвакс // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2–3 (40–41). – С. 12–15.
2. Нора П. Всемирное торжество памяти / П. Нора // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2–3 (40–41). – С. 37–51.
3. Budzyński W. Miasto Schulza / Wiesław Budzyński. – Kraków, 2005. – 456 s.
4. Grynberg H. Drohobycz, Drohobycz / Henryk Grynberg. – Warszawa, 1997. – 293 s.
5. Grynberg H. Dziedzictwo / Henryk Grynberg. – Londyn, 1993. – 90 s.
6. Jarzębski J. Schulz / Jarzębski Jerzy. – Wrocław, 1999. – 242 s.
7. Rosenbeld A. Podwójna śmierć: rozważania o literaturze Holocaustu / Alvin Rosenbeld. – Warszawa, 2003. – 273 s.

References

1. Albvaks, M. (2005). Kollektivnaia i istoricheskaia pamiat [Collective and historical memory]. *Neprikosnovennyi zasap. Debaty o politike i kulture – Emergency ration. Politics and Culture Debate*, 2–3 (40–41), 12–15 [in Russian].
2. Nora, P. (2005). Vsemirnoe torzhestvo pamiaty [World Triumph of Memory]. *Neprikosnovennyi zasap. Debaty o politike i kulture – Emergency ration. Politics and Culture Debate*, 2–3 (40–41), 37–51 [in Russian].
3. Budzyński, W. (2005). *Miasto Schulza [City of Schulz]*. Krakow [in Polish].
4. Grynberg, H. (1997). *Drohobycz, Drohobycz [Drohobych, Drohobych]*. Warszawa [in Polish].
5. Grynberg, H. (1993). *Dziedzictwo [Heritage]*. Londyn [in Polish].
6. Jarzębski, J. (1999). *Schulz [Schulz]*. Wrocław [in Polish].
7. Rosenbeld, A. (2003). *Podwójna śmierć: rozważania o literaturze Holocaustu [Double death: considerations about the literature of the Holocaust]*. Warszawa [in Polish].

YAVORSKA Oksana – Senior Lecturer, Department of Language and Intercultural Communication, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (yavoroks@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2663-8278>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.151932>

REPRESENTATION OF DROHOBYCH OF INTERWAR PERIOD AND THE FIRST YEARS OF WAR THROUGH THE PRISM OF TRAUMATIK MEMORY OF THE NOVEL-TESTIMONI OF HENRY GREENBERG

Abstract. *The article deals with an analysis of the representation of Drohobych of interwar period and the first years of war through the prism of traumatic memory. The subject of the research has been chosen the novel-testimony of the Polish writer of Jewish origin Henry Greenberg «Drohobych, Drohobych». The subject of the analysis of the article became the traumatic memory about Drohobych, the hero-narrator of the testimony of Pold Lustig, of real person, a former inhabitant of Drohobych, who survived the Holocaust at first in his town, and then in various camps in Poland.*

The projection of notion of memory to the «literature of fact», in particular to the testimony has been carried out on the basis of the developed basic scientific research on memory, particularly the works of M. Halbwachs, P. Nora and A. Rosenbeld. The reasons of authors' appeal to this kind of prose have been substantiated. It has been found out that works of this genre appeared in the literature of the twentieth century as a result of experienced traumatic experience, including wars and post-occupation. The mechanisms of work of traumatic memory in the text of the testimony have been highlighted, which is the most commonly represented period of the Holocaust. Such texts are intended not only to testify about the pain of the past, but also have therapeutic function. It has been established the dependence of individual memory of the author and the collective memory of people from the experienced traumatic experience. It has been proved that the category of traumatic memory needs further research. Understanding the mechanisms and consequences of its work in an individual, collective, national and international dimension will allow for a common dialogue between the conflicting parties.

Key words: *individual memory, collective memory, the Holocaust, traumatic memory, narrative-testimony.*

Стаття надійшла до редакції 2.10.2018 р.

УДК 811.161.2'42:821.161.2-1.09(092)

ЯЦКІВ Роксолана – аспірант кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (ya.roksolana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4024-2605>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150395>

САКРАЛЬНИЙ ЛІНГВОПРОСТІР МОНО-ІДЕОЛОГІЧНОЇ ПОЕМИ «ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ЄВИ» МИКОЛАЯ ШОСТАКА

Анотація. У статті розглянуто релігійну лексику збірки Миколая Шостака «Євангеліє від Єви». З'ясовано, що невід'ємними елементами змістової структури віршів Миколая Шостака є теоніми, антропоніми, ойконім, ороніми. Проаналізовано конотативне значення індивідуально-авторських онімів-новотворів. Виокремлено лексико-семантичні групи лексики, які експлікують два поняттєві поля: «священна дія» та «священне місце».

Ключові слова: Миколай Шостак, «Євангеліє від Єви», сакральний простір, теонім, релігійна лексика.

Постановка проблеми. З початку ХХ століття за межі суто релігійного, богословського дискурсу виходить поняття *сакральне* й постає як найважливіша категорія, що використовується у багатьох гуманітарних науках. Поряд з ним в літературі використовуються також терміни *священне*, *святе*, *культове*, *релігійне*.

У християнському світобаченні *sacrum* характеризує церковні таїнства, об'єкти релігійного поклоніння, речі, які належать до релігійного культу, а також усе те, що згідно з ученням церкви наділене Божою благодаттю. В християнстві воно трактується як святе. Звідси виникає ще одне слово, яким позначається сакральне в християнській релігії. Це слово *sanctus*. Саме ним позначається в латинській мові святий дух – *spiritus sanctus* [4, 94, 96]. Як наголошував В. Топоров, ставлення до сакрального, починаючи з давньоруської традиції, виявлялося насамперед у тому, що: 1) «загалом усе має бути сакрализоване, освячене й власне цим вирване з-під влади злого начала...»; 2) існує єдина й універсальна мета («надмета»), найзаповітніше бажання і найглибша мрія й надія – святе царство (святість, святий стан, святе життя) на землі й для людини; 3) сильним й актуальним є сподівання того, що цей святий стан може бути гранично наближений у просторі й часі [3, 479–480]. Відповідно до цього й сакральний простір художнього тексту в нашій розвідці окрес-

люємо як коло «сакралізованих» лексем на позначення категорій священного, релігійного, християнського, біблійного.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що сьогодні можемо назвати цілу когорту вчених, об'єктом вивчення яких стала релігійна лексика або лексика концептної пари «sacrum – profanum»: Н. Бабич, Т. Берест, С. Бібла, І. Бочарова, Ю. Браїлко, Т. Вільчинська, А. Ковтун, П. Мацьків, В. Німчук, Н. Піддубна, Н. Пуряєва, М. Скаб, М. Стецик, Н. Сологуб, Г. Тимошик, В. Федонюк та ін. Однак сакральна сфера українців вербалізується у нових художніх полотнах, а останні знаходять для себе не тільки зацікавленого читача, але й ретельного інтерпретатора.

Мета статті – проаналізувати сакральний лінгвопростір (онімний та апелятивний) поеми Миколая Шостака «Євангеліє від Єви».

Виклад основного матеріалу. Християнство є релігією свободи, що визнає волю людини завжди чинити на свій розсуд, згідно з власними переконаннями, але пам'ятати про неминучість відповідальності за наслідки цих вчинків перед Богом і людьми (Шост., 15), – так завершує луцький митець Миколай Шостак передмову (власне, «замість передмови») до своєї книги, яка має згадану вище назву і розлогий підзаголовок: «Євангеліє від Єви & Нео-Поліс, Плач Каїна, Московська Русь – Нехрещена Орда».

Автор збірок «На Хресній Дорозі», «Два по п'ятдесят з Шекспіром», «Заплакана Оранта», «Рожева примара Майдану», «Євангеліє від Єви», «Живбув Бог...» та ін. відомий передусім читачеві, який сповідує поезію як християнські чесноти. Юрист за освітою, голова літературно-мистецької студії «Зорі над Стиром», богослов, поет, який тонко і глибоко відчуває Слово, провідною думкою своєї моно-ідеологічної поеми називає любов до Бога, до Батьківщини, до ближнього, до жінки. Складна архітектоніка твору, де органічно синтезовано в одну ідею психологічне, політичне, історичне й вічне у світоглядному й реальному поступі людства, передбачає послуговування всіма пластами загальноживаної та вузько специфічної лексики. А сакральний світ низки текстів (говоримо, передусім, про тексти поетичні, хоча поема – тісне сплетіння поезії та прози) вимальовує цілісну картину Богоявлення та Боговідчуття.

Євангеліє або Благовість, Благовіщення – головна частина Нового Завіту, частина Біблії, що містить розповіді про Ісуса Христа, Його життя, вчення, смерть і воскресіння. Християнською церквою кононізовано чотири Євангелія: Євангеліє від Матвія, Євангеліє від Марка, Євангеліє від Луки, Євангеліє від Івана. Крім канонічних, існують також 57 апокрифічних Євангелій, які писалися значно пізніше і щодо яких християнська церква не має цілковитої впевненості в їх істинності. Але навіть між апокрифічними книгами Євангеліє від Єви згадується тільки як таке, що не дійшло до наших часів та було, імовірно, процитоване палестинським святим, монахом, письменником, богословом-полемістом Єпифанієм Кіпрським. Тому «Євангеліє від Єви» Миколая Шостака – назва доволі умовна, створена художнім баченням ав-

тора, а однойменний сонетон – ода любові, жінці, матері, життю, позаяк і Єва з давньогерберської перекладається як ‘жива’ (ВІЛ, 136).

Невід’ємними елементами змістової структури віршів Миколая Шостака є оніми: теоніми, антропоніми, ойконім, ороніми. Першість серед усіх ужитків теонімів належить імені Божому – *Бог / Господь*: «*Душа твоя знеслась до Бога*» (Шост., 175), «*Хай повік тебе Бог благословить / І примножує щастя твоє!*» (Шост., 202); «*Умій зцілити ворога, як брата, / Якщо ти силу Господа спізнав!*» (Шост., 177), «*Спи, люд Божий, засинай, / Хай тобі насниться Рай, / Хай тобі Господь насниться*» (Шост., 198) та ін.

Онім *Господь / Бог* об’єктивовано й низкою інших імен: *Святий*: «*Я між тих, що Його відреклись / І кричали Святому прокляття*» (Шост., 194); *Творець*: «*Ми всі сотворені Творцем, / По Божім образу й подобі*» (Шост., 175); *Христос*: «*В Твоїй, Христе, святій особі*» (Шост., 175), «*Христос також навчав любити*» (Шост., 182), «*Вам Його всі святині дістались, / Мов сапратам одежа Христа*» (Шост., 188), «*Лягла розкаленим хрестом / Любов Христа мені на серце*» (Шост., 176), «*Мов за пророком праведної віри, / Христа шукати*» (Шост., 177); *Ісус*: «*Що свого брата порішив, / Як ви Ісуса, без розкаянь!*»; *Ісус Христос*: «*А над усім – Ісус Христос, / Премудрий і прекрасний!*» (Шост., 200); *Учитель, Спаситель*: «*Ні! Не Учителя, Спасителя і Бога, / Жадали люття сповнені серця*» (Шост., 177); *Равві*: «*Возрадуйся, Равві!*» (Шост., 177); *Небесний Отець*: «*Не до Небесного Отця – / Вклякло...*» (Шост., 181); *Отець*: «*Йшли на злочинця, щоб розправу строгу / Вчинити разом «іменем Отця»*» (Шост., 177).

Своєрідним згустком Господніх імен є вірш з циклу «Плач Каїна» «*Я – Світло вам, а ви не бачите Мене...*». У ньому Всевишній сам називає себе не тільки *Господом* та *Богом*, але й *Світлом, Путтю, Істиною, Життям, Вчителем, Другом*: «*Я – Світло вам, а ви не бачите Мене; / Я – Путь, а вам за Мною не ідеться; Я – Істина, та жоден віри не іме; / Я – вам Життя, та ви байдужі до безсмертя. / Я – Вчитель, та глухі серця у навчанні; / Я – ваш Господь, та ви не годні підкоритись; / Я – Бог, а ви ніяк не молитесь Мені; / Я – щирий Друг, а ви Мене не прагнете любити*» (Шост., 173), пор. із Біблії (БО): «... *Я Світло для світу. Хто йде вслід за Мною, не буде ходити в темряві, але матиме світло життя*» (Ів. 8: 12); «... *Я дорога, і правда, і життя. До Отця не приходять ніхто, якщо не через Мене*» (Ів. 14: 6); «... *один вам Учитель, а ви всі брати*» (Мв. 23: 8).

Теонім *Бог* у поезії Миколая Шостака нерідко стає дериваційною основою для творення похідних онімів та апелятивів, семантично забарвлених, емних, часто метафоричних: «*І, мов Апостол Богослов’я, / Востанне Землю освятив*» (Шост., 187), «*Україна – Муза Богонатхнення*» (Шост., 98), «*Насправді ви не вбогі, ви безбогі*» (Шост., 180), «*Де люди безбожні, там: / ... християнство безсловне / церкви безсилі*» (Шост., 152), «*Розбудуймо ж до неба наш Храм / Понад вежі круті Вавилонські, / Хай сягає Божественних брам*» (Шост., 178). Праведність як один із дванадцяти прикладів людської чесотної доско-

налості для автора – це не тільки «Покаяльність .../ Вірність / Благочестя», але й «Боголюбність / Богоуклінність / Боговдячність .../ Богоподібність / Боговідданість» (Шост., 148).

Незвичним як з погляду християнського світобачення, так і з погляду лінгвістичних норм є вживання імені Ісуса Христа в множині. Однак такий прийом дав змогу авторові протиставити фарисеям праведників та водночас уподібнити останніх до Бога: «Фарисеї доби сатанинської, / Поступіться ж Ісусам Христам!» (Шост., 174). У тексті йдеться не про Ісусів Христів, а про тих, хто сповідує його науку, про багатьох людей, які «рівні Богу по силі Добра» (Шост., 174).

Твором, у якому індивідуально-авторські оніми-новотвори досягли своєї кульмінації, став вірш «Моя Україна: (естетично-сповідальні візії патріота)». Весь текст – художня спроба поета дати нове ім'я своїй Україні, репрезентуючи при цьому тезу, чим чи ким є Україна для ліричного героя. Із 35-ти сентенцій – 18 містять релігійну лексику. Україна для нього – це *Храм моєї Молитви / Святиня Народу / Едем Життя / Божя Перлина / Колиска Янголів / Ікона Світу / Музика Вічності / Пречистої Диви Сльоза / Улюблена Донька Господа / Душа Планети / Формула Благодаті / Священна Піднебесна Країна / Обитований Край мого Серця / Різдво Веселки / Муза Богонатхнення / Мати Милосердя / Великодень Душі* (Шост., 98).

Онім Мати Божя об'єктивовано іменем *Пречиста Діва* (Шост., 98) та *Матір Божя Яснолиця*: «*Й Матір Божя Яснолиця, / І блаженний світ-розмай*» (Шост., 198), що підкреслює пречисту, ясну, непорочну природу Богоматері.

Поодиноке вживання імені *Адам* та часте апелювання до *Єви* в поезії Миколая Шостака – явище не випадкове. Ліричний герой сповідається перед Господом і за свої гріхи, і за гріхи Адама, але постійно виправдовує вчинок Єви, бо вона та, що приведе до життя людство «о Новім Завіті», стане матір'ю і це – найголовніше її покликання, що має відпустити первородний гріх: «Знаю – в світі є мій тільки гріх! / Та не *Євин* це гріх первородний, / Той що *Єва* чинила для втіх, / І *Адам* спокушався голодний» (Шост., 194), «Спопеляю свій гріх, до небес / *Євин* гріх возвишаючи вічно» (Шост., 194).

Особове ім'я *Каїн* пов'язують із дієсловом *кана* «придбати, набути»: «... І породила *Каїна* і сказала: Набула чоловіка від Господа» (Бут 4:1). Старший син Адама і Єви став першим убивцею (братовбивцею) на землі. До цього злочину його спонукала заздрість, яка представляє одну з ознак людського буття, спільну для всіх історичних епох – людський конфлікт добра і зла [2, 54–55]. У Миколая Шостака *Каїна* або *Євиного первістка* умовно супроводжують інші Біблійні персонажі: *Ірод* (цар Юдеї, який, маючи на меті убити маленького Ісуса, наказав винищувати всіх хлопчиків-немовлят у Вєфлєємі), *Пилат* (прокуратор Юдеї, який виніс смертний вирок Ісусові Христу), *Варавва* (звільнений Пилатом розбійник, злочинець, убивця): «*Я Каїн, Ірод і Пилат я, / Й Варавва я – в одному тлі*» (Шост., 175). Згадується *Варрава* й у вірші

«Реквієм-ода Герою»: «А собі нагукали *Варавву*, / Бо бандитам потрібен бандит» (Шост., 188).

Каїнові протиставлено *Авеля* («Вбив Каїн брата *Авеля*» (Шост., 195)). І не просто протиставлено, а йменовано його *Взірцем*, навіть ототожнено з *Христом*: «Та тільки *Авель* став *Взірцем* / В Твоїй, Христе, святій особі» (Шост., 175), «Тужу за *Авелем-Христом*» (Шост., 176).

Як фонетичні паралелі вжито в текстах моно-поеми ім'я *Юди* / *Іуди Іскаріота*, учня й зрадника Ісуса Христа: «Між них незримо жив цілунок *Юди*», «Взрадуйся, Равві!» – сказав *Іуда* / І поцілунком видав до зорі...» (Шост., 177). В іншому місці *Юда* поіменований *Іскаріотом*: «Лжелюбов *Іскаріота*, / Що на хрест знесла Христа» (Шост., 190).

Символічно у вірші «Прости, зажурений Тарасе...» автор вживає біблійне ім'я *Мойсей*, у часи якого ізраїльський народ мав бути звільнений з єгипетського рабства і виведений на землю обітовану: «Лиш дай вспомнити *Мойсея*» (Шост., 181), «Нам не указ Закон *Мойсеїв*» (Шост., 182).

Один раз згадано в поетичних текстах Миколая Шостака ім'я *Соломона* та його коханої нареченої *Суламіти* (*Суламітки*): «Мов *Соломон* для *Суламітки*, / Складав їй Пісню всіх пісень» (Шост., 186).

Топоніми у текстах Миколая Шостака засвідчено ойконімами *Єрусалим*: «Вже закипіло зло в *Єрусалимі*, / Немов смола в пекельнім казані» (Шост., 177), *Гоморра* й *Содом*: «Неофіти ми, плем'я Ісусове, / Що спалило *Гоморру* й *Содом*» (Шост., 174); оронімами *Синай*: «Як він, зійшовши на *Синай*, / Від Бога зніс колись євреям / Завіт і дав Обітний Край» (Шост., 181), *Голгота*: «Я той хрест, що Він сам на плечі / Втяг для страти собі на *Гоготу*». Топонімікон поетичної збірки доповнено відтопонімними прикметниками *голгофський*: «... кладіть свою печать / На хрест *Голгофський*» (Шост., 177) та *авилонський*: «Попри всі *Авилонські* верхви / З небосяжними надтеремами», «Понад вежі круті *Авилонські*» (Шост., 178).

Сакральний лінгвопростір збірки «Євангеліє від Єви» різноплановий і на рівні апелятивної лексики. Дослідники, аналізуючи апелятиви художніх текстів, сьогодні все частіше розглядають їх «в системі лінгвокогнітивної, лінгвокультурологічної та порівняльно-історичної парадигм» [1, 348]. Коли йдеться про сакральну лексику в лінгвістичній картині світу, то вчені логічно виокремлюють поняттєві поля, об'єднані навколо категорій «особа», «предмет», «дія», «місце», «час» [див. ще 1; 2]. Спробуємо проаналізувати лексику циклу «Плач Каїна», об'єднану поняттєвими полями «священна дія» та «священне місце».

У поняттєвому полі «священна дія» виокремлюємо лексико-семантичні групи на позначення таких біблійних дій: *звестися до Бога*: «Душа твоя *знеслась до Бога*» (Шост., 175); *бути розп'ятим на Хресті*: «А ще – Розбійник на Хресті, / Що оліворуч був *розп'ятий*» (Шост., 175); *вимагати розп'яття Христа*: «Я: “*Розіпни*” – кричав з юрбою» (Шост., 175); *бути грішним, згрішити*: «Це ж я *первісно согрішив*» (Шост., 175), «Та *грішні душі не спасли*» (Шост.,

179), «Ідем, замучені гріхом, / Бредем у нікуди» (Шост., 200); *каятися*: «Я Каїн – каюся всім єством» (Шост., 176); *отримати життя від Бога*: «Скільки нас у Бога є – / Він усім життя дає» (Шост., 199).

У поняттєвому полі «священна дія» знайшли своє втілення майже всі заповіді Божі: *нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене*: «Я – ваш Господь» (Шост., 173); *не роби собі кумира*: «Та твердолобе дике плем'я / Не до Небесного Отця – / Вклякло, звеличивши нікчем'я, / Пред рукотворного Тельця» (Шост., 181); *не згадує імені Господа Бога твого даремно*: «Йшли на злочинця, щоб розправу строгу / Вчинити разом «іменем Отця» (Шост., 177); *не убивай*: «Знаць, убивство – проти Бога, / В небуття страшна дорога» (Шост., 199); *не кради*: «Ви на землі возвисились над храми / Безбожно награбованим скарбом» (Шост., 180); *не свідчи неправдиво проти ближнього твого*: «І що день Божий розпинаєм / Когось – во ім'я всіх святих» (Шост., 182); *не жадай нічого, що у ближнього твого*: «Ви Його Українську ідею / Затоптали в гонитві до благ, / Його Пісню назвали своєю, / Щоби вас восхваляли в віках» (Шост., 189).

Поняттєве поле «священне місце» об'єктивується лексемами *небо, рай, храм, церква*.

В сучасній українській мові слово *небо* вживано з такими значеннями: 'видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола; за релігійними уявленнями – місце перебування богів, ангелів, святих; потойбічний світ, рай' (СУМ V, 249): «Я не прагну скарбів. Полишаю на вас / Все під небом і в небі, що є найдорожче...» (Шост., 201), «Була Любов між них висока, / Як та веселка в небасах» (Шост., 186), «Тут обнялися Небо і Земля» (Шост., 205), «Що вознесли до Неба край праотчий» (Шост., 206). Лексема *небо* входить до складу багатьох фразеологізмів, один з яких 'На сьомому небі [перебувати, бути і т. ін.] – хто-небудь дуже задоволений, безмежно щасливий' знаходимо у вірші «Ідем, замучені гріхом...», щоправда не з означальними відношеннями (*бути яким?*), а з локативними (*бути де?*): «Та знаю – високо десь там, / На сьомому аж небі, Є світло душам і серцям, / Й молитва на потребі» (Шост., 200).

Рай 'за релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті; ... сад, в якому жили перші люди Адам і Єва...; красива, благодатна місцевість' (СУМ V, 249): «Спи, люд Божий, засинай, / Хай тобі насниться *Рай*» (Шост., 198), «Твори свій на Землі Небесний *Рай* / В ім'я сім'ї, народу, батьківщини» (Шост., 211).

Храм 'будівля, де відбуваються богослужіння, релігійні обряди; місце, яке викликає почуття глибокої пошани' (СУМ XI, 136): «Всім народам і родам / Хай насниться *Божий Храм*, / *Храм Небесної Любові*» (Шост., 198), «Найвеличніші витвори – *храми*» (Шост., 178), «Кожен пнеться знесться понад *храм*» (Шост., 178), «В *храмі* ж духові надана першість» (Шост., 178), «*Храм* лиш Божий, тому за куші / Не купується, не продається» (Шост., 178), «Розбудуймо ж до неба наш *Храм*» (Шост., 178), «*Храм* такий не зруйнує Господь» (Шост., 178), «Ви на землі возвисились над *храмом*» (Шост., 180), «Ви на свята заходите до *храму*» (Шост., 193).

Церква 'будівля, в якій відбувається християнське богослужіння' (СУМ XI, 202): «Наймиліші споруди – *церкви*» (Шост., 178), «Але *церкву* завзятий охлот / Необудами не перевершить» (Шост., 178).

Поодинокі поняття «священного місця» відтворено номенами *обітний край*: «Від Бога зніс колись євреям / Завіт і дав *Обітний Край*» (Шост., 181) та *хресна дорога*: «Я той камінь, де вперше спіткнувся / І упав Він на *Хресній дорозі*» (Шост., 194).

Висновки. Кожен митець, звертаючись до тематики «*sacrum – profanum*», стає зодчим сакрального лінгвопростору свого твору. Моно-ідеологічна поема «Євангеліє від Єви» Миколая Шостака також пронизана церковно-християнською онімною та апелятивною лексикою. Ми виокремили теоніми, антропоніми, ойконім, ороніми, першість ужитків серед яких належить Божому імені *Бог* і його семантичним та конотативним, біблійним та індивідуально-авторським варіантам. Апелятивна релігійна лексика засвідчена цілою низкою «сакралізованих» слів, які ми об'єднали в дві групи «священна дія» і «священне місце». В аналізі церковно-християнської лексики художніх текстів інших представників Спілки християнських письменників України бачимо перспективи наших подальших студій.

Список умовних скорочень

БО – Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2012.

ВЛЛ – Скрипник Л., Дзятківська М. Власні імена людей / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська. – К. : Наукова думка, 1996. – 335 с.

СУМ – Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Шост. – Шостак М. Євангеліє від Єви / М. Шостак. – Луцьк : ВМА «Терен», 2010. – 220 с.

Література

1. Біда І., Стецик М. Сакральна лексика в новелах Василя Стефаника / Ірина Біда, Марія Стецик // Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. – Вип. 38. – С. 348–357.

2. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія / Петро Мацьків. – Дрогобич : Коло, 2007. – 332 с.

3. Топоров В. Святость и святыя в русской культуре / В.Н. Топоров. – М. : «Гнозис», Школа «Языки русской культуры», 1995. – Т. 1 : Первый век христианства на Руси. – 875 с. – (Серия: Язык. Семиотика. Культура).

4. Шелютко В. Проблема сакрального як світоглядна проблема / В.Н. Шелютко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – № 4. – С. 94–101.

References

1. Bida, I., & Stetsyk, M. (2016). Sakralna leksyka v novelakh Vasyliya Stefanyka [Sacred vocabulary in the stories by Vasyl Stefanyk]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk*

naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – *Problems of the humanities: Collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series of «Philology»* (pp. 348–357). Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil DDFU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

2. Matskiy, P. (2007). *Kontseptosfera Boh v ukrainskomu movnomu prostori [Conceptosphere God in the Ukrainian language space]*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

3. Toporov, V. (1995). *Sviatost i sviatyte v russkoi kulture. Tom 1: Pervyi vek khristianstva na Rusi [Holiness and Saints in Russian Culture. Vol. 1: The first century of Christianity in Russia]*. Moskva: Hnozys, Shkola «Iazyki russkoi kultury» [in Russian].

4. Sheliutko, V. (2010). Problema sakralnoho yak svitohliadna problema [The problem of sacred as a worldview problem]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo – Science. Religion. Society* (pp. 94–101) [in Ukrainian].

YATSKIV Roksolana – Post-graduate student, Ukrainian language department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine (ya.roksolana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4024-2605>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150395>

SACRED LINGUISTIC SPACE OF THE MONO-IDEOLOGICAL POEM «THE GOSPEL OF EVE» BY MYKOLA SHOSTAK

Abstract. *This article analyzes the sacral linguistic space (onymous and appellative) of Mykola Shostak's poem «The Gospel of Eve». It has been found out that the essential elements of the content structure of poems are onyms: theonyms, anthroponyms, oikonoms, oronyms. Onym Lord (God) is objectified by the names of the Holy, Creator, Christ, Jesus, Jesus Christ, Teacher, Savior, Rabbi, Heavenly Father, Father. Theonyms God often becomes the derivative foundation for the derivation of onyms and apologists: Theology, God is inspiration, God is love, God is swaying, God is grateful, God likeness, God is devotion; the godless, the divine. The text of the poem «My Ukraine» is considered as an artistic attempt by the poet to give his new name to Ukraine: from the thirty-fifth maxims – eighteen contain religious vocabulary. It is substantiated that the single use of the name Adam and the frequent appeal to Eve in the poetry of Mykola Shostak – the phenomenon is not accidental. The lyrical hero confesses to the Lord, for his sins and for the sins of Adam, but constantly justifies the deed of Eve, for she is the one who will bring humanity to life «Of the New Testament», will become a mother, and this is the most important of her vocation, which should release the original sin. The article determines the function of the following onyms Cain, Abel, Herod, Pilate, Barbara, Judas/Judas Iscariot, Moses, Solomon, and Sulamita.*

It was investigated that the toponyms in the texts of Mykola Shostak are evidenced by the oikonoms of Jerusalem Gomorrah and Sodom, the oronyms of Synai, Golgotha, with toponym adjectives Golgotha's and Babylon's.

It is indicated that the sacral linguistic and space of the collection «The Gospel of Eve» is versatile and at the level of the appellative vocabulary. The analysis of the vocabulary of the «Cry Cain», united by the concept fields «sacred action» and «sacred place» is made.

In the conceptual field «sacred action», we distinguish lexical and semantic groups in the designation of such biblical actions: to perish to God; to be crucified on the Cross; to demand the crucifixion of Christ; to be a sinner, to sin; to repent, to serve mammon; to get a living from God etc.

The article characterizes conceptual field «sacred place», which heaven is objectified with lexemes sky, paradise, temple, church, one by one – a victorious land, Way of the Cross.

The interpreted material made it possible to draw a conclusion on the deep sacredness of the linguistic space of the mono-ideological poem of Mykola Shostak «The Gospel of Eve».

Key words: *Mykola Shostak, «The Gospel of Eve», sacred space, theonym, religious vocabulary.*

Стаття надійшла до редакції 25.09.2018 р.

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161.2'42:82-1.0

СИРКО Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (irynasyrko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7622-4250>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.150406>

КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ І ПАМ'ЯТЬ КУЛЬТУРИ У ВИМІРІ ЦИТАТНОСТІ

Рецензія на монографію:

Сюта Г.М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття : монографія / Галина Мирославівна Сюта. – К. : КММ, 2017. – 384 с.

Повноцінне розв'язання проблем сучасного мовознавства неможливе без ґрунтовних досліджень поняттєво-термінологічного апарату не лише на всіх часових зрізах, але й на рівні новітніх пошукових парадигм. Ця теза переконливо доведена в монографії Г.М. Сюти «Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття», яка засвідчує актуальність нових векторів пошуку розгляду усталених стилістичних понять.

Виконуючи дослідження мінітекстів у словнику поезії ХХ ст., авторка обґрунтувала ряд новітніх понять стилістики тексту, подала їхні дефініції, непрямо вказала на власне бачення змісту і структури того чи того поняття на тлі вже тих, що відомі у слов'янській лінгвостилістиці від 70-х рр. ХХ ст. Уперше в українській лінгвістиці Г.М. Сюта систематизовано й розширено подала сучасний зміст поняття *цитата*, виокремила лінгвокогнітивні, мовно-структурні, типологічні, функціональні параметри фіксації, систематизації, функціонально-семантичного та функціонально-стилістичного опису цитат в українській поетичній мові. Важливо, що поняття *цитата* скорельоване з ментальними одиницями – *пам'ять* (культурна пам'ять індивідуума, слова, тексту, мовно-інтелектуальна, мовно-культурна пам'ять; упізнаваність, відтворюваність лінгвоестетичної одиниці), *мовна свідомість* (індивідуума, нації).

Досліджений матеріал і обраний ракурс вивели дослідницю на потребу введення в науковий обіг нового поняття – *цитатний тезаурус*. Воно докладно розглянуте в диференційних термінологічних кореляціях (як-от *цитатний те-*

заурус – інтертекстуальна енциклопедія, цитатний тезаурус – словник за-своєних текстів тощо). Важливо, що авторка дає цьому терміну чіткі лінгвістичні кваліфікації, актуальні для рецептивної теорії, теорії діалогічності – інтертекстуальності, лінгвопрецедентності, для концепції мовно-культурної пам'яті. Пор.: *цитатний тезаурус* – «сформований у процесі пізнання різножанрових і різностильових текстів, апробований усною та писемною мовною практикою корпус висловлень, надслівних образно-смыслових єдностей як вербальних акумуляторів знань про ці тексти».

В одній із центральних структурних частин монографії (розділ «Джерела формування цитатного тезаурусу української поетичної мови») авторка переконливо доводить, що, опираючись на прецедентні феномени (в т. ч. і цитати), літературна традиція формує певну систему цінностей, регулює соціальну поведінку всієї лінгвокультурної спільноти. Джерелами формування цитатного тезаурусу української поетичної мови, як і всього мовного фонду, є популярні (афоризовані) й менш відомі фрагменти з Біблії, з творів світової та національної літератури, а також висловлення з пісень, мови кіно- та анімаційних фільмів, реклами, офіційно-ідеологічного дискурсу і т. ін.

Попри докладний опис лінгвокогнітивних параметрів цитатності та класифікацію текстових маркерів цитатності, Г.М. Сюта пропонує чітке визначення критеріїв типологізації цитат. Запропонована функціональна типологія цитатних одиниць засвідчила, що у сучасних поетичних текстах цитати виконують низку функцій: номінативну, ідентифікаційну, діалогізаційну, композиційно-текстотвірну, змістотвірну, експресивно-оцінну та ігрову. На думку дослідниці, вони уможливають реалізацію інтертекстуальності – діалогічного зв'язку тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами та з подальшим текстотворенням.

На увагу заслуговує звернення авторки монографії до важливих тем для конструктивних дискусій з педагогами-словесниками, а саме: формування інтелектуального досвіду молодшого покоління через цитати як лінгвоментальні згустки текстів. Ядерна зона загальномовного цитатного тезаурусу, сформована під час навчання в школі, для більшості випускників загальноосвітніх закладів стає маркером рівня освіченості, аксіологічно-естетичних орієнтацій, культурної пам'яті. У цьому аспекті особливо вияскравлюється практична цінність рецензованої монографії.

Інформативність тексту монографії суттєво посилюють класифікаційні та узагальнювальні схеми. Їх бачимо у висновковій частині кожного розділу, і вони вдало візуалізують результати авторського пошуку.

Імпонує чіткість і логічність формулювання думок, точність оцінних суджень, глибина авторського проникнення у таїни поетичного слова. Багатий фактичний матеріал дослідження подано системно та логічно, що робить його доступним для широкого кола читачів. Цінність праці полягає в тому, що її написано з сучасних позицій осягнення загальних закономірностей інтелектуальної діяльності людини, з виразною проекцією на проблеми становле-

ння «найбільш духовного феномену національного буття – мови», нерозривної єдності мови з мисленням, історією та пам'яттю культури.

Незаперечним є практичне значення роботи, пов'язане з підготовкою спецкурсів зі стилістики, інтерпретації та лінгвістичного аналізу тексту в закладах вищої освіти й у профільній школі, з укладанням термінографічних праць, словників української афористики, цитатних тезаурусів, що сприятиме мовно-інтелектуальному розвитку української спільноти.

Підсумовуючи враження від монографії, відзначимо, що вона стала вагомим внеском у теоретичну лінгвостилістику, зокрема лінгвопоетику, стилістику тексту, оскільки в ній поставлений важливий акцент на філософії сприймання твору читачем, що породжує процес особливої мовно-естетичної комунікації, діалогу лінгвокультур, лінгвоментальностей.

Рецензія надійшла до редакції 4.11.2018 р.

УДК 811.161.2'27

ФЕДУРКО Марія – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2018.42.153246>

ПРО МОВУ «ЯК НАЙТІСНІШИЙ ЗВ'ЯЗОК ... СИЛУ І ЗАХИСТ ГРУПОВОЇ СПІЛЬНОТИ»

Рецензія на монографію:

Гірняк С. Соціолект галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови (кінець XIX – початок XX століття) : монографія / Світлана Гірняк. – Дрогобич : Посвіт, 2018. – 620 с.

Для всебічного осягнення феномена кожної мови важливе пізнання її в межах різних напрямів сучасної антропоцентричної парадигми, зокрема соціолінгвістичного. Бо мовний розвиток перебуває в найтіснішому зв'язку з розвитком суспільства, залежить від історичних умов побутування етносу, стимулюється чи приглушується ними, а сама мова є символом і захистом тієї чи тієї спільноти, народу, нації. Зазначене стосується й української мови, а навіть чи передусім української, бо й у XXI столітті не раз і не два постає потреба в доведенні її окремішності, розбудованості, історичної тяглості.

Тривала розірваність України поміж двома імперіями спричинила два вектори розвитку єдиної мови, а відтак і постання двох її різновидів – західноукраїнського і східноукраїнського, або мови «України Галицької» – та «Великої України» (А. Кримський).

Монографія С. Гірняк – це ще одне свідчення того, що вже на кінець XIX ст. – початок XX ст. маємо всі підстави вести мову не лише про самостійну українську ідентичність та високу культуру, створену на ґрунті її мови, а й про суттєву роль України Галицької, насамперед її інтелігенції в становленні цього факту як доконаного. Цьому в особливий спосіб слугував факт активного вживання української мови в різних царинах суспільного життя – царині красного письменства; шкільного й театрального-сценічного вжитку; науці, пресі й публіцистиці; у побутовому середовищі освічених людей – в сім'ї, в салонах, у приватному листуванні (В. Чапленко).

Наукова новизна рецензованої праці визначається її спрямованістю на створення лінгвокультурологічної концепції соціолекту української галицької інтелігенції не лише як результату літературно-публіцистичного вживання

української мови, але і як чинника формування норм української літературної мови у Східній Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.; на реконструкцію соціолекту української галицької інтелігенції за створеними мовними портретами представників її різних професійних груп – учителів, письменників, публіцистів, церковних і громадських діячів; на обґрунтування висновку про те, що розвинена система мови формує свою нормативну базу тим повніше, чим ширший у часі мовний та лінгвокультурний простір для вибору норми [с. 16].

У доволі розгорнутому вступі авторка переконливо довела актуальність свого дослідження, визначилася з його метою («з'ясувати позамовні та внутрішньомовні аспекти виникнення і функціонування в кінці ХІХ – на початку ХХ століття феномену соціолекту галицької інтелігенції в культурно-історичному процесі формування норм української літературної мови» [с. 14]), завданнями, об'єктом та предметом, окреслила гіпотезу та хронологічні межі дослідницького пошуку. Завершується вступ інформацією про характер і спосіб апрабачії основних положень здійсненого дослідження.

Подальший виклад у монографії підпорядкований розв'язанню поставлених завдань і досягненню мети. Він структурований у такий спосіб: п'ять розділів з висновками до кожного з них («Мовний простір Східної Галичини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. і місце в ньому соціолекту інтелігенції», «Соціоментальні характеристики української галицької інтелігенції як суб'єкта мовної діяльності», «Соціолект галицької інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. як самостійний мовний ідіом», «Функціонування соціолекту у мовній професійній практиці української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст.», «Вплив соціолекту української галицької інтелігенції на формування норм української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст.»), «Загальні висновки», «Перелік умовних скорочень», «Список використаних наукових праць і джерел» [с. 456–514], «Додатки» (їх розподілено за розділами: до першого розділу – 1, до другого – 4, до третього – 6, до четвертого – 4).

У першому розділі з опертям на праці українських учених минулого й сьогодення здійснено огляд мовного простору Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. як складної, незбалансованої, багатомовної, екzogлосної системи, «у якій українець-мовець залежно від середовища, комунікативної сфери, соціальної ситуації, параметрів комунікативного акту користувався різними мовами і функціональними різновидами української мови» [с. 31] та української писемної практики як його складового елемента; представлено підходи, методи та термінологічний апарат дослідження, схарактеризовано його джерельну базу. Щодо останнього зауважимо, що всі джерела розподілено поміж двома групами: *первісні* (початкові), які постали синхронно процесові виникнення і функціонування соціолекту галицької інтелігенції, та *вторинні*, що являють собою комплекс досліджень про проблеми мовного простору Східної Галичини аналізованого періоду та дотичні до них.

Упродовж усього викладу авторка постулює думку про значущість наукової, політичної, літературно-критичної, професійної діяльності галицьких ін-

телігентів для розбудови тогочасної української мови. Тож цілком умотивованим постає аналіз соціального стану носіїв української мови у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. та розкриття культурно-історичного та наукового значення мовної діяльності галицької інтелігенції для формування норм української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. У цьому зв'язку зацентуємо на такому твердженні дослідниці: «Східна Галичина кінця XIX – початку XX ст. стала тим краєм, де виникли умови для розширення сфер уживання української мови, а це призвело до формування нових її функціональних стилів, перш за все офіційно-ділового, газетно-публіцистичного та наукового, а також соціолектів як функціонально-стильових ідіомів окремих соціальних верств, прошарків і груп» [с. 127]. Схвалюємо також ідею засвідчити (на матеріалі «Зазивного листа до української інтелігенції» Пантелеймона Куліша (1882 р.), пастирського листа Андрея Шептицького «До руської інтелігенції» (1901 р.), «Одвертого листа до галицької молоді» Івана Франка (1905 р.), «Декларації ініціативної групи «Першого грудня» (грудень, 2011 р.)) тяглість традиції відозв (до інтелігенції, до молоді, до народу) в українському суспільному житті задля розбудови його самого. Розглянуті тексти допомагають, oprіч того, осмислити як характер використовуваних мовних засобів, так і традиції мововжитку [с. 127–138]. Не викликає застережень і аналіз форм мовної діяльності української галицької інтелігенції досліджуваного періоду (2.2.2.), а також мовних засобів у пов'язанні зі сферами професійної діяльності української галицької інтелігенції у кінці XIX – на початку XX ст.

Особливо значущими у розрізі досліджуваної проблеми є третій та четвертий розділи рецензованої праці. У першому з них авторка встановлює характер співвідношення між такими актуальними для аналізу соціолекту галицької інтелігенції як самостійного мовного ідіома поняттями, як *ідіолект*, *ідіостиль*, *соціолект*. Поділяємо її думку про близькість, але нетотожність двох перших із них: ідіолект – це сукупність стабільних характеристик мовлення окремого мовця, тоді як ідіостиль – це сукупність саме текстових характеристик окремої мовної особистості (письменника, вченого, конкретного мовця); ідіолект є складником ідіостилю, а обидва разом – соціолекту (пор. з введеною схемою *ідіолект* → *ідіостиль* → < *соціолект*) [с. 182]. Уважаючи ідіолект індивідуальним різновидом, авторським варіантом соціолекту, що засвідчує індивідуально-творче використання мови кожним із представників певної суспільної верстви, С. Гірняк подає мовні портрети 5 представників галицької інтелігенції – Уляни Кравченко (3.1.2), Івана Франка (3.1.4), Константи́ни Малицької (3.1.5), Стефана Коваліва (3.1.6), Андрея Шептицького (3.1.7). Такий вибір осіб не випадковий, він продиктований їхньою належністю до різних професійних підгруп у межах соціальної групи інтелігенції, а саме: творча інтелігенція, педагоги, письменники, духівництво, що уможливило цілісне представлення її сукупного мовного портрета. Для уніфікації викладу досліднича послуговується поняттям моделі, взаємозумовленими складниками якої вважає особистісні характеристики мовця – носія соціолекту, форму, вид,

жанр стиль і засоби вербального тексту, його зміст і мету, адресата мовлення як його зворотного суб'єкта.

У монографії най докладніше схарактеризовано ідіолект Юлії Шнайдер (літературний псевдонім – Уляна Кравченко) через демонстрацію його фонетичних, орфографічних, графічних, лексичних, граматичних (морфологічних і синтаксичних) особливостей. Їй (демонстрації) передують, у згоді з вимогами моделі, відомості про проходження, обставини виховання, навчання, праці, суспільної діяльності цієї талановитої жінки, її колег, однодумців, наставників. Тексти, що послуговували джерелом вибірки специфічно галицьких елементів та підгрунтям узагальнень – це поетичні збірки Уляни Кравченко, листи, спогади «Замість автобіографії», «Спогади учительки», а також спогади про І. Франка й листування з ним упродовж 1883–1915 рр. На основі останнього здійснено зіставний аналіз епістолярних ідіостилів Уляни Кравченко та Івана Франка, виокремлено типові й індивідуальні їх риси (3.1.3). Прикметно, що в своєму викладі авторка наводить приклади (щоправда, спорадично) з текстів інших галицьких письменників, і це дає їй змогу вийти на рівень ширшого узагальнення, тобто вести мову про специфіку соціолекту галицької інтелігенції як такого.

Однак С. Гірняк не обмежується представленням згаданих мовних портретів, а аналізує (приблизно за тією самою схемою) також тексти українських гімнів, створених, з одного боку, галичанами І. Гушалевичем («Мир вам, браття!») та І. Франком («Гімн», або «Вічний революціонер»), а з другого, – наддніпрянцями П. Чубинським («Ще не вмерла України») та О. Кониським («Боже великий, єдиний»), щоб засвідчити спільність світоглядно-ментальних цінностей та настанов усієї української спільноти з провідною ідеєю націо- і державотворення [с. 283].

У четвертому розділі авторка зосереджує увагу на аналізі двох питань – лексичні та граматико-стилістичні особливості текстів «Записок НТШ» та характер відображення лексичної своєрідності соціолекту галицької інтелігенції в загальноукраїнській лексикографії аналізованого періоду.

«Записки НТШ» вибрано для презентації цього фрагмента соціолекту галицької інтелігенції не випадково, вони були, як слушно зауважує дослідниця, головним науковим друкованим органом, «своєрідною трибуною спілкування з освіченою аудиторією» [с. 287], у ході якого творилася й утверджувалася мовна норма [с. 287]. Власне цим, очевидно, треба пояснювати й доволі розгорнутий підпідрозділ 4.1.1 дослідження, у якому йдеться про заснування, історію та структуру НТШ. Виклад матеріалу про особливості професійної мови галичан (4.1.2) С. Гірняк здійснює на основі I частини ХСІХ тому, де вміщено філологічні праці різних авторів на пошану академіка Кирила Студинського – філолога-славіста, письменника, громадського діяча, доктора філософії з 1894 р. члена ВУАН з 1929 р. та голови НТШ в 1923–1932 рр. Аналізові піддано, властиво, 2 статті – Михайла Тершаковця «Акад. Студинський як дослідник галицько-українського відродження» та Філарета Колесси «Акаде-

мік Кирило Студинський про вплив усної словесності на поетів українського відродження». Skorиставшись методом вибірки, авторка формує в читача уявлення про мовні засоби соціолекту української галицької інтелігенції, детерміновані чинниками освіти, професійної діяльності, наукового інтересу тощо. До їх кола відносить: а) запозичення з латинської та інших західноєвропейських мов (*антракти, тенеза, генерація, конвікт, консисторія, конспірація, лектура, ревізія, сільветки, студії* тощо) та питомі галицькі лексеми (*висліди* ‘наслідок, результат’, *властиво* ‘власне’, *задержати* ‘мати, зберігати’, *освітлення* ‘висвітлення’, *питомець, причинок, розвідка, згідність, оживлення* ‘пожвавлення’); б) діалектні одиниці (*замкнути, завсіди, стрик, ліни, річи, отсе, сі*); в) нетранслітеровані елементи – назви польськомовних, німецькомовних, чеських тощо часописів, назви статей, цитати з текстів, імена тощо. В обох авторів дослідниця відзначає слова й словосполуки, які характеризують професійну діяльність ученого (*рідна історія, руська мова, в’язка слів до словаря, студії над відродженням, співацький цех, літературна діяльність, наукова атмосфера Львова, етнографічне вивчення, піонери галицького відродження, матеріали рукописів* тощо). Ще одну статтю – «Три статейки з полемічного письменства» (автор – Михайло Возняк) – розглядає під поглядом унеску галицької інтелігенції в розбудову мовознавчої термінології, акцентувавши на термінах *йотація, самозвуки, окінчення, дієменник, м’якшення губних, відміни, іменникові форми, приіменник, злучник, граматичний розбір мови* тощо.

У підрозділі 4.2 зосереджено увагу на лексикографічних працях, виданих у Східній Галичині та Наддніпрянщині на зламі XIX – XX ст., головно – на «Малоруско-німецькому словарі» Є. Желажівського і С. Недільського, 4-томовому «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка, «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського та С. Єфремова. Аналіз авторкою розділу «Об’яснене скорочень імен авторів і творів котрих увійшли слова до словаря» зі словника Желажівського засвідчив таке: усього використано 124 автори і тексти, із них 47 – це представники Східної Галичини, що у відсотковому відношенні становить 37,9 %, а 55 (44,35 %) – Наддніпрянщини [с. 311]. Їхні прізвища частково наведено, перелічено також і періодичні видання та граматики, які репрезентують Східну Галичину та лексичний матеріал із яких використано. Тож цілком умотивованим постає такий висновок дослідниці: «Малоруско-німецький словар – це консолідована лексикографічна праця, яка об’єднала все те краще, що було створено в обох імперіях з метою розвитку української мови, науки, мистецтва представниками Східної Галичини та Наддніпрянщини» [с. 312].

Щодо словника за ред. Б. Грінченка, то авторка обмежилася загальними фразами й окремими посиланнями, скажімо, на працю Н. Дзюбишин-Мельник: «До «Словаря української мови» Б. Грінченка було введено лексику фактично з усіх регіонів України», у тому числі охоплено слова з близьким або й тотожним значенням, що могли б творити синонімічні ряди (як-от: *хорий – хворий – слабий*). Таким чином, було знято негативну прескрипцію щодо еле-

ментів західного варіанта мови» [с. 313]). Зазначене стосується й лексикографічних праць М. Левченка та Ф. Піскунова.

Докладніше проаналізовано в контексті фіксації галицьких елементів 2 російсько-українських словники – за ред. А. Кримського і С. Єфремова (4.2.1) та за ред. С. Іваницького і Ф. Шумлянського (4.2.2). Виділені з першого словника одиниці з маркуванням *гал.* (687 слів) авторка розподіляє поміж 5 групами: 1) питомі галицькі лексеми; 2) книжна лексика; 3) найменування абстрактних, наукових понять; 4) формули етикету, лексика, прийнята в розмові освічених, вихованих людей; 5) запозичення, уживані в середовищі людей, що знають іноземні мови. Стосовно другого словника в дослідженні, на підставі аналізу 20 лексичних одиниць із тотожним маркуванням (тобто *гал.*), стверджено таке: «... словник не містить книжної лексики, термінології, складників високого стилю та інших лексем, носієм яких на той час була переважно галицька інтелігенція, що чимало зусиль доклала до становлення та формування загальноукраїнської літературної мови ...» [с. 324–325].

П'ятий розділ вивершувальний у архітектоніці монографії. Можна сперечатися щодо характеру розташування у ньому композиційних елементів та доцільності численних розгорнутих цитат, проте беззаперечною є актуальність розгляду в ньому таких питань, як зміст і значення культурної взаємодії інтелігенції Східної Галичини і Наддніпрянщини для створення єдиного взірця нової української літературної мови (5.1.1), галицькі мовні елементи, інкорпоровані в систему сучасної української літературної мови у сфері лексики (5.2.1) та в сфері граматики (5.2.2); соціолект галицької інтелігенції як багатосаровий мовний ідіом (5.2.3). Унесок інтелігентів-галичан в розбудову не лише української літературної мови, а й нації загалом дослідниця актуалізувала у висловленнях на взірець: «... галицькі слова активно вливалися у лексичний фонд (зокрема східний його варіант), що призвело до формування і вироблення спільного лексичного фонду літературної мови з її стильово-стилістичною диференціацією та усталеністю норм» [с. 341]; «Прикметно, що й сьогодні для вироблення нового високого, книжного, стилю мови звертаються до галицького варіанта – *маргінез, симпатик, розвій, поступ, головно, будучність, візія, локація* тощо» [с. 342]; «Захист української мови, а відтак і народу, галицька інтелігенція здійснювала шляхом створення нормативної бази української літературної мови, у якій народна мова виступала як основа-підґрунтя» [с. 329].

Наявні в монографії рисунки та таблиці допомогли авторці наочніше представити проаналізований матеріал, подати його системно й компактно.

Оцінюючи рецензовану працю Світлани Гірняк «Соціолект галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови (кінець XIX – початок XX століття)» загалом, висновуємо, що це завершене за змістом і формою дослідження, що буде цікавим не лише для вузького кола фахівців-мовознавців, але й для всіх поціновувачів української мови й української культури.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Серія «Філологія»

Випуск 42

Шеф-редактор *Надія Скотна*

Головний редактор *Марія Федурко*

Технічний редактор *Ольга Лужецька*

Коректор *Олександр Голубєв*

Здано до набору 28.11.2018 р. Підписано до друку 05.12.2018 р. Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура. Times. Наклад 300 прим. Ум. друк. арк. 13,87. Зам. 275.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.), 82100 Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 43. тел. 2 – 23 – 78.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

**DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

PROBLEMS OF HUMANITIES

**a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University**

«Philology» Series

Issue 42

Editorial Director *Nadiya Skotna*

Editor-in-chief *Maria Fedurko*

Technical Editor *Olha Luzhetska*

Corrector *Aleksandr Golubev*

Submitted for type-setting on 28.11.2018. Signed for printing on 05.12.2018. Format 70x100/16. Offset printing. Type: Times. Circulation up to 300 copies. Accounting and publishing sheet 13.87. Order 275.

Editorial-Publishing Department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Certificate on the inclusion of a publishing business subject in the state register of publishers, publishers and publishers of publishing products DK No. 5140 dated 01.07.2016), 82100, Drohobych, ul. Ivan Franko, 24, room 42, tel. 2 – 23 – 78.